

A fenntarthatóság felé való átmenet jó példái Magyarországon

szerkesztette:

Kajner Péter – Lányi András – Takács-Sánta András

Készítette a

MIS-ÖKO Kft.

az Országgyűlés Hivatala megrendelésére a

Tanulmányok készítése a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia érvényre
juttatásához (492/2012)

c. szerződés keretében

Budapest, 2013. június 17.

Szerzők:

Kajner Péter

Takács-Sánta András PhD

egyetemi docens – ELTE TÁTK Humánökológia Mesterszak, ELTE TTK Környezettudományi Centrum

Lányi András PhD

habil. egyetemi docens – ELTE TÁTK Humánökológia Mesterszak

Munkácsy Béla PhD

Bertényi Gábor

Králl Attila

Jakab György

Karády Borbála

Horváth Janka

Bagoly Emese

Vámossy Máté

Hegedűs Patrícia

Halász Gergely

Forrai Erzsébet

Horváth Gergely

Benke Csilla Korinna

Tóth Alexandra

Kovács Katalin

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet mondunk a tanulmány készítéséhez nyújtott segítségéért

Sziva Dánielnek, Szuromi Orsolyának és Pacsuta Péternek;

továbbá a terepmunkában nyújtott segítségükért a Kisközösségi Program munkatársainak:

Aklan Andrásnak, Andacs Noéminek, Ádám Dórának, Budai Edinának, Csepku Ádámnak, Gelencsér Zsófiának, Jacsó Enikőnek, Krepcsák Ádámnak, Mucsi Mártonnak, Nagy Nórának, Szerencsy Nórának, Zsák Yvonne-nak.

Kiemelt köszönet illeti minden interjúalanyunkat, akiknek jóindulata és ránk szánt ideje nélkül ez a tanulmány nem jöhetett volna létre. Nevüket az egyes tanulmányok végén mutatjuk be.

A címlapon látható fotó

az első kis-pesti kertben készült, Rosta Gábor bocsátotta rendelkezésünkre.

Tartalom

1	BEVEZETÉS.....	5
2	A FENNTARTHATÓSÁG ELŐŐRSEI.....	9
2.1	AZ ÖKOLÓGIAI RENDSZERVÁLTOZÁS MINTATEREPEI	9
2.2	A BEMUTATOTT KÖZÖSSÉGI KEZDEMÉNYEZÉSEK TÍPUSAI	15
2.3	A KEZDEMÉNYEZÉSEK MEGJELENÍTÉSE TÉRKÉPEN	24
3	EMBERI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA	25
3.1	ERDŐKÜRT: A FALU AZ ISKOLÁÉRT – AZ ISKOLA A FALUÉRT	25
3.2	ÖKOLÓGIAI OKTATÓKÖZPONT A DEBRECEN-JÓZSAI GÖNCZY PÁL ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN	31
3.3	ZÖLD DIÁKPARLAMENT JÁSZBERÉNYBEN.....	35
3.4	AZ ALGYÓI ÖKOISKOLA	40
3.5	ÚJPESTI KULTURÁLIS KÖZPONT – HOMOKTÖVIS KÖRNYEZETVÉDELMI OKTATÓKÖZPONT, KÁPOSZTÁSMEGYER	47
3.6	MEZŐGAZDÁLKODÁSI GYAKORLAT AZ ISKOLAI OKTATÁSBAN – TANYAPEDAGÓGIAI PROGRAM	53
3.7	A MAGYAR MÁLTAI SZERETETSZOLGÁLAT VIDÉKFEJLESZTÉSI KEZDEMÉNYEZÉSEI A DÉL-DUNÁNTÚLON.....	62
4	TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA ...	84
4.1	VÉP – KÖZÖSSÉGI SZÉLERŐMŰPARK – EGY MINTAÉRTÉKŰ HELYI KEZDEMÉNYEZÉS ELLEHETETLENÍTÉSE FÖLÜLRŐL.....	84
4.2	ÚJSZILVÁS KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA: ENERGETIKAI RENDSZERVÁLTÁS.....	87
4.3	BÜKK-TÉRSÉGI LEADER EGYESÜLET: EGY FALU - EGY MW PROJEKT	91
4.4	NAGYPÁLI KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA: AZ OSZTRÁK PÉLDA NYOMÁBAN.....	97
4.5	A DUNAKESZI TÓZEGLÁP VÉDELMEBEN	99
4.6	CIVIL TILTAKOZÁS A PÁTYI GOLFPÁLYA- ÉS LAKÓPARK-BERUHÁZÁS ELLEN.....	106
4.7	TEPLOMKERTEK GYÜMÖLCSÉSZETI HASZNOSÍTÁSA.....	111
4.8	TÜNDÉRKERT.....	125
4.9	TÜRKEVEI TÁJREHABILITÁCIÓS TÉRSÉGFEJLESZTÉSI PROGRAM.....	130
5	GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA ...	145
5.1	SOPRONI KÉKFRANK: AZ ELSŐ MA IS MŰKÖDŐ HELYI PÉNZ MAGYARORSZÁGON	145
5.2	TALENTUM KÖR – BUDAPEST.....	148
5.3	HERENCSENY – A KÖZÖSSÉG ÁLTAL TÁMOGATOTT MEZŐGAZDASÁG EGY KÜLÖNLEGES FORMÁJA	150
5.4	HERNÁDSZENTANDRÁS – BIOSZENTANDRÁS.....	155
5.5	KERECSEND: MEZŐGAZDASÁGI LOKALIZÁCIÓ, MENZAREFORM – ÖNKORMÁNYZATI PROGRAM.....	164
5.6	KOMPLEX ÖNKORMÁNYZATI PROGRAM A HELYI MEZŐGAZDASÁG FÖLLENDÍTÉSÉRE GYULÁN.....	166
5.7	SZATYOR BEVÁSÁRLÓKÖZÖSSÉG ÉS BOLT BUDAPESTEN	169
5.8	LILIAMKERT – TERMELŐI PIAC KÁPTALANTÓTIBAN.....	174
5.9	AZ ÉLŐ TISZA VÉDJEGY.....	177

5.10	NAUTILUS – FENNTARTHATÓ ÉLETMÓD KLASZTER ÉSZAK-MAGYARORSZÁGON	187
5.11	PANNON HELYI TERMÉK KLASZTER	194
5.12	A KECSKEMÉTI FOGYASZTÓI PIAC	203
5.13	SZIMPLAKERTI HÁZTÁJI PIAC.....	218
6	TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA	229
6.1	KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ GYÜMÖLCSÉSZET MARKÓCON.....	229
6.2	KÖZÉTKEZTETÉS HELYI TERMÉKEKKEL PANYOLÁN	241
6.3	AZ ÖNELLÁTÓ FALU – ROZSÁLY	248
6.4	TELEPÜLÉSI ÖNELLÁTÁS HELYREÁLLÍTÁSA TUNYOGMATOLCSON	254
6.5	KÖZÖSSÉGI MÉHÉSZET GÖNCRUSZKÁN	263
6.6	ÉVKERÉK ÖKOTANYA – KÖZÖSSÉG ÁLTAL TÁMOGATOTT MEZŐGAZDASÁG	269
6.7	AZ ELSŐ KIS-PESTI KERT: KÖZÖSSÉGI KERT A VÁROSBAN.....	272
6.8	KRISNA-VÖLGY (INDIAI KULTURÁLIS KÖZPONT ÉS BIOFARM): AZ EGYIK LEGJOBBAN MŰKÖDŐ ÖKOFALU MAGYARORSZÁGON	275
6.9	ÉLŐFALU VISNYESZÉPLAKON	282

1 BEVEZETÉS

Jelen tanulmányt a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa számára, az Országgyűlés Hivatalával kötött szerződés alapján készítettük. A kutatási feladat célja a következő volt:

(1) Az emberi, a társadalmi, a természeti és a gazdasági erőforrások megőrzése és fejlesztése terén előremutató **helyi, közösségi fenntarthatósági kezdeményezések gyakorlatának megismerése és széles körben való megismertetésének előkészítése**. A helyi közösségi kezdeményezések leírása olyan formában, hogy a kutatásban szereplő más kezdeményezésekkel összehasonlíthatók és honlapon, kiadványban bemutatathatók legyenek.

(2) **A kezdeményezés leírása:** Milyen okok vezettek a közösségi kezdeményezés elindításához? Milyen erőforrások megőrzése, illetve fejlesztése terén példamutató? Mennyiben áll valódi közösség a kezdeményezés mögött? A kezdeményezés további lényeges paraméterei.

(3) **Mik a belső erőforrásai:** mitől működik a kezdeményezés? Mennyiben speciálisak ezek az adottságok és mennyiben lehetnek meg ezek más, hasonló adottságú területein az országnak? Mik a feltételei, hogy a példa máshol is alkalmazható legyen?

(4) **Mik a kezdeményezés gondjai?** Milyen jogi, gazdaságszerkezeti és egyéb akadályok hátráltatják fejlődését? Hogyan lehetne ezeket leküzdeni?

A fenti célok érdekében az alábbi munkafolyamatokat valósítottuk meg:

1. A tanulmány első fejezetében a fenntartható társadalomhoz vezető átmenet hazai lehetőségeivel kapcsolatos koncepciókból adódó értelmezési kereteket, illetve a fenntarthatóságra törekvő helyi kezdeményezéseket körülvevő társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat jellemeztük. Itt fogalmaztuk meg az esettanulmányok egyes tanulságainak általános tapasztalatait is.
2. Kialakítottuk azt az egységes szempontrendszert, mely alapján a fenntarthatósági kezdeményezések jó példáit vizsgáltuk. Magától értetődő azonban, hogy minden kezdeményezés egyedi, ezek mechanikus összehasonlítása nem feltétlenül célravezető. Az esettanulmányok egyaránt törekszenek a jó példák hasonló és egyedi jellemzőinek bemutatására.
3. A következőkben a kutatók által feltárt lehetséges esetek közül kiválasztottuk azokat, amelyeket esettanulmányok, illetve azokat, melyeket rövidebb összefoglaló (névjegy) formájában mutatunk be. Az esettanulmányokat és a névjegyeket a tanulmány

szerkezetében nem különítettük el, mert a csoportosítást más szempont szerint végeztük (ld. alább).

4. A kiválasztott kezdeményezésekkel kapcsolatos korábbi eredményeket terepmunka során, interjúzással, adatgyűjtéssel frissítettük, illetve háttéranyagok elemzésével egészítettük ki.
5. A jó példákat, azaz megvalósult (megvalósuló) kezdeményezéseket az egységes szempontrendszer követő esettanulmányok formájában mutatjuk be. Figyelmünk kiterjedt az egyes kezdeményezések 1) létrejöttére, 2) programjára, 3) személyes bázisára, 4) társadalmi kapcsolataira, 5) fogadtatására, 6) gazdálkodására, 7) teljesítményének újszerűségére, 8) elért eredményeire és kudarcaira, 9) fenntarthatóságára és 10) tanulságaira.

Kutatásunk során tehát a következő módszereket alkalmaztuk:

- már elkészült kutatási anyagok másodelemzése, frissítése;
- terepi kutatás: mélyinterjúk és adatgyűjtés;
- az egyes kezdeményezések elemzése és összevetése előre rögzített paraméterek mentén;
- a széles nyilvánosság számára bemutatható, közérthető összefoglalók készítése a kezdeményezésekről;
- szakirodalmi elemzés.

A vizsgálandó kezdeményezéseket típusokba soroltuk aszerint, hogy a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia 3.2 alfejezetében, a fenntarthatóság alappilléreiként említett négy alapvető erőforrás melyikének megőrzése tekinthető fő céljuknak. Törekedtünk arra, hogy olyan komplex kezdeményezéseket mutassunk be, melyek egyszerre több (ideális esetben mind a négy) megőrzését és fejlesztését célul tűzik ki. A besorolásunk helyenként ezért önkényes, hiszen egy-egy kezdeményezés-típus több erőforrás megőrzésére és gyarapítására is hatást gyakorolhat. A főbb típusok tehát:

- fókuszban az emberi erőforrások megőrzése és gyarapítása;
- fókuszban a természeti erőforrások megőrzése és gyarapítása;
- fókuszban a gazdasági erőforrások megőrzése és gyarapítása;
- fókuszban a társadalmi erőforrások megőrzése és gyarapítása.

A kidolgozás során az alábbi szempontokra is tekintettel voltunk:

- az adott tudományos szakterületen miként lehet támogatni a fenntartható társadalom felé való átmenetet,

- az eddigi hazai, vagy hazai szempontból releváns nemzetközi kutatások milyen válaszalternatívákat fogalmaztak meg a fenntarthatósági átmenettel kapcsolatosan, s ezek alapján milyen megoldások közpolitikai gyakorlatban való alkalmazását javasolja a későbbiekben a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (NFFT) a 2013 márciusában, az Országgyűlés által elfogadott Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia (NFFS) érvényre juttatásához.

Az NFFS a következőképpen fogalmaz 3.4. A fenntartható társadalom víziója: a jövő Magyarországa alfejezetében: *„A fenntarthatóság felé való átmenet végén egy olyan harmonikus, értékkövető és értékőrző magyar társadalom sejlik fel, melyben a boldogulás alapja – az anyagi értékek mellett – az értékteremtő munka, az egészség, a tudás, az erkölcs (mely többek között hiten, bizalmon és tiszteleten alapul), valamint a családi, közösségi és a nemzeti összetartozás, továbbá a globális felelősségvállalás.”*

Munkánk és a jelen tanulmány rendezőelve volt, hogy a fenti értelemben vett „jövő Magyarországot” kerestük „kicsiben”, azaz olyan közösségi kezdeményezéseket, melyek csírái lehetnek egy ilyen, komplex értelemben vett fenntartható országnak.

E kezdeményezések ma kisebb-nagyobb mértékben a fenntarthatatlan gazdasági-társadalmi-politikai folyamatok foglyai. Sokszor óriási erőfeszítésbe kerül pusztán életben tartásuk is. Munkánk során bemutatjuk a legfontosabb gátlóerőket és ezek elhárításának lehetséges módszereit. Kiemelt figyelmet szentelünk a szubszidiaritás kérdésének: melyek azok a problémák, amiket a közösség maga tud kezelni (vagy kellene, hogy kezeljen) és melyek azok, amiket csak magasabb intézményi szinten lehet kezelni?

Azt tapasztaltuk, hogy a fenntarthatatlan gazdasági-társadalmi folyamatok, szabályozók sokszor gúzsba kötik a reménytelen helyzetekből kitörni vágyó kezdeményezéseket. Azonban *„Az Élet szent okokból élni akar.”* Rengeteg különböző és sok nagyon hasonló kezdeményezést találtunk az ország egymástól távoli pontjain. Lehetetlen lett volna mindent bemutatni, így tisztában vagyunk azzal, hogy jelen tanulmány nem teljes körű leltára, csak metszete a fenntarthatóságra törekvő közösségi kezdeményezéseknek. Pillanatfelvételtől van szó, hiszen maguk a kezdeményezések is változnak: létrejönnek újak, virágba borulnak, elhervadnak. Ami idén jó példának számít, jövőre talán már nem kerülne be a gyűjteménybe. Olyan kezdeményezéseket igyekeztünk beválogatni e körbe, melyek már eljutottak a stabilitás egy fokára és kézzelfogható eredményeket tudnak felmutatni.

Jó példáknak nevezzük őket, azonban nyilván lehetetlen ezeket egy-az-egyben máshol is alkalmazni. Azt találtuk, hogy a siker a legtöbb esetben emberi tényezőkön múlik, amik nagyon változóak. Bízunk abban, hogy meg tudtuk ragadni az egyes kezdeményezések lényegét, ami legalább jó ötletként máshol is hasznosítható.

2 A FENNTARTHATÓSÁG ELŐŐRSEI

2.1 Az ökológiai rendszerváltozás mintaterepei

Tanulmányunkban olyan közösségi kezdeményezéseket mutatunk be, amelyek az ökológiai fenntarthatóság sikeres példáival szolgálnak. Az emberi élet nélkülözhetetlen természeti feltételeinek rohamos pusztulása jelzi, hogy az erőforrások pazarló használatára ösztönző, sőt, azt kikényszerítő társadalmi-gazdasági rend többé nem tartható fenn. Az **ökológiai rendszerváltozás** közeli és elkerülhetetlen. Azt szeretnénk, ha aránylag békésen menne végbe. Ehhez azonban újra kell gondolnunk alapvető fogalmainkat: a bioszféra és az ember kapcsolatáról, a tudomány szerepéről, egyén és közösség viszonyáról, a társadalmi teljesítmények értékeléséről, a jólétről, arról, hogy mikor jó a lét. Mindez többé nem elméleti kérdés: mai és holnapi döntéseinken, cselekedeteinken múlik, hogy az átmenet „innen oda” intézményeink fokozatos átalakításával zajlik, vagy pedig katasztrófális megrázkódtatással jár. Ezért érdemelnek megkülönböztetett figyelmet azok az újító kezdeményezések, melyek kis léptékben, helyi szinten, de már a gyakorlatban kísérleteznek követésre érdemes megoldásokkal az együttélés és gazdálkodás különféle területein.

Közösségi kezdeményezésekről beszélünk, mert úgy találtuk, hogy az innovatív kezdeményezések vizsgálódási területünkön általában nem a formális intézmények, hivatalos szervezetek részéről mutatkoznak, és nem is egyéni erőfeszítésből születnek, hanem elkötelezett emberek összefogása, kitartó együttműködése hozza létre őket. Az önszerveződés, vagyis az önkéntes társulás és kényszermentes együttműködés elve aligha véletlenül játszik központi szerepet az ökológiai gondolkodásban. Az ép természeti környezet és az emberséges együttélés érdekében az összefogásra képes, magukban és egymásban bízó emberek tudnak fellépni. Ezért a fenntarthatóság felé vezető úton csak életképes közösségek járhatnak sikerrel.

Megfigyelhettük, hogy a közösségi szellem és a spontán együttműködés elsősorban az informális, **civil kezdeményezéseket** jellemzi. De az is igaz, hogy a civil társadalom hajlandósága az összefogásra közösen vállalt célok érdekében jóval csekélyebb az olyan nemzetek körében, melyek történelmük során sokáig vagy többnyire idegen uralom alatt éltek; ahol a spontán kezdeményezést a hatalom nemzedékről nemzedékre durván torolta meg, s ha tehette, még az írmagját is igyekezett kiirtani. Magyarországon pontosan ez a helyzet. Nem mintha népünket a beletörődés, az alattvalói engedelmisség jellemezte volna,

de igenis a passzív ellenállás, valamint az egyéni kibúvók leleményes keresése. Azonban az ökológiai válságra nincs egyéni válasz, és sajnos, a passzív rezisztencia sem lehetséges. Az önkéntesség ellenben kevésbé népszerű nálunk, mint a demokratikus hagyományú országokban, s ezen nincs mit csodálkozni. Bennünket központilag szoktak kirendelni „önként és dalolva” vállalt feladatok elvégzésére. A kollektivizálás elpusztította a közösségeket, a hivatalos mozgósítás bizalmatlanná tett a mozgalmakkal szemben. Ezért különösen értékesek – és sajnos ritkák – mifelénk a saját ügyükben szervezkedő közösségek, a kölcsönös segítségre és bizalomra épülő vállalkozások: „a szabadság kicsiny körei”, melyekben az új eszmék és az új gyakorlatok formálódnak. Hangsúlyoznunk kell a bizalom jelentőségét. Az új felismerések, újító tervek nem egy csapásra fogalmazódnak meg a társadalomban, hanem egyénekhez fűződnek. Megvalósításukhoz azonban társakra lesz szükségük, elterjedésükhöz pedig már a társadalom összefogására és tetterejére. De miért hinnénk azoknak, akik valami szokatlannal próbálkoznak, és eddig ki nem próbált megoldásokat javasolnak? A kezdeményezések leginkább kritikus pontja, úgy tűnik, az általunk megismert esetekben (is) az érintett szűkebb és tágabb közösség bizalmának, együttműködési készségének elnyerése.

Az **ökológiai fenntarthatóság** kifejezést, amióta divatba jött, sokféle értelemben használják. Mi úgy gondoljuk, hogy egy dinamikusan változó természeti vagy társadalmi rendszer működése addig fenntartható, ameddig teljesítményét úgy képes javítani, hogy ezáltal erőforrásait gyarapítsa. Ha az új teljesítmény érdekében az erőforrásokat megújuló képességüket meghaladó mértékben veszik igénybe – azaz felélik –, akkor válságról, hanyatlásról kell beszélünk, semmi esetre sem „fejlődésről”. Nem állíthatjuk tehát, hogy a civilizációnkat jellemző folyamatok, a gazdasági teljesítmény fokozására irányuló erőfeszítések, a világnépesség gyors növekedése, a természeti folyamatokba történő nagy léptékű, durva beavatkozások a fejlődés jelei lennének, és ezek fenntartása jelentené a megoldást. Ennek éppen a fordítottját állítjuk, azt, hogy fejlődésnek ma kizárólag a fenntarthatóság irányába tett lépéseket nevezhetjük. S még egy félreértés, amit szeretnénk eloszlatni: az ökológiai fenntarthatóság kifejezést nem kell megtoldani az „...és társadalmi” jelzővel. A társadalmi folyamatok ökológiai fenntarthatóságának fogalma magában foglalja az ökológiai komplexum valamennyi elemét és ezek egyensúlyát: nemcsak a népeiséget és a természeti környezetet, amelyben él, hanem a gazdaságot és a technológiát is, melynek segítségével megél belőle, valamint a társadalom intézményeit, amelyek az együttélés méltányos rendjéről hivatottak gondoskodni.

A fenntartható életmód és társadalom felé vezető átmenet alkalmas útját-módját keresik világszerte. Ehhez szükséges, de nem elegendő olyan általános alapelveket átültetni a gyakorlatba, mint **az elővigyázatosság elve, a jövő nemzedékek iránti felelősség, az életformák gazdag változatosságának megőrzése**, vagy a **kölcsönös egymásrautaltság és segítség** szükségszerűségének felismerése. A szó szoros értelmében politikai újításokra is szükség lesz, azaz olyanokra, amelyek a közcélok megállapításának módjával és a társadalom szervezetével kapcsolatosak. A fenntarthatóság előőrsei által felhalmozott tapasztalatok remélhetőleg segítségünkre lesznek a szükséges változások irányának felismerésében is. Vizsgálódásaink során úgy találtuk, hogy a sikeres kezdeményezések többségét a már említett önkéntesség és spontán önszerveződés mellett jellemezte a **felelős részvétel**, egy-egy közösség törekvése az **önrendelkezésre**, valamint a részleges **önellátás** igénye, amely az önrendelkezés elemi gazdasági alapjait biztosítaná (például az élelmezés terén), s hogy mindez elképzelhetetlen a dolgok **emberi léptékének**, illetve **helyes mértékének** helyreállítása nélkül. A saját sorsukkal felelősen és szabadon rendelkező közösségekre jellemző, hogy környezetüket igyekeznek úgy alakítani, hogy közben ne tegyék tönkre. Nem a rövid távú használat, a hatékonyság szempontjait érvényesítik, ezért általában hajlamosabbak a hosszabb távú érdekek figyelembe vételére.

„**A kicsi szép**” – a fenntarthatóság előőrseit tanulmányozva beigazolódni láttuk az alternatív közgazdász, Ernst Schumacher kijelentését. Igen, a kisvállalkozások, családi gazdaságok rendszerint változatosabb és kevésbé környezetterhelő gazdálkodást folytatnak, szelídebb technológiát alkalmaznak, jobban építenek a helyi tudásra, kisebb a fajlagos energiaigényük, kevésbé függenek a globális hálózatoktól, és nem utolsósorban méretükhöz képest több embert foglalkoztatnak. A gazdálkodáson túl, más területeken is tapasztalhattuk, hogy a minőségi szemlélet, a szolidáris együttműködés, a rugalmas alkalmazkodás és a személyközpontú megközelítés kisebb csoportokban könnyebben érvényesül. Nincs ebben semmi meglepő – mindennek nyilvánvaló kulturális és szociális előnyeitől korunk társadalmait csupán a mennyiségi szemlélet és a gazdasági haszonelv uralma fosztja meg.

A fenntartható gazdálkodás lehetőleg a **helyi forrásokat** részesíti előnyben. Az általunk megismert újító közösségek is gyakran hangoztatják a tájadaltsághoz való alkalmazkodás előnyeit, és a helyi tudás, a helyi kultúra tartalékainak mozgósítására törekednek. A kívülről bevitt energia, technológia, tudás vagy éppen fejlesztési program következtében elért eredmények ugyanis megfigyeléseik szerint ritkán szervülnek a helyi

folyamatokhoz, a pozitív hatások nem bizonyulnak tartósak, s ha mégis, akkor a haszon is oda vándorol, ahonnan az erőforrás-bevitel érkezett, tehát nem az érintett helyi közösség gyarapodását fogja szolgálni. A helyi természeti források használatánál azonban mindig tekintettel kell lenni ezek megújuló képességére, hiszen ha ezt meghaladó mértékben veszik őket igénybe, az épp a folyamatok fenntarthatóságát veszélyezteti. Kezdeményezéseink azonban nem az érintetlen vadonban, hanem úgynevezett kultúrtájban zajlanak, vagyis olyan környezetben, melynek életében az emberi beavatkozásnak évszázadok vagy évezredek óta megvan a maga szerepe. Az egymásrataltság és az alkalmazkodás tehát kölcsönös, az építő (ép-ítő) ember beavatkozása a táj épségét és szépségét akár fokozhatja is, még a biológiai sokféleséget is beleértve. Ehhez kell a helyi tapasztalat, a megfelelő tudás, amelyet világszerte háttérbe szorítanak az uniformizált és univerzálisnak vélt „legjobb” eljárások. Napjainkban ismét terjed a felismerés, hogy helyesen dönteni csak olyasmiről lehet, aminek ismerjük a helyét: a saját környezetünkről, a kulturális örökségünket alkotó, nemzedékek munkájával felhalmozott tapasztalat figyelembe vételével.

Az átmenet, vagyis az ökológiai rendszerváltozás leggyakrabban hangoztatott problémája azonban nem a személyes, hanem inkább az intézményes akadályokkal kapcsolatos. A politikai-gazdasági intézmények rendszere, illetve a működésüket szabályozó jogrend rugalmatlanabb, mint az emberek viselkedése. A viszonyok lényegét érintő, mélyreható változások meghatározásuk szerint rendszeridegenek. Ez nem csak azt jelenti, hogy önmagukban szokatlanok, hanem azt is, hogy a tőlük remélt előnyök a fennálló jogi, gazdasági és politikai környezetben nem okvetlenül igazolódnak be. Magyarán, az újító kezdeményezés akadályok sokaságába ütközik, ellenkezik a fennálló intézmények logikájával, és legalább annyira az ezekhez alkalmazkodó emberek észjárásával. Végeredményben az új megoldások, ameddig elszigetelten jelentkeznek, ritkán és nehezen igazolják a hozzájuk fűzött várakozást, mert a résztvevőktől túlságosan nagy és sokféle áldozatot követelnek, nemigen hozhatók összhangba a tényleges lehetőségekkel, és az emberek húzódozni fognak alkalmazásuktól. Gazdasági és erkölcsi értelemben egyaránt elmondható, hogy a társadalmi újítások költsége (ugyanúgy mint a technológiai innovációé) rövid távon szükségképpen meghaladja a megszokott, tömegesen alkalmazott eljárások költségét. Ezért a fejlődéshez, az intézmények megújulásához nem elegendő az egyéni kreativitás. Az előlegezett bizalomnak egy másfajta, társadalmi szintű megnyilvánulására is szükség lesz, ez pedig nem más, mint a politikai közösség

előrelátásán és elhatározásán alapuló megkülönböztetett támogatás az olyan természetű innovációnak, amelytől a viszonyok jobbra fordulását remélik. E nélkül az alternatív életforma-kísérletek, környezetkímélő technológiai eljárások, szokatlan kulturális vagy gazdasági vállalkozások óhatatlanul kudarcba fulladnának, de legalábbis nem tudnának kitörni elszigetelt helyzetükből.

A piaci verseny nem kedvez az ismeretlen kínálatnak: az újdonságok bevezetéséről ott egyre költségesebb marketing gondoskodik. A költséghatékonyság igénye sem teljesülhet az új tudást kívánó, kisszerűs, kezdeti stádiumban lévő megoldások esetében – ez a magyarázata annak, hogy az innováció és a kísérletezés egyre növekvő költségeit ma már szinte csak a legnagyobb tőkeerővel rendelkező cégek engedhetik meg maguknak. Mi lesz az újszerű, de kisléptékű helyi kezdeményezésekkel? Honnan jut erőforrásokhoz a rendszerszintű és rendszerkritikus változásokkal kísérletező kisközösség? Kézenfekvő volna a válasz, hogy erre való a kormányzati újraelosztás. Csakhogy a kormányok döntése a többségtől függ, ha nem is mindig a vélemények, de mindenesetre a közvélemény befolyásolására képes hatalmi tényezők többségének jóváhagyásától. Közhely, hogy a politikai döntéshozatal napjainkban minden korábbinál kiszolgáltatottabb az üzleti világnak. Alapvető létfeltételeink védelme, a kicsinyek támogatása, a technológiafüggő életmód elutasítása, vagy a takarékoság erőforrásokkal pedig bármi, de nem üzlet – legalábbis nem azok számára, akik maximális hasznukat a növekedésorientált, fogyasztásközpontú rendszernek köszönhetik. Ezért azt állítjuk, hogy az átmenet megszervezése (*transition management*) korántsem technikai, szervezet- és rendszerelméleti vagy kommunikációs stratégiai kérdés, hanem politikai harc kérdése. A demokratikus társadalmak nagy előnye, hogy köreikben a politikai harc – szerencsés esetben – megvívható erőszakmentes eszközökkel, lényegében nyilvános vita formáját öltheti. Ehhez a vitához szolgáltatnak érveket, például a fenntarthatóság legjobb hazai gyakorlatait bemutató esettanulmányaink.

Mi a magyarázata annak, hogy példatárunkba többségében falusi vállalkozások kerültek? Semmi esetre sem valamiféle városellenesség, amellyel a „zöldeket” nem ritkán vádolják. Nem gondoljuk, hogy a fenntarthatóság avagy a mostaninál természetközeli életforma csakis vidéken, falusias településeken képzelhető el. Azt viszont igen, hogy leválni a központosított ellátó hálózatokról sok tekintetben könnyebb falun, mint városon. Nem az ökológiai világnézetből, hanem a környezeti adottságokból következik, hogy a fenntarthatóság pionírjai „földközben” hozzák létre alternatív közösségeiket, ahol a

másként gazdálkodás feltételei kis léptékben, a helyi forrásokra támaszkodva így-úgy megteremthetők. Az élőfalvak, ökológiai közösségek, tájrehabilitációval összekapcsolt közösségépítő kísérletek többé-kevésbé zárványként működnek az uralkodó rendszer keretei között, és kísérleti telepként szolgálnak az újszerű, az ökológiai fenntarthatóság követelményeinek megfelelő gyakorlat számára. A néesség nagyobb része minden bizonnyal a jövőben is városban fog élni, az elkerülhetetlen változások inkább város és falu viszonyát érintik majd. A helyi források felértékelődése (bioregionalizmus, lokalizáció, élelmiszer-önrendelkezés stb.) mindenesetre közelebb hozza egymáshoz várost és vidéket, a szó gazdasági és kulturális értelmében egyaránt. A jó gyakorlatok gyűjteményébe több olyan vállalkozás került, amelyek már ezt a közeledést készítik elő: a közvetlen ellátási és kereskedelmi kapcsolatokról az ökoiskolákig.

Az sem véletlen, hogy ezek a kísérletek sok esetben kimondottan hátrányos helyzetű településeken folynak. Egyrészt az ott élőket a szükség esetleg hamarabb ráviszi az alternatív megoldások befogadására. Másrészt – és ma még ez a nyomósabb érv – az újító kezdeményezések finanszírozása többnyire szociális programokból történik: közmunka, szociális földprogram, szociális szövetkezet stb. Intő jele ez annak, hogy milyen keveset szántak és szánnak az egymást követő magyar kormányok kifejezetten az ökológiai fenntarthatóságot szolgáló kezdeményezések támogatására. A halmozott hátrányok és a jövőkereső kísérletek együttélése természetesen nem harmonikus. A depressziós térségeket általában nem az újító kezdeményezések jellemzik. A vállalkozó elem nemzedékek óta menekül szülőfalujából – előbb az erőszakos kollektivizálás, utóbb a munkanélküliség elől –, a városi életforma előnyeinek reményében. A falvak lakóinak megélhetését emberemlékezet óta biztosító mezőgazdaság és feldolgozóipar egy következetesen elhibázott agrárpolitika eredményeként ma már csak a lakosság egy töredékének biztosít jövedelmet, a többség vagy kétlaki életformát folytat (eljáró dolgozó, illetve bebíró, „gyüttment”), vagy hivatalosan inaktívnak minősül: munkanélküli, nyugdíjas, háztartásbeli. Ezzel magyarázható a hagyományos agrikultúra vesztes hanyatlása, eltűnése falvainkból. A múlt örökségétől eltávolodott nemzedék nem lát maga előtt jövőt, nem bízik önmagában. De legkevésbé azokban a jövevényekben bízik, akik új dolgokra akarják rávenni őket. Aki ide városból érkezett, gondolják, eddig mindig csak elvitt valamit, s ha hozott, abban éppen nem volt köszönet. Paradox helyzet alakul ki így: a helyi tudás, a helyi környezet védelmezői, a faluésztő kísérletek aktivistái többnyire jövevények, akiket a

„bennszülöttek” gyakran bizalmatlanul fogadnak, és közömbösen szemlélik erőfeszítéseiket.

Nem lehet nem felfigyelni a jó gyakorlatok kezdeményezői között a falusi polgármesterek kitüntetett szerepére. Ez nem azt jelenti, hogy nálunk a polgármesterek többsége már a fenntarthatóság elkötelezett híve volna, fordítva azonban igaz: a működő jó gyakorlatok mögött igen gyakran áll egy-egy elkötelezett polgármester. Pozitív szerepükhöz negatív magyarázat tartozik: a közösségi vállalkozásokhoz nélkülözhetetlen szerény anyagi erő, független egzisztencia, sajnos, ritkán áll rendelkezésre falvainkban. Az esetek többségében tehát nélkülözhetetlenek az önkormányzat jogosítványai, szerény költségvetése, pályázati lehetőségei, intézményes kapcsolatai a civil kezdeményezések életben tartásához.

2.2 A bemutatott közösségi kezdeményezések típusai

A településszintű, komplex fenntarthatósági kezdeményezések kiindulópontja rendszerint a nehéz anyagi helyzetű községek erőfeszítése a lakosság, főleg a fiatalok elvándorlásának megakadályozására. A sikeres gyakorlatok bizonyítják, hogy az elmozdulás az ökológiai fenntarthatóság irányába tisztán gazdasági értelemben sem kiadást jelent; mert ami jó a természetnek, már rövid távon is előnyös lehet a község számára. A tájadedottságokhoz alkalmazkodó, részben hagyományos gazdálkodási formák felelevenítése, akár közösségi vállalkozás keretében történik, akár a családi gazdaságokat aktivizálja, komoly hozzájárulást jelent a lakosság megélhetéséhez. Első lépésben általában a közétkeztetés jut helyben előállított nyersanyaghoz, a háztáji termelés bátorítása azonban a családi önellátás terén is kedvező változásokat hoz, többek között kerecsendi esettanulmányunk szolgál példával erre. Ennél tovább lépni csak összefogással lehet: a tájrehabilitáció, a magasabb hozzáadott értékű, feldolgozott termékek előállítása, tárolása és értékesítése olyan tudást, szervezést, tervezést, nem utolsósorban anyagi forrásokat kíván, melyek ritkán elérhetőek az egyénileg vállalkozók számára.

A megismert kezdeményezésekben komoly szerepet játszott a közmunkaprogram és más szociálpolitikai programok forrásainak bevonása. Az önkormányzati, szövetkezeti, alapítványi és nonprofit vállalkozási formák leleményes összekapcsolása kiszélesíti a kezdeményezők mozgásterét. E nélkül a foglalkoztatást, feldolgozást és értékesítést szabályozó bonyolult és gyakran változó jogi feltételek között nehezen boldogulnának. A komplex fejlesztési programok előnye, hogy kihasználhatják a különféle kezdeményezések egymást erősítő (szinergikus) hatását. Nyilvánvaló a kölcsönhatás a megélhetést, munkát

helyben kínáló programok és a közösségek megerősödése között. Ennek a fordítottja is áll: az élelmiszer-önrendelkezés legfőbb akadályai, nevezetesen a mezőgazdasági tevékenységhez szükséges föld hiánya (birtokkoncentráció), a vállalkozások jövedelmezőségét biztosító értékesítési lehetőségek hiánya (a kereskedelem központosítása), valamint a hozzáértés és a vállalkozó szellem hiánya egyúttal a helyi társadalom politikai önrendelkezése felé vezető utat is elzárják.

A rehabilitáció tűnik alkalmas kifejezésnek e közösségi kezdeményezések jellemzésére. Megpróbálják feleleveníteni a feledésbe merült helyi tudást, visszaszerezni az idegen kézre jutott termőföldet, pótolni az elvándorolt falusi értelmiséget, összekovácsolni a széthullott közösségeket. A tájban-faluban gondolkodó komplex tervek megálmodói és végrehajtói Hernádszentandrás, Markócon, Rozsályban, Túrkevény, Tunyogmatolcson, Panyolán és más, ismertetőnkben nem szereplő településeken a községi önkormányzatok, polgármesterek, más esetekben civil szervezetek, egyesületek, alapítványok. Egyedi megoldást képvisel a göncruszkai méhészet: itt a helyi egyházközösség méhészetének bevételeiből hoztak létre iskolát – egyszerre gyarapítva emberi, gazdasági, természeti és társadalmi erőforrásokat. Közös jellemzőjük a fokozatosság – a külső és a belső feltételek egyaránt kizárják, hogy gyors, áttörésszerű eredményeket érjenek el.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel Gyula példája, mely azt bizonyítja, hogy a kulturális és gazdasági önállóságot erősítő fejlesztési programok megvalósítása reális cél lehet városi szinten is. Megkockáztatjuk, „város és vidéke” lehetne éppen a fenntarthatóság követelményeinek a leginkább megfelelő egység, hiszen a községek és tanyák mindenkor egy-egy városi központ körül alakultak ki, annak ellátására, s élvezve a közeli város szolgáltatásait. A kiindulópont ezúttal is a szociális szövetkezet, erre támaszkodik a háztáji gazdahálózat ugyanúgy, mint a közétkeztetés, vagy a helyi termékeket értékesítő gazdabolt. A gyulaiak tudatosan törekednek a magyar agráriumot bénító paradoxon feloldására, hogy tudniillik a családi gazdaságok elindulását akadályozó földhiány dacára rengeteg föld hever parlagon, melynek művelésével előregedett, elvándorolt vagy más foglalkozást űző tulajdonosaik nem törődnek. A földbank program keretében a város által alapított kft bérbé veszi ezeket az ingatlanokat, és a termelni vágyó gazdák rendelkezésére bocsátja. A tudatos és sokoldalú helyi fejlesztési politika sokféle érdeket és célt vesz figyelembe, ez reményt ad arra, hogy a kezdeményezések által érintettek száma eléri azt a

kritikus tömeget, amely a települési vagy regionális szinten is érezhető léptékű változásokhoz szükséges.

Településszinten terveznek és az élet minden területére kiterjedő életforma-reformot valósítanak meg a **Magyar Élőfalú Hálózat** résztvevői is. A döntő különbség az eddigiekhez képest, hogy ezek ténylegesen nem az éppen adott falusi társadalom összefogása számára teremtenek újszerű kereteket, legfeljebb mintával szolgálhatnak a jövővidéki települései számára. Maguk a kísérletek résztvevői azonban Visnyeszéplakon, Somogyvámoson és más, kisebb hazai alternatív közösségek esetében is többnyire városból érkezett telepesek, akik tudatos döntés, személyes értékválasztás következményeként váltak falusiakká. Eltökéltségre, kitartásra annál nagyobb szükségük van, minthogy kezdeményezéseikhez nehezen találnak partnerekre, akár helyben, akár az országos politika terén. A másként gazdálkodás, alternatív tartalmú és formájú iskoláztatás, a leválás az országos ellátó hálózatokról, valamint a helyi források fenntartható használatára építő önellátás törekvése a közösségektől komoly erkölcsi erőt követel. Az általunk megismert esetekben a kohézió alapját erős vallási meggyőződés szolgáltatja, de a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy ez az összefüggés nem szükségszerű. A bázisdemokrácia, a permakultúra, a közösségi gazdálkodás, a tájgazdálkodás vagy a megújuló energiaforrások használata szekuláris közösségek számára is ugyanúgy elérhető. A vallási háttér megfigyeléseink szerint inkább a „közegellenállás” elviselésében és a belső konfliktusok kezelésében jelent komoly támaszt.

Közösségi kertek létrehozásán világszerte egyre népszerűbb mozgalom fáradozik. Ide is olyan kezdeményezéseket sorolhatunk, amelyekben a közösségépítés, az öntevékenység, a rekreáció és az egészséges táplálék előállításának összekapcsolódik. A kispesti „városi tanya” jó példája a nálunk ma még gyerekcipőben járó kezdeményezésnek.

A közösségi kerteknek egy másik válfaja azonban már komoly hazai hagyományokkal rendelkezik. A Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózat, valamint egy göcseji erdész kezdeményezései nyomán országos ismertségre tett szert a tájadedokhoz **alkalmazkodó gyümölcsész**et eszméje. A cél a helyben honos fajták megmentése a kipusztulástól, és ezekkel együtt a gyümölcsészethez fűződő gazdag kulturális hagyomány felelevenítése. Drávafokon, Pórszombaton, Viszákon, Visnyeszéplakon, Csabdíban, a somogyvámosi Krisna-völgyben, Fóton és több más településen találunk ma már olyan fajtagyűjteményt (vagy ahogy a pórszombatiak mondják: „tündéerkertet”), amelyre ígéretes szerep vár a biológiai sokféleség megőrzésében, egyedülálló hagyományos

gyümölcskultúránk fenntartásában, és talán annak újra-elterjesztésében is. A vállalkozások sokfélék, az egyik irányzat a helyi értékmentést, gyűjtőmunkát hangsúlyozza, a másik az országos génbankokban őrzött változatok visszahonosításán fáradozik. Panyolán és Gyulán közösségi kert helyett a szervezők „háztáji” gyümölcsösök kialakítását ösztönzik, tájfajtaikkal, de génbankból nyert szaporítóanyaggal. Sikeresnek – azaz fenntarthatónak – e kezdeményezések akkor nevezhetők, ha elnyerik az érintett települések lakóinak együttműködését, azok a magukénak érzik a fajtagyűjteményeket, és bekapcsolódnak gondozásukba, illetve gyarapításukba.

A termelői piacok és a közösség által támogatott mezőgazdaság különböző formái a leginkább kézenfekvő módon, a gazdálkodásban segítik város és falu közeledését. A tényleges egymásrautaltság az élelmezés terén a leginkább nyilvánvaló. Mégis, a kereskedelmi közvetítő láncolat lerövidítésére, termelő és fogyasztó közvetlen kapcsolatának megteremtésére irányuló kezdeményezések nehézkesen terjednek. Súlyos akadályok tornyosulnak az úttjukban mindkét oldalon. A kereslet oldalán elsősorban a vásárlóerő hiánya, amely a látszólag olcsó, bár jóval silányabb minőségű tömegáru elfogadására készlet. Szerepet játszik persze a megszokás is, a kényelem, a divat, valamint a közönséges tudatlanság: a globális és hazai élelmiszerkereskedelmi hálózatoknak bőven futja bevételeikből – és a szerencsétlen módon becsatornázott uniós támogatásból – monopolhelyzetük védelmére és a fogyasztó befolyásolására. Azonban semmi kétség, a kínálati oldalon megjelenő családi és egyéb kisvállalkozások sincsenek ma még abban a helyzetben, hogy tömeges igényeket elégítsenek ki. Jó fél évszázados kiesést kell pótolniuk ahhoz, hogy képesek legyenek érvényesíteni és kiaknázni azokat az előnyöket, amelyek a mérleget a munka- és tudásintenzív, változatos és értékesebb beltartalmú termék oldalára, azaz az ökológiai fenntarthatóság oldalára billenthetnék az élelmiszer-termelésben és -kereskedelemben. Ehhez persze törekvéseiket célszerű intézkedésekkel támogató agrárpolitikára volna szükség, hiszen a mezőgazdaság jövedelmezősége Európában, tetszik – nem tetszik, elsősorban a nemzeti és uniós agrárpolitika alakulásán múlik.

A nagyobb városokban azonban – például Kecskeméten és Budapesten –, valamint jelentős idegenforgalommal rendelkező településeken – Nagymaros, Káptalantóti – sikeres termelői piacok jöttek létre az elmúlt években. Igazat kell adnunk egyébként a kecskeméti piac szervezőjének, amikor tiltakozik az elnevezés ellen: „termelői” piacnak inkább a monopolhelyzetű élelmiszer-kereskedelmi hálózatok kezében lévő vásárcsarnokokat és bevásárlóközpontokat nevezhetnénk, ahol a termelő-eladó (rosszabb esetben a nepper)

diktál a kiszolgáltatott és enyhén szólva alulinformált fogyasztónak. A családi gazdaságok és őstermelők változatos árukínálatával csábító klasszikus piacok viszont „fogyasztói” piacok a javából, hiszen itt a vevő valódi és általa ellenőrizhető alternatívák között választ.

A hazai gyakorlat ma már lehetővé teszi az előállító és a felhasználó közötti közvetlen kapcsolat más formáinak a bemutatását is. Az úttörő vállalkozás, a ma már jelentős forgalmat bonyolító budapesti Szatyor a bevásárlók közössége, míg a szegedi tanyavilág termékeit a városi fogyasztóhoz eljuttató Évkerék „zöldségközösség” a közösség által támogatott mezőgazdaság klasszikus receptjét követi: a termelő szerződik vásárlóival, akik előre kialakított áron bizonyos rendszerességgel az évszaknak megfelelő, egészséges, környezetbarát módon előállított terményekhez jutnak. A Szatyor egyedi megrendeléseket is elfogad, ma már boltja is van. A növekvő érdeklődés láttán egyre több gazdának éri meg, hogy ezen az úton értékesítsen – a bővülő választék vonzza a vásárlókat: a sikeres működés egy kritikus ponton túl maga gerjeszti a pozitív folyamatokat.

Hazai specialitásnak tűnik a herencsényi Ökotársulás, mely a közösség által támogatott mezőgazdaság egy sajátos modelljét alakította ki. Itt a fővárosi családok megvásárolták a földet, amelyen létrehozták az ellátásukat egész évben biztosító mintagazdaságot; a termelést fizetett alkalmazottaik végzik. A vállalkozás ezúttal is egy összetartó közösség átgondolt életforma-kísérletének részét képezi, a gazdálkodásban pedig következetesen érvényesítik az ökológiai fenntarthatóság szempontjait.

A piacon kívüli szervezetben megvalósuló közvetlen tevékenységcsere másfajta példájával szolgálnak a **helyi pénzrendszerek**, valamint a **helyi gazdasági csere rendszerei** (LETS). A hazai kísérletek közül előbbi bemutatására a legsikeresebbet, a soproni Kékfrankot választottuk, utóbbi példája a Talentum Kör Budapesten. E kétféle gyakorlat jól szemlélteti az alternatív elszámolási és csereszisztéma lehetőségeit és nehézségeit.

Vannak mindazonáltal, akik azt tartják, hogy a közvetítő kereskedelmet nem kiiktatni, hanem éppenséggel beiktatni kellene termelő és fogyasztó kapcsolatába a vidékgazdaság élénkítése érdekében. Hiszen nem minden termelő tudja vagy akarja ideje egy részét hetente a piacon tölteni; a személyes ismeretségen alapuló cserekapcsolatok pedig bármennyire rokonszenvesek és biztonságosak, tömeges léptékben nem alkalmazhatók. A közvetítő kereskedelemre tehát igenis nagy szükség van, talán éppen ez volna az a terület, amelynek visszaszerzése és relokalizálása a legjobb esélyeket biztosítaná a diverz, kisléptékű, helyi termelés számára, vevő és eladó legnagyobb hasznára és örömére. Sajnos,

amilyen gyorsan ment a terményfelvásárlás és értékesítés nagy- és kiskereskedelmi hálózatainak lebontása, amilyen ellenállhatatlan módon hódították meg külföldi befektetők a hazai piacot és annak stratégiai kulcspozícióit, olyan nehézkesen halad, ha ugyan halad az alulról építkező, **decentralizált, hazai élelmiszerkereskedelem** hídfőállásainak kiépítése. (A hadtudományi metaforák használata korántsem indokolatlan, ha a konkurencia-harc élességére és eszközeire gondolunk.) Ezért tulajdonítunk kiemelkedő jelentőséget a Pannon Helyi Termék Klaszternek, a Nautilus Klaszternek, az Élő Tisza védjegynek és más hasonló kísérleteknek korszerű – a közösségi média interaktív eszközeivel is élő – kiskereskedelmi hálózat létrehozására.

De miként lennének fenntarthatóak a fenntarthatóság kísérletei, ha a tudás átadásának és megújításának legfontosabb intézménye, az iskola nem elkötelezett **a fenntarthatóság pedagógiájának elvei és gyakorlata** mellett? Az ebbe az irányba tett törekvések nálunk elsősorban az ökoiskola hálózat közreműködésével terjednek. A sikeres ökoiskolák példája azt mutatja, hogy a környezeti tudatosság alakításában a tapasztalatnak, következésképpen az iskola falain kívüli gyakorlati tevékenységeknek a szokásosnál nagyobb szerep jut. Nemcsak természettapasztalatról van szó. A környezet védelme társadalmi tevékenység: megkívánja azoknak a társadalmi-gazdasági folyamatoknak az értő ismeretét, amelyek a természeti környezet túlterheléséhez, pusztulásához vezetnek. S még ennél is többet kíván: semmi egyébvel nem pótolható tapasztalat forrása lehet az aktív részvétel a folyamatokban, egyrészt a természeti és épített környezet védelmére, épségének helyreállítására szerveződő közösségek munkájában, másrészt az agrikultúra, a természettel való hasznos együttműködés elsajátításában – növények termesztésében, állatok gondozásában. Az ökoiskolák és a hozzájuk kapcsolódó iskolakertek, mintagazdaságok, erdei iskolai és helyi tudás programok, tanösvények, környezetvédelmi akciók választékából néhány elismert hazai intézmény gyakorlatát emeltük ki abban a reményben, hogy a debrecen-józsai Rózsavölgyi Gyermekkert, a nyíregyházi E-Misszió tanyapedagógiai kísérlete, az algyői ökoiskola, a jászberényi zöld diáksparlament, valamint a káposztásmegyeri Homoktövis Oktatóközpont jó példája kedvet csinál e kezdeményezések követéséhez.

A helyi tudás jelentőségéről gyakran esik szó, ez azonban elválaszthatatlan a helyi iskola létezésétől. Az iskola talán az utolsó közösségteremtő és közösségfenntartó intézmény falvainkban. Szerepét a felnövekvő nemzedék helyi identitásának kialakításában, következésképpen a települések népességmegtartó képességének megőrzésében aligha lehet túlbecsülni. Nem felesleges mindezt hangsúlyozni, amikor a

központosítás újabb és újabb hullámai százával számolják fel a kisebb települések általános iskoláit. Az intézkedések a költséghatékony feladatellátás szempontjából ésszerűek lehetnek, azonban a nevelés és oktatás minőségének ritkán használnak. A falusi kisiskolák teljesítménye az adott településtípuson belül nem rosszabb nagyobb gyereklétszámmal dolgozó társaiknál. A színvonal-különbség általában falusi és városi iskolák között jelentkezik, de ott sem a pedagógiai munka eredményességét vagy eredménytelenségét tükrözi, hanem a két településtípus lakóinak átlagos műveltségében mutatkozó különbségeket. Amelyek ellensúlyozására az iskolarendszer aligha képes, viszont tovább növelheti e különbségeket a beilleszkedési nehézségekkel és szociális hátrányokkal küzdő falusi tanulókra kényszerített napi kétszeri utazás, a helytállás követelménye számukra idegen környezetben, a nagyobb csoportlétszámok, végül, de nem utolsósorban az iskola és a családok közötti kapcsolat ellehetetlenülése. Az eddig finanszírozási, ezentúl adminisztratív eszközökkel erőltetett központosítás (a nyolc évfolyamos feladatellátás megszüntetése a falvak többségében) sok helyen váltott ki heves tiltakozást, azonban a gazdasági önállósággal nem rendelkező önkormányzatok csak kivételes esetekben voltak képesek magukra hagyva fenntartani és működtetni intézményeiket. Válogatásunkban Erdőkürt esete példázza az iskola megőrzése érdekében rendkívüli áldozatokra hajlandó falusi közösségeket.

A kisebb települések úttörő szerepet játszhatnak a **megújuló forrásokra épülő helyi energetikai rendszerek** kialakításában. A szél-, nap-, geotermikus- és biomassza-energia felhasználása elsősorban helyben bizonyulhat gazdaságosnak. A decentralizált és kisléptékű helyi ellátó hálózat kiépítése tehát kéz a kézben jár a megújuló energiaforrások hasznosítására irányuló törekvésekkel. Az úttörő vállalkozások általában egy-egy település közintézményeinek a fűtéséről, melegvíz- vagy áramellátásáról gondoskodnak. Vonzerejüket növeli, hogy közvetlen megtakarítást jelentenek a községek költségvetése számára. Az aránylag drága, bár gyorsan megtérülő beruházások fedezetét nagyrészt persze pályázati forrásokból biztosítják. A megújulók részesedése az ország energia-szükségletének kielégítésében nálunk ma még messze elmarad az európai átlagtól, és még ennek a roppant szerény teljesítménynek az alapja is túlnyomó részt biomassza, márpedig ennek elégetése, illetve a szántóföldi üzemanyag-termelés terjeszkedése más kultúrák rovására fenntarthatósági szempontból aggályos lehet. A hivatalos támogatás, sajnos, sokszor csak szavakban nyilvánul meg, és az intézkedések (pl. átvételi árak, kvótaelosztás, szabályozás, engedélyeztetés) sajnos nem könnyítik a vállalkozók dolgát. A

kezdeményezések kreatív ötletekkel és helyi összefogással igyekeznek úrrá lenni a nehéz helyzeten. Ilyen Bükkaranyoson a különféle megújuló források használatát összekapcsoló és egységes hálózatba szervező „virtuális erőmű”, vagy Nagypáliban a helyi távfűtés bioszoláris rendszere. Újszilváson energetikai rendszerváltásról beszélnek: élen járnak geotermikus és napenergia hasznosításában. Vépen országos nevezetesség a közösségi szélerőmű, amelynek csodájára járnak, de sajnos a turistaforgalom nem nyújt kárpótlást a vállalkozást ellehetetlenítő, a kicsikkel szemben olykor diszkriminatív állami energiapolitikáért.

A helyi megújuló forrásokra építő energetikai modellre is jellemző, hogy az áttérés a környezetbarát, emberi léptékű technológiára egyszerre többféle módon is erősíti a helyi közösség önfenntartó képességét. Miközben az önellátás alapvető feltételeit teremti meg egy igen kényes területen, egyúttal munkát is ad a helyi embereknek. Ahol az önellátás törekvése más kommunális szolgáltatásokkal kapcsolatban is felmerül, ott elérhető közelségbe kerül a – részleges – autarkia, amelyet nem az ökológia megszállottjai, hanem a politikai filozófia atyja, Arisztotelész tartott a demokrácia nélkülözhetetlen feltételének. Ennek egyik példája Újszilvás, ahol a hulladék szelektív gyűjtése és újrahasznosítása mellett értékesíthető helyi termékek előállítására is gondolnak, és az ökológiai szemléletet az iskolában is igyekeznek meghonosítani.

A saját sorsáról felelősen és szabadon döntő (demokratikus) közösség, ha létezik, **a helyi környezet védelmét** is a szívében viseli. A környezeti konfliktusok lefolyásának vizsgálatából pedig kiderül, hogy a környezet védelme csakis azokban az esetekben kecsegtet sikerrel, amikor az érintettek maguk fejtenek ki szívós ellenállást. Enélkül sem a jogszabályok, sem a hatóságok, sem a civil mozgalmak nem képesek gondoskodni ma még a rövid távú hasznot hajszoló üzleti szemlélettől súlyosan fenyegetett természeti (olykor kulturális) létfeltételek épségének megőrzéséről. Valóban, a haszon növelése nem lehetséges a használat fokozása nélkül, a hatalom pedig a felhalmozott haszon gyümölcse: rendelkezés a vélemények, intézmények és javak felett. E hatalommal eredményesen szembeszállni jelenleg csak azok képesek, akik a hatalmi (kényszerítő) eszközökről eleve lemondtak, és egyedül meggyőződésük erejére, valamint társaik önkéntes segítségére támaszkodnak: a civil mozgalmak. Ők szórtak homokszemet az olajozottan működő gépezetbe – a befektetők olajozták, a hatóságok csikorogva működtették – a dunakeszi tőzegláp és a pátyi golffalu esetében is.

Az egyik esetben egy bevásárlóközpont terjeszkedésének került útjába *ex lege* védett élőlénytársulás, a másikban a budai parkerdő tőszomszédságában vetett szemet egy ingatlanbefektető a még természetközeli állapotát őrző zöldterületre. A beépített terület növeléséből így-úgy bevételt remélő önkormányzatok nem állhattak ellent a kísértésnek, a jogszabályok és a jogalkalmazás, ahol kellett, hajlékonyan igazodott az üzleti érdekekhez, az érintett cégek propaganda-gépezetétől elámított lakosság veszteg maradt, a szakhatóság engedelmesen megállapította, hogy a tőzegláp nem tőzegláp, a külterületet egy tollvonás belterületté változtatta. Elég reménytelennek látszott mindkét eset, amikor emitt egy önkormányzati képviselő, amott egy horgászegyesület vezetője meg egy biológus munkához látott. Nem szegte kedvüket az erőviszonyok kilátástalansága, bíztak igazságukban, és sikerült ráirányítani a figyelmet az odáig a nyilvánosság kizárásával zajló, jogsértő eljárásokra. Segítő társakra találtak, akik alátámasztották jogi és szakmai álláspontjukat, és felerősítették a tiltakozás hangját, hogy az elérje a közvélemény, illetve a döntéshozók ingerküszöbét. Pontosan azt tették, ami az állampolgár viselkedését megkülönbözteti az alattvalótól. Ezért is szokás ilyen esetekben **ökológiai állampolgárságról** beszélni – a kissé fellengzős megfogalmazás arra utal, hogy a közérdeket saját nyugalma és kényelme fölébe helyező igazi polgári mentalitás talán legidősebb megnyilvánulása ma a felelősségvállalás természeti és ember alkotta örökségünk megőrzéséért. A felelősség személyes, azonban ennek a felelősségnek csak közös és nyilvános, azaz politikai fellépéssel tehetünk eleget. Erre szolgál sikeres példával a dunakeszi és pátyi környezetvédők esete.

A bemutatott körkép korántsem teljes, de talán alkalmas arra, hogy érzékeltesse a kezdeményezések sokféleségét, és bátorítást nyújtson azoknak, akik hasonló tervekkel foglalkoznak. A leltár bővíthető, tanulmányunk pedig alkalmat kínál a kapcsolatteremtésre és a tapasztalatcserére, ami reméljük, segítséget jelent a továbblépéshez – kezdőknek és haladóknak egyaránt.

2.3 A kezdeményezések megjelenítése térképen

A kezdeményezéseket bemutató térkép itt elérhető:

<http://goo.gl/maps/TjLnM>

The screenshot shows a Google Maps interface with a map of Hungary and surrounding areas (Slovakia, Bosnia and Herzegovina). The map is populated with numerous colored pins (red, yellow, green, blue) representing different sustainability initiatives. The left sidebar contains a list of these initiatives with their descriptions:

- Erdőkürt: a falu az iskoláért – az iskola a faluért**
"Emberi erőforrások megőrzése és gyarapítása" c. fejezet Grót Villiczek Frigyes Általános Iskola és Óvoda 2176 Erdőkürt, Petőfi út 32. erdokurt.hu
- Ökológiai oktatóközpont a debrecen-józsai Gönczy Pál Általános Iskolában**
"Emberi erőforrások megőrzése és gyarapítása" c. fejezet 4225 Debrecen, Gönczy Pál u. 1-3. www.gonczy.hu
- Zöld diákszervezet Jászberényben**
"Emberi erőforrások megőrzése és gyarapítása" c. fejezet Klapka György Szakközép- és Szakiskola, Általános Iskola és Speciális Szakiskola Jászberény, Hatvani út 2. klapkagy.sulinet.hu
- Az algyői ökoiskola**
"Emberi erőforrások megőrzése és gyarapítása" c. fejezet Algyői Fehér Ignác Általános Iskola 6750 Algyő, Sport u. 5. www.algyoiskola.hu
- Újpesti kulturális központ – Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont**
"Emberi erőforrások megőrzése és gyarapítása" c. fejezet Újpesti kulturális központ – Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont

3 EMBERI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA

3.1 Erdőkürt: a falu az iskoláért – az iskola a faluért

A falvak fenntartható fejlődése szempontjából a legfontosabb emberi tényezőnek általában a helyi közösség integritását tekintik, az intézmények közül pedig sokan az iskolának tulajdonítanak kiemelkedő jelentőséget. A Nógrád megyei Erdőkürt lakóinak összefogása a községi általános iskola megtartásáért rávilágít a kettő közötti összefüggésre.

Az iskolák helyzete a kisebb településeken az ezredforduló után vált kritikussá. A fiatalok tömeges elvándorlása a hatvanas és hetvenes években – amit az akkori kormányzat modernizációs stratégiája gerjesztett (téészesítés, erőltetett iparosítás) – a születésszám radikális visszaeséséhez vezetett. A következmény a rendszerváltozás után a falvak népességének fokozatos elöregedése lett. Ennek ellenére – vagy éppen ezért – a települések többsége a rendszerváltozás után visszanyert önrendelkezését arra használta, hogy megtartsa vagy újraindítsa saját általános iskoláját. Széles körben elterjedt meggyőződés szerint életképes helyi közösség csak ott maradhat fenn, és a szülőfaluhoz fűződő kötődés csak ott alakul ki a fiatalokban, ahol az általános iskolát helyben végzik el. A falusi munkalehetőségek beszűkülésével, a bejáró, ingázó életforma terjedésével az iskola jelentősége a községek népességmegtartó képessége szempontjából még inkább felértékelődött. A beiskolázható gyermekek számának csökkenése ugyanakkor költségvetési oldalról megkérdőjelezte az intézmények fenntartásának ésszerűségét. 2004 után egyre erősödő kormányzati nyomás nehezedett az önkormányzatokra, előbb azért, hogy iskoláikat társulás keretében működtessék, majd egyre nyíltabban azért, hogy a kisebb intézményeket, illetve azok felső tagozatát felszámolják.

Ez a sors várt volna az erdőkürti általános iskolára is, hiszen az intézménybe az ezredforduló táján már átlagosan csak 60 tanuló járt, ezek egy része is a szomszédos Kállóról érkezett. (A létszám azóta sem változott, egészen 2012-ig, amikor a várható újabb összevonási hullám előszele az ötödik évfolyamba lépő tanulók szüleinek többségét arra indította, hogy gyermekeiket olyan intézményekbe irassák, amelyek túlélése, szemben az erdőkürttel, biztosítottnak látszott.) A hasonló gondokkal küzdő szomszéd községgel létesített rövid életű – lényegében formális – iskolafenntartó társulás 2008-ban felbomlott, a kormány pedig radikálisan csökkentette a tanulók után járó alapszabványt. A korábbihoz hasonló költségvetési támogatásban csak a társult községek összevont iskolái és a bejáró

gyerekek részesültek, akik így már korán rákényszerültek szüleik ingázó életmódjának követésére. Az erdőkürtieket különféle megfontolások visszariasztották a társulástól, ami együtt járt volna a felső tagozat, de legalábbis a 7-8. osztály feladásával. A lehetséges partnereket számba véve úgy találták, hogy a gyerekeknek ezentúl olyan iskolába kellene járniuk, amelynek teljesítményét, közösségét a magukénál rosszabbnak találták. Az erdőkürti iskola a mérési eredmények és a helybeliek véleménye szerint jól működött, annak ellenére, hogy a kis gyereklétszám következtében összevont évfolyamokkal dolgoztak. A kis létszámú csoportokban folyó személyközpontú nevelő-oktató tevékenység, valamint a szülők és a tantestület közötti szoros kapcsolat eredményeként az erdőkürti tanulók általában a középiskolában is megállták a helyüket. (A hivatalosan megkövetelt létszámot el nem érő évfolyamok indítását az tette lehetővé, hogy az iskola 1995-től a szlovák tanítási nyelvet is bevezette, és nemzetiségi intézményként működött.)

Az iskola-kérdés évek óta a legerősebben foglalkoztatja a község lakóit, akik egy 2009-ben végzett kérdőíves felmérés szerint lakóhelyük legfőbb előnyének az emberléptékűséget, az összetartó közösséget és a vonzó természeti környezetet tartják, a községben megoldásra váró problémák között pedig elsőként az óvoda és az iskola jövőjének biztosítását említik. A képviselő testület meghajolt a kritikus 2008-as esztendőben rendezett falugyűlésen, illetve a faluházban lefolytatott szülői munkaközösségi értekezleten abszolút többséget élvező álláspont előtt. Az önálló nyolcosztályos általános iskola megtartása mellett kötelezték el magukat, bármekkora áldozattal is járjon ez a falura nézve. A pénzügyi realitásokat mérlegelő polgármester és jegyző fenntartásait ismerve elképzelhető, hogy más döntés születik, ha Erdőkürt lakói nem alkotnak erős közösséget, amely fontos kérdésekben képes befolyásolni tagjait és ellenőrizni vezetőit.

Az iskola fenntartása valóban lemondást követelt a falusiaktól. 2008-ban a normatív állami támogatás az iskola évi 22 millió Ft körüli költségvetésének már csupán az 50%-át fedezte – ez az arány azóta sem változott. A többit részben pályázati forrásokból igyekeznek előteremteni (erre részben a nemzetiségi státusz teremt lehetőséget), részben más kiadások rovására a községnek magának kell előteremtenie a hiányzó részt. Így az elmúlt években minden egyéb községfejlesztési cél háttérbe szorult. „Minek a községet fejleszteni, ha nem lesznek lakói?” véli az iskola-párti többség. A falu az iskola finanszírozása érdekében négy év alatt felélte megtakarításait. A volt polgármester nem indult a 2010-es választáson, másokat az a félelem tartott vissza a jelöltségtől, hogy az új

polgármester dolga lesz „feltenni a lakatot az iskolára”. Adósság ugyan ma sem terheli a falut, azonban évek óta kimaradtak minden fejlesztési pályázatból, mivel a szükséges önrészt nem tudták volna biztosítani. A pedagógusok ingyen végzett munkával (délutáni foglalkozások, rendezvények stb.), a község lakói adományokkal, természetbeni hozzájárulással segítik iskolájukat. 2013-ban a falu költségvetésének helyzete tovább súlyosbodott. Az eddigi 80 millió Ft helyett 43 millió Ft-ból gazdálkodhatnak. A csökkenés lényegesen meghaladja az önkormányzatra háruló kötelezettségek csökkenését. (Az iskola normatív támogatása kb. 11 millió forintba kerül a központi költségvetésnek.) Ezzel egyidejűleg, a Klebelsberg Iskolafenntartó Központ létrehozásával a falu az intézmény jövőjéről való döntés jogát is elveszítette.

1. kép Hagyományőrző citerások¹

A helyi nyilvánosságot tevékeny civil egyesületek szervezik (Faluvédő Egyesület, Sportkör, Művelődési Kör stb.), amelyeknek aktív tagjai egymással is szoros kapcsolatot ápolnak. Ez a hangadó csoport a falu sorsáról – a múlt örökségéről és a jövő kilátásairól – felelősséggel gondolkodó emberekből áll, ők a község közéletének meghatározó szereplői. Szilárd meggyőződésük, hogy a helyben működő iskola a közösség fennmaradásának legfőbb záloga. Az iskola körül szerveződő kulturális élet hatása túlterjed a mindenkori

¹ A képet Herczeg Anna bocsátotta rendelkezésünkre.

diákok körén. A pedagógusok és a helyi civil szervezetek közreműködésével minden évben honismereti tábort szerveznek az egykori tanulók, elszármazott, de hagyományait őrző erdőkürtiek és más, szlovák identitásukat ápoló környékbeli fiatalok számára. Az ugyancsak évente megrendezésre kerülő Palóc Ízek Fesztiválja sem pusztán gasztronómiai nevezetesség, hanem a falusiak többségét megmozgató, mellesleg, idegenforgalmi vonzerővel rendelkező megmozdulás.

2. kép Az iskolások fellépése a falunapon²

Az erdőkürtieket jellemző erős közösségi érzés, sajnós, korántsem jellemző falvainkra. Annál figyelemre méltóbb, hogy ez a markáns helyi identitás vallási és etnikai szempontból egyaránt heterogén községben alakult ki. A szlovák és magyar nemzetiségű, evangélikus és katolikus (általában erősen vallásos) népességet ma már a kulturális örökség különbözősége nemhogy megosztaná, inkább erősíti, színesíti a napjainkra egységesülő erdőkürti identitást. Úgy tűnik, összetartó erejét a helyi társadalom nem kis részben a külvilág kihívásaira adott válaszként alakította ki; és könnyen lehet, hogy ebben a folyamatban az iskola megmentéséért folytatott évtizedes küzdelem is szerepet játszott, és így nem csak következménye, de okozója is annak, hogy a helyi öntudat ilyen eleven

² A képet Herczeg Anna bocsátotta rendelkezésünkre.

ebben a többnemzetiségű, amúgy a fővárosi agglomeráció beolvasztó hatásának is erősen kitett községben.

Az iskola kapcsán már említettük a szlovák nemzetiségi gyökerek jelentőségét. Ez a kötődés folyamatosan jelen volt a faluban, és már a nyolcvanas években intézményes kereteket kapott az akkori iskolaigazgató kezdeményezése nyomán, aki szlovák művelődési kört alapított, lelke és motorja volt minden hagyományőrző vállalkozásnak. Mit jelent a szlovákság az erdőkürtieknek – és a magyarországi szlovák etnikum többségének? Örökséget, amelynek fontos szerepe van a közösség fennmaradásában, bár a nyelvet a túlnyomó többség nem beszéli, vagy legalábbis nem használja a hétköznapi életben. Az Erdőkürtön végzett kutatás figyelemre méltó tanulsága, hogy a ragaszkodás egy sajátos etnokulturális örökséghez korántsem fordított, hanem éppenséggel egyenes arányban áll a magyar nemzeti identitás vállalásával. Mintha Szent István intelmeit visszhangoznák ezek a megfigyelések a soknemzetiségű ország erejéről, vagy azt a modern, tizenkilencedik századi felismerést kívánják illusztrálni, mely szerint a nemzet nem egyének, hanem közösségek közössége, és ahol a közösség széthull, a nemzet egysége is gyengül, tartalma kiüresedik.

3. kép Néptáncosok a falunapon³

³ A képet Herczeg Anna bocsátotta rendelkezésünkre.

Az erdőkürti közösség integritásának jele – és biztosítéka a helybeliek szerint –, hogy jogot formálnak maguknak arra is, hogy megválasszák, kit fogadnak be maguk közé. Enélkül valóságos közösség elképzelhetetlen. Az együttélés felelősségvállalást jelent egymásért, ez a felelősség pedig csak olyan körben realizálható, ahol fennállnak a kölcsönösség biztosítékai. Szívesen látják a betelepülő fővárosiakat, ameddig jelenlétük nem okoz zavart a falu hagyományos életvitelében. A Házat, Hazát Alapítványnak tíz közművesített telket ajánlottak fel igen kedvező feltételekkel, hogy gyermekes családokat telepítsenek az előregedő községbe. Hasonló megfontolással keresik a kapcsolatot a váci római katolikus egyházmegye nevelőszülő programjával. Ennek keretében 3 házat ajánlottak fel a résztvevő családoknak, hogy ott állami gondozott gyermekek neveltetéséhez biztosítsák a családi környezetet. Az ilyen kezdeményezések, valamint a helyi kötődésű vállalkozók által tervezett ipari vállalkozás – munkahelyteremtés – azzal a reménnyel kecsegtetnek, hogy a faluban lassan ismét növekedni kezd majd a gyermeket nevelő családok száma. Ezek biztosíthatják a község jövőjét, abban a sajnálatos esetben is, ha iskolájukról – átmenetileg, mint remélik – le kell mondaniuk. Amennyiben az erdőkürti tanulóknak más iskolákat kell majd látogatni, a község a művelődési házban tervez számukra foglalkozásokat, a jelenlegi népszerű drámajátszó és más szakkörök folytatásaként. Kérdés persze, hogy a kulturális életet szervező pedagógusok közül hányan maradnak a faluban, ha ott az iskola megszűnik.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Gróf Wilczek Frigyes Általános Iskola és Óvoda

Herczeg Anna igazgató

Cím: 2176 Erdőkürt, Petőfi Sándor u. 32.

Telefon: 06-32-4790-30

Drótposta: herczeg.anna@altisk-ekurt.sulinet.hu

Erdőkürt Polgármesteri hivatal

Szebenschkiné Palik Katalin polgármester

Cím: 2176 Erdőkürt, Kossuth L. u. 51.

Drótposta: onkormanyzat@erdokurt.hu

Honlap: <http://erdokurt.hu/>

A közölt képeket Herczeg Anna bocsátotta rendelkezésünkre.

3.2 Ökológiai Oktatóközpont a debrecen-józsai Gönczy Pál Általános Iskolában

A debrecen-józsai iskola névadója – Pestalozzi személy- és gyakorlat-központú nevelési elveinek első hazai követője, Eötvös József munkatársa – elégedett lenne az itt folyó pedagógiai munkával: a Gönczy programjában szervesen összekapcsolódik a környezeti tudatosság, a munkára nevelés és a tehetséggondozás.

Az ökoiskola-mozgalmat jócskán megelőzve, az iskola pedagógus-kollektívája 1991-ben választotta a ma is járt utat, amikor bekapcsolódtak a 4H klubok nemzetközi hálózatába. A 4 H – head, heart, health és hand – a kognitív, érzelmi és gyakorlati elemek egyensúlyára utal, ami e program szerint a lelki és testi egészség elérésének feltétele. Ezt a célt szolgálja a környezeti tudatosság, a hagyományismeret és az alkotó munka összekapcsolása. A három egysége azóta is meghatározza az iskola pedagógiai törekvéseit. Segítette őket ebben a Gáspár-féle munkaiskola-modell átvétele is: így Debrecenben a környezeti nevelés kezdettől fogva aktív, dolgos részvételt jelent a valóságos környezet – a táj, a kert, a város – életében.

Ehhez meg kellett teremteni a nélkülözhetetlen feltételeket, mindenekelőtt a „kertet”: a jelenleg Rózsavölgyi Gyermekkert nevet viselő ökológiai oktatófarm alapjait. A rendszerváltozás idején még a pedagógusok járandóságai közé tartozott az illetményföld: a tangazdaság kialakításának céljára az iskola tanítói és tanárai ajánlották fel illetményföldjüket. E jogcím megszűntével Debrecen város Önkormányzata 3,3 hektár földterületet biztosított ebből a földterületből az oktatófarm közelében az állattartás segítésére. A gazdasági épületekhez a téglát annak idején bontásokból szerezték, az építkezés költségeinek fedezetéhez egy jótékonyági bál bevételei adták az induló tőkét. A tangazdaság ma már rendkívül sokféle lehetőséget kínál. A helyben termesztett gabona lisztjéből akár kenyeret is süthetnek az udvaron álló kemencében (sütnek is, ami vidám iskola-diák-szülő családias rendezvényekre ad alkalmat: a gyermekkert a városrész felnőttjeinek is kedvelt tanyája). A zöldségfélék számára üvegház létesült, a fűszer- és gyógynövény gyűjteményből nyert illóolajat a gazdász szakkörösök vagy a technika órán a diákok maguk párolhatják le a házi laboratóriumban. Az almáskertben az őshonos fajták gyűjteménye most fordul termőre. Tavasszal három nagypapa vezette be a tanulókat a fák metszésének és oltásának tudományába. A gyümölcsös, az ő „tündéerkertjük” kialakítása a Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózat által meghirdetett gyümölcsész programhoz

kapcsolódik. Az osztályok védnökséget vállaltak egy-egy csemete felett. Az istállóban szürke- és tarka marhát, rackát, sertést nevelnek, ló és póni áll a lovagolni tanuló gyerekek rendelkezésére. (Idén kiscsikó is született.) A baromfiudvar szárnyas lakói egy valódi parasztporta hangulatát varázsolják az iskolakert közepére. A műhelyekben szőnek, nemezelnék, batikolnak, agyagoznak; az ismerkedés a hagyományos népi mesterségekkel hozzátartozik a tájbarát, fenntartható gazdálkodás alapjainak elsajátításához. Van itt minden, ami egy virágzó iskolakerthez szükséges, a bevált példa és az itt felhalmozódó tapasztalat pedig rendelkezésére áll minden érdeklődő iskolának. Évente mintegy 1500 gyereklátogató fordul meg itt. (Többségük óvodás – az iskolák kötött tanrendjébe, úgy látszik, nehezebben fér bele a szomszédolás, pedig az itt szerzett élmények bizonyosan megélnék a rájuk szánt időt.) Az oktatóközpontot Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Munkaiskola Alapítvány és a Felsőjózsvai 4H Klub Egyesület közösen, együttműködési szerződésben szabályozva működtette ezidáig. Az állami átvételt követően még keresik a fenntartás-működtetés lehetőségeit. Hogyan épül be az ökológiai oktatóközpont sokszínű kínálata az iskola életébe? A pedagógiai műhelymunka kereteit az iskola tanári és tanítói munkaközösségei nyújtják, ezek pedig nem tantárgyanként szerveződnek, hanem pedagógiai céljuk szerint, s így lehetőséget teremtenek az egyes tantárgyak oktatói közötti együttműködésre. Az oktatóközpont adta lehetőségekkel pedig nem csak az „illetékes” ökológiai, illetve kézműves munkaközösségek élnek: a tehetséggondozó, a nevelési, de a reál illetve humán tanári/tanítói munkaközösség is megtalálja itt a megfelelő tevékenység lehetőségét.

A Gönczy nemcsak ökoiskola, hanem a tehetséggondozás terén is mintaintézmény. Akkreditált tehetséggondozó programjai jelentős mértékben építenek az ökológiai oktatóközpont adottságaira. Különösen áll ez az 5-6. évfolyam számára kidolgozott *Gazdálkodás falun* programra, melynek keretében egy héten keresztül a tanulók a múlt (és a jövő) mezőgazdaságát meghatározó fenntartható gazdálkodás módozataival ismerkednek, és élményszerű tapasztalatokkal gyarapodnak. A programhoz szép és érdekes munkatankönyv készült. A könyv tartalomjegyzéke sokat elárul a programról: népi gyógyászat, gyógynövények, a méhek világa, gabonafélék a magtól a kenyérig, a paraszti munka éves rendje, tejelő állatok és tejfeldolgozás, szövés-fonás, nemezelés, lótarás, pásztorélet a Hortobágyon. Minden témakörben összekapcsolódnak a kultúrtörténeti, természettudományos, gazdasági és technikai ismeretek; a könyv szerzői ennek megfelelően sokféle tudásterületet képviselnek. A diszciplinák és tevékenységi formák

hasonló komplexitása jellemzi a 3-4. osztályosokat megcélzó *Ismerd meg az öt elem titkát!* címet viselő programot, melynek célja a gyerekek természettudományos érdeklődésének megalapozása. A 7-8. évfolyamon ezt a törekvést *A láthatatlan világ* elnevezésű program viszi tovább, az életkori sajátosságoknak megfelelően ezúttal már a kísérletezés, az egyéni és közös kutatómunka eszközeivel. A technikai készségeket fejlesztő *Gondolkodva építs kezeiddel* program középpontjában a népi kismesterségek állnak. Az évente megrendezésre kerülő *Élő Bolygó – ökológiai vetélkedőn* debreceni – és a megye távolabbi – iskoláinak 6-7-8. osztályosai vesznek részt. A tehetséggondozó programok értékelésének kidolgozott rendszerében a résztvevő diákoknak is szerepet szánunk, a tőlük érkező visszajelzés fontos támpont a programok folyamatos fejlesztéséhez.

A Gönczy tanrendjén az ökológiai ismeretek, az iskolafarmon folyó munka nem egyetlen tantárgyhoz kötődnek, hanem, mint láttuk, szinte valamennyihez. A szakkörök és tehetséggondozó programok színterét biztosító oktatóközpont ugyanakkor természetes bázisa a technika – életvitel tantárgy oktatásának is. A helyi tantervük középpontjában a mezőgazdasági ismeretek tanítása áll, komplex módon közelítve az egészség- és környezettudatos életvitelt. Így sokféle lehetőséget biztosítanak tárgyalható tevékenységre, de a hagyományos népi ételkészítési gyakorlatoktól a legkorszerűbb táplálkozási, élelmiszerbiztonsági ismeretekig rengeteg dolgot megtapasztalhatnak, kipróbálhatnak a tanítványok. Programjuk, tapasztalatuk beépült a tárgy kerettantervébe, mára minden iskola számára elérhető. Referencia intézményként szívesen nyújtanak segítséget a mezőgazdasági ismeretek tanítására vállalkozó iskoláknak. Az oktatóközpont olyan modellt kínál, amely – az alaptanterv intencióinak megfelelően – a tárgy újraértelmezésére ösztönözheti az iskolákat. Ennek feltétele azonban másutt is az iskolakert kialakítása (ami korántsem ördögösség).

A környezeti tudatosságra nevelő iskola nem zárkozhat az intézmény falai közé, nem érheti be azzal sem, hogy a saját kertecskéjét ápolja: a tágasabb lakóhelyi környezet életében is szerepet kell vállalnia. Debrecenben erre is gondot fordítanak, éspedig többféle értelemben. Egyrészt olyan programokat szerveznek, amelyek a gyerekek figyelmét és aktivitását a városi környezet (Debrecen, illetve a Debrecen elővárosává lett egykori falu, Józsa) állapota, tennivalói felé fordítják. Ilyen az évente megrendezett hulladékgyűjtési akció, valamint a Tóció patak vízminőségének rendszeres vizsgálata. Rendszeres látogatói a város közműveinek is: a hulladéklerakó, az energiaellátó, a vízmű és szennyvíztelep működéséről szerzett élmény és ismeret a korszerű környezeti tudatosság fontos eleme.

Az iskola maga is nyitott a helyi társadalom felé: különféle rendezvényeiken szülők, tanulók és tanárok együtt vesznek részt, és az oktatóközpont rendszeresen fogad más iskolákból érkező csoportokat. Három éve kezdeményezték és szervezik továbbá az örvendetesen szaporodó debreceni ökoiskolák együttműködését. *A hely, ahol élünk* akadályverseny célja: „a megóvandó természeti értékek bemutatásán keresztül a diákok identitástudatának, erősebb kötődésének biztosítása lakóhelyükhöz”. Idén a Gönczy-ben környezeti nevelési konferenciát is szerveznek. A közös szakmai találkozók, továbbképzések és pályázatok elősegítik az itt kidolgozott módszerek terjedését, a szakmai tapasztalatok megosztását. A felkínált ökológiai tartalmú tehetséggondozó programok többek között a növénytermesztéssel, a talajjal, szürettel, sütéssel stb. kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítására irányulnak.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Gönczy Pál Általános Iskola

Cím: 4225 Debrecen, Gönczy Pál u. 1-3.

Telefon, fax: 06-52-535-820

Drótposta: gonczy@iskola.debrecen.hu

Honlap: <http://www.gonczy.hu>

Az ökológiai munkaközösséget *Fazekas Sándorné Mariann* vezeti, az oktatóközpont ökológusa *Ecsedi Zsolt*. Ők és az iskola igazgatója, *Agárdiné Burger Angéla* szívesen állnak az érdeklődők rendelkezésére.

3.3 Zöld diákszövetség Jászberényben

Az országos kezdeményezés a jászberényi Klapka György Általános Iskola és Szakiskola speciális nevelési igényű tanulókat fogadó tagintézményében született. Története elválaszthatatlan egy másik, önmagában is jelentős fejlesztéstől, amely a környezeti nevelés gyógypedagógiai lehetőségeivel kapcsolatos.

Kezdjük tehát ez utóbbival: az általános iskolát elvégző értelmi, érzékszervi vagy mozgásszervi fogyatékos tanulók (akiknél ezek a hátrányok nem egy esetben halmozottan jelentkeznek) komoly továbbtanulási nehézségekkel küzdenek. Integrált oktatásuk a szakképző intézményekben többnyire sikertelen, mivel ezek nemigen rendelkeznek az egyéni fejlesztésükhöz szükséges feltételekkel. A sajátos nevelési igényű gyermekeket ellátó jászberényi tagintézmény számára lehetővé vált 2009-ben a teljes integráció biztosítása egy olyan intézménnyel, ahol szakképzés is folyik, hogy ennek keretei között maguk gondoskodhassanak a gyerekeiknek megfelelő továbbtanulási lehetőségről. A Klapka szakképzési profilja (pl. konyhai kisegítő, szövött-tárgy készítő, udvaros) megfelel a különböző fogyatékkal élőknek. Ezt a teljes integrációt megelőzte egy sikeres PHARE pályázat, mely elvezetett a saját szakképző profil kialakításához.

Ennek alapjait az életvitel tantárgy keretében elsajátított mezőgazdasági ismeretek jelentették. A környezeti nevelésnek elkötelezett pedagógus, Gulyás Sándorné előbb a nagynénje kertjét „kérte el”, utóbb saját iskolakertet hoztak létre, ahol fóliasátor is állt. A tanulók epret, zöldborsót stb. termeltek, és a szó szoros értelmében saját munkájuk gyümölcsét élvezhették. A döntő felismerés az volt, hogy a természetjárás – természettapasztalat, valamint azok a készségek és ismeretek, amelyeket a tanulók az iskolakert megművelése során szereznek, olyan területen teszik őket otthonossá, ahol később is meg tudják állni a helyüket. Mint udvarosok pedig a 11. évfolyamon elemi szintű környezetvédelmi szakemberekké válhatnak: egy adottságaiknak megfelelően gyakorlatközpontú képzés keretében olyan összefüggésekkel és tennivalókkal ismerkednek, amelyek a mindennapok szintjén meghatározzák az ember és természeti környezete közötti kölcsönhatásokat. A munkában elért siker önértékelésüket, a természet csodáival való ismerkedés érzelmi életüket is fejlesztette. („*A természetjáró gyerekek a szívében mások*”, állítja Gulyás Kati.) A Szent István Egyetemen kidolgozott talaj-program és más pedagógiai programok SNI-s tanulók számára történt adaptációja példaértékű környezeti nevelési műhellyé tette a Gulyás Sándorné vezette környezeti munkaközösséget, amelyhez több pedagógus csatlakozott. A környezeti témák és ismeretek más tárgyak tanítása során

is megjelentek. A tagiskola 2005-ben elnyerte az ökoiskola címet, elsőként a helyi oktatási intézmények közül, Gulyásné pedig mentorként segítette a környezeti nevelés terén tájékozódó városi kollegákat. A nálunk rendszerint alacsony presztizsű SNI-s intézmény megítélésére mindez érezhetően kedvező hatással volt. Ennek pedig jelentősége lesz a továbbiakban.

4. kép Kenutúra⁴

A munkaközösség időközben megismerkedik a Magyar Pedagógiai Társaság Comenius Műhelyének „nyitott tér” programjával, és más hasonló módszerekkel, amelyek egyrészt az iskolafalakon kívüli tevékenységben, másrészt a deliberatív döntéshozatalban rejlő fejlesztési lehetőségekre irányították a figyelmüket. *(Hét lépés – tegyük meg együtt!)* Az SNI-s intézmények könnyen válnak belterjessé, diákjaik és tanáraik számára nehezebb lévén az aktív részvétel a helyi társadalom életében. A környezettudatos magatartás pedig figyelmes, eleven kapcsolatot feltételez a helyi környezettel. Az új inspirációkból két felismerés következett:

- a gyerekek vállaljanak részt a városi környezet minőségének javításában;
- valamint hogy az erre irányuló programot maguk a tanulók alakítsák ki, legjobb meggyőződésük szerint.

⁴ A képet Gulyás Sándorné bocsátotta rendelkezésünkre.

5. kép Készülnek a javaslatok⁵

Ez utóbbi célt szolgálta a Zöld Diákszemélyiség. A diákszemélyiség intézménye nem volt ismeretlen, több hazai gimnáziumban működik. Gulyás Katiék kezdeményezése ehhez képest több tekintetben is újat hozott:

- első ízben szerveztek Zöld Diákszemélyiséget speciális nevelési igényű tanulók számára;
- Magyarországon először jött létre kimondottan környezetvédelmi profilú tematikus diákszemélyiség;
- a szervezkedés abban is megfelelt kitűzött céljának, hogy nem egyetlen iskola, hanem a település három általános iskolája (ökoiskolák) valamint egy cserkészcsapat képviselői hozták létre, és első felhívásukban csatlakozásra szólították fel a többi helyi és országos oktatási intézményt.

2009-ben Gedei József polgármester támogatásával a városi önkormányzat tanácsstermében alakulhatott meg a városi Zöld Diákszemélyiség. Elnöknek egy egyetemista fiatal embert választottak. Az előkészítő tanácskozásokon a gyakorló általános iskola, a művészeti tagozatos általános iskola valamint a fogyatékkal élő tanulók iskolája diákszemélyiség képviselői, továbbá a katolikus általános iskola cserkészcsapatának tagjai együtt vitatták meg a tematikusan szervezett beszélgetőkörökben a városi környezet állapotát, és

⁵ A képet Gulyás Sándorné bocsátotta rendelkezésünkre.

készítették el – tanári segítséggel – javaslataikat a városvezetés, munkatervüket a maguk számára. E munkaterv pontjai azóta rendre meg is valósulnak: többek között várostakarítás, városi zöldterületek gondozása, faültetés, madáretetők kihelyezése, iskolakert-építés szerepeltek köztük. A programokon tanulók, tanárok és szülők együtt vettek részt. Ezek a rendezvények tehát gyakorlati hasznuk és a szorosán vett környezeti nevelésben betöltött szerepük mellett arra is alkalmat adtak, hogy erősítsék az iskolák közötti, az iskolák és a város lakói közötti, valamint az iskola és a szülők közötti kapcsolatokat.

6. kép Működésben a diákparlament⁶

A jászberényi SNI-s gyerekek és tanárai kezdeményezése rövidesen országos ismertséghez jutott: az ökoiskola hálózatban terjedt a diákparlament gondolata, különösen a dél-alföldi régióban, ahol először az algyőiek hozták létre a maguk zöld diákparlamentjét, majd sok más iskola is csatlakozott a mozgalomhoz. 2010 tavaszán már a fővárosban, az Országgyűlés épületében rendezhették meg a zöld diákparlamentek első országos találkozóját, amelyet természetesen a kezdeményező jászberényiek szerveztek. Az év őszén pedig a Klapka speciális tagintézményében került sor a mozgalomban részt vevő

⁶ A képet Gulyás Sándorné bocsátotta rendelkezésünkre.

iskolák és tanárok szakmai konferenciájára, *Együttműködő társadalom a fenntarthatóságért* címmel.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Klapka György Szakközép- és Szakiskola, Általános Iskola és Speciális Szakiskola

Cím: 5100 Jászberény, Hatvani út 2.

Telefon: 06-57-502-750

Fax: 06-57-502-760

Drótposta: adminisztrator@klapkagy.sulinet.hu

Honlap: <http://klapkagy.sulinet.hu>

Fotók:

A képeket Gulyás Sándorné bocsátotta rendelkezésünkre.

3.4 Az algyői ökoiskola

3.4.1 Az ökoiskolákról általában

Ahhoz, hogy az elmúlt évtizedek zöld mozgalma több legyen egy (nem is olyan) rövidéletű divathullámnál, az kell, hogy a zöld gondolkodásmódot a legkisebbek is elsajátítsák. Egyes szerzők a mára súlyos méreteket öltött ökológiai válságot egyenesen az oktatás téves irányba fordulásával magyarázzák.

A fenntarthatóságra nevelés a 90-es évek vége óta hivatalos célkitűzésnek számít az Európai Unióban. 2000-ben megalakult a Nemzetközi Ökoiskola Hálózat, az ENSZ pedig a 2005-től kezdődő évtizedet a Fenntarthatóságra Nevelés Évtizedének nevezte ki.

Magyarországon már ezt megelőzően is voltak olyan kezdeményezések, amelyek arra irányultak, hogy a zöld gondolatokat az iskolásokban is elültessék, 2005 után viszont egyre több iskola nyerte el az „ökoiskola” címet. Ezt a címet az iskolák három éves időtartamra nyerhetik el, a meghosszabbításáért pedig ismét pályázniuk kell. Fontos jellemzője ennek a minősítésnek, hogy nem jár közvetlen anyagi juttatással, viszont egyéb pályázatok elnyerésében előnyt jelenthet. Az ökoiskola címre pályázó általános- és középiskoláknak a 2003 óta általános kötelező környezeti nevelési programon túlmutató kezdeményezésekkel is elő kell állniuk. A természettudományi ismereteket testközeli élményekké kell emelniük, a pusztá tárgyi tudás mellett pedig a természethez való érzelmi kötődés kialakítása a cél. Az ökoiskoláknak a tanterven kívül a működési módjukban is meg kell felelniük a fenntarthatóság néhány kritériumának: ügyelniük kell például az energiatakarékosságra és a környezetkímélő hulladékkezelésre.

Az „ökoiskola” minősítést Magyarországon viszonylag könnyű elérni: a nemzetközi mintára megállapított 90 kritériumból elég 25-nek megfelelnie az intézménynek. Ebből adódik, hogy igen sok, 543 iskola pályázta meg sikerrel a címet, és feltételezhető, hogy kevés akad közöttük, amelyik megközelítette a maximális pontszámot. Ez részben a magyar oktatási rendszer rendkívül bürokratikus működéséből is fakad: az egyéni, kreatív megoldások alkalmazása bonyolult feltételekhez kötött, ráadásul sok esetben jogszabályokba ütközik. Az ökoiskoláknak is igazodniuk kell a Nemzeti Alaptantervhez, amely sok esetben a gazdasági tudás fontosságát hangsúlyozza, így a fenntarthatóságra nevelés elveivel némiképp ellentétes. A paradox helyzetre a Nemzeti Alaptanterv módosítása jelenthetne megoldást, akár egy külön az ökoiskolákra vonatkozó tantervi kiegészítés megalkotásával. A címet birtokló intézmények közötti különbségtétel, a

kritériumoknak való megfelelés szerinti differenciálás pedig hozzásegítene ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk az ökoiskolák hatékonyságáról.

3.4.2 Az algyői ökoiskola története

A dél-alföldi régió egyik legtöbbet emlegetett ökoiskolája a Szeged melletti Algyőn található Algyői Fehér Ignác Általános Iskola. Iván Zsuzsanna, az iskola igazgatónöje 2005-ben részt vett a magyarországi ökoiskolák kritériumrendszerének megalkotásában, majd a megújításában, az ökoiskolai hálózat kialakításában. Az ökoiskola vezetőképző egyik tréner, szakértője.

Az iskola jelenlegi épületét – amely részben pályázati, részben önkormányzati finanszírozással valósult meg – 2011-ben adták át, előtte 3 régi épületben folyt az oktatás. Az új épületnek vannak hiányosságai (pl. hiányzik belőle egy konferenciaterem és a légtechnika sincs megfelelően megoldva), ám nagy terület tartozik hozzá, ahol a sportpályák mellett veteményes- és fűszerkertet („tematikus biokertet”), valamint egy bemutató parkot is létre tudtak hozni, ahol a gyerekek különböző zöld technológiák modellszerű változatát figyelhetik meg (pl. szélkerék, esővízgyűjtő stb.).

Összesen 330 diákja van jelenleg az iskolának, évfolyamonként két osztály van (kivéve a hatodikot, ahol csak egy), az átlagos osztálylétszám pedig 22-23 fő. A tanulók zöme helyi, de néhányan Szegedről járnak ide (az iskola környezeti nevelési programja miatt!). A gyerekek szociális helyzete eltérő, de ahogy az igazgatónő fogalmazott: „végletek nincsenek”. Egyéni nevelési igényű diák viszont akad, ezért az iskola egy külön termet biztosít a speciális oktatásra vagy korrepetálásra szoruló gyermekek számára (24 ilyen gyerek jár ide, továbbá 12 beilleszkedési-magatartási nehézségekkel küzdő). A tantestület 31 pedagógusból és 3 segítő alkalmazottból áll (ide tartozik a fejlesztő pedagógus is), viszonylag sok köztük a fiatal, pályakezdő pedagógus.

3.4.3 Ökoiskolai tevékenység

Az iskola fenntarthatósági programjában a tantestületen kívül a technikai alkalmazottak is aktívan részt vesznek (Ökoiskola Munkacsoport), a zöld szemléletmódnak a technikai működés terén is igyekeznek megfelelni (pl. környezetbarát tisztítószer, energiahatékonyság, mértékletesség a vízhasználatban stb.). Az igazgatónő elmondta, hogy a tanárok felvételekor nem kiemelt kritérium az ökológiai gondolkodásmód megléte, de tapasztalatai szerint az új munkatársak hamar azonosulni szoktak az ökoiskola szemléletmódjával. Régebben gyakran küldték továbbképzésekre a pedagógusokat, amióta

azonban az önkormányzat nem tudja támogatni ezeket a továbbképzéseket, a tanároknak nagyrészt maguknak kell finanszírozniuk, amit esetenként maguktól meg is tesznek.

7. kép Zöld könyvtár (fotó: Bagoly Emese)

Az igazgatónő úgy véli, hogy ők már a cím elnyerése (2005) előtt is ökológiai nevelést végeztek, ő személy szerint mindig is fontosnak tartotta a környezet iránti érzékenység megteremtését a gyermekekben. Más „innovatív” pedagógusokkal közösen már a 90-es években elkezdték megtenni az első lépéseket a fenntarthatóságra nevelés programjának kidolgozása terén. Ilyen újítások voltak például: a tiszta-parti környezetismeret órák, tankert létrehozása még az iskola régi épületében (melyet azóta sem hagytak el teljesen, időnként visszajárnak gondozni), az erdei iskolákkal való szoros kapcsolattartás, majd a zöld mozgalmak erősödésével egyre több fenntarthatósággal foglalkozó szakirodalmat sikerült átültetni a tananyagba. A zoopedagógiai foglalkozások is ekkor kezdődtek: a szegedi vadsparkban megtartott tanórák azóta is a gyerekek kedvencei közé tartoznak. Számtalan szakkör közül válogathatnak a gyerekek a tanítási idő alatt és azon kívül is: háztartástan, kertészet, gyógynövényismeret stb.

Minden évben szavazhatnak a diákok, hogy milyen téma köré szerveződjön a tanrendbe épülő tematikus hónapok munkája. Amikor ellátogattunk az iskolába, éppen a Víz és Föld napja közötti Balaton-projekt utolsó napja volt. A gyerekek rengeteg adatot

gyűjtötték össze a magyar tengerről, és osztályszinten gyönyörű alkotásokat készítettek, amelyeken a tó élővilágát mutatták be.

8. kép Órai munka eredménye az ökoiskolában (fotó: Bagoly Emese)

Az iskolában Zöld Diákparlament és diákönkormányzat is működik, ahová minden osztályból két-két gyerek kerül be demokratikus választás útján. A diákönkormányzat évente megrendezett ülésén a delegáltak javaslatokat fogalmaznak meg a falu és az iskola zöldítésével kapcsolatban, amely javaslatokat Algyő önkormányzatának nyújtanak be. Legnagyobb sikerük egy – még az iskola régi épületéhez közel álló – gabonarakodó áthelyeztetésére tett javaslat volt, melyet az önkormányzat is megszavazott. A kezdeményezés annyira sikeres, hogy azóta a dél-alföldi régió számos településén megalakultak a zöld diákönkormányzatok.

3.4.4 Anyagi háttér, a programok finanszírozása

Az iskola anyagi háttérét elsősorban az önkormányzat biztosítja, így épülhetett meg például az új iskolaépület is. A környezetvédelmi programokat, vetélkedőket többnyire magyar és Uniós pályázatokból finanszírozzák. Egyes programok finanszírozásában – önkormányzati közbenjárással – kezdetben a MOL is részt vett (amelynek gázüzemi telephelye Algyőn található), valamint maga a cég is szervezett programokat a diákoknak

(hőlégballonozás, üzemlátogatás, kémiaóra a MOL laborban stb.). A kapcsolat jelentősége a támogatások elapadásával csökkent.

Az oktatást kiegészítő programokat jelenleg nagyrészt önkormányzati támogatásból szervezik, valamint az időnként elnyert TÁMOP és KEOP pályázatokból. Utóbbiakkal azonban a probléma, hogy néha nehéz a bennük meghirdetett programokba ökológiai szemléletet integrálni: egy KEOP pályázat keretében például (amelyre települési szinten pályáztak), falunapot kellett szervezniük. A pályázat és a fenntarthatóságra nevelés szerencsésebb találkozására jó példák viszont a „*Bringázz a sulidba!*” és a „*Ne pazarolj!*” programok. A jövőben tervezik ezeken kívül egy nagyobb volumenű energiakorszerűsítés megvalósítását is, amelynek keretében napelemekre és szürkevíz-hasznosító technológiára szeretnének majd pályázni.

3.4.5 Eredmények

A fenntarthatóságra nevelésben elért eredményeik közül két nagyon fontos dolgot emelt ki az igazgató: a szülőket sikeresen bevonták a zöld programokba, a gyerekek környezetvédelmi attitűdje pedig az iskolán kívüli cselekedeteikben is megnyilvánul (otthoni szelektív hulladékgyűjtés, kreatív újrahasznosítás, mértékletes energiahasználat stb.). Az iskolában elsajátított módszerek egyre inkább természetessé válnak számukra.

9. kép A gyermekek alkotásai a teremben (fotó: Vámosy Máté)

Sikernek tekinthető továbbá, hogy az algyői ökoiskola viszonylagos hírnévre tett szert a környezeti nevelés iránt érdeklődők körében. Az iskola bekapcsolódott az ENSZ „Tanárképzés modernizálási” programjába, amelynek keretében rendszeresen részt vesznek nemzetközi konferenciákon, és fogadnak tanárképzős hallgatókat. Külön érdekessége a programnak, hogy a pedagógusok, hallgatók munkáját a diákok közvetlenül értékelhetik, amely hasznos információkkal szolgálhat az érdeklődő tanárnak (bár az igazgatónő elmondása szerint olyan hallgató is akadt, akinek idegen volt és rosszul esett ez a módszer). Ezek a kezdeményezések hozzájárulnak ahhoz, hogy a hasonló szemléletű iskolák szoros kapcsolatot ápoljanak egymással, és egymástól is tanulva folyamatosan alakítsák, javítsák az oktatási programjukat. (Az algyői ökoiskolának az USA-tól kezdve Németországon át Erdélyig számos partneriskolája van, melyekkel a környezeti nevelés során kerültek kapcsolatba.) Az igazgatónő fontosnak tartja továbbá, hogy aktív kapcsolatot ápoljanak a helyi önkormányzattal és a helyi civil szervezetekkel: *„így képesek vagyunk egymásra hatni”* – mondja.

Stabil kapcsolatot sikerült kialakítaniuk a helyi, Zöld Óvoda címet nyert óvodával is. Az együttműködés lehetővé teszi, hogy a gyerekek végighaladjanak egy zöld oktatási-nevelési intézményláncon. Ezen kívül az iskola a Vöröskereszt egyik bázisiskolája is lett, amivel hozzájárulnak ahhoz, hogy a tanulók jobban figyeljenek egymás fizikai és szellemi épségére is.

Kérdésünkre, miszerint mi kell egy ökoiskola jó működéséhez, Iván Zsuzsanna három tényezőt említett: 1. Az iskola közösségének (gyerekek, tanárok, szülők) azonosulása a célokkal, hiszen csak így adható át hitelesen az ökológiai szemléletmód. 2. Hálózati („egymástól való”) tanulás létesítése, partnerség civilekkel, egyetemekkel, szervezetekkel. 3. Megtalálni a gyerekekben az értéket, kialakítani bennük a nyitottságot, együtt cselekedni és gondolkodni velük, valamint elérni, hogy ne csak tanulni járjanak be, de egyben jól is érezzék magukat az iskolában. Ez utóbbi pont olyannyira sikeres lett, hogy a tanulók maguktól készítenek ökológiai érdeklődésükhöz kötődő előadásokat.

3.4.6 Nehézségek

A jogszabályok gyakran nehezítik, vagy lehetetlenítik el ökológiai szemléletű cselekvések, nevelési programok megvalósulását. Az algyői iskolában erre két példa is akadt. Egyrészt a gyerekek által hozott, otthon megtermelt élelmiszereket bevizsgálás nélkül tilos az iskolában szétosztani, valamint az ÁNTSZ felé igazolni kell minőségüket, amely így

megvalósíthatatlanná teszi az iskola generációk összetartására irányuló célkitűzésének egyik lehetséges módját.

Bizonyos szempontból nehezebb volt az iskola helyzete, amikor Algyő még Szegedhez tartozott (1997 előtt). Az igazgató szerint addig az iskola kevesebb forráshoz jutott, nem kezelték kiemelten. A különválással az iskola Algyő egyetlen általános iskolája lett, így kiemelt figyelemben részesül a helyi önkormányzatban. Az új körzetesítéssel azonban lehet, hogy ez az előnnyé kovácsolt hátrányuk ismét a visszájára fordul, noha „*a szegediek már egyenrangúként tekintenek az iskolára*”.

Ahogy arról fent már szót ejtettünk, a Nemzeti Alaptanterv bizonyos pontokon nehezen összeegyeztethető a fenntarthatóság alapelveivel. Az algyői ökoiskola erre némiképp rácsafol: az adottságokhoz mérten sikeresen integrálják az ökológiai szemléletet, minden óra anyagába próbálják becsempészni (pl. matematikán ökológiai lábnyomot számítanak már az alsó tagozaton is).

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Algyői Fehér Ignác Általános Iskola

Iván Zsuzsanna igazgató

Drótposta: ivanzs.algyoisk@gmail.com

Cím: 6750 Algyő, Sport u. 5.

Telefon, fax: 62-517-192

Drótposta: algyoisk@freemail.hu

Honlap: <http://www.algyoiskola.hu/>

Fotók:

Bagoly Emese

Vámosy Máté

3.5 Újpesti Kulturális Központ – Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont, Káposztásmegyer

3.5.1 Kert a lakótelepen

Kezdetben volt a kert. Az emberi települések kialakulása a történelem során nem okvetlenül járt a biológiai sokféleség eltűnésével. A civilizáció tudatos tájhasználatot jelent, a művelődés szorosan összefügg a föld művelésével. Amikor az ember otthont teremt magának, a vadon helyére nem betonsivatagot, hanem kertet varázsol, ültet, nemesít, szaporít, rendezi és gondozza környezetét. A maga hasznára és gyönyörűségére alakítja a természetet. Kár, hogy a modern városfejlődés többnyire nem ezen az úton haladt.

Újpesten, Budapest külvárosainak többségéhez hasonlóan, néhány évtized alatt nőtték ki a földből a hatalmas lakótelepek, köztük a káposztásmegyeri. A sietősen felhúzott lakóépületek környezete kezdetben meglehetősen sivár volt, a város és az ország távoli tájairól beköltöző családoknak pedig kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, semhogy környezetükkel törődjenek, vagy a sietős és szegényes urbanizáció áldozatául eső természeti értékek védelméről gondoskodjanak.

A Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont története elválaszthatatlan attól az igyekezettől, amely építés alatt valóban ép-ítést ért, a környezet épségének helyreállítását. A nyolcvanas évek derekán, amikor a lakótelepet és annak általános iskoláját átadták, ez cseppet sem látszott könnyű feladatnak, mint ahogy ma sem az. Az első kapavágást – a szó szoros értelmében – egy tanítónő tette meg, aki nem tudta tétlenül nézni a sivár, rendezetlen iskolaudvart, és virágokat kezdett ültetni oda. Akadtak kollégák és diákok, akik egy idő után követték dr. Maklári Jenőné példáját, és az udvar kiszöldült. Ekkor úgy gondolták, nem nézhetik tétlenül, hogy az óvoda körül nincsenek virágok, nincs semmi árnyék. Nekiláttak tehát az óvoda zöldítésének is. De hát hol is vannak a „mi” környezetünk határai? Meddig terjed a környezetért viselt felelősség? Ők úgy gondolták, hogy az iskolához vezető utak, a környék terei, a lakóházak környékének állapota is rájuk tartozik. Nem vártak városrendezési tervre, engedélyre vagy biztatásra, önkéntes munkával lepték meg a környék lakóit. Ugyanez a csapat kezdte felfedezni Káposztásmegyer természeti értékeit, egyben a saját környezettel való törődés pedagógiai jelentőségét. Ennek az egyre szélesedő és egyre tudatosabb tevékenységnek az eredményeként jött létre 1991-ben a Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont. A névadó gyógyító hatású, védett

növény, amelynek hazánkban már csak a közeli természetvédelmi területen él számottevő populációja, azt is súlyosan veszélyezteti a nagyváros terjeszkedése. A helyi természeti értékek megismertetése és a környezet védelme, gondozása kezdettől fogva magától értetődő módon kapcsolódik össze az Oktatóközpont programjában. Az elért sikerek pedig azt igazolják, hogy a hatékony környezeti nevelés alapja a gyakorlati tapasztalat, az pedig olyan tevékenységek során szerezhető meg, amelyek eleven kapcsolatot teremtenek az iskola és társadalmi-természeti környezete között.

3.5.2 A környezeti nevelés környezetei

Az iskola. Az Oktatóközpontot a Karinthy Frigyes Általános Művelődési Központ hozta létre, mely komplex intézményként magában foglalt bölcsődét, óvodát, általános iskolát, közművelődést és központi irányítást. Egyik fontos terepüknek az iskolai környezetet tekintették. Ennek szépítése, illetve a fenntarthatóság igényeinek érvényesítése kezdettől fogva különleges szerepet játszott munkájukban. A kertépítés, sportpályák létesítése mellett a falakon belül is bőven találtak tennivalót. A hulladék szelektív gyűjtésének és újrahasznosításának fontosságát már a „hőskorban” tapasztalhatták, minthogy éppen a faültetés költségeit fedezték papírgyűjtési akciókból. Az újrahasznosítás még farsangi témaként is megjelent: ötletes hulladék-jelmezek készítői versenyeztek a farsangi bálon, az alapanyagok között újrahasznosított papír, hungarocell, alufólia, CD szerepelt többek között. Ma az energia-takarékosság a „sláger”: az iskola sikeresen szerepelt az Európai Unió „Karbon Detektív” projektjében. Az ebben résztvevő 5-6. osztályos önkéntesek igen sokféle munkát végeznek. Felmérik az intézmény szén-dioxid „lábnyomát”, feltárják az energiahasználat és megtakarítás szempontjából fontos területeket, és különféle módszerek bevezetését szorgalmazzák, amelyek alkalmasak az energiafogyasztás mérséklésére. Rendszeres „járőrözéssel”, figyelemfelkeltő akciókkal és ismeretterjesztő plakátokkal elérték, hogy egy év alatt majdnem a felére csökkent az iskola karbon lábnyoma, a verseny honlapján szereplő kalkulátor számításai alapján. Az iskola 2012-ben első között nyerte el az Örökös Ökoiskola címet.

10. kép Feltáruznak a titkok⁷

A városrész. A települési környezetvédelem célkitűzése, láttuk, aktív felelősségvállalást, részvételt jelent a lakótelep életében, amely magán viseli az iskolai önkéntesek munkájának nyomait. A rendszeres faültetési, parkrendezési stb. akciók elismerésre, olykor követőkre is találhatnak a környék lakóinak körében. Ez nemcsak a környék arculatát befolyásolja, hanem az intézmény és a település viszonyát, valamint a telep lakóinak kapcsolatát egymáshoz. Mert ahol „divatba jön” az önkéntes munka, a környezet szépítése érdekében, ott a szomszédok is könnyebben ismerkednek, jobban figyelnek egymásra is. A környezeti nevelés környezetei között érdemes gondolni erre is.

A természet. Az Oktatóközpont által felkért szakértők feltárták a közeli Farkas-erdő élőlény-társulásait, természeti értékeit. Ezeket tanösvény, „virtuális tanösvény” (honlapon), videofilm, ismeretterjesztő kiadványok segítségével mutatják be. A Farkas-erdőben szabadtéri erdei iskola és erdei óvoda is működik. (A berendezés, sajnos, erősen megrongálódott az idők során, jelenleg felújítják ezeket) Az Oktatóközpont, amelynek „hatásterülete” ma már hivatalosan is kiterjed az egész kerületre, hiszen az Újpesti

⁷ A képet Kriska Anita bocsátotta rendelkezésünkre.

Kulturális Központ⁸ keretén belül működik, rendszeresen vezet itt foglalkozásokat a kerület iskolásai, óvodásai számára.

11. kép Nagyító alatt az erdő⁹

Természetvédelem. A diákok (is) „élőben” tapasztalhatták: a környezet védelme nem egyszer jár politikai konfliktusok vállalásával. Az Oktatóközpont részt vállalt ilyen konfliktusokban: előbb az M0 autópálya kiépítése tette szükségessé a helyi környezetvédők kiállítását a homoktövis élőhelyének védelmében, utóbb a közeli tőzeglápokat fenyegették az Auchan terve a terület beépítésére. A tőzegláp védelmében fellépő szakemberek és helyi civilek megmozdulásához pedagógiai programok kapcsolódtak: a diákok tanulmányozták a lápos tavak élővilágát, de aláírásgyűjtő akcióban is részt vettek. Szabad-e politikai vitákba vinni kiskorúakat? Nemcsak szabad, egyenesen felszólít erre a Nemzeti Alaptanterv, amely a környezet romlásához vezető társadalmi-gazdasági folyamatok tudatosítását is napirendre tűzi. S azok a gyerekek, akik számára a globális klímaváltozás vagy a biodiverzitás hanyatlása a maga elvont általánosságában esetleg túlságosan megfoghatatlan és távoli, ugyanezekről a folyamatokról élményszerű, közvetlen tapasztalatot szerezhetnek, amikor azok a saját mindennapi életük színtereit veszélyeztetik.

⁸ <http://www.ujkk.hu>

⁹ A képet Kriska Anita bocsátotta rendelkezésünkre.

3.5.3 Virág-kalendárium

A környezeti nevelés tanrendje a természet éves körforgásához igazodik (ezáltal egy másfajta, ciklikus időszemlélet realitásával szembesíti a tanulókat, akik többnyire csak a „történelmi haladás” végtelen linearitását ismerik). A Farkas-erdő növényvilágának virágzási „menetrendje” fontos eligazítás az ide látogatók számára.

12. kép Madárismeret¹⁰

De nem csak a természetnek van éves ciklikus rendje, hanem az emberi életnek is: erre emlékeztetnek a jeles napok, közösségi ünnepek. Többnyire ezek is összefüggésben állnak az évszakok rendjével. Az ökoiskolában pedig a környezetvédelem jeles napjai járulnak még ezekhez. Az iskolától szervezetileg immár elkülönült, de azzal szoros szimbiózisban élő Oktatóközpont fontos szerepet játszik ezek megszervezésében is. Szeptemberben az Autómentes Nap mellett a káposztásmegyeri Egészség- és Futónap rendezvényekre is sor kerül, októberben az Állatok Világnapja az állatvilággal való ismerkedésre ad alkalmat, november végén itt is megtartják a „Ne vásárolj semmit! Napot”, decemberben Zöld Karácsonyra készülnek Karácsonyváro vásárral (nem a fenyőfa zöldjére gondolunk, hanem az ünnep természetének helyreállítására, melynek bensőséges áhítatát, derűjét tönkreteszi a ráragódott vásárlási és ajándékozási téboly). Januárban az egészséges táplálkozás a

¹⁰ A képet Kriska Anita bocsátotta rendelkezésünkre.

kampány-téma, februárban a megújuló energia és az energiatakarékosság, márciusban a Víz Világnapját ünneplik, áprilisban a Föld Napját (idén a klímaváltozás folyamatának bemutatásával és kerületi akadályversennyel), májusban pedig a Madarak és Fák Napját. Így minden hónapban más, a környezeti tudatosság szempontjából fontos témára irányítja a tanulók figyelmét az Újpesti Kulturális Központ egy-egy rendezvénye, kiállítás, vetélkedő, akció, s az ezekről tudósító plakátok, faliújságok. A tanórán és tanrenden kívüli tevékenységek, úgy tűnik, bevált kiegészítői a tantárgyakhoz kötődő munkának.

Az iskola és az Oktatóközpont eredményes működését nemzetközi versenyeken elért siker igazolja. Említettük ezek közül a Karbon Detektívek vetélkedését (magyarországi 2. helyezés), érdemes kiemelni még a „Volvo Adventure” környezetvédelmi világversenyen elért nemzetközi 4. helyezést, amely az iskolában folyó környezeti nevelési tevékenység egészét értékelte. Igaz, a Karinthy-s diákok folyékony angolsággal tudtak beszámolni erről, mivel az iskolában két nyelven folyik a tanítás.

S hogy mindennek nyoma maradjon, és az itt kidolgozott módszereket mások is kipróbálhassák, a Homoktövis Oktatóközpontban számos nyomtatott és elektronikus kiadvány, több tematikus oktatócsomag is készült az elmúlt évek során: Észak-Pest természeti értékeiről, a farkas-erdei tanösvényről, hulladékról és újrahasznosításról.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont

Cím: 1048 Budapest, Hajló u. 2-8.

Telefon: 06-1-380-6188/121

Drótposta: homoktovis@ujkk.hu

Honlap: <http://ujkk.hu/1/index.php/homoktovis.html>

Fotók:

A képeket Kriska Anita bocsátotta rendelkezésünkre.

3.6 Mezőgazdálkodási gyakorlat az iskolai oktatásban – Tanyapedagógiai program

3.6.1 A kezdeményezés leírása

2006-ban az E-misszió Természet- és Környezetvédelmi Egyesület tagjai egy Nyíregyháza közeli kis házat vásároltak saját földterülettel, mely később iskolás foglalkozások helyszínéül is szolgált. Az új lehetőséggel kibővült a szervezet környezeti nevelési tevékenységi köre.

A „tanyán” közel két éven keresztül a nyíregyházi Waldorf Iskolával együttműködve két évfolyam kertművelési tanórán vett részt. Ez a közös munka mindkét fél számára hasznosnak bizonyult, mivel az egyesület tagjai megtanulták, hogyan vonják be a gyerekeket a gazdálkodásba, míg a gyerekek tapasztalatokat, élményeket szereztek.

Ezt követően, 2010-ben csatlakozott az egyesülethez a tanyapedagógia, mint országos program kísérleti szakaszának megálmodója, Makra Márta. Ő ébresztette rá az egyesület tagjait, hogy ez a tevékenységük hasonlatos a külföldön jól bevált tanyapedagógia programhoz, azzal a különbséggel, hogy külföldön olyan gazdák fogadják a gyerekeket, akik saját tanyájukon mezőgazdaságból élnek. Cselószki Tamással együtt azon kezdtek el dolgozni, hogy a tanyapedagógiai program országos hálózattá váljon, és hogy választható tantárgyként minden magyar iskolás gyerek számára elérhető legyen. Első lépésként felvették a kapcsolatot az illetékes szakszervekkel – a Vidékfejlesztési Minisztériummal (VM-mel), a Nemzeti Erőforrás Minisztérium illetékes osztályaival, valamint a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézettel (NAKVI-val).

Két tanulmányutat szerveztek a francia példák megismerésére, az elsőt saját forrásból finanszírozták, a másodikat viszont már a Nemzeti Civil Alap (NCA) támogatta. Az itt szerzett tapasztalatok, valamint a saját gazdálkodásban és oktatásban szervezett tapasztalataik alapján meghatározták a program fő célját, melynek lényege, hogy a gyerekeket megismertessék a hazai hagyományos, háztáji gazdálkodási módokkal. Emellett cél az is, hogy a gyerekek saját tapasztalatokat szerezzenek az élelmiszer előállításban, tanulják meg értékelni az egészséges, kisüzemi módon előállított élelmiszert, helyreállítva a gyerekekben a gazdálkodó parasztember és a kétkezi munka megbecsülését. Mindezzel növelve a (környezet)tudatosságukat és csökkentve a vidéki termelő és a városi fogyasztó közötti távolságot. A program olyan értékek megőrzésére törekszik, mint:

- a természetközeli gazdálkodás és az ehhez szükséges tudás, amely gazdagítja a biológiai sokféleséget az ipari agrárkultúrával szemben;
- a helyi termékek és az egészséges ételmiszer jelentőségének hangsúlyozása;
- nemzedékek és társadalmi csoportok közötti kölcsönös megértés, kapcsolat elmélyítése;
- gyerekek munkamoráljának alakítása, fejlesztése.

A célok megfogalmazását követően megkezdték a kísérleti szakasz kidolgozását. Gazdákat és iskolákat kerestek, valamint az egyesületen belül animátorokat kértek fel a munkára. Lényeges szempont volt a gazdák keresése során, hogy tradicionális parasztportákat, családi gazdaságokat vonjanak be, hogy így a gyerekek hiteles képet kapjanak a tanyasi életről.

A program célcsoportjaként az általános iskola alsó tagozatos diákjait választották. A kísérleti szakasz során bevontak felső tagozatosokat is, de bebizonyosodott, hogy ők jóval nehezebben motiválhatók a munkák során. Törekedtek arra, hogy városi iskolákkal működjenek együtt, mivel az itt tanulóknak feltehetően kevesebb kapcsolatuk van a természetes környezettel, hagyományos gazdálkodási módokkal. Ilyen volt például a nyíregyházi Móra Ferenc Általános Iskola, mely egy lakótelepen található.

3.6.2 A tanyapedagógiai program belső erőforrásai

A tanyapedagógiai program kísérleti szakaszának sikerességéhez egyértelműen hozzájárult az egyesület tagjainak önkéntes munkája. Lényeges, hogy a szervezésben résztvevők rendelkeznek gazdálkodó tapasztalattal, illetve 15-20 éve környezeti neveléssel foglalkoznak. Így felismerték a városi gyerekek környezeti tapasztalatainak hiányát, valamint, hogy ezeket az ismereteket a leghatékonyabban nem az iskolapadban ülve, sokkal inkább saját élményekre alapozva sajátíthatják el. Fontos erőforrásnak bizonyult a lobbimunka, különösen a jól összefoglalt célok és a tömören, lényegre törő módon megfogalmazott levelek.

A szervezők által megkeresett iskolaigazgatók és gazdák is szívesen csatlakoztak a programhoz. Az iskolavezetők azonnal felismerték a foglalkozások hasznosságát, továbbá a pozitív hozzáállást erősítette, hogy a program számukra nem járt költséggel. A gyermekeket fogadó gazdák alkalmanként 20 000 forint juttatást kaptak; de valószínűleg nem ez motiválta őket, sokkal inkább az, hogy fontosnak tartották a tudásuk és tapasztalatuk átadását, és egyetértettek a program fő céljával.

A program sikerességéhez nagyban hozzájárult az animátorok munkája, hiszen összekötő szerepet tölthettek be a gazdálkodók, az iskolák és a gyerekek között. A program kidolgozásába az animátorok bevonták a gazdákat, és munkatervet készítettek az adott foglalkozáshoz, mivel lényeges volt, hogy a gyerekek mindvégig motiváltak maradjanak. A kísérleti szakasz elején tapasztaltak alapján felismerték, hogy a foglalkozás minden percét be kell osztani, az osztályokat kiscsoportokra kell bontani, továbbá a tevékenységek gyors váltakozására kell törekedni.

Az animátorok kiemelték a pedagógusok példamutatásának és együttműködésének jelentőségét. A program beválásához elengedhetetlenek az előkészítő és feldolgozó tanórák, feladatok, valamint a foglalkozásokon tanúsított példamutató tanári részvétel.

Pozitív lépésként értékelhető, hogy az E-misszió Egyesület felvette a kapcsolatot a Falusi Agroturizmus Országos Szövetségével (FATOSZ-szal), mivel segítségével könnyebben megvalósítható egy országos hálózat kialakítása. A Szövetséghez tartozó tanyák valószínűleg megfelelnek azoknak a kritériumoknak, amit a tanyapedagógiai program támaszt a befogadó tanyákkal szemben, ez egyfajta garanciát jelent a színvonalas projekt-kivitelezéshez.

A program megvalósítását eddig egyedi támogatásokból (VM – miniszteri keret, Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat [MNVH] – szakosztályi keret), szponzori támogatásokból, saját forrásból finanszírozták, a tanulmányutakat az NCA finanszírozta és jelentős értéket képviselt az önkéntesek munkája. A kísérleti szakaszra fordított összeg megközelítőleg 7 millió forint volt.

A legnagyobb költségtételek a következők voltak:

- a gyerekcsoportok útiköltségei,
- a program előkészítési költségei,
- animátorképzés,
- kiadvány szerkesztése és nyomtatása,
- francia tanulmányutak.

3.6.3 Eredmények, nehézségek és megoldási lehetőségeik

Jelentős eredményként könyvelhető el, hogy több térségben szerveztek egy nyolc alkalomból álló tavaszi és egy tizenkét alkalomból álló őszi szakaszt. Ezeken öt iskola (Budapest, Nyíregyháza, Békéscsaba, Sátoraljaújhely) 3-7. osztályos tanulói vettek részt.

Fontos állomásnak tekinthető a 2013. februárjában, Budapesten, a Vidékfejlesztési Minisztériumban megtartott szakmai konferencia, melyen részt vett Dr. Hoffmann Rózsa

oktatásért felelős államtitkár, valamint Dr. Fazekas Sándor, vidékfejlesztési miniszter. A rendezvényen lehetőség nyílt arra, hogy a kísérleti szakasz résztvevői (szervezők, animátorok, gazdák, gyerekek, pedagógusok) prezentálják tapasztalataikat, élményeiket a döntéshozók, a sajtó és egymás részére.

A konferenciát övező nagy érdeklődés miatt 2013. márciusában egy szakmai fórumot szerveztek, melyen a tanyapedagógiához szorosabban és lazábban kötődő szervezetek mutatkoztak be. A fórum lényegi következtetése volt, hogy együttműködésre kellene törekedni ezen egyesületeknek, hiszen csak közösen érhetik el a kitűzött célokat. A tanyapedagógiai program népszerűsítése érdekében az E-misszió kiadványt készített, illetve több alkalommal megjelentek a helyi és országos médiában is. Lényeges tapasztalata a programnak, hogy ajtókat és szíveket nyitottak meg a jó érzékkel készített fotók, melyek képesek voltak visszaadni a foglalkozások lényegét és hangulatát.

A kezdeményezés legnagyobb kihívása a megoldatlan forrásrendszer. A tanyapedagógia finanszírozásának problémája középtávon megoldható lenne, ha a résztvevő iskola beépítené a TÁMOP pályázatába a tanyapedagógiai foglalkozásokat, mint tanórán kívüli tevékenységet – ahogyan egyébként a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Általános Iskola 4 tagintézményében már működik.

A hosszú távú megoldási tervet a szaktárcák közreműködésével kellene kidolgozni, mely tartalmazná a program kritériumrendszerét, minőségbiztosítását, valamint szakmai intézményrendszerét. Az E-misszió Egyesület javaslata szerint a legstabilabb finanszírozási keretet az adná, ha a tanyapedagógiai program beépülne a 2014-20-as agrártámogatási rendszerbe, úgy, hogy az oktatásban résztvevő gazdaságok az agrártámogatási rendszer keretében kapnának tevékenységükért normatív jellegű ellentételezést. Az Egyesület határozott véleménye az, hogy nemzeti szinten ez a fajta oktatás megéri a ráfordított forrásokat, hiszen egész generációk hozzáállása változhat meg a helyi élelmiszerhez, a gazdálkodóhoz, a kétkezi munkához és az egész magyar vidékhez. Erre a változásra pedig nagy szüksége van az országnak.

A program fő szervezői, Makra Márta és Cselószki Tamás a tanyapedagógia tanmenetbe való beillesztéséért, az animátorképzés megszervezéséért és a hosszú távú finanszírozásért tárgyalásokat folytatnak az Oktatókutató- és Fejlesztő Intézettel (OFI-val), a NAKVI-val és a VM-mel. Az OFI a tanyapedagógia kerettantervi anyagának elkészítéséről határozott, melyet véleményezésre terjesztenek elő az oktatási tárcánál.

3.6.4 A program tanulságai

A budapesti szakmai fórumon kiderült, hogy a gyerekek tanyasi étellel való megismertetése nem egyedi gondolat és több, életképes példa is működik országszerte. Az E-misszió Egyesület elképzelése négy ponton emelkedik ki a hasonló hazai kezdeményezések közül:

1. A program finanszírozását állami forrásból kívánja megoldani.
2. Ehhez alkalmas országos hálózatot igyekszik kiépíteni.
3. A tanyapedagógiai foglalkozás Nemzeti Alaptantervbe illesztését szorgalmazzák.
4. Jól megfogalmazott célokkal és ütemezéssel hatásos lobby munkát folytatnak, amely (ha a végső sikerre nincs is garancia) szépen egymásra épülő eredményeket hozott az elmúlt években.

Nyíregyházi látogatásunk során két – a mintaprogramban résztvevő – osztálynál is jártunk. Azt tapasztaltuk, hogy a gyerekekben élénken élnek a foglalkozásokon szerzett tapasztalatok, szinte az összes tanyán végzett feladatot és játékot fel tudták idézni. A gyerekek szavaiból és reakcióiból arra következtettünk, hogy bármikor szívesen részt vennének egy hasonló programban, sőt néhányuk gazdaként képzelel el jövőjét.

13. kép A tapasztalatok feldolgozása (fotó: Karády Borbála)

Egy hetedikes osztály osztályfőnöke megemlített egy gyengébb képességű fiút, aki ugyan az órákon nem teljesít túl fényesen, de a tanyasi közegben, a fizikai munkából örömmel kivette a részét. Az ő példája is azt mutatja, hogy a tanyapedagógiai program arra is alkalmas, hogy a most divatos foglalkozásokon, életpályákon túl más, jelenleg kissé elhanyagolt, lenézett életformákat helyezzen középpontba.

14. kép Tanyapedagógiai foglalkozások (fotó: Kolocsán Tünde, Cselószki Tamás)

Mindkét iskolában azt tapasztaltuk, hogy az osztályfőnökök aktív résztvevői voltak a foglalkozásoknak, sőt azok előkészítésében és az ott szerzett élmények feldolgozásában is szerepet vállaltak. Bizonyítják ezt a gyerekek által készített képek és fogalmazások is. Ezen kívül fontos kiemelni a szülők nyitottságát, akik minden iskola esetében azonnal támogatták a program megvalósulását.

15. kép Kukoricafosztás és emlékei (fotó: Cselószki Tamás, Horváth Janka)

A szervezők tanulságként fogalmazták meg, hogy az igazgató megkeresését követően az osztályfőnökökkel is szükséges konzultálni. Egyrészt a program sikeressége szempontjából kulcsfontosságú, hogy az osztályfőnökök is elkötelezettek legyenek az átadni kívánt értékek iránt, másrészt ők tudják pontosan, hogy az adott osztály milyen jellegű programokba, játékokba vonható be a legkönnyebben.

16. kép Makra Márta és a gyerekek (fotó: Cselószki Tamás)

Kiemelkedő az animátorok jelentősége a programban. Dologra bírják a gyerekeket, bemutatják a munkafolyamatokat, elmondják annak értelmét, példákkal közelebb hozzák azokat a gyerekekhez, mindemellett vidámságot, könnyedséget próbálnak belecsempészni a foglalkozás minden percébe. Ezen feladatok teljesítéséhez elsősorban jó kommunikációs és rögtönzési képességre van szükség, másrészt lényeges, hogy megalapozott természettudományos és néprajzi tudással is rendelkezzenek.

Az E-misszió Egyesület tagjai között számos képzett, gyakorlott animátort találunk; viszont az országos hálózat kialakításának egyik legalapvetőbb feltétele minden bizonnyal a színvonalas animátorképzés megszervezése lesz.

A gyerekek mellett az általunk megkeresett gazda is lelkesen emlékezett vissza a foglalkozáson történetekre. Minden szavából, gesztusából érződött, hogy örömmel, büszkén vezette körbe a gyerekeket életének színterén, a tanyán. Annak ellenére, hogy a diákok időnként okoztak némi fejfájást nevetlenségük, munkamoráljuk és flegmaságuk miatt, a gazda ismételten szerepet vállalna a programban. Valószínűleg ő is érzi, hogy a birtokában lévő tudás talán a jövő nemzedék túlélésének kulcsát jelenti majd.

17. kép Interjún a gazdával (fotó: Karády Borbála)

Végezetül még egyszer ki kell emelni, hogy a szervező csapat élén álló Makra Márta elhivatottsága, szorgalma, kitartása, lelkesedése nélkül nem valósulhatott volna meg a kísérleti projekt, és nem került volna kilátásba a tanyapedagógiai program Nemzeti Alaptantervbe illesztése sem.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

E-misszió Egyesület

Makra Márta

Cím: 4400 Nyíregyháza, Szabolcs utca 6.

Telefon: 06-30-566-4910

Drótposta: makramarta@gmail.com

kapcsolat@tanyapedagogia.hu

Honlap: www.tanyapedagogia.hu

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Kolocsán Tünde

Makra Márta

Mádi Péter Pál

Révész Márton

Varga András

Gyurcsány Mihály és felesége, Erzsike (fogadó gazda), Nyíregyháza – Mandabokor

Túróczi Zoltán Evangélikus Általános Iskola (Nyíregyháza) 7. osztályos tanulói és
tanáraik: Joó Zoltánné osztályfőnök, Nagyné Farkas Ibolya
Móra Ferenc Általános Iskola (Nyíregyháza) 4. osztályos tanulói és osztályfőnökük, Bak
Tiborné Csilla valamint az iskola igazgatója, Jókayné Deák Éva

Fotók:

Cselószki Tamás

Karády Borbála

Horváth Janka

Kolocsán Tünde

3.7 A Magyar Máltai Szeretetszolgálat vidékfejlesztési kezdeményezései a Dél-Dunántúlon

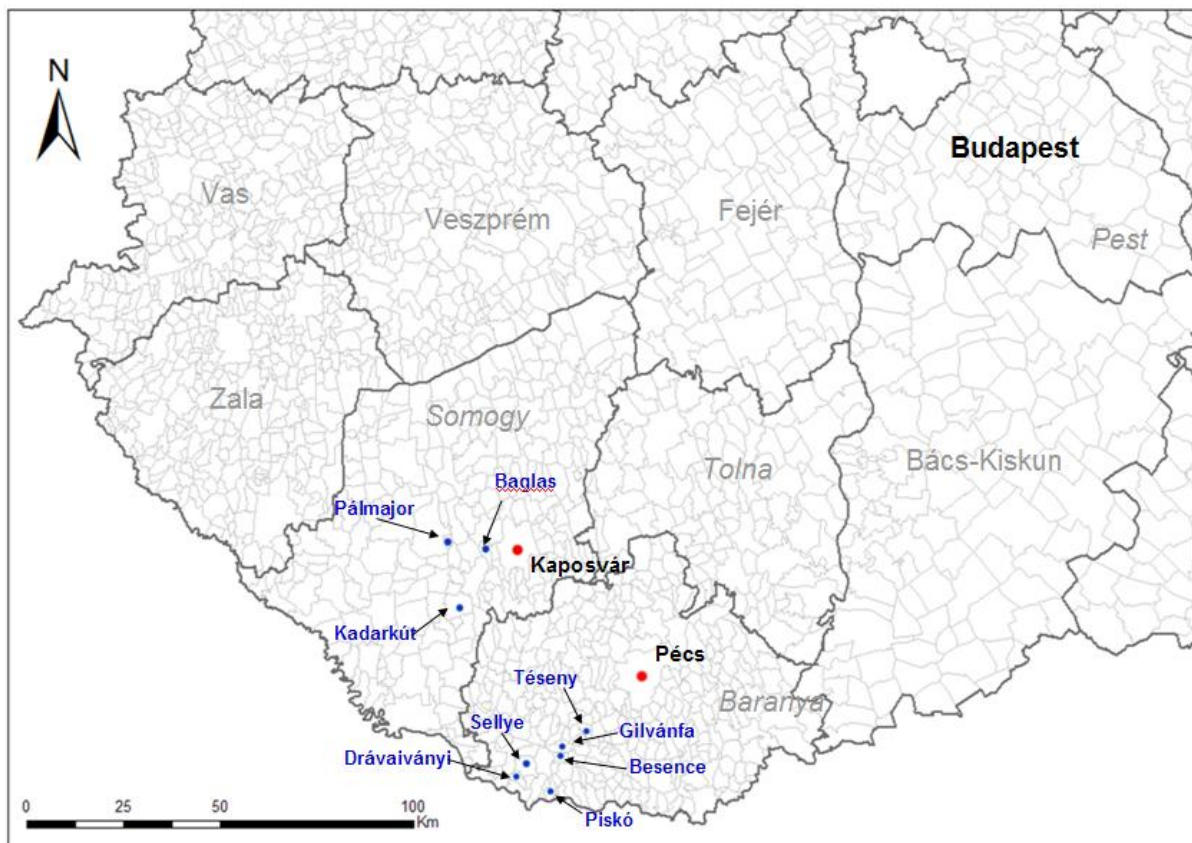
3.7.1 Helyzetelemzés – a két kistérség rövid bemutatása

Az alábbi helyzetelemzést a két vizsgált térségre a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársai által 2012-ben elkészített két tanulmány alapján készítettük. Ez a két tanulmány, vagyis kistérségi tükör első változatában az MMSz megbízásából a Gyerekesély Program országos kiterjesztésének szakmai-módszertani megalapozása és a program kísérése céljából a TÁMOP-5.2.1 projekt keretében készült el.

A Kadarkút-Nagybajomi kistérség (a továbbiakban, egyszerűsítve: Kadarkúti kistérség) Somogy megyében, Kaposvártól nyugat-délnyugati irányban helyezkedik el, és összesen 23 települést foglal magába. A kistérségnek nincs nagyvárosi központja, falvainak többsége pedig 500 fő alatti kistelepülés. Legnagyobb települései is alig valamivel több, mint 2000 fős lakossággal rendelkeznek (Kadarkút, Nagybajom, Kaposmérő).

A Sellyei kistérség Baranya megye legdélebbi részén fekszik, a Dráva folyó mentén, a Villányi-hegységtől keletre. A kistérség jelenleg Magyarország egyik legszegényebb területe: az ország harmadik legrosszabb társadalmi-gazdasági mutatókkal rendelkező kistérsége. Aprófalvas, sűrű településszerkezetű, a lakosság számát tekintve Sellye és Vajszló mellett mindössze egy község, Felsőszentmárton lakosság száma haladja meg az 1000 főt, a települések 85%-a 500 fő alatti aprófalva, melyből 11 település lakosság száma a 200 főt sem éri el, jelentős a zsáktelepülések száma.

Az alábbiakban térképen jelöltük a két kistérség azon 9 települését, melyeket a terepi bejárás során érintettünk. A terepi munka során Téseny településen is jártunk, mely már a Pécsi kistérséghez tartozik.

18. kép A kezdeményezések helyszínei

A két kistérség társadalmi-gazdasági vonatkozásait vizsgálva nagyon hasonló tendenciákat figyelhetünk meg. A gyermekkorúak aránya a megyei, a régiós és az országos átlagoknál is magasabb a két térségben. A Kadarkúti kistérségben a 0-14 éves korosztály kistérségi aránya 16,57% (kiugróan magas ez az érték pl.: Pálmajorban, ott 38,44%). A Sellyei kistérség esetében a 18 éven aluli népesség aránya Gilvánfán kiugró, 40%-os, emellett további 6 településen megközelíti a 30%-ot, számos településen pedig meghaladja a 20%-ot.

A KSH adatai alapján a két térség lakosságának iskolázottsági, foglalkoztatási mutatói rendkívül kedvezőtlenek. A Kadarkúti kistérség esetében a lakosság 10 évnél idősebb tagjainak 1,55%-a egy osztályt sem végzett az általános iskolában. Ez az arány másfélszer magasabb, mint a megyei arány (1,02%), és több mint kétszerese az országos átlagnak (0,7%). A Sellyei kistérségben a 2001-es népszámlálás adatai szerint a 7 évesnél idősebb népesség 65%-ának legfeljebb általános iskolai végzettsége van.

A kistérségek foglalkoztatási helyzete szintén kedvezőtlen mind az országos, mind a releváns megyei adatok tekintetében. A foglalkoztatottak száma a rendszerváltást követően

a felére esett vissza, a munkanélküliségi ráta az országos mutatók többszörösét teszi ki, feltűnő a gazdaságilag inaktívak magas aránya a munkavállalói korú népesség körében. A Kadarkúti kistérségben az aktív korúak kevesebb, mint a fele (49,45%) volt foglalkoztatott 2001-es népszámlálási adatok szerint. Ez az adat a tíz évvel korábbi kimutatás tükrében válik igazán aggasztóvá, hiszen ez idő alatt több mint 22 százalékponttal csökkent a foglalkoztatottak aránya. A Sellyei kistérség esetében 2010-ben 18% körüli volt az aktív korúak munkanélküliségi aránya. A munkanélküliek csoportján belül a tartósan (180 napon túl) munkát keresők aránya szintén kedvezőtlen. Három település kivételével a térségben regisztrált állás keresők több mint 50%-a tartósan ebben a státuszban van. A foglalkoztatottak arányának csökkenésével párhuzamosan az eltartottak száma növekvő tendenciát mutat.

A két kistérség egyik legnagyobb problémája a munkahelyek hiánya. A helyi vállalkozások között kitűnik a mindössze néhány főt foglalkoztató mikro- és kisvállalkozások túlsúlya, valamint a mezőgazdasági és a szolgáltatási tevékenységet végző vállalkozások dominanciája. Az állás keresők legnagyobb részét az általános iskolai végzettséggel rendelkezők teszik ki. Az alapfokú végzettséggel rendelkezők mellett a második legnagyobb csoportot a szakiskolai képesítéssel rendelkezők teszik ki, azaz a számokban markánsan tükröződik a kistérség munkaerőpiaci kínálatának leggyengébb eleme, az alacsony iskolai végzettséggel, elavult, nem piacképes szakképesítéssel rendelkezők magas aránya. A két kistérség lakosságának jövedelmi viszonyait vizsgálva ugyancsak kitűnik a települések hátrányos helyzete. A Sellyei kistérség esetében az egy főre jutó havi személyi jövedelemadó-alap összege 2009-ben 42 098 Ft volt, ami több mint 24 ezer Ft-tal kevesebb az országos átlagértéknél.

Mindkét kistérségre jellemző, hogy az elmúlt évtizedek demográfiai folyamatainak hatására a falvak többsége visszafordíthatatlan gettósodással, társadalmi és etnikai homogenizációval néz szembe, és ezzel párhuzamosan, főként a szegregátumokban a lakosság egészségügyi állapota is romló tendenciát mutat. A Sellyei kistérségben a települések 43%-a minősül szegregált településnek. A roma lakosság aránya itt 32,8%, azaz a falvak népességének harmadát teszi ki. Ez az érték az egyes településeken eltérő mértékben koncentrálódik, de vannak már 100%-ban romák lakta falvak is. Sok település esetében tapasztalhatók komoly konfliktusok a roma és nem roma lakosok között, viszont általánosságban elmondható, hogy romák és magyarok két-három évtized alatt elfogadták

egymás jelenlétét, együtt nőttek fel gyermekeik, magyar-cigány barátságok, vegyes házasságok is létrejöttek, melyek tompítják az ellentéteket.

A gettósodás, valamint a roma lakosság magasabb aránya párhuzamba állítható a hátrányos, vagy halmozottan hátrányos helyzetben lévő családok, főként gyermekek arányával. A Kadarkúti kistérség esetében ez azt jelenti, hogy minden hatodik gyerek HHH-s. Ez a fajta szegénységi kockázat viszont egyenetlenül oszlik meg a kistérség települései között. A legsúlyosabb helyzet Pálmajorban van, ahol például valamennyi óvodás korú gyerek HHH-s.

A lakhatási viszonyokat tekintve elmondható, hogy a kistérségek lakásállományának döntő többsége nem összkomfortos, bár ez az adat is elég nagy szórást mutat. A Kadarkúti kistérség esetében az egyes települések összkomfortos lakásainak aránya 0 és 57,1 % között változik. A Sellyei kistérség számos településén a lakásállomány nagy része szintén komfort nélküli, a kistérségi mutató e tekintetben igen magas (28%). A kedvezőtlen lakhatási körülmények főként a cigány lakosságot érintik, ugyanakkor le kell szögeznünk, hogy a 70-es, 80-as években létezett egy észlelhető közigazgatási törekvés a putrik felszámolására. Ennek köszönhetően a romák sok településen ingyen jutottak ingatlanokhoz.

Végül a szociális szolgáltatások és intézményi ellátottság színvonalát vizsgálva leszögezhető, hogy a két kistérségben szükséges a humán szolgáltatások megerősítése, az ellátásbeli belső területi egyenlőtlenségek csökkentése, és olyan szolgáltatások biztosítása a legnehezebb helyzetben lévő csoportok, helyi közösségek számára, melyek enyhítik a szociális helyzetből fakadó hátrányokat. A gyermekek számára olyan, a közoktatási rendszert kiegészítő szolgáltatásokat szükséges biztosítani, melyek hatékonyan egyenlítik ki az esélyegyenlőtlenségeket, a kora gyermekkortól a közép- és felsőfokú továbbtanulási utak megerősítéséig, továbbhaladva pedig a sikeres munkaerőpiaci érvényesülésig.

Összességében megállapítható, hogy a legszegényebb, legghiányosabb ellátottságú aprófalvak „végállomást” jelentenek. A helyi munkalehetőségek teljes hiánya, valamint – részben az aprófalvas településszerkezetből, részben az önkormányzatok súlyos, fokozódó forráshiányából következően – az akadozó, nehezen elérhető szolgáltatások bajosan kínálnak bármiféle kitörési pontot a lakosság számára.

3.7.2 Helyi kezdeményezések, mint jó gyakorlatok

3.7.2.1 Pálmajor

Pálmajor Somogy megyében, a Kadarkúti-Nagybajomi Kistérségben, Kaposvártól húsz, Nagybajomtól hat kilométerre található, 377 fős zsáktelepülés.

2010 nyarán Pálmajor a 32 925 forintos egy főre eső átlagjövedelmével Magyarország legszegényebb községének számított. A lakosság 99%-a roma, többségük – a szociális támogatások mellett – alkalmi vagy napszámos munkából, gyógynövények gyűjtéséből próbálja előteremteni a megélhetéshez szükséges bevételt. 2010 októberében a falu életében alapvető változást hozott Pozsonyi Erika polgármesteri kinevezése. A szociális munkás végzettségű, pályázatírásban jártas polgármester asszony minden pályázati lehetőséget megragad annak érdekében, hogy a községet a fejlődés, pontosabban az önfenntartás és önellátás útjára állítsa. E ténykedés legfigyelemreméltóbb eredménye a pályázati pénzből épült vadonatúj óvoda is.

19. kép A pálmajori óvoda

2012-ben két jelentős projekt is indult a településen: a szociális földprogram és a START munkaprogram. A szociális földprogram keretén belül az önkormányzat közel 1 hektárnyi földterületen, tíz lakos bevonásával konyhakerti növényeket termel, melyek a helyi közétkeztetés alapanyagaiként szolgálnak. Sikerként könyvelhető el, hogy tojáson és gyümölcsön kívül semmilyen zöldségre nincs szüksége a helyi konyháknak, sőt a főlösleg értékesítésére is van mód.

Ezen kívül egy 3 hektáros területen ötven család számára biztosítanak lehetőséget a növénytermesztésre. Pályázati forrás felhasználásával készítik elő a földet és látják el a családokat vetőmaggal.

20. kép A méhészet

A START munkaprogram során asztalosműhelyt és méhészetet alapítottak. Az öt főt foglalkoztató méhészetben megtermelt méz (a tavalyi évben 8 mázsa) jelentős részét a helyi iskolában és óvodában használják fel, míg a fennmaradó mennyiséget eladják. Az asztalosműhelyben amellet, hogy elkészítik a méhészkedéshez szükséges eszközöket, nyírfa virágtartókat is gyártanak. A fent felvázolt projektek célja egyrészt az önkormányzat bevételeinek növelése, másrészt a lakosság anyagi helyzetének javítása. Jelenleg két fejlesztés is folyamatban van, az asztalosműhelyt bővítik, illetve egy közösségi házat építenek az általános iskola és a könyvtár közelében.

A község a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal is kapcsolatban áll. Bizonyos időközönként a kistérségi animátorok ellátogatnak a gyermekekhez, és változatos, élvezetes játékokkal szórakoztatják, fejlesztik őket. Ezen felül a településen futó programokat is támogatják szakmailag.

3.7.2.2 *Baglas-puszt*

A Kaposmérőtől 2,5 kilométerre, északra fekvő, 100 fős Baglas-puszt elszigetelt, zárt szegregátumnak tekinthető. A lakosság 94 %-a roma származású. A településen a Kaposfői Szent Erzsébet Alapítvány szociális és esélyegyenlőségi programot végez. A program fő célja a cigány családok segítése, továbbá a már működő szociális figyelőrendszer kontrollja. A kitűzött célok megvalósítása érdekében az alapítvány megpróbálja mélyrehatóan feltérképezni a baglasi cigányság szociális és gazdasági helyzetét, valamint a térségi önkormányzatok, intézmények által biztosított szociális és gazdasági

támogatásokat, országos és uniós programokat. Másik lényeges feladatként jelölik meg az adományok összegyűjtését és szétosztását.

21. kép A baglas-pusztai Községi Ház

Baglas-pusztán az alapítványt Somos László katolikus plébános képviseli, aki közel 18 éve végez közösségi és szociális jellegű munkát a községben, jelenlétével egyértelműen elősegítve a lakosság helyzetének javulását. A baglasi közösség életében mérföldkőnek számított a Községi Ház megépülése. A mindig, mindenki számára nyitva álló házban közösségi programokat, ünnepeket, filmvetítéseket, játékos foglalkozásokat, egészségügyi és életviteli előadásokat tartanak, melyek nagy népszerűségnek örvendenek a lakosság körében. Emellett a lakosok eszközöket találnak a házimunkák (például: mosás, varrás stb.) elvégzéséhez. Teljes mértékben magukénak érzik a helyet, épp ezért vigyáznak is arra.

3.7.3 A Magyar Máltai Szeretetszolgálat tevékenysége

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSz) – mely a Szuverén Máltai Lovagrend magyarországi segélyszervezete – 1989. február 4-én alakult, 1998. január 1. óta pedig kiemelkedően közhasznú szervezatként működik. Az MMSz 7 régióban, Magyarország minden megyéjében, 350 helyen van jelen. Összesen 5 000 rendszeresen tevékenykedő, 15 000 mozgósítható önkéntese és közel 630 alkalmazott munkatársa szolgálja a rászorulókat. Ez a szerepvállalás Magyarország egyik legnagyobb és legszélesebb körben tevékenykedő karitatív szervezetévé és egyben a legnagyobb szociális

intézményfenntartóvá tette az MMSz-t. A Szeretetszolgálat – figyelemmel kísérve a magyarországi szociális ellátórendszer gyökeres átalakulását az elmúlt tizenöt év során – három vonatkozó területen fejt ki tevékenységét:

1. Hagyományos karitatív feladatok ellátása. A helyi csoportok önkéntes munkával a legrászorultabb lakosok részére eseti vagy rendszeres jelleggel nyújtanak segítséget különböző – elsősorban természetbeni – adományok juttatásával. Jellemzőek az országos adománygyűjtő programok, a lakosság segítése és a szociális, egészségügyi és oktatási intézmények támogatása.

2. Szociális és egészségügyi ellátórendszerek tevékenységében való részvétel. Az MMSz a szociális és egészségügyi szempontból válságba jutott emberek gondjainak sürgős, átmeneti enyhítése mellett a rászorulókat tartós, rendszeres ellátására intézményeket és intézményrendszerű szolgálatokat működtet, Magyarország legnagyobb – 206 szociális és egészségügyi – intézmény és szolgálat fenntartójaként. Az MMSz intézményei a „Gondviselés Háza” gyűjtőnévvel jelölt hálózatba tartoznak. Főbb típusai: hajléktalanokat ellátó, idősgondozó, fogyatékkal élőket ellátó, szenvedélybetegeket ellátó, családsegítő és gyermekjóléti, továbbá egészségügyi intézmények, szolgálatok.

Az intézmények működtetése állami normatívából, egyes szolgálatok működtetése pedig saját forrásból történik (pl. önkéntes mentőszolgálat, gyógyászati segédeszköz kölcsönző). A szervezet egyházi kiegészítő normatívát nem kap. Az intézményes hálózat kialakulása, fejlődése folyamatos, napjainkig tart. Az 1990-es évek első felében elsősorban Budapesten, és néhány vidéki nagyvárosban, illetve településen (Debrecen, Győr, Kalocsa, Kecskemét, Miskolc, Páty, Pécs, Vác) jöttek létre szociális és egészségügyi intézmények. Jelentős fejlesztés 2004-2007 években történt, elsősorban a vidéki régiókban.

3. Helyi programok, modellek és szociálpolitikai stratégiák, mint lehetséges vidékfejlesztési alternatívák. Az MMSz által a vizsgált térségben is képviselt vidékfejlesztési koncepció abból indul ki, hogy Magyarországon mintegy 3,7 millió, létminimum alatt élő ember jelenlegi állapotában nem tekinthető egyetlen fősodorbeli fejlesztéspolitikai irányvonal haszonélvezőjének, vagy akár csak célcsoportjának sem. E tekintélyes – és várhatóan csak tovább szélesedő – réteg munkaerőpiaci integrációja lényegében reménytelen, tekintettel a csökkent vagy teljesen elvesztett munkavégző képességükre és azokra a problémákra, melyek a mindennapi túlélés hiányzó egzisztenciális és mentális feltételei körül jelentkeznek. A helyi vállalkozás- és gazdaságfejlesztés – jelenleg kritikusan hiányzó – alapja tehát a leszakadóban lévő rétegek

társadalmi (re)integrációja lehet, amely nem képzelhető el aktív, permanensen jelenlévő szociális segítőmunka és támogatott közösségfejlődés/fejlesztés nélkül. Ennek megfelelően a vizsgált térségekben zajló programok a *fokozatos beépülés – elfogadás – megnyílás – problémafeltárás – azonnali beavatkozás – hosszú távú megoldás* forgatókönyv mentén zajlanak. Ilyenek a „*Játszva megelőzni, Máltai játszótér és játszóház*” program, a „*Hangyaboly*” gyermekfoglalkoztatási program, a hajléktalan és roma családok társadalmi integrációja körében pedig a „*Befogadó falu*” program és egyéb „*Jelenlét*” programok, kiegészülve néhány jól behatárolható intervenciós programmal (pl. „*Tetű Program*”), körülírt problémák észlelése esetén.

A Kadarkút-Nagybajomi, illetve a Sellyei kistérségek esetében több MMSz program is megvalósult. Ezek közé tartozik a „*Jelenlét*” program, a „*Játszva megelőzni*” mobil játszóház program, valamint ehhez kapcsolódóan a „*Biztos kezdet gyerekház*” program, illetve az „*Adósságkezelés*” program. Emellett további fontos kezdeményezések a térségben a Missziós Orvoscsoport egészségügyi felmérése Hírics, Piskó, és Lúzsok településeken, illetve a fejtetű elleni folyamatos küzdelem. Ezen programok, kezdeményezések működését és sikerességét a továbbiakban részletesebben is bemutatjuk.

3.7.4 A térségben megvalósuló MMSz programok

3.7.4.1 Mobil (nem helyhez kötött) kezdeményezések – Játszóbusz

A játszóbuszok több mint egy éve járnak az ország leghátrányosabb helyzetben lévő településeit. A kezdeményezés kísérleti/modell programként funkcionál, a működéshez szükséges forrást pályázati pénzek biztosítják. Az Abaúj-Hegyközi, Encsi, Bodroghözi, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi Kistérségek mellett a Dél-dunántúli Régió három kistérségében is rendszeresen megfordulnak. A Barcsi, Kadarkúti-Nagybajomi és a Sellyei Kistérségekben ez idő alatt 71 településre jutottak el, ahol közel 6000 gyermek játszott velük és 700 érdeklődő szülőt sikerült bevonni. Kistérségenként egy autóval 2 fő, egy koordinátor és egy animátor személyzettel járnak a vidéket. Naponta 1-2 településen látják el élményekkel és beszélgetik problémáikról a gyerekeket. A hátrányos helyzetű térségek lakóinak megszólaltatása során fontos szempont, hogy a gyermekeken keresztül a szülőkre is hatni tudjanak, akik esetenként a helyi többségi társadalomtól elkülönülve élik mindennapjaikat, hiányoznak az alapvető (elsődleges és másodlagos) szocializáció során elsajátítható mintáik, távolságtartóak, nehezen integrálhatóak a közösségekbe. A program

célja hidat képezni a falvakban kialakult szegregált csoportok között. Az érdeklődés óriási, a kicsik csillogó szemmel, önfeledten szórakoznak a készségfejlesztő programokon.

22. kép A játszóbusz örömei

A gyermekeknek a játékok alkalmával teremtik meg azt a kellemes, termékeny légkört, ahol a tanulási folyamat beindulhat, kikapcsolódva, észrevétlenül fejlesztik őket. Közben az animátorok a szülőkkel interakciót kezdeményeznek, bizalmukat elnyerve ismerik meg problémáikat.

23. kép Arcfestés

Sokszor *ad hoc* módon, a helyszínen, erőforrásaik függvényében segítenek, ám vannak esetek, amikor a rászorulókat adataikat továbbítják a vonatkozó szakirányú ellátó

intézményhez. A felnőtteknél többnyire a kommunikáció, viselkedés, közös munka képességének megteremtése vagy továbbfejlesztése a cél. A jelenlét harmadik pillére egy folyamatos, rejtett egészségügyi szűrés, monitorozás. A közösségi programok során a játékvezetők megvizsgálják a gyermekek lábi, nyaki, fül mögötti testfelületeit bolha vagy tetű okozta csípéseket keresve. A fertőzött fiatalokkal elbeszélgetnek, megismerik körülményeiket, majd a problémát az illetékeseknek jelentik. A játékok között egyaránt megtalálhatóak az együttműködési és logikai készségeket igénylő pl.: csapat, váltóversenyes formák és a kéz ügyességet, finom mozgásokat fejlesztő programfajták.

24. kép Futóverseny és csoportjáték

3.7.4.2 Biztos Kezdet Gyerekház – Kadarkút

A kezdeményezés az EU-s támogatású TÁMOP-5.2.3-A-12/1. azonosítószámú, „Integrált térségi programok a gyerekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére” című pályázat keretén belül valósult meg, melynek célja a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű családok társadalmi-szociális felzárkóztatása, életesélyeik növelése. A módszer angolszász eredetű, ezt adaptálták a helyi igényekhez. A program szakmai-módszertani támogatását a Magyar Máltai Szeretetszolgálat biztosítja a TÁMOP 5.2.1-11/1 „Gyerekesély program országos kiterjesztésének szakmai-módszertani megalapozása és a program kísérése” című pályázaton belül. Lényege, hogy a gyermekekkel együtt a szülők, nagyszülők is jelen vannak a gyerekházban. A mindennapi tevékenységek közben a gyermekek fejlődnek, a szülők pedig szinte észrevétlenül sajátítják el a különböző (szülői, higiénés, egészséges táplálkozás, gyermekgondozás, közösségi lét, házastársi, ügyintézési) kompetenciákat. Rendelkezésre állnak fejlesztő szakemberek (gyógypedagógus, logopédus, pszichológus, gyógytornász, védőnő, stb.), akik az esetleges elmaradásokat rendszeres foglalkozásokkal kompenzálni tudják. Kadarkúton 2012. október óta működtetik a Közösségi Házat.

25. kép Jelenlét Kadarkúton

Munkamódszerükre a szofisztikált, tolakodásmentes jelenlét a találó kifejezés. A hátrányos helyzetű kistérség szegregátumaiban megjelenve várják, hogy a lakók egyéni érdeklődése vezesse be őket az intézménybe. A segítségnyújtást senkire nem erőltetik rá. Mindennek az alapja a kölcsönös bizalom kialakítása, melyet folyamatos, napi szintű

jelenléttel lehet csak elérni, hosszú idő alatt. A közvetlenebb nexus segíti, hogy megnyíljanak a helyiek, őszintén beszéljenek társadalmi, szociális nehézségeikről. A Szeretetszolgálat munkatársainak feladata a sajátos problémák azonosítása, feltárása, és a megoldási alternatíva kidolgozása. Már kora gyermekkortól kezdve készségfejlesztéssel, játék közbeni tanulással érik el, hogy később helyt tudjanak állni az oktatási rendszerben, illetve felnőttként a munkaerőpiacon.

26. kép Csoportmunka

A közösségi házat minden esetben a hátrányos helyzetű területen kell elhelyezni, így a szegregátum lakói bármikor igénybe vehetik az intézmény által nyújtott szolgáltatásokat. Moshatnak, tisztálkodhatnak, varrhatnak, közösségi élményben lehet részük, télen melegedhetnek, a gyermekek játszhatnak. A közösségi házak nem gyermekmegőrzőként funkcionálnak, a szeretetszolgálat hitvallása az, hogy a fejlődéshez a teljes család bevonása szükséges. Mind a gyermekek, mind a felnőttek részére így lehet csak pótolni a kimaradt első és másodlagos szocializációs minták és a minőségi élethez elengedhetetlen készségek sokaságát.

27. kép Játék a Gyerekházban

A szülők szakemberek – mentorok, védőnők, orvosok, animátorok, koordinátorok, szociális munkások – közreműködésével elsajátíthatják a gyermekneveléshez, élelmezéshez, pénzügyi gazdálkodáshoz, higiénia fenntartásához stb. szükséges tudást. A szociális munkások egyértelmű pozitív, elemi viselkedésbeli változást számoltak be. A gyerekek többsége már köszön, kezet mos, a helyiségekbe lépve leveszi a cipőt, az értük tett gesztusokat megköszönik. Megtanulták, használni a fürdőszobát, csapot, angol WC-t. Ha valaki nem tartja be a szabályokat, a többiek figyelmeztetik rá.

28. kép A Gyerekház kertje

29. kép A Gyerekház nagyobbacska vendégei

Ottjártunkkor éppen Kamasz Tanyát tartottak, immár negyedszer. Az elhivatott animátorok, szociális munkások kellemes légkört teremtettek és a kikapcsolódást segítő programokat szerveztek a fiataloknak. A gyermekek szinte minden korosztálya képviseltette magát. Együtt fociztunk, fogócskáztunk, zenére „székfoglalóztunk” (székek helyett bólyákkal). Megnyugtató érzés látni, hogy kicsit kiszakadnak a mindennapi problémákkal terhelt otthoni milióból és pár órára mindenről megfeledkezve csak a játékra, a közösségi élményre koncentrálnak. Érdeklődve, nyíltan fogadtak, hamar megtaláltuk velük a közös hangot.

3.7.4.3 Adósságkezelés program a Sellyei kistérségben (Hírics, Piskó)

A Máltai Szeretetszolgálat egyik kiemelkedő programja a Sellyei kistérségben a hátrányos (sok esetben halmozottan hátrányos) helyzetű családok különböző közüzemi és egyéb számlatartozásainak rendezésének segítése. A program kezdetén elsősorban az áram- és vízdíjtartozásokat próbálták felmérni, illetve az ezzel kapcsolatos ügyintézését véghezvinni. A Sellyei kistérségben az adósságkezelést tulajdonképpen mintaprogramként próbálják megvalósítani, melynek gyakorlatát később más olyan kistérségek is adoptálhatják majd, ahol még a Máltai Szeretetszolgálat valamilyen formában jelen van. A kistérségben Hírics és Piskó települések esetében mérte fel az MMSz egyik munkatársa teljes körűen az egyes családok adósságállományát. A munka 2012 novemberében kezdődött, és első körben azon családokat kereste fel, akiknek áramdíjtartozása van. Végül 22 ügyfél/család jelezte

részvételi szándékát a programban. Ezen 22 család esetében a tartozások összege megközelítette a 900.000 Ft-ot. 2013 januárjától kezdődött a munka azon fázisa, amikor minden egyes családhoz személyesen látogatott el az MMSz munkatársa, és pontosították az adatokat, előkeresték a régi számlákat, felszólítási értesítőket. Az MMSz már ekkor szembesültek azzal, hogy ezen családok többsége nem csak a villanyszámlák tekintetében, hanem a többi közüzemi számla, illetve törlesztés (banki hitelek, egyéb tartozások) esetében is mélységesen eladósodott. Ezt követően a szervezet azt a fő célt fogalmazta meg, hogy „Minden házban legyen villany, ahol gyerek van”. A továbbiakban az MMSz munkatársa felvette a kapcsolatot az áramszolgáltatóval, és próbáltak közös megoldási lehetőségeket kialakítani. Az együttműködést az MMSz alapvetően sikeresnek ítélte meg, hiszen sok család esetében az áramszolgáltató a nehéz szociális körülményekre, valamint egyéb indokokra (pl.: tartósan beteg családtag kezeléséhez elengedhetetlenül szükséges a folyamatos áramellátás) hivatkozva a tartozások egy jelentős részét elengedte. A munka során az áramszolgáltató területért felelős koordinátora személyesen is végiglátogatta az érintett családokat, valamint felmérték azt is, hogy vannak-e a programba még bevonható további ügyfelek. Ehhez a két település polgármesterének segítségét is kérték. Az adósságok rendezésében a legnehezebb helyzetben lévő család számára a Máltai Szeretetszolgálat további anyagi segítséget is nyújtott.

Ezt követően az áramszolgáltatóval való együttműködés esetében meghatározták családonként a törlesztés további menetét, vagyis az egyes családok esetében mekkora havi törlesztőrészletet lehet maximum meghatározni. A két település esetében az MMSz munkatársa 4 ügyfél részére kérvényezte az előrefizetős mérőóra felszerelését.

Az előrefizetős mérőóra működési elve nagyon hasonlít egy feltöltőkártyás mobiltelefonhoz. A készülék fizikai megjelenésében nem különbözik jelentősen a hagyományos villanyórától, csak annyiban, hogy található rajta egy keskeny LCD kijelző és egy mini billentyűzet, pár gombbal. A fogyasztó vagy postai csekken fizeti be a kívánt összeget, vagy a térség boltjaiban található elektronikus terminálokban. A pénz beérkezéssel, az ügyfél SMS-ben kap egy húsz számjegyű igazoló kódot, melynek begépelése után automatikusan jóváíródik az általa feltöltött összeg. A kijelző folyamatosan mutatja a még rendelkezésre álló kWh mennyiséget, ezáltal a mérőóra tulajdonképpen energiatakarékosságra is neveli az adott családot. Az egységek lefogyasztása után a rendszer lekapcsolja a fogyasztót a hálózatról, vagyis nem tudnak az

ügyfelek további tartozásokat felhalmozni. A családok tapasztalatai alapján a mérőóra felszerelését követően a havi villanyszámlák díja jelentősen lecsökkent.

30. kép Előrefizetős mérőóra

Az áramdíjtarozások mellett az MMSz a vízdíjtarozások rendezésében is próbál segítséget nyújtani. A felmérések alapján 15 családot érint a vízdíjtarozás, illetve a szolgáltatás visszaállításának igénye. A szolgáltatóval való együttműködés kialakítása ebben az esetben még folyamatban van.

Mint már korábban utaltunk rá, a felkeresett családok esetében a személyes megkeresés során fény derült arra, hogy minden család hatalmas adósságállományt halmozott fel az évek során. A hitelek többsége: személyi kölcsön, lakás-, autó-, folyószámla-, áruvásárlási hitel, valamint hitelkártya-tartozás, adó- és járuléktartozás, illetve uzsora. A családok többségére azonban az is jellemző, hogy már azt sem tudják pontosan, kinek és mennyivel tartoznak. Ezen tartozások kiegyenlítésének intézésében az MMSz jelenleg is további segítséget próbál nyújtani.

Az MMSz valamennyi ügyfelet a saját otthonában keresnek fel, akik így jobban megnyílnak, mint egy hivatali ügyintézés esetében. Az MMSz adósságkezelés felelőse a térségben ráadásul korábban tanítónőként dolgozott, így szinte minden bajba jutott családot személyesen ismer, vagyis könnyebb bizalmi kapcsolatot kialakítani a családokkal, és ezáltal hamarabb elindul az érdemi együttműködés. Emellett ez a munkatárs a program kezdete óta folyamatosan jelen van a családok életében, napról-napra, hétről-hétre felkeresi

őket, és kontrollálja, hogy az egyes családok valóban befizetik-e a törlesztő részleteket, illetve ennek kapcsán esetleg milyen további problémák merültek fel. Az MMSz munkatársai azonban nem tesznek felelőtlen ígéreteket a segítségnyújtás kapcsán, hiszen nekik is érdekük, hogy a családok minél előbb törekedjenek saját problémáik önálló kezelésére.

3.7.4.4 Máltai Szeretetszolgálat Nemzetközi Missziós Orvoscsoport

A kezdeményezés 2005-ben indult, fiatal szakorvosok ajánlják fel segítségüket, akik szabadidejükben, térítésmentesen dolgoznak a misszióban. Összesen tizenhatan vannak, de egy-egy akcióban általában öten-hatan vesznek részt. Korábban főként külföldi katasztrófa-helyzetekben voltak jelen, ám 2009-től a missziót kiterjesztették a hazai nyomortelepekre. Egy-egy alkalommal 120-150 szűrővizsgálatot végeznek el. A lakosság egészségügyi helyzete tragikus, különösen, ami a gyerekeket illeti, sokuk még sosem találkozott orvossal. A szegregátumban lakókat nem fenyegetik a civilizációs járványok, ám a higiénés viszonyok hiánya miatt a járványok átfutása a teljes közösségen sokkal gyorsabb, mint az a többségi társadalomban tapasztalható.

A Barcsi Kistérség 26 településén a több mint 2000 gyermekre három nyugdíjas orvos jut. Ezért volt indokolt, hogy az orvoscsoport őket is meglátogassa. Lesújtó felfedezéseket tettek. A szemvizsgálatok során kiderült, hogy 99 gyermekből 33 látáskorrekcióra szorul.

31. kép Az Orvoscsoport sátra

32. kép Vizsgálatok a sátorban

A szülők és a pedagógusok sok esetben nem veszik észre a szemészeti problémát és később derül csak ki, hogy a rosszul teljesítő diák nem értelmi fogyatékos, csupán nem látja a táblát. A szeretetszolgálat a diagnózisok felállítása után a szemüvegeket is elkészítette a rászorulóknak.

3.7.4.5 Tetű program

2012 januárjában Vecsei Miklós alelnök javaslatára kezdtek bele Vajszló térségében a gyermektetvesség felszámolását célzó stratégia kialakításába. A Szeretetszolgálat munkatársai az akcióba bevonták a helyi iskolák, óvodák vezetőit és a területileg illetékes védőnőket is. Kezdetben Sellye térségében nem mutatkozott kooperáció a résztvevők között. A szakemberek az oktatási intézményekben rendhagyó osztályfőnöki óra keretében ismertették a szülőkkel a tetvesség egészségügyi kockázatait és prevenció tanácsadást tartottak. Tavasszal prezentációval egybekötött beszélgetés alkalmával a diákok figyelmét is felhívták a helyzet súlyosságára, legfőképp arra, hogy a betegség 15-20 év elteltével okoz rendkívül komoly egészségkárosodást. Gilvánfa és Magyarmecske a leginkább veszélyeztetett falvak, ám a fertőzési gócpontot 15 vajszlói család alkotta, ahol a fejtetvesség folyamatosan visszatérő problémát jelentett. A konkrét cselekvési tervet tavasszal dolgozták ki, a diákok szűrése május-júniusban vette kezdetét. A nyári szünetben indult az érintettek kezelése. A folyamat hosszabb időt vesz igénybe, a cél az volt, hogy szeptemberben mindenki „gyógyultan” kezdje a tanévet és a kezelés miatt ne essenek ki hosszabb időre az oktatásból. A Szeretetszolgálat biztosította a szükséges eszközöket (Pedex gyógyszer, permetszóró, tetűfésű), több esetben tiszta ruhákat, új ágyneműt, tisztító és tisztálkodási szereket is adományoztak a rászorulóknak. Hivatalosan az önkormányzat feladata lenne a tetűirtó szer beszerzése, ám a szűkös gazdálkodási keret ezt

nem teszi lehetővé. A folyamatos jelenlét, odafigyelés és a családok ellenőrzése a továbbiakban is elengedhetetlen a tartósan tetűmentes állapot fenntartásához. A program hatékonyságát mutatja, hogy Vajszló környékén szeptemberre 2 főre csökkent a fertőzöttek száma. A projekt folytatásaként ismét megkísérelték Sellyén az összefogást, a családok, az iskolák és a családsegítő szerepvállalásával, ám a védőnői szolgálatot immár nem vonták be. 3-4 hónapja töretlenül működik, eddig 7 érintett családot sikerült kikezelni. A számok tükrében abszolút eredményesnek mondható a kezdeményezés, hiszen sikerült a helyi fertőzöttek arányát 4,5 %-ról 0,5 %-ra redukálni.

Az Országos Egészségfejlesztő Intézet (OEFI) is felfigyelt a Máltai Szeretetszolgálat által indított programra. Arra a megállapodásra jutottak, hogy a „Tetű programot” általános érvényű modellprogrammá alakítják, ami lehetővé teszi, hogy az ország bármely érintett területére kiterjesszék. A szükséges forrásokat pályázati pénzből fedezik. Áprilisban összeültek a döntéshozók és közösen megfogalmazták az alapelveket, cselekvési tervet dolgoztak ki, a gyakorlatban pedig az április-október közti intervallumban tesztelik a Sellyei Kistérségben.

3.7.4.6 Uzsora és kényszerprostitúció integrált térségi megjelenése

Általában a mélyszegénység és az uzsorázás jelensége együttesen üti fel a fejét. A Sellyei Kistérségben is találunk rá példát, olykor a kényszerprostitúcióval is kiegészül. A családok nagy része nem tudja időre törleszteni az uzorakamatot, folyamatos fenyegetettségben élnek. Amennyiben van a családban 14. életévét betöltött, vagy annál idősebb fiatal, dekoratív lány, úgy a „nagylelkű” uzsorás felajánlja a szülőknek lányuk szimbolikus megvásárlását, és a szexiparban való alkalmazásával csökkenthetik, vagy teljes egészében mentesíthetik magukat a felhalmozott adósságok visszafizetése alól. Az uzorás a 14 éves lányokat péntek délután az iskolában felveszi, hétfőig dolgoztatja, és hétfő reggel becsöngetésre ismét visszazállítja az oktatási intézménybe. A nincstelenségben felcseperedett fiatal lányok instabil értékrendjére építve tudja beszervezni őket. Márkás ruhákat, drága ékszereket, érintőképernyős mobiltelefont vásárol a lányoknak, fodrászhoz, manikűröshöz viszi őket. Olykor még zsebpénzt is kapnak, ha a hétfőig megfelelő profitot termeltek. A súlyosan hátrányos helyzetű rétegből származó fiatalok számára a külsőségek, a státuszszimbólumok a mértékadóak, ezek mentén építik fel identitásukat, figyelmen kívül hagyva az igazán fontos belső, emberi értékeket. Számukra a tömegből való kitűnés egyetlen módja a felszín túlhangsúlyozása. Animátor informátorunk elmondta, hogy jelen pillanatban öt olyan lány van a látókörükben, akik 14 évesek és érintettek a

prostitúcióban, annyi különbséggel, hogy őket nem kényszerítik, hanem önszántukból teszik. Az animátor hölgy próbálta egyiküket jobb belátásra bírni, ám hajthatatlannak tűnt. Egyedül a busás pénzszerzés motiválja őket, sikerként élik meg, hogy rövid idő alatt értékes javakat halmozhatnak fel. A helyi nyomozók tudnak az esetekről, ám büntetőeljárást csak akkor kezdeményezhetnek, ha a lányok valamelyike terhelő vallomást tesz. Erre nincsen esély, mert az uzorások folyamatosan félelemben, pszichikai terror alatt tartják a lányokat is, ellenszegülés esetén a szüleik, testvéreik fizikai bántalmazásával fenyegetik őket.

3.7.5 Összegzés

A Máltai Szeretetszolgálat fentiekben áttekintett térségi programjainak nagy erénye, hogy nem a rideg, bürokratikus állami ellátórendszer merevségével és korlátozottságával reagálnak az egyedi problémákra, hanem az MMSz szervezeti rugalmasságának is köszönhetően (gyakran előfordul, hogy a felmerülő nehézségek komplexitása megkívánja a felsőbb szervezeti szintek bevonását is) személyre szabott, helyi léptékű megoldás születhet. A helyi közösség szövetébe szervesen beágyazódó és ott hídfőállásokat fenntartó jelenlét személyesen is érzékelhető hatékonyságának záloga a jól kvalifikált, elhivatott és hatalmas személyes energiákat mozgósító csapat, melynek kiválasztása és koordinációja az MMSz kimagasló erősségének tűnik.

A térségekben futó programok egyrészt tekinthetők azonnali, halaszthatatlan beavatkozásoknak, másrészt a kialakuló személyes kapcsolatok és bizalom révén alapos, jó felbontású problématerképek rajzolhatók, melyek más – kívülről vagy felülről irányított – módszerekkel aligha lennének megszerezhetőek. Komoly kérdés ugyanakkor a helyi diagnózist követő átfogóbb intervenciós stratégiák hosszú távú fenntarthatósága az anyagi erőforrások és a kritikus pontok köré telepített kulcsemberek terhelhetősége/helyettesíthetősége mentén. Jelen betekintés keretein belül természetesen nincs lehetőség annak megítélésére, hogy a szociális ellátórendszer szembetűnő hiányosságait jórészt önkéntes munkával helyettesítő, vagy felülíró támogatói hálózat milyen időtávon kényszerül a helyi forrás alapú vidékfejlesztés egyik alappilléreként funkcionálni ezekben a térségekben, illetve településeken – melyek ijesztően növekvő száma amúgy önmagában is kérdésessé teheti a fenti stratégiák általános alkalmazhatóságát.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Magyar Máltai Szeretetszolgálat Ormánsági Programja

Kadarkút-Nagybajom Kistérség települései, Dél-Dunántúl

A kezdeményezés fenntartója: Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület

Fenntartó címe: 1125 Budapest, Szarvas Gábor út 58-60.

Németh Nándor

Drótposta: nemeth.nandor@pannonelemzo.hu

Honlap: <http://www.maltai.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Pandur Csilla

Fotók:

A tanulmányban található fényképeket nem a szerzők készítették. Az MMSz tulajdonát képező felvételeket ottjártunkkor Kovács Gábor fotózta, a többi az internetről származik.

Források:

<http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/ilyen-az-elet-az-oroszag-legszegeyebb-telepulesen-fotok-308874>

<http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/akar-es-dolgozik-is-a-roma-a-palmajori-ciganyparadicsomban-453630>

<http://palmajor.blogspot.hu/>

http://www.melyszegeyseg.hu/blog/htmls/somos_laszlo_kaposfoi_plebanos_szocialis_es_kozossegi_munkaja

<http://www.szenterzsebetalapitvany.hu/baglas>

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/tarsadalmi-felzarkozasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/osszefogas-a-kadarkut-nagybajomi-kisterseg-gyermekeinek-jovojeert>

<http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/esely-a-felzarkozashoz-gyerekhazak-a-biztos-kezdethez-496569>

<http://www.maltai.hu/>

<https://sites.google.com/site/523help/kiemelt-program/szeretetszolgalat>

<https://sites.google.com/site/523help/kistersegek-tamogatasa/kistersegi-tuekoer>

4 TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA

4.1 Vép – közösségi szélerőműpark – egy mintaértékű helyi kezdeményezés ellehetetlenítése fölülről

Vép kb. 3500 fős kisváros a Nyugat-Dunántúlon, a Szombathelyi kistérségben, Szombathelytől 8 kilométerre.

A 2000-es évek elején egy magát „idealista csapat”-ként aposztrofáló baráti társaság elhatározta, hogy 20 erőműből álló közösségi szélerőműparkot hoz létre a városka mellett –, amely nagyjából kétharmad részben a helyiek tulajdonában lesz. A termelt villamos áram értékesítéséből származó bevétel az eredeti tervek szerint elsősorban a város érdekeit szolgálná, még szociális programokra is fordítanának belőle. Nem meglepő módon a város lakossága szinte száz százalékig a szélerőmű-projekt mögött áll. (Ugyanakkor a projekt kritikájaként fölérhető, hogy az energiafogyasztás csökkentésére egyáltalán nem fordítanak benne figyelmet.)

A kezdeményezők azt vallják, hogy elsősorban nem üzleti érdekek vezették őket, sokkal inkább szerették volna megmutatni, hogy Magyarországon is megvalósítható és működőképes lehet egy ilyen projekt. Két nagy európai uniós pályázat elnyerése nyomán sikerült is a város külterületén az első szélerőművet fölállítani, amely 2005 óta működik. Az erőmű az országos hálózatra termel – az eladott áramból származó pénz segítségével 2006 és 2009 között igen nagy részben képesek voltak fedezni a város közvilágítási költségeit.

A megújuló forrásokból termelt elektromos energia átvétele csak bizonyos kvóta erejéig kötelező fix áron, azon fölül szabadpiaci ár alkalmazható. A

33. kép Szélerőmű alulnézetből
(Szélerő Vép Nonprofit Kft.)

Magyar Energia Hivatal (illetve 2013 tavaszától működő jogutódja, a Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal) a szélenergia időben ingadozó mivoltára hivatkozva eleve szűkösen osztogatta a kvótákat. 2006-ig azonban még a kis szereplőknek is csurrant-cseppent kvóta – így a vépieknek is. A 2006-ban kiosztott kvótákat azonban szinte kizárólag a nagy lobbierővel rendelkező, tőkeerős, zömében külföldi cégek kapták. Mindez gyakorlatilag ellehetetleníti azokat a kis szereplőket – így a Szélerő Vép Nonprofit Kft-t is –, akik nem elsősorban a profitelvet követik, hanem a helyi közjót az elsődleges számukra.

Egy darabig a Magyar Villamos Művek még magas összeget fizetett a vépieknek az áramért. 2010-től azonban már kénytelenek a szabadpiacon eladni az áramukat, így olyan alacsony áron veszik át tőlük a villamos energiát, hogy a bevétel csupán az erőmű működési költségének fedezésére elegendő, a város semmit sem kaphat belőle.

A vépi közösségi szélerőmű – remélhetőleg csupán átmeneti – kudarca fölhívja a figyelmet arra, hogy az állam és a vele összefonódott nagy energiatermelő és áramszolgáltató cégek hogyan képesek ellehetetleníteni egy, a helyi közjót szolgáló kezdeményezést. Egyúttal rámutat az állami szabályozás mielőbbi megváltoztatásának szükségességére is.

34. kép Látogatók a szélerőműnél (fotó: szel.hu¹¹)

¹¹ <http://www.szel.hu/szelnap/kep2010.jpg>

Mindezek ellenére a vépi kezdeményezés bizonyos szempontból már eddig is mintaértékűnek bizonyult: 2005 óta 12 ezer ember a helyszínen, a gépbelsőben ismerhette meg a közösségi szélerőművet előadás, bemutató keretében. Jelenleg is mindennaposak az érdeklődő látogatók. A szélerőmű szabadon látogatható, a tájékozódást információs táblák segítik. Előadást, bemutatót jelenleg nem szerveznek.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Vép Önkormányzata

Cím: 9751 Vép, Rákóczi utca 8.

Szélerő Vép Nonprofit Kft.

Boldizsár Sándor

Drótposta: boldizsar.sandor@citromail.hu

Telefon: 06-30-441-6515

Honlap: www.szel.hu

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Kovács Péter, Vép polgármestere

Varga Gyula, Vép volt polgármestere

A Szélerő Vép Nonprofit Kft. munkatársai:

Boldizsár Sándor

Horváth Szilárd

Piller Rudolf

4.2 Újszilvás Község önkormányzata: Energetikai rendszerváltás

4.2.1 A kezdeményezés leírása

A közösségi kezdeményezés elindításához az a finanszírozási kényszerhelyzet vezetett, amelybe a települési önkormányzatok sodródtak a rendszerváltást követően. Olyan megoldásokat kerestek, amelyek révén a település kiadásait csökkenteni, a bevételeket növelni lehet.

A szisztematikus tervezés 2002-től indult, amelynek célja kettős volt:

- a) intézményi rendszer rezsicsökkentése (energetikai hatékonyság növelése és megújuló energiaforrások alkalmazása);
- b) szolgáltatásközpontú önkormányzat létrehozása: vállalkozások indításával bevétel teremtése.

A tervezési folyamat egyik fő eredménye a 2003-ben kidolgozott *településfejlesztési koncepció*, amely a falu lakosságának bevonásával készült, így annak támogatását is élvezi. A megvalósításhoz kapcsolódóan eleinte egy főállású pályázati referens, majd 2006-tól további még egy pályázati referens állt munkába (legújabbban a központi finanszírozás rendszerének átalakítása miatt számuk újra visszacsökkent egyre). Az új munkakör bevezetésének és a megfelelő szakemberek kiválasztásának köszönhetően az utóbbi 10 évben pályázatok sokasága volt sikeres – szinte minden lehetséges pályázati lehetőséget igyekeznek megragadni.

A bevételek teremtésének egy másik módja a Mezőőri Szolgálat létrehozása volt, ennek pénzügyi háttérét a földtulajdonosokra kivetett mezőőri járulék biztosítja (300-500 Ft/ha/év). Ehhez járul az erdőfenntartási járulék, amelyet egyedi megállapodások alapján fizetnek az erdőtulajdonosok. Mindennek köszönhetően ma 3 mezőőr dolgozik a határban, akik napi 24 órában látnak el közterület-felügyeletet, így többek között a projektek segítségével létrehozott értékek védelmét.

Az elmúlt években az alábbi projektek valósultak meg:

- Hőszivattyús rásegítéssel működő *geotermikus fűtési rendszer* a közintézményekben (7 db berendezés, 456 kW teljesítménnyel). Ennek eredménye az energiakiadások terén 70-80%-os megtakarítás. A víz – visszahűlve – a falu számára az ivóvizet is biztosítja.
- 400 kW teljesítményű napkövető, *fotovillamos energiatermelő rendszer*, 2011 óta (68 állványon 1632 db napelemtábla).

35. kép A fotovillamos energiatermelő rendszer (fotó: Farkas Tibor, kormány.hu¹²)

Hazánkban pontosan ilyen komplex rendszer nincs, de méretben kisebbek, elemeiben hasonlóak vannak néhány településen – ezekkel a kapcsolattartásban van elmaradás.

Nagy részben a fentieknek köszönhető, hogy a település 2011-ben elnyerte a Magyarországi Falumegújítási Díj első helyezését! Egy hasonló, európai szintű megmérettetésen 4. helyezést ért el. A település 2012-ben a Napkorona Bajnokság 2. helyezettje lett.

Energiagazdálkodási vonalon a település szakmai kapcsolatai szerteágazóak:

- egyetemek (Szent István Egyetem, Szolnoki Főiskola, BME);
- a DÉMÁSZ kiemelt partnere;
- a Vidékfejlesztési Minisztérium Környezetügyért Felelős Államtitkárság;
- Energia Központ.

A változások háttérében a falu vezetése, így elsősorban a polgármester (aki 2002 óta tölti be e tiszteket, előtte jegyző és műszaki vezető volt) és a képviselőtestület áll. A közösség vezetőinek sikerei – az elért eredmények mellett – azzal magyarázhatók, hogy hatékonyan vonták be (kérdőívezéssel és folyamatos tájékoztatással) a falu közösségét a tervezési

¹² <http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztési-minisztérium/klima-es-energiaugyi-allamtitkarsag/hirek/megujulo-energiaval-a-telepulesi-autonomiaert>

folyamatba, ezért a projektek támogatottsága szinte 100%-os. A viszony tehát egyértelműen támogató, a helyiek büszkék az elért eredményekre így például arra, hogy a település rendszeresen szerepel a nemzeti szintű média híradásaiban. A helyi civil szervezetek is támogatják a kezdeményezéseket, bár inkább passzívan (tekintve, hogy tevékenységük nem erre a szakterületre fókuszál).

Az energetikai fejlesztéseken túl számos más területen is igen sikeres a település:

- Törekednek a helyi termékek (pálinka, méz, húsfeldolgozó) piacra jutásának támogatására (Kiváló Magyar Élelmiszer cím elnyerése 2010-ben, ágyaspálinka fesztivál – 2013-ban 8. alkalommal).
- Öko minősítésű óvoda és iskola működik a településen.
- A szelektív hulladékgyűjtés házhoz menő rendszerét működtetik. Saját kft végzi a begyűjtést és kommunális szemétszállítást is – Újszilvás mellett további 7 településen is. A szennyvíz kezelését ugyancsak a kft végzi, de emellett építőipari tevékenységet is folytat.

A fenti sokrétű és sikeres tevékenység miatt helyben nem jellemző az ellenérdekeltség, inkább külső hátráltató tényezők akadnak (az elért eredményekre féltékeny személyek – akár magasabb pozícióban is).

A település természeti adottságai nem speciálisak, a projektek bármelyike az Alföld szinte mindegyik településén megvalósítható volna. A humán erőforrás tekintetében látszik a legnagyobb különbség: az átlagoshoz képest ugyanis itt lényegesen nagyobbak az elvárások – főként a polgármesteri hivatal alkalmazottai teljesítenek többet.

A kezdeményezés gondjai közül kiemelkedik az energetikai engedélyezési rendszer bürokratikus jellege: a tapasztalat szerint másfél év kell egyetlen projekt kapcsán szükséges rengeteg engedély beszerzéséhez. A gazdasági szabályozás (pl. támogatások) újragondolása is szükséges volna. Az új METÁR rendszer segítene, de a külföldi példák alapján az látszik, hogy alaposan átgondolt rendszerre van szükség, hogy később ne kelljen korrigálni. Ugyancsak problémák forrása, hogy a jelenlegi, külföldi kézben lévő (áram)szolgáltatóknak túlhatalma van, amivel adott esetben akár vissza is élnek.

A megoldás sajnos túlmutat a település saját hatáskörén, döntően nemzeti szinten meghozott intézkedésekre volna szükség.

4.2.2 Összegzés

A hazai adottságok mellett igenis gazdaságosan működtethetők akár nagyobb léptékű megújuló energiára támaszkodó rendszerek is – sőt, a települési szinten (is!) ez az egyik fő

csapásirány a gazdasági nehézségekből kifelé vezető úton. Ehhez azonban a jelenlegi magyarországi viszonyok között önmagában nem elég a szakmai felkészültség, nem elég a kezdeményezőkézség, nem elég a jó vezetői adottság: mindezekre együtt van szükség.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Újszilvás Község önkormányzata

Cím: 2768 Újszilvás, Szent István u. 6.

Telefon: 06-53-387-001

Drótposta: ujszilvaspolghiv@gmail.com

Honlap: <http://www.ujszilvas.hu>

Érdeklődőket minden hónapban egy nyílt fogadónapon várnak, amelyre a település honlapján előzetesen kell bejelentkezni.

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Dr. Petrányi Csaba, polgármester

Fotó:

Farkas Tibor

<http://www.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztési-miniszterium/klima-es-energiaugyi-allamtitkarsag/hirek/megujulo-energiaval-a-telepulesi-autonomiaert>

4.3 Bükk-térségi Leader Egyesület: Egy falu - egy MW projekt

4.3.1 Az energetika mint kitörési lehetőség

A közösségi kezdeményezés elindításához a vidékfejlesztést szolgáló, EU-s társfinanszírozású Leader-program adta a kezdőlökést. A helyi csoport stratégiájában kiemelkedő helyet kapott az energetikai fejlesztés, az energia önellátás. Ennek oka, hogy ipar hiányában és a mezőgazdaság gyenge terméseredményei ismeretében ez az egyik olyan fejlesztési irány, amely helyi természeti erőforrásokra és a helyi közösségre támaszkodhat.

Az EU-csatlakozás után bevezették az ún. Leader+ programot, amelynek helyi központja Bükkaranyos volt. A Leader+ kezdetben 9 taggal (településsel) indult a térségben, csak a későbbiekben csatlakozott 35 további tag. Ezekből 2008. májusában, a központi elvárásokhoz igazodva alakult meg a következő szervezeti forma, a nonprofit kft. 2012-ben ugyancsak központi elképzelés, minisztériumi döntés eredményeként létre kellett hozni egy egyesületet a nonprofit kft. helyett. Az új szervezet eredetileg 145 tagot számlált, ezek között önkormányzatok, nonprofit szervezetek és vállalkozások a meghatározók, jelenleg 150 tagja van. A helyi közösség tehát a kezdeményezést pozitívan fogadta, erre utal, hogy folyamatos az új tagok belépése. A szervezet egyre inkább valódi közösségként működik, a tagok egyre jobban igénylik a kapcsolattartást részben egymás között, részben a központtal.

36. kép Bükkaranyos, LEADER Központ

A Leader helyi csoportjának fejlesztési irányát, az energetikai önállóság megteremtését dr. Nagy József ötlete kapcsán karolta fel a térség számos más fontos szereplője (közösségi aktivisták, polgármesterek), akik sikeresen hoztak településeket a szervezetbe. Az alapötletet a könnyen megjegyezhető „1 falu - 1 MW” szlogennel hirdették meg, ami természetesen hosszú távú célként jelenik csak meg. A program valódi célja, hogy a rendelkezésre álló vidékfejlesztési forrásokból minden településen meginduljanak az energetikai önállósodás irányába mutató beruházások. A végső cél egy termelő-tároló-hasznosító-elosztó integráció, amely amellet, hogy kielégíti a fenntartható fejlődés kívánalmait, élhetőbb, tisztább környezetet eredményez, mindeközben csökkenti az energiafüggőséget és a közösségek kiadásait. A projekt már jelen kezdeti stádiumában is példamutató, európai szinten is figyelemre méltó, ami elsősorban az energiaforrások megőrzésében tett erőfeszítéseknek, innovatív megoldásoknak köszönhető.

4.3.2 A program legfontosabb elemei

A résztvevő települések Miskolc körül félkör alakban helyezkednek el, az elmúlt években mindegyikben történt már kisebb-nagyobb megújuló energiás beruházás.

Az első ütemben főként napelemes és napkollektoros alkalmazásokat, energiaudvarokat helyeztek üzembe (23 helyszínen – egyenként 3-5 kW teljesítménnyel). Emellett igen lényeges eleme lehet a programnak a már 2 helyen, Sajókápolnán és Radostyánban megvalósult növényolajos minierőmű.

A második ütem első köre KEOP-finanszírozással (86 millió Ft-tal) jelenleg előkészítési fázisban van. Jelenleg az engedélyeztetés és a megvalósíthatósági tanulmányok készítése történik. Ezt követően a terv szerint a második kör pályázati forrásának felhasználásával (1,8 milliárd forinttal) 6 db biogáztermelő rendszer épül majd meg, amely energetikailag igen előnyös lenne, hiszen ezek a berendezések egyfelől jól tervezhetően termelnek, ugyanakkor a térségben keletkező szerves hulladékok (pl. cefre, fű, trágya stb.) befogadására is alkalmasak, amelyek begyűjtésével munkalehetőséget is teremtenek. A koncepció szerint ugyanis a biomasszát beszállító személyek, cégek ellenértékként igény szerint áramot vagy készpénzt kapnak majd. A tervezett programhoz már csatlakozott 17 önkormányzat és nonprofit szervezet, valamint egy egyházközség. Ezek a csoportok a begyűjtéshez eszközöket (kézikasza, fenőkő, kistraktor) is kapnak majd.

Az eredeti elképzelések szerint ugyancsak a második ütemben valósul majd meg a HIDROGÉNFAHU ám időközben ennek megvalósítását későbbre tolták. Ebben a

részprojektben 33 kisbirtok vesz majd részt (egyenként 6-7000 m²-es területtel), ahol a gazdálkodás eredményeképpen energetikai célra felhasználható biomassza is keletkezik. Ehhez kapcsolódik a szélerőműves vízbontásra alapozott hidrogéntermelés, amelyhez egy cseppfolyós tárolási megoldás tartozik. A résztvevők feleslegben termelődő áramot adnak be a rendszerbe, cserébe igény szerint pénzt, hidrogént vagy egy olyan szolgáltatást kaphatnak, amely biztosítja a kisbirtok folyamatos áramellátását. A rendszer lényegi eleme az okos központ, amely alkalmas a termelés és a fogyasztás koordinálására. A végeredményben megvalósuló egységes rendszer egy virtuális erőmű.

A harmadik ütem 2012 májusában lépett a megvalósítás fázisába. Ebben 26 új nyertes pályázat keretében igen innovatív elképzelések válnak valóra. 2013. áprilisában már 6 helyszínen át is adták a napelemes rendszereket (egyenként 5-10 kW), az ezekhez kapcsolódó kisebb Li-ion akkumulátoros tárolókkal, valamint elektromos töltőfejeket. Ilyen megvalósult berendezés működik már Bükkábrányban, a polgármesteri hivatalnál, Felsőtárkányban, Sályon (2 db), Felsőzsolcán és Mályiban. Ebben a körben végeredményben összesen 23 helyen építenek ki ilyen, az elektromos közlekedést segítő központokat. A tervben egy gyorstöltő üzembe helyezése is szerepel a már működő szélerőműnél. A térségben már 2 elektromos gépjármű van, de ez a rendszer jó alapot biztosít a hatékony elektromos hajtás gyorsabb elterjedésére. Egyelőre a Leader projekteket felügyelő minisztériumi rendelet nem engedélyezi e-gépjárművek vásárlását.

37. kép Bükkábrány – napelem elektromos járművek töltésére

Mindemellett formálódik a projekt negyedik üteme, amelynek lényege a Leader csoportok közötti együttműködés, az „elektromos utak és kutak hálózata”. Ennek központi elemei lesznek a napelemes garázsok és szervizállomások, amelyek jó esetben lehetővé teszik, hogy az ország egyik végéből a másikig el lehessen jutni elektromos autókkal. Egyelőre 10 Leader közösség érdeklődik, így egy DNy-ÉK irányú úthálózat képe látszik kirajzolódni.

A program belső erőforrásai között kiemelkedik a téma iránt elkötelezett és szakmailag felkészült, nyitott csapat, a Leader Munkaszervezet, amely kiegészül néhány polgármesterrel és civil szervezettel. A programhoz mintegy 30 külső szakember is csatlakozott, akik sok esetben akár társadalmi munkában is segítik a csoportot. Külső partnerként segíti a munkát Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megye közgyűlése, Miskolc város vezetése, a Vidékfejlesztési Minisztérium, a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, valamint néhány egyetem (elsősorban a Debreceni Egyetem, az Eszterházy Károly Főiskola agrár vonalon; továbbá a Miskolci Egyetem). Az országos szinten működő 94 Leader Akciócsoport közül 25-30 akciócsoporttal tartanak fent közelebbi kapcsolatot, ennek eredménye pl. az „elektromos utak és kutak” projekt ötlete is.

A közösségen belül nincs komoly ellenzéke a Leader helyi csoportja által választott fejlesztési iránynak, nagyobb probléma viszont a bürokrácia, a pályázati rendszer rugalmatlansága és a megújuló energiaforrások alkalmazását akadályozó jogszabályi háttér. Különösen nehézkes az engedélyezés a biogáz esetében, ahol 50-nél több engedélyt kell beszerezni. Problémát jelent a villamos energia kereskedelmének hazai jogi szabályozása, nevezetesen az, hogy az áram közvetlenül nem értékesíthető. Nem segíti a fejlesztéseket a energetikai infrastruktúra tulajdonviszonyainak sajátos hazai rendje, így például az a tény, hogy a közcélú villamos hálózat helyi finanszírozásban történő kiépítését követően a szolgáltató kisajátítja az új szakaszt. Ugyancsak komolyan akadályozza a munkát Leader rendszerre jellemző utólagos finanszírozás, amelyben ráadásul a hiteleknek sem a banki, sem a kamat költségei nem támogatottak. Sajnos a fenti nehézségek megoldása meghaladja csoport kompetenciáját, hiszen nemzeti szintű jogszabályalkotást igényel.

Lényeges kiemelni, hogy a térségben semmi különleges adottság nincsen, a fent vázolt projektek az ország bármely térségében megvalósíthatók volnának. Ennek ellenére ezen a települési-kistérségi szinten sem hazai, sem európai kezdeményezések nem értek el ilyen, vagy ehhez hasonló léptékű eredményeket. Ezekhez azonban külső pénzügyi forrásokat kellett bevonni, amihez az EU támogatásai jó alapot szolgáltatottak. A munkaszervezet

100%-os támogatással működik (85% EU, 15% hazai). A projektek is EU támogatással és hazai társfinanszírozással (EMVA – mezőgazdasági és vidékfejlesztési alap és ERFA – regionális fejlesztési alap) valósulnak meg. A jelenlegi rendszerben sajnos ez az egyetlen járható út, hiszen a jogszabályok szerint a Leader-csoportok nem végezhetnek vállalkozási tevékenységet. A működés teljes mértékben legális keretek között történik, az ellenőrzések ugyanis folyamatosak.

A kudarcok között sorolható fel, hogy sajnos nem nyert pályázatok is vannak. Erre a legfájóbb példa egy olyan munka, amelyben 5 megyei jogú városnak készült terv megújuló energiaellátásra és elektromos alapú tömegközlekedésre (Veszprém, Kecskemét, Eger, Miskolc, Salgótarján), valamint az ezt irányító okos hálózatra. Ennek keretében 1 évnyi munka árán elkészült 3000 oldalnyi angol pályázati anyag, ám a projektötlet nem nyert.

Ugyancsak a kudarcba fulladt kezdeményezések sorába tartozik az egykori bányász településeken meleg bányavízre épülő hőszivattyús energiatermelés, amely főként a mezőgazdaság számára biztosított volna hőenergiát – ez pályázati támogatás hiányában elakadt. A kommunális hulladék hasznosítása visszagyűjtéssel a hulladékos szolgáltató cégek ellenérdekeltségén bukott el. Öröm az ürömben, hogy a kudarcok ellenére jól hasznosítható tudást szereztek e területeken is.

4.3.3 Összegzés

A fentiek összegzéseként a csoport úgy látja, hogy a kezdeményezés hosszabb távon is működőképes, hiszen a megépített energiaudvarok pénzt termelnek a közösségek számára. A fenntartható energiarendszer kiépítésében komoly lépéselőnybe került ez az Észak-magyarországi LEADER közösség, melynek célja az energetikai önállóság megteremtése. A saját lábain megállni képes energiarendszer létrehozásának szerves részét képezi a lakosság bevonása, tekintettel arra, hogy e térség súlyos munkanélküliséggel küzd.

A végső cél eléréséig vezető utat szakaszokra bontották, melynek első lépése a megújuló energiatermelő egységek telepítése volt, főként európai uniós forrásokból. A kezdeti nehézségeket követően a formálódó rendszer lépésről-lépésre képes egyre több energiát megtermelni, ezáltal bevételt képezni. A folyamat legnagyobb gátja a jogi szabályozás és a bürokrácia.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Bükk-térségi Leader Egyesület

Vass Lajos

Cím: Bükkaranyos, Nagy-ferenczi tanya

Telefon: 06-46-576-280

Drótposta: hacs@bukkleader.hu

Honlap: <http://www.bukkleader.hu>

Érdeklődőket minden nap 8-16 között fogadnak, előzetes egyeztetéssel.

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Vass Lajos

Fotók:

Munkácsy Béla

4.4 Nagypáli Község önkormányzata: Az osztrák példa nyomában

4.4.1 A nagypáli megújuló energiahasznosítás legfontosabb elemei:

4.4.1.1 Bioszolár fűtőrendszer

A 2004-ben átadott rendszerben 140 m²-nyi napkollektor és egy faelgázosító kazán a közösségi ház, az orvosi rendelő, az önkormányzati irodahelyiség, a szolgálati lakás és a bérbe adott önkormányzati bolthelyiség fűtését és használati melegvíz előállítását szolgálja.

4.4.1.2 Megújuló Energiaforrások Innovációs Ökocentruma

Az épület a biomassza, a napenergia, a földhő és a szél használatának változatos, korszerű technológiáit használja (napelem, hőszivattyú, szélgenerátor – utóbbi inkább csak jelképes). A rendszer 2007-ben indult. A létrehozásához szükséges összeget a Zala megyei Fejlesztési Kht. INTERREG III pályázaton nyerte el három osztrák szakmai partnerrel közösen. Ezzel a zalai településnek lehetősége nyílt a határ túloldalán működő jó gyakorlatok hazai alkalmazására és bemutatására.

A létesítmény 6-8 alternatív energetikai tervező-kivitelező vállalkozásnak, a potenciális befektetők és önkormányzati vezetők találkozóinak és szakmai programoknak ad helyet. Az intézmény egyfajta promóciós központ, amely mintaprojektek megismertetésén, tréningeken, gyakorlati tanácsadáson keresztül bemutatja, hogy milyen eredményeket lehet elérni az egyes technológiák alkalmazásával.

4.4.2 További kisebb projektek

- LED-es közvilágítás és díszvilágítás, szürkületkapcsolók és mozgásérzékelős kapcsolók kiterjedt alkalmazása;
- napkövető rendszerű napelem töltővel – ingyenes töltési lehetőség a falu lakóinak;
- fűzdugványozás családi léptékben;
- égetési tilalom, helyette aprítékolás;
- Tourinform iroda a megújuló energetika iránt érdeklődők fogadására.

4.4.3 Tervek

2003 óta folynak az előkészítő munkálatok a biomassza alapon működő települési távfűtőrendszer kiépítésére. Az elképzelés szerint a kogenerációs rendszerű létesítmény

faaprítékból gázt hozna létre, amit gázmotorban hasznosítanak, így állítanak elő villamos energiát és hőt.

4.4.4 Elnyert díjak

Napkorona Bajnokság: első helyezés (2012)

A Megújuló Energiák Ligája (RES Champions League): második helyezés (2012)

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Nagypáli Község önkormányzata

Cím: 8912 Nagypáli, Arany János utca 26.

Telefon: 06-92-564-040

Drótposta: nagypali-onkormanyzat@zelkanet.hu

Honlap: <http://www.nagypali.eu>

4.5 A dunakeszi tőzezláp védelmében

A dunakeszi tőzeztavak az észak-pesti vizes élőhelyek tanösvény legszebb állomása. A terület az MTA állásfoglalása szerint „...a Pest városát egykor gyűrűszerűen körülvevő lápi övezet utolsó maradványa [...] amely nemcsak természetvédelmi, hanem várostörténeti szempontból is muzeális érték”. A kisebb és a nagyobb lápdarab a jellegzetes lápi növények értékes társulásait őrzi, valamint meglepően változatos és ritka madárvilágot. A terület a Nemzeti Ökológiai Hálózat része, mint ökológiai magterület és mint ökológiai folyosó az élővilág számára a megmaradás, megújulás és szaporodás bázisa. A lápot védő mozgalom célja az utolsó főváros környéki ősláp megőrzése a fennmaradását biztosító ökológiai folyosóval és pufferzónával együtt, a tájadottságok fenntartása, illetve a károk helyreállítása.

38. kép A dunakeszi tőzezláp (fotó: greenr.blog.hu¹³)

Budapest északi határától majdnem Dunakesziig valamikor egy nagy kiterjedésű homokpuszta húzódott, melynek mélyedéseiben mocsaras, lápos területek alakultak ki. A homokbuckák tetején nyílt és zárt homokpusztagyeppek voltak sok védett növényfajjal, a nedves területeken buja lápi növényzet élt, amely gazdag állatvilágot tartott el. 1998-ban az M0-ás autópálya építése miatt a terület lápcserjéseit, fűz-nyár ligeteit, láptavait

elpusztították. A természetrombolástól csak a Dunakeszi láp menekült meg, amelynek határán, a Levegő Munkacsoportnak köszönhetően megálltak a buldózerek. A lápok és tőzegtavak ugyanis az 1996. évi LIII. törvény (Tvt.) 23. § (2) bekezdése alapján *ex lege* védeltséget élveznek – ha akad, aki érvényt szerezzen a törvény betűjének.

Az autópályák a „hátukon hozzák” a bevásárlóközpontokat, a bevásárlás központosítása a gépkocsiforgalom növekedését. Káposztásmegyer és Dunakeszi között többek között az Auchan nyitott áruházat, az áruház parkolójának bővítése pedig nemsokára újabb veszedelmet hozott a lápos területre. A Duna-Ipoly Nemzeti Park, amely 2001-ben még a védeltség bejegyzését kérte a földhivattaltól, 2003-ban törölte ezt a bejegyzést. A DINPI akkori vezetője már néhány hónappal korábban jelezte a terület tulajdonosának, hogy hajlandó tárgyalni a védeltség kérdéséről. A tárgyalások eredményességére vall, hogy a védeltség feloldása után az egykori téesz-terület privatizáló volt téesz-elnök egy ingatlanfejlesztőnek adta el a felértékelődött területet, aki 2005-ben az Auchan ingatlanfejlesztőjének adta azt tovább.

39. kép A láp és a tervezett fejlesztések (fotó: www.tozegtto.freeweb.hu / Googlemaps)

Ahhoz azonban, hogy az építkezés megkezdődhessen, be kellett bizonyítani, hogy itt nincs semmiféle láp, azaz a törvényes védelem igénye megalapozatlan. Ezt azonban cáfolták a 2003-ban készült részletes talajtani, botanikai és zoológiai felmérések, amelyeket a Szent István Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem tudományos kutatói végeztek el.¹⁴ Ennek ellenére 2006. január 30-án Dunakeszi város képviselőtestülete a védett területet hozzácsatolja a gazdasági-ipari övezethez. A Közép-Duna-völgyi Környezetvédelmi Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség (KdvKTVF) pedig végzést hoz a korábban szakértőként kirendelt és a láp létét (igazgatóváltás után)

¹³ http://greenr.blog.hu/2009/11/26/dunakeszi_tozegtavak_9

megállapító Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság kizárásáról az eljárásból, elfogultság címén. A DINPI képviselői ugyanis civil szervezetekkel együtt korábban bejárták a területet, és jegyzőkönyvben rögzítették megfigyeléseiket, ezért az ügyben „elfogultak”. Csakhogy 2008-ban a pártatlan szakértőként kirendelt Bükki Nemzeti Park Igazgatóság is ugyanerre a megállapításra jut. Véleményükre hivatkozva most már a KdvKTVF is hajlandó elismerni az országos védett természeti terület (láp) jogi jellegét. De ez sem segít, 2008 decemberében az Országos Környezetvédelmi Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség (OKTVF) megsemmisíti ezt a határozatot, és a maga szakértőjét rendelte ki a láp jelleg felülvizsgálatára. Az igazságügyi szakértő azután kutatógödörből vett talajmintákkal igazolta, hogy a területen tőzegképződés nincsen, ezért lápi vegetáció létét nem is tartotta szükségesnek vizsgálni, és azt állította, hogy a területet nem boríthatja víz. A kutatógödört azonban nem az érintett láp területén ásta ki, hanem egy azzal szomszédos, magasabban fekvő területen.

Az egész eljárás visszásságaira 2009. december 9-én, a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosi Hivatalának vizsgálata derített fényt. Az elkészült állásfoglalás kimutatja, hogy a területet a hatályban levő országos és budapesti agglomerációs területrendezési tervek ellenére sorolták beépíthető övezetbe. A láp létét tagadó szakvélemény szakmailag elhibázottnak minősült. Ezt követően, 2009. december 12-én civil szervezetek tüntetést rendeztek a láp védelmében, amely áttörést hozott az ügy nyilvános pályafutásában. Az Élőlánc Magyarországiért és a Greenfo híreit átvették az online hírportálok, a népszerű Esti Showder televíziós műsor pedig bemutatott egy felvételt, amelyen a tőzegláp létét tagadó szakértői véleményt egy aktivista derékig érő vízben olvassa fel a tőzegláp kellős közepén. A médianyilvánosság szempontjából ez az egyik csúcspontja az ügynek, amit a téma web2-es karrierje követett (blogok, mikro hírportálok, fotó- és videó megosztó portálok, Facebook). Az Index címlapján közzétett fotókon egyértelműen kiderült, hogy a terület szép, természetvédelmileg értékes és korántsem száraz. A tőzegláp honlapja (tozegto.fw.hu), valamint a GreenR blog folyamatosan követte a fejleményeket. Egy ál-újság is megjelent, Auchan akciós újságnak álcázva, amely az áruházlánc álságos marketing-stílusát figurázta ki. A Youtube-on megjelent figyelemfelkeltő klip hazai viszonylatban hatalmas, 180.000-es nézettsége folytán aki a Google-on csak az Auchan szót beütötte, első találatként ezt a videót láthatta.

¹⁴ Ángyán J. és mások: Szakvélemény a dunakeszi Auchan melletti terület és bekötő út természeti állapotáról és veszélyeztetettségéről. <http://www.levigo.hu/kiadvany/hirek/dunakeszi.pdf>

40. kép Gerillaplakát a villamosmegállóban (8ker.blog.hu¹⁵)

2010. február 2-án adták át az illetékeseknek az Élőlánc Magyarországért honlapján közzétett petíciót támogató mintegy 3500 aláírást. A környezetvédelmi minisztertől annak a döntésnek a felülvizsgálatát követelték, amellyel az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség 2009-ben megszüntette a dunakeszi tőzegláp természeti védettségét. Erre a lépésre azonban csak a kormányváltást követően került sor.

A Tudatos Vásárlók Egyesülete csatlakozott az Élőlánc Magyarországért által a decemberi tüntetésen meghirdetett bojkotthoz az Auchan ellen. A cég sikertelen ellenkampányba kezdett, ami mit sem változtatott kedvezőtlen megítélésén. A 6-os villamos vonalán illegális ellenhirdetmények jelentek meg, a Facebook-on több mint 1000 tagot számlál a „Mentsük meg a dunakeszi tőzeglápot” csoport, a „KárAuchan” csoportnak is több mint 1600 tagja van. A tőzegláp természetvédelmi értékeit és az ügy kálváriáját bemutató vándor plakátkiállítás már sok helyen megfordult, legutóbb a Föld Napján az

¹⁵ http://8ker.blog.hu/2010/02/13/kulonleges_ajanelat_1

Állatkertben volt látható.

A civil szervezkedés és a sajtó hatására 2010 elején vett fordulatot az ügy. 2010. október 4-én a Pest Megyei Bíróság eltiltotta az IMMOCHAN Magyarország Kft. és az Auchan Magyarország Kft. alpereseket az érintett területeken bármiféle, a természetes állapotot megváltoztató beavatkozástól. A Természetvédelmi Főfelügyelőség megsemmisítette saját korábbi határozatát, szeptember 28-án a terület keleti feléről megállapították, hogy lápnak minősül, november 9-én pedig a Közép-Duna-völgyi Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség helyszíni szemlét tartott a dunakeszi tőzegláp nyugati részén – a hatóság a tulajdonos, az ügyfélnek minősülő civil szervezetek és a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa hivatalának képviselői részvételével. Megállapították, hogy a terület nagy része kielégíti azokat a törvényi kritériumokat, amelyek alapján lápnak kell tekinteni. A KDvKTVF 2011. december 29-i határozatában megállapította a vizsgált területeken az országos jelentőségű védett természeti terület (láp) jogi jelleget. Az Auchan a döntés miatt beperelte a KDvKTVF-et.

A 2012. júniusában, Sarkadi Márton beadványa nyomán lefolytatott vizsgálat eredményeként több szempontból is törvénytörtőnek találta a Pest Megyei Kormányhivatal Törvényességi Ellenőrzési és Felügyeleti Főosztálya a Dunakeszi Önkormányzat 3/2012. számú január 31-én megszavazott Dunakeszi Város építészeti örökségének helyi védelméről szóló rendeletét. Ez – mint kiderült – valójában nem az értékek védelmére irányult, hanem az 1993-ban megszavazott védelem felszámolására.

A dunakeszi tőzegláp ügyében az eredmény a tántoríthatatlanul kitartó helyi ellenállásnak, álláspontjuk meggyőző természettudományi és jogi megalapozásának, valamint a közösségi média és más figyelemfelkeltő eszközök rendkívül kreatív alkalmazásának köszönhető. A tiltakozó mozgalmat helyi civilek kezdeményezték, akik közül Kertész Károly, a helyi horgászegyesület elnöke; Kriska György biológus és Sarkadi Márton kulturális örökségvédelmi szakember nevét érdemes kiemelni. A közreműködő szervezetek: a kezdeményezők által létrehozott Dunakeszi Tőzegtő Környezetvédelmi Alapítvány, a helyi természeti értékeket feltáró Homoktövis Környezetvédelmi Oktatóközpont, a civil bázist biztosító Dunakeszi MÁV Sporthorgász Egyesület, és nem utolsósorban az újpesti Karinthy Frigyes ÁMK „Green Guards” nevű iskolás csapata. Munkájukat segítették, felerősítve a helyi tiltakozás hangját az Élőlánc Magyarországért ökopárt, a Levegő Munkacsoport, valamint a SZIE természetvédelmi mérnök hallgatói, akik nem nézhették tétlenül, hogy miközben ők a természetvédelem jogából és

intézményeiből vizsgáznak, a legfőbb zöldhatóság eljárásában nem érvényesül a környezetvédelmi jog. A közösségi média mint a politikai nyomásgyakorlás eszköze használatában úttörő szerepet játszott a GreenR blog (melyet Pacsuta Péter János szerkeszt). A kezdeményezőket a veszélyérzet hozta össze: a helybeliek és támogatóik úgy érezték, a láp lebetonozása nemcsak Dunakeszinek és a fővárosnak jelentene jövőkérdetel veszteséget, hanem az egész országnak is.

A Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság szakvéleményével több ízben alátámasztotta a civilek álláspontját. A Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára is részt vett azon a bejáráson, ahol a civilek a DINPI segítségével a terület pontos kiterjedését GPS koordinátákkal együtt meghatározták. A Szent István Egyetem és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem kutatói 2003-ban készült szakvéleményükkel segítették az igazság kiderítését. Az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetének és a Biológiai Tudományok Osztályának nagy szerepe volt a Dunakeszi tőzegláp növény- és állatvilága értékeinek megállapításában – valamint a tőzegképződés történeti ökológiai vonatkozásainak feltárásában. A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa a vizsgálatot követően „Veszélyeztetett vizes élőhelyeink: a lápok” címmel tudományos tanácskozást szervezett, melynek előadói a hazai láptípusokról, a lápok jogi szabályozásáról, a biológiai sokféleség lápokra vonatkozó fontosságáról és a helyi társadalom valamint a hivatalos szervek érdekütközéseiről értekeztek.

Ezt a példaértékű együttműködést tartjuk helyi, országos, hivatalos és önkéntes szereplők között a történet talán legjelentősebb hozadékának – a természeti környezet egy értékes elemének megőrzése mellett. Gyarapodott a helyi társadalom tudása, és pedig a legfontosabbal: a sikeres összefogás tapasztalatával. Hogy az igazságra fény derült és a törvényes rend védelmében a hathatós civil tiltakozásnak semmi egyébvel nem pótolható szerep jutott, ugyancsak a közösségi vállalkozások kultúráját gyarapítja. Helyi szinten pedig az alkalmi, spontán szerveződés továbbélésének, intézményesülésének lehetünk tanúi: a tőzegtavak védelmében létrehozott alapítvány fennmaradt, működik és szakmai háttérrel biztosít a helyi környezetvédőknek. A horgászegyesület tagjaiban a profiljukat némiképpen túllépő aktivitás egy öntudatosodási folyamatot indított el, melynek eredménye a társadalmi felelősségvállalás elmélyülése lehet. Kézzelfogható eredménynek számít az ügybe lelkesen kapcsolódó Homoktövis Oktatóközpont által létrehozott lápi tanösvény. Ha a terület nem szorult volna védelemre, ma jóval kevesebben tudnának létezéséről. A káposztásmegeyeri iskolások gondolkodásában pedig egy életre

összekapcsolódott a biodiverzitás értékének tudata a fennmaradásáért ránk háruló felelősség felismerésével, amit a gyakorlatban szerzett tapasztalat tesz számukra emlékezetessé.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Dunakeszi Tőzegtó Környezetvédelmi Alapítvány

2120 Dunakeszi, Fillér u. 14.

Drótposta: tozeglapp@yaho.com

Honlap: <http://tozegto.fw.hu>

<http://www.tozegto.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Kertész Károly, Dunakeszi MÁV Sporthorgász Egyesület

Kriska György, adjunktus, Embertani Tanszék ELTE

Sarkadi Márton

Fotók, képek:

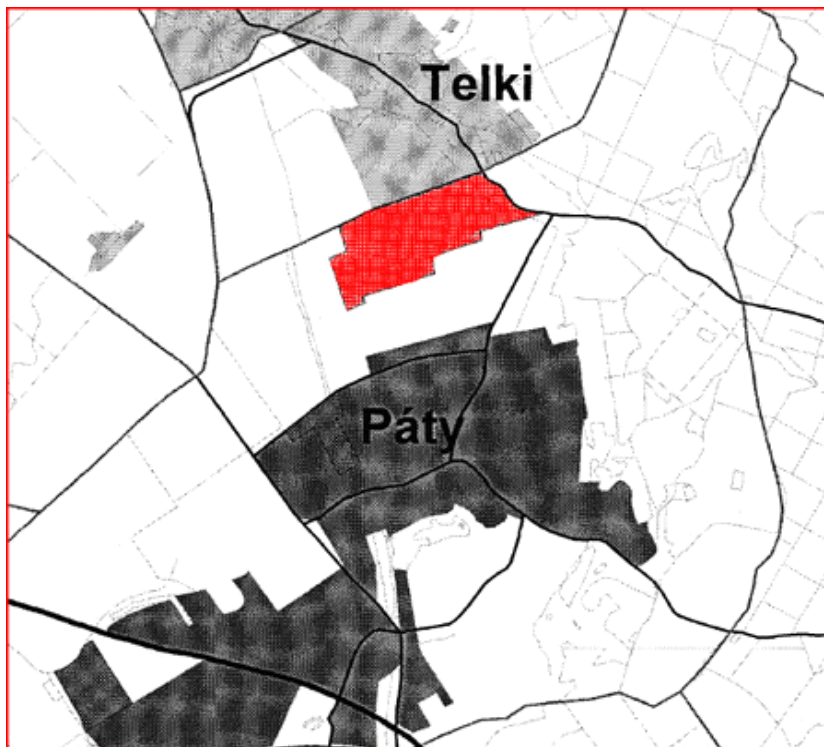
greenr.blog.hu

8ker.blog.hu

www.tozegto.freeweb.hu / Googlemaps

4.6 Civil tiltakozás a pátyi golfpálya- és lakópark-beruházás ellen

Páty Pest megyében, Budapeستől 17 kilométerre található, 6000 lelkes település. 2002-ben a helyi önkormányzat egy nagyszabású beruházásról kezdett tárgyalni, hogy – állításuk szerint – megmentse a falut az eladósodástól. A falu határában lévő jó minőségű termőföldön terveztek létrehozni egy üzleti negyed. Az érintett telek ráadásul az alábbi ábrán pirossal jelölt Natura 2000 minősítésű természetvédelmi terület közvetlen közelében fekszik. Az építkezéshez a szabályozási terv módosítására volt szükség: a telek eredetileg mezőgazdasági területként volt bejegyezve, a felvásárlásakor azonban építési területtel minősítették át. Helyi és budapesti civil szervezetek a hatályban lévő, termőföldek védelmére vonatkozó jogszabályra hivatkozva kezdtek tiltakozni az építkezés ellen.

41. kép A golffalu tervezett helye a térképen

A tárgyalások 2002-ben kezdődtek a beruházó cég (Grupo Milton) és a pátyi önkormányzat között. A terület fekvése rendkívül kedvező, nem csoda, hogy a Grupo Milton felismerte a Budapest közelségében és a természetvédelmi terület szomszédságában (jó levegő, szép környezet) rejlő üzleti lehetőséget. Az egyik adatközlőnk által csak „spanyol módszer”-ként említett eljárás lényege, hogy a beruházó megvásárolja az alacsony áru termőföldet, majd politikai kapcsolatait kihasználva (és/vagy vesztegetéssel, zsarolással) megszerzi a helyi önkormányzat támogatását, és az érintett területet

mezőgazdaságiból építési területté minősítették át. A szabályozási terv ilyen irányú megváltoztatása több tízszeresére növelheti az egyes telkek értékét.

A helyi önkormányzat kétharmados többséggel elfogadta a beruházás tervezetét, ezt követően a térség országgyűlési képviselőjének javaslatára a parlament úgy módosította a 2005-ös Agglomerációs Törvényt, hogy az ne akadályozza az átminősítést. A beruházóról úgy tudják, mindkét politikai oldallal jó kapcsolatokat ápol, elsősorban sporttámogatásokkal igyekszik elnyerni a pártok jóindulatát.

42. kép A tervek (fotó: Heti válasz¹⁶)

A lakosok alulinformálása ugyanolyan tipikus jellemzője a „spanyol módszer”-nek, mint a helyi döntéshozók korrumpálása. 2008-ig a pátyiak a tervezett beruházás tényén kívül semmilyen információval nem rendelkeztek. Az önkormányzaton belül sem volt sok kommunikáció az ügyről: a tervezet a sokadik napirendi pontként került megvitatásra több, fontosabbnak ítélt kérdés mellett, ráadásul a kiosztott anyag kevés konkrétumot tartalmazott. A testület viszonylag gyorsan (11:3 arányú támogatottság mellett) el is fogadta a gazdasági fellendüléssel és új elkerülő úttal „reklámozott” beruházást. A későbbi szavazásokon, annak ellenére, hogy egyre több aggály merült fel a tervezettel kapcsolatban, nagyjából hasonló támogatottságot élvezett a beruházás. Ekkor a cég már az erőszakosabb ráhatásoktól (pl. fenyegetés) sem tartózkodott, hogy az önkormányzati képviselőket a maga oldalára állítsa.

¹⁶ http://hetivalasz.hu/data/cikk/2/66/34/cikk_26634/golfvaros.jpg

A lakosságnak ígért elkerülő út megépítésének előkészítése sosem kezdődött el, és a Grupo Milton (GM) garanciaként felajánlott székesfehérvári telkéről is kiderült, hogy csak töredékét éri annak az 1,5 milliárd forintnak, amit a cég által megbízott értékbecslő megállapított (vasút szeli át, korlátozott beépíthetőségű stb.).

43. kép Itt építették volna fel a golffalut (fotó: Origo.hu¹⁷)

A pátyi lakosság egy része 2008 környékén kezdett gyanút fogni, hogy a Páty határában készülődő üzleti negyed mégsem a falu hasznát fogja szolgálni. Helyi civilek nyomozásba kezdtek a beruházó cég után, és egyre több terhelő információ birtokába jutottak. A lakosságot eleinte a lakóparkkal megnövekedő népességszám és gépkocsiforgalom aggasztotta legfőképp, tiltakozó akcióik elsősorban a zaj, a légszennyezés és az utak fokozott terhelése ellen emelték fel a szavukat. Tollner József önkormányzati képviselő vezetésével civil szervezetet alapítottak a „golf-falu” ellen (ezen a néven híresült el a beruházás), és egy honlapot is indítottak az ügyvel kapcsolatos információkkal. Fontos szerepet játszott a tiltakozásban a Zsámbéki Medence Tájvédelmi Egyesület.

A civil szerveződés 2010-ben elérte, hogy népszavazást írjanak ki az ügyről, azonban a részvételi arány túl alacsonynak bizonyult. Hiába voksolt a szavazók többsége az

¹⁷ <http://www.origo.hu/itthon/20100309-paty-grupo-milton-elhallgattak-a-golffalu-ellenzoi.html>

építkezés ellen, a népszavazás eredménytelen volt. (Az országosnál jóval magasabb, 50%-os részvételi követelmény Magyarországon a legtöbb helyi népszavazást érvénytelenné teszi.) Feltehetően sokakra hatott a faluban a Grupo Milton cég pozitív kommunikációja (valószínűleg látványterveket ábrázoló szórólapokon népszerűsítették az új lakóparkot), míg másokat az érdektelenség, vagy a tehetetlenség érzése tartott távol a szavazástól.

Jelentősebb fordulatnak számított a tiltakozás eredményessége szempontjából az Élőlánc Magyarországért bekapcsolódása. Az Élőlánc és a sajtó oknyomozó tevékenysége fényt derített a beruházó cég ügyeire, és országos nyilvánosságot biztosított az esetnek. Szakemberek segítettek feltárni a beruházás jogi akadályait. A 2010. februári népszavazást megelőző napokban előadásokat és vitafórumot rendeztek a pátyi Művelődési Házban, ahol tájékoztatták a lakosságot a terület beépítésének környezeti és társadalmi hátrányairól (pl. megsemmisülne a környék falusias hangulata, nagy zöld területet számolnának fel, az úthálózat forgalma drasztikusan megnőne stb.). A nyilvános vita, sajnos, elmaradt, mert a beruházó jobbnak látta, ha inkább egy szomszédos épületben tart tájékoztatót.

Addig a helyi civilek minden igyekezete dacára az ügy nem kapott média-nyilvánosságot, amit ők a beruházó jó kapcsolataival magyaráztak. Volt úgy, hogy a Magyar Televízió forgatócsoportja a falu határából fordult vissza dolgavégezetlenül. Maguk a helyiek pedig meglehetősen egyoldalú tájékoztatásban részesültek a beruházótól és a vele együttműködő önkormányzattól. A sajtóban az áttörést a HVG cikke jelentette, majd az Indexen Bodoky Tamás foglalkozott vele több ízben. Cikkei után a Grupo Milton megpróbálta megfélemlíteni az újságírókat, nyomást gyakorolni az Indexre. Ám ezek a próbálkozások ellentétes hatást értek el, az ügy egyre inkább bekerült a köztudatba. Az ügy médiasikerének feltétele volt a tények és háttérinformációk felderítésében közreműködő helyiek és újságírók jó kapcsolata.

Szükség volt még némi szerencsére is, hiszen az ilyen ügyek nagy része a közfelháborodás ellenére is megvalósul. A szerencse jelen esetben az országgyűlési választások közelsége volt, a kis pártok (LMP, Jobbik) kampánytémává tették, a nagyoknak pedig kínos volt az ügy, végül a miniszterelnök visszavonta a megítélt állami támogatást. 2010 júniusáig a Grupo Milton nem tudta megszerezni a szükséges földterületeket, így a pátyi – megváltozott összetételű – önkormányzat visszavonta a területrendezési szabályozás módosítását, visszaállítva a 2006-os állapotot. A választások után a bíróság a pátyi képviselőtestület több, a területtel kapcsolatos intézkedését törvénytelennek nyilvánította. A GM értelmezése szerint a terület nagy része ennek

ellenére építési területnek számít. A vezérigazgató nyilatkozata szerint nem állnak el terveik megvalósításától, csak elhalasztják azokat.

Nincs mit csodálkozni ezen. A környezet védelméért folyó küzdelemben ritka a végleges siker. (A dunai duzzasztórendszer kiépítését erőltető érdekcsoportok 25 éve próbálkoznak állhatatosan.) Ami nem vehető el többé a pátyiaktól, az a közös fellépés sikerének tapasztalata. Az ország házáig elérő politikai befolyás, propaganda, megvesztegetés és megfélemlítés sem volt elegendő ahhoz, hogy a civil tiltakozás hangját elnyomja. Egy látszólag kilátástalan helyzetben indított kisebbségi kezdeményezés meg tudta nyerni a helyi és az országos közvélemény helyeslését, és meghátrálásra kényszerítette azokat, akik a közhatalommal visszaéltek. Ismét bebizonyosodott, hogy a környezeti konfliktusok a demokrácia iskolái. Hogy ebben az iskolában kik vizsgáznak, a helyi közösségek vagy az ország törvényes rendje, döntse el a kedves olvasó.

Fotók:

Heti válasz

http://hetivalasz.hu/data/cikk/2/66/34/cikk_26634/golfvaros.jpg

Origo.hu

<http://www.origo.hu/itthon/20100309-paty-grupo-milton-elhallgattak-a-golfalu-ellenzoi.html>

4.7 Templomkertek gyümölcsészeti hasznosítása

4.7.1 A tájfajták jelentősége

Az iparosított, nagyüzemi mezőgazdaság sajátossága, hogy mind a táj biológiai változatosságát, mind az alkalmazott kultúrfajták körét (a biodiverzitást és az agrobiodiverzitást) is erősen lecsökkenti a csúcsra járatott hozamok érdekében. A FAO becslése szerint az elmúlt száz évben a használt mezőgazdasági fajták 75%-a eltűnt, a maradék 25% veszélyeztetett. A tájakhoz alkalmazkodott, alacsony vegyszer, illetve energiabevitel mellett művelhető agroökológiai rendszerek helyét döntően átvették az intenzív ültetvények, amelyek csak folyamatos és magas ipari alapanyag ráfordítás, illetve gépi művelés mellett tarthatók fenn.

Ez nem csupán ökológiai szempontból jár katasztrofális hatásokkal (talajok pusztulása, biológiai változatosság csökkenése, vízszennyezés, éghajlatváltozás gyorsítása stb.), de önmagára is veszélyes magára a fenntartott mezőgazdasági kultúrára nézve is. A monokultúra ugyanis sokkal inkább kiszolgáltatott minden külső hatásnak (pl. betegségek, kártevők), mint egy változatosabb, a táji adottságokhoz nagymértékben alkalmazkodó, extenzív művelési mód. Utóbbinak alacsonyabbak lehetnek ugyan a kihozatali értékei, de ez csalóka, hiszen az ipari művelésből származó termények esetében a befektetett fosszilis energiának csak a töredékét kapjuk vissza, míg a járulékos károk óriásiak. A tájfajták, régen honosult fajták termései ráadásul általában ízletesebbek, magasabb beltartalmi értékkel bírnak mint a nemesített ipari növények. Nem lebecsülendő a tájfajták szaporításában, ápolásában, művelésében rejlő hagyomány, kulturális érték sem. A nagyüzemi ültetvények terjeszkedésével ezektől az előnyöktől fosztjuk meg magunkat, közös örökségünk és lehetséges jövőnk darabjai vesznek el a tájfajtákkal együtt.

Ez a folyamat Magyarország gazdag mezőgazdasági kultúráját sem kímélte. A régi fajták elvesztésének kérlelhetetlen folyamata miatt hozták létre a génbankokat, ahol ezek szaporítóanyagait őrzik, illetve kutatások folynak jobb megismerésükre. A génbanki tárolás azonban nem megoldás a fajtamegőrzésre, ezeket a gazdálkodásban is hasznosítani kellene. Sőt, a természetes közegben való, az ökológiai törvényszerűségeknek megfelelő termesztés nem annyira a fajtaazonosság megőrzésére, mint a teljes helyi ökológiai rendszer alkalmazkodóképességének fenntartására törekszik. Így adott helyen ugyanannak a fajtának is több változata jöhet létre.

A hazai génbankok közül központi szerepe van a tápiószelei Növényi Diverzitás Központnak, ahol csaknem 85.000 szaporítóanyag-tételt őriznek. A gyümölcs fajtamegőrzés intézetei Érden, Cegléden, Fertődön, Újfehértón vannak. Az elmúlt években azonban ezeknek a költségvetési forrásai lepadtak, így működtetésük egyre nehezebbé vált. A fajták fenntartásához jelentős földterület szükséges, viszont az intézeteknek ilyen bővítési lehetőségei nincsenek, sőt még az is előfordulhat, hogy a meglévő földek megtartása is veszélybe kerül a finanszírozás elégtelensége miatt.

4.7.2 A gyümölcsészeti megállapodás

Fentieket felismerve a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa (JNOB), Fülöp Sándor együttműködést kezdeményezett a hazai gyümölcsfajták megőrzése érdekében. Az ötlet ifj. dr. Zlinszky Jánostól, a JNOB Irodája Stratégiai Főosztályának vezetőjétől származott, aki a megvalósítás egyik kulcsszereplője is lett. Abból kiindulva, hogy a génbankok területe, így a fajtamegőrzési lehetőségeik is korlátozottak, az egyházak viszont a kultúra évszázadokon át stabil őrzői és földterületekkel is rendelkeznek, célszerűnek tűnt, hogy a templomkerteket a génbankokban őrzött tájfajtákkal ültessék be. Megalapozottnak tűnt az a feltételezés, hogy az egyházi közösségek jó gazdái lesznek a kerteknek. A biztos kezdeményezését fontosnak találta Dr. Ángyán József, a Vidékfejlesztési Minisztérium parlamenti államtitkára is.

2011. szeptember 5-én került aláírásra a *Megállapodás a táji adottságokhoz alkalmazkodó, a Kárpát-medencében régóta termesztett gyümölcsfajták megőrzésében való együttműködésről* (a továbbiakban: Megállapodás). A dokumentum szerint a „jövő nemzedékek országgyűlési biztosa kezdeményezésére az evangélikus, katolikus és református egyházak főpásztorai, a Vidékfejlesztési Minisztérium, génmegőrző és tudományos intézményeink, valamint a Kárpát-medencei Gyümölcsészeti Hálózat kifejezték támogatásukat e programhoz, amelyben az együttműködő felek génmegőrző fajtagyűjteményekből (génbankok, nemzeti parkok, önkormányzati- és magángyűjtemények) származó tájfajta gyümölcsfa csemetéket, illetve szaporítóanyagot egymásnak átadnak, illetve lelkeszi kertekbe és földekre befogadnak és ott nevelnek.”

A Megállapodásban a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa vállalta, hogy

- segíti az érdekeltek kapcsolatteremtését és kapcsolattartását;
- közreműködik a jogi feltételrendszer felmérésében és alakításában;
- közreműködik az érintett kormányzati és önkormányzati partnerek együttműködésének megnyerésében;

- segíti a vállalkozás nyilvánosságának megteremtését és az első helyi telepítések megkezdését;
- képzéseket, tanulmányutakat és szakmai találkozót szervez.

A főpásztorok vállalták, hogy

- együttműködésre buzdítják a gyülekezeteket, egyházközségeket;
- lehetővé teszik az alkalmas földterületek felmérését;
- a csatlakozó intézmények megőrzik a hozzájuk kihelyezett növényeket, és lehetővé teszik azok nyilvántartását.

A Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) vállalta, hogy génbankjai és az általa szakmailag felügyelt génmegőrző intézmények

- szakmai segítséget nyújtanak a fajta és termőhely egyeztetéshez;
- szakmai segítséget nyújtanak további fajták felkutatásához, vizsgálatához,
- szaporítóanyagot biztosítanak a kihelyezéshez,
- vezetik, illetve szakmailag segítik a kihelyezett állomány nyilvántartását; továbbá, hogy
- a VM közreműködik a szükséges jogszabály-módosítások előkészítésében.

A Kárpát-medencei Gyümölcsészeti Hálózat Alkalmazkodó Gyümölcsészet Programja vállalta, hogy

- együttműködik az állami génmegőrző intézményekkel tájfajták felkutatásában, azonosításában, és vizsgálatában;
- saját fajtaállományát nyilvántartja, illetve lehetővé teszi és segíti annak állami nyilvántartását;
- közreműködik a képzésekben, tapasztalatcserében, gyűjtésben és gyümölcsfák kihelyezésében;
- segíti a fajtamegőrzést a gazdálkodók körében;
- közreműködik a szükséges jogszabály-módosítások előkészítésében.

A Megállapodás megvalósításának központja a JNOB Hivatalában (JNOBH-ban) volt, itt gyűjtötték és dolgozták fel a jelentkezőktől beérkezett adatokat. Az együttműködéshez egyre több egyházi és világi intézmény csatlakozott és bátorították a templomokat is, hogy vegyenek részt.¹⁸ Még 2011 őszén a JNOBH munkatársainak önkéntes munkájával Béren

¹⁸ Az aláírók eddigi teljes listája: **Fülöp Sándor** a jövő nemzedékek országgyűlési biztosja; **Ángyán József** parlamenti államtitkár, Vidékfejlesztési Minisztérium; **Holly László** elnök, Génbank Tanács; **Ónodi Gábor** igazgató, Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet; **Lantos Tamás**, Kárpát-medencei Gyümölcsészeti Hálózat; **Bölskei Gusztáv** püspök, a Zsinat lelkesi elnöke, Magyarországi Református

és Markazon meg is valósult két templomkert betelepítése. Utóbbihoz a VM háttérintézménye, a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság biztosította a gyümölcsfa csemetéket. A pénzügyi háttérrel a Cserhát Katód Park Alapítvány által, pályázati úton elnyert összeg biztosította – utólag. 2011. decemberére evangélikus, katolikus, református gyülekezetek és önkormányzatok 26 helyszínen, összesen 113.000 m²-nyi területet ajánlottak fel a gyümölcsészeti program számára.

4.7.3 Átmeneti állapot és egy új szereplő

Az Alaptörvény és a biztosokra vonatkozó jogszabály módosítása következtében 2011. december 31-ével megszűnt a jövő nemzedékek országgyűlési biztosának hivatala. Dr. Fülöp Sándor az alapvető jogok biztosja, Dr. Szabó Máté jövő nemzedékek jogaiért felelős helyettesévé minősült át. Korábbi szakmai munkatársainak zömét napokon belül elbocsátották, „irodája” kétfős adminisztratív személyzetre szűkült; a JNOBH korábbi jogászai az egységes hivatal különböző pontjaira lettek szétosztva. Az erőforrások hiánya a program megfelelő menedzsmentjét is ellehetlenítette. Néhány héttel később lemondott Dr. Ángyán József, a VM parlamenti államtitkára; ami azért jelentett súlyos gondot a program számára, mert génbanki és némi anyagi segítséget a tárcától remélt a program. Mindennek ellenére a jelentkezők száma egyre gyarapodott, tavaszra már 80-ra emelkedett. Körükben azonban inkább csak a program kezdeményezőinek ellehetlenülése miatt fogyatkozó információkból adódó tanácstalanság növekedett. A kapacitások lecsökkenése, illetve a VM részéről a program szakmai koordinátoraként megnevezett tápiószelei Növényi Diverzitás Központnál bekövetkezett igazgatóváltás, majd a források bizonytalansága miatt több mint egy évig a Megállapodás végrehajtásában az aláírók gyakorlatilag nem léptek előre. Belépett azonban a képbe a Naphimnusz Teremtésvédelmi Közhasznú Egyesület (Naphimnusz Egyesület).

A Naphimnusz Egyesület 2011-ben alakult, a katolikus közösségek teremtésvédelmi elkötelezettségének növelését tűzték ki célul. A teremtésvédelem a környezetvédelem, a

Egyház; **Gáncs Péter** elnök-püspök, Magyarországi Evangélikus Egyház; **Bábel Balázs** érsek, Kalocsa-Kecskeméti Egyházmegye; **Beer Miklós** püspök, Váci Egyházmegye; **Várszegi Asztrik** OSB, püspök, pannonhalmi főapát, Magyar Bencés Kongregáció; **Ternyák Csaba** érsek, Egri Egyházmegye; **Kószegi Zoltán** polgármester, Dabas Város Önkormányzata; **Udvardy György** püspök, Pécsi Egyházmegye; **Kocsis Fülöp** megyéspüspök, Hajdúdorogi Egyházmegye; **Bosák Nándor** megyéspüspök, Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye; **Bátor Péter Botond** rendfőnök, Magyar Pálos Rend; **Lobmayer Ágnes Judit** megválasztott tartományfőnöknő, Boldogasszony Iskolanővérek; **P. Forrai Tamás Gergely** SJ provinciális, Jezsuita Rend. *Megjegyzés:* Az aláírók pozíciójának megjelölései itt nem az aktuális állapotot, hanem a Megállapodás aláírásakor betöltött tisztségeiket jelzik. <https://www.ajbh.hu/-/a-hazai-gyumolcsfajtak-genallomanyanak-megorzeseert>

fenntarthatóság katolikus megfogalmazása. A teremtésvédelemben már az ember is benne foglaltatik, a növényeket, állatokat és humán teremtményeket együtt, komplex módon értelmezi, egymásra hatásukat vizsgálja. A teremtésvédelem minden jelentősebb egyháznál megtalálható. A Naphimnusz Egyesület alapítói között ott találjuk azokat a szakértőket is, akik szakemberként tudásukkal, gondolataikkal támogatták a Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) Teremtésvédelmi Körlevelének a megszületését. (Az MKPK négy körlevelet adott ki a rendszerváltás óta. A negyedik, a „Felelőségünk a teremtett világért” című körlevél környezetetikaik kérdéseket taglal.)

Amikor megszűnt a JNOBH és nyilvánvalóvá vált, hogy nincs olyan szervezet, amelyik a gyümölcsészeti kezdeményezést továbbviszi, felmerült a kérdés, miként tudnának ebben segíteni a Naphimnusz Egyesület tagjai, akik figyelemmel kísérték és erkölcsileg támogatták a projektet már indulása óta. Ráadásul e civil szervezet éppen olyan gyakorlati terepet keresett, ahol a Teremtésvédelmi Körlevelében foglaltakat a gyakorlatban is meg lehet valósítani. Mivel a korábbi JNOBH megmaradt csonka menedzsmentjének semmilyen állami forrása nem volt, támogató szervezeti háttérre minimálisra szűkült, ezért fontos volt, hogy jelentkezett egy egyesület, amely kész volt a gyakorlatban is foglalkozni a JNO által kidolgozott megállapodással. Elismerve a Megállapodásban foglaltak értékét és az azt létrehozó felek munkáját a Naphimnusz Egyesület minél jobban össze kívánta kötni a korábbi JNOBH eredményeit az ez irányú egyesületi munkával.

A Naphimnusz Egyesület 2011 decemberében megállapodott a VM háttérintézményével, a Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézettel (VM VKSZI-vel) és 2012. január 1-től május 31-ig, egy 2 szakaszból álló projekt keretében lehetősége nyílt 2 újabb templomkert létrehozására. A Naphimnusz Egyesület bár tagjai közül többen is foglalkoztak a területtel, de 2012 elejétől kezdett egyesületi szinten a gyümölcsészet terén tevékenykedni, és abban az időben az egyetlen szervezet volt, amely továbbélte a programot. A Naphimnusz Egyesület korábban közösségszervező tevékenységében volt aktív, amit ebben a projektben is alkalmaztak. Szakmai szempontból a szakterületet jobban ismerő személyekre és szervezetekre támaszkodtak. Induláskor felvették a kapcsolatot a Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózattal (KMGyH) is, ami hasznos döntésnek bizonyult, hiszen a gyümölcsészek a tájjellegű fajták legszakavatottabb ismerői, hasznos háttértudás birtokosai. Az Egyesület felvette a kapcsolatot a kiválasztott templomkertekkel, szakmai tanácsot adtak nekik a Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózat

szakértőinek közreműködésével. A templomkertek gyümölcsészeti hasznosításának megszervezése mellett a Naphimnusz feladatul kapta a Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózat működésének áttekintését majd ennek eredményeképp létrejött a KMGyH stratégiájának továbbfejlesztett változata¹⁹ és újonnan kialakított weblapja²⁰.

A Naphimnusz vállalta, hogy a JNOBH-hoz beérkezett 80 jelentkezés közül 2 újabb kertet kiválaszt, elemzi ezeket; a gyümölcsös telepítését pedig elvégzi a rendelkezésre álló megbízási forrásból. Ennek eredménye lett a fóti és csabdi kert telepítése.

Fóton nagyon erős, fiatalos katolikus közösség tevékenykedik az elhivatott plébános atya körül, többek között ez is fontos szempont volt a kiválasztásnál. A fóti templomkert már évek óta művelés alatt állt. Csabdiban lényegesen kisebb, de elhivatott református egyházközösség működik. Tartozott a templomhoz egy kissé elvadult kert is, amit éppen akkor akartak „megszelídíteni”.

A Naphimnusz Egyesület gyümölcsész projektjének megvalósítására relatíve kevés idő állt rendelkezésre, ezért kiemelt jelentőségű szempont volt, hogy Budapesthez viszonylag közel legyen a település, maximum 50 km-es távolságban, mert az egyesület már nem tudott sok utazást betervezni.

A fóti és csabdi ültetvények tervezésénél a Naphimnusz Egyesület egy fontos felismerést tett és részben átértelmezte a gyümölcsészeti Megállapodás alap hitvallását. Arra mutattak rá, hogy az embereknek kevés türelme van kivárni mire a tájfajta magonc termőre fordul. Általános tapasztalat, hogy mielőbb kézzelfogható eredményt szeretünk látni, gyakorta nehéz kivárni a hosszú évekre elnyúló termőre fordulást. Ezért inkább a vegyes összetételű ültetés a célravezetőbb. Meg kell őrizni az értékes helyi fajtákat, a magoncokat, csemetéket, de emellett olyan dinamikusabban növekvő fákat is ültetni kell, amelyek belátható időn belül termést hoznak. Ha látványosabb a fejlődés, az emberek is támogatóbban viszonyulnak a kezdeményezéshez. Szemléletesebbé kell tenni a célt és ezért bizonyos szakmai megkötésekből engedni kell.

4.7.4 A fóti kert

A Fóti Római Katolikus Egyházközösség egy erős, aktív, példás közösség saját óvodával, ökumenikus iskolával rendelkezik, valamint tevékeny plébánossal és rengeteg segítő kézzel. A közösség kertjének kialakítása már hosszú múltra tekint vissza. A kert megkonstruálását egy kertészmérnök végezte, akinek ez záróvizsga feladata volt.

¹⁹ http://gyumolcsesz.hu/sites/default/files/fajtaismerteto/kmgyh_gyumolcsesz_strategia.pdf

²⁰ <http://gyumolcsesz.hu>

Kialakítása óta a kert folyamatosan ápolás és rendezés alatt áll. A jelenlegi plébános, Sebők Sándor botanikus kertté formálta az utóbbi években, illetve az egyházközség berkein belül működő óvoda, tan- és gyógynövényes parcellát alakított ki a terület egyik sarkában. Az óvoda növendékei veteményeznek bele, gondozzák a növényeket, és betakarítás után elfogyasztják a terméseket. A gyümölcsöskert egyik éke a híres, 100 évesnél is idősebbre becsült körtefa. Az egyházközség saját kertésze Czirkó László, valamint Bérciné Berke Szilvia óvónő, leendő kertészmérnök és férje, Bérci Zoltán látja el a mindenkor szükséges teendőket. Sára János, a KMGyH tagja, a Naphimnusz Egyesület felkért szakértője kertfejlesztési ötleteket adott és segített a tájfajták kiválasztásában.

44. kép A telepítés előkészítése (fotó: Bérci Zoltán)

Az előzőekben leírtaknak megfelelően, a kertépítés során számos, helyben növekvő magonc került „kimentésre”, továbbá csemeték kerültek betelepítésre KMGyH-s kertekből, leellenőrzött kertészetekből és az érdi kutatóintézetből. A fák rendelését a Naphimnusz Egyesület intézte. Olyan gyümölcsfafajtákat választottak, főként az óvodába járó gyermekek számára, amik régi tájfajták és édesek, ízletesek.

2012. április végén ültették el a fákat egy kertavató ünnepség keretében, ami nagy médianyilvánosságnak örvendett. Az ünnepség lebonyolításában az óvoda és a közösség tagjai is aktívan részt vettek. A kicsiknek rajzversenyt, az idősebb korosztálynak pedig

szörp-, lekvár- és süteménykészítő versenyt hirdettek. A vendégeknek az ünnepségen volt, az óvodásoknak azóta is lehetőségük van a gyümölcsfák örökbefogadására.

45. kép A fóti templomkert nyitásának ünnepe (fotó: Kükedi Zsolt)

Céljuk az volt, hogy a kertben ültetett fák segítségével támogatni tudják a magyar génbankokat, tevékenyen, szemléletesen és tapasztalati úton a természet szeretetére tanítsák a kertbe látogatókat, közöttük az óvodás korú gyerekeket, és az egészséges életmód jegyében az őshonos magyar fajták íz- és zamatvilágával ismerkedjenek meg. Programokat, oktatást tudnak szervezni az óvónők a gyermekek számára és a gondozásba is lelkesen besegítenek a kicsik.

46. kép A fóti templomkert (fotó: Bérci Zoltán)

Általánosságban elmondható, hogy az egyházközösség pozitívan fogadta a gyümölcsfák ültetésének gondolatát. Sokan adtak kertészeti tanácsokat, a gyümölcsfák kezeléséhez hasznos tippeket. A kert alakításának folyamatában az a három személy vesz részt tevékenyen, akik a pályázat elejétől kezdve alkotják a magot.

47. kép 2012-ben ültetett facseteték (fotó: Bérci Zoltán)

A fák túléltek az ültetés utáni telet, tavasszal kirügyezték. Termőre fordulásukhoz még évekre van szükség. Újabb fákat helyhiány miatt már nem tudnak ültetni, de bogyós gyümölcsök és gyógynövények telepítését hosszabb távon tervezik. A plébános áldozatos támogatása és a 3 nagylelkű önkéntes segítő nélkül nem működhetne gyakorlatban a kert fenntartása. Nagyobb kert munkákhoz az óvodába járó gyermekek szüleinek segítségét veszik igénybe.

4.7.5 A csabdi kert

A főti egyházközösségi kerttel egy időben indult a csabdi kert is. A településen, aminek népességszáma 1200 fő, egy körülbelül 100-110 főből álló református gyülekezet él, ebből 20 fő alkot aktív közösséget. A hely természeti adottságai kitűnőek, a falu dombok között, völgyben terül el. Majdnem minden oldalról zárt, érdekes mikroklímával rendelkezik. A fiatal lelkész, Stift János és felesége négy éve érkeztek a faluba, ahol előtte két évig nem működött gyülekezeti vezető. A lelkészlakhhoz tartozó, domboldalban elhelyezkedő kert elvadult, akácossal benőtt rengeteg volt. Az előző lelkész által létrehozott füves futballpályát is alig lehetett látni. Már a program elindulása előtt is tettek erőfeszítéseket a

kert kitisztítására, de igazán akkor kapott lendületet a munka, amikor csatlakoztak a gyümölcsészeti programhoz.

48. kép A csabdi templomkert az ültetés előtt (fotó: Hegedűs Patrícia)

A pályázat lehetősége hozzájuk is az egyházi csatornákon keresztül, egy e-mailben jutott el. A lelkész a presbitériummal egyetértésben úgy gondolta, hogy az akkor már sok éve kihasználatlan kerttel érdemes lenne valamit kezdeni és a pályázat kiváló lehetőséget és támogatást nyújtana ehhez. A Naphimnusz Egyesület felkérésére Sára János végezte a hely előzetes szakmai felmérését. Ekkor derült ki, hogy a kerthatár egyik oldalon nincs is kerítéssel kijelölve. A vadállomány betöréseinek kivédésére első lépésben a körbekerítést kellett megoldani, másodikként további területek kitisztítását, hogy a gyümölcsfákat el lehessen ültetni. A csabdi kertet szinte a nulláról kellett indítani, szemben a főtí kerttel, ahol már egy kialakított területtel rendelkezett a közösség.

A kert felmérésénél az is kiderült, hogy körülbelül 20 gyümölcsfa mellett, amelyek addig nem tudtak fejlődni a sűrű benövés miatt, sok magonc is található a területen. Ezeket megjelölték és reményeik szerint a jövőben átültetve gazdagíthatják a régi és most elplántált fák csoportját. A régi faállomány sorában találni ringlőszilvát, almát, körtét, diót, meggyet és sárgabarackot is. Az újonnan ültetett gyümölcsfákat az érdi génbankból kapták. Első ütemben hat darab őshonos fajtát, almát és körtét, második ütemben plusz tíz fát

bocsátottak rendelkezésükre. Fő szempont volt, hogy őshonos, a kórokozóknak ellenálló magyar tájfajtát telepítsenek, és bio módszerekkel lehessen kezelni.

49. kép Épített kerítés Csabdiban (fotó: Halász Gergely)

A kerítés kiépítésében és a terület tisztításában a lelkész és az egyház világi gondnoka mellett pár helyi lakos és a Naphimnusz Egyesület segített, de az azóta eltelt időszak tapasztalatai alapján, a kert kapcsán elmondható, hogy nagy az érdektelenség. Nem igazán értik az emberek, hogy miért kedvező ez a kezdeményezés, miként tudnának kapcsolódni hozzá. A kert ápolásában egyelőre kizárólag a lelkész és a templomi gondnok vesz részt és jelenleg ők a motorjai a kezdeményezésnek. A kert gondozására nincs elkülönített pénzügyi keret.

A terület körüli kerítést, a facsometéket és a 2012 májusában szervezett Gyümölcsész Találkozót (ami egyben a kertavató ünnepség is volt) a Naphimnusz

49. kép A telepítés (fotó: Hegedűs Patrícia)

Egyesület finanszírozta. A kert célja az is, hogy a helyiek hasznára váljon, eszköz legyen a helyi közösségi élet összekovácsolásában és fellendítésében. A kert alkalmas lehet az emberek kibillentésére az érdektelenségéből, motivátlanságából. Eltökélt céljuk, hogy a kezdeményezés például és motivációul szolgáljon a vidéki önellátó gazdálkodáshoz. Így a kert kiindulópont lehet majd a gazdálkodással foglalkozók megszólításához, különösen ha majd termőre fordulnak a gyümölcsfák.

51. kép: A gyümölcsész találkozó és kertavató ünnepség (fotó: Kükedi Zsolt)

A jövőben szeretnék még tovább tisztítani a területet. 2013 tavaszán végleges helyükre kerültek az előző év végén kapott és elvermelt facsemetek (10 db) és később a kijelölt magoncokat is elültetik.

4.7.6 A folytatás

2013. januártól a Vidékfejlesztési Minisztérium saját szakintézménye, a tápiószelei Növényi Diverzitás Központ (NÖDIK) látja el a templomkerti projekt koordinációját. Dr. Szabó Marcel, az alapvető jogok biztosának jövő nemzedékek jogaiért felelős helyettese több ízben szintén a projekt folytatását szorgalmazta és annak aktív részese kíván lenni. Az ő megkeresésére csatlakoztak a Megállapodáshoz a Boldogasszony Iskolanővérek és a Jezsuita Rend. Nehezíti a kezdeményezés folytatását, hogy a szervezeti átalakulások okán, közel egy évig hivatalos formában lényegében semmi nem történt a program megvalósítása érdekében. A 4 kert közül az első kettő (Bér, Markaz) megvalósítása történt a program keretében, ezek sorsa bizonytalan. A főtői és a csabdi kertek közül az elsőnél érezhető

inkább, hogy a közösség befogadta és magáénak érzi a kertet. A jövőben arra, hogy a közösségek a kertek gazdáivá váljanak, kiemelt figyelmet kellene fordítani.

A program „gazdátlanságát” figyelve a panyolai, illetve rozsályi kötődésű Helyipiac.hu Közhasznú Egyesület 2012 novemberében pályázatot nyújtott be a Svájci Hozzájárulás Civil Alap kiírására a templomkerti gyümölcsészeti program örökségét felvállalva. A pályázat sikerrel járt, a program 2013. április 15-én indult, 13 hónap a kifutási ideje. A svájci támogatás biztosítja a projekt finanszírozását 90%-ban. Az Észak-alföldi régióban (ezen belül is Szatmár-Bereg területén) 10 kert – összesen mintegy 3,6 hektárnyi terület – régi fajtákból álló gyümölcsössel való beültetését vállalta az egyesület. A térségből korábban tíznél is több érdeklődő jelezte bekapcsolódási szándékát. Szilva, alma, meggy és körte telepítését tervezik génbanki szaporítóanyagból származó oltványok felhasználásával. Nem korlátozzák azonban a kiválasztást az egyházakra, az önkormányzatokat is fontos, lehetséges partnereknek tekintik.

A gyümölcsészeti Megállapodás fontos gondolatot hordoz, jelentős szemléletformáló ereje lehet. Az intézményi háttér bizonytalanná válása azonban hosszú időre a program megtorpanását idézte elő. Remélhetőleg az intézményi átalakulások után új lendületet tud venni a program. **A siker nélkülözhetetlen feltétele azonban, hogy a közösségek is befogadják, sajátjuknak érezzék és gondozzák az újonnan létrejövő kerteket.**

Kapcsolat a kezdeményezésekhez:

Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettes

Dr. Szabó Marcel

Cím: 1051 Budapest, Nádor utca 22

Telefon: 06-1-475-7100

Fax: 06-1-269-1615

Drótposta: szabo.marcel@ajbh.hu

Honlap: <https://www.ajbh.hu/jelenlegi-biztos-es-helyettesek>

Fóti Római Katolikus Egyházközösség

Cím: 2151 Fót, Vörösmarty tér 24.

Plébános: Sebők Sándor

Honlap: <http://www.fotromkat.hu>

Bérciné Berke Szilvia, óvónő

Drótposta: zberci@gmail.com

Telefon: 06-20-459-8503

Csabdi Református Egyházközség

Cím: 2064 Csabdi, Szabadság utca 110.

Stift János, református lelkész

Telefon: 06-30-830-5073

Drótposta: sjanoss@gmail.com

Honlap: <http://www.csabdi.eu>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Barabás Ambrus, Helyipiac.hu Közhasznú Egyesület, Panyola

Bérciné Berke Szilvia, óvónő, Fóti Katolikus Egyházközség

Kükedi Zsolt, Naphimnusz Teremtésvédelmi Közhasznú Egyesület

Sipka Júlia, Naphimnusz Teremtésvédelmi Közhasznú Egyesület

Stift János, lelkész, Csabdi Református Egyházközség

ifj. dr. Zlinszky János, a volt Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa Irodája Stratégiai

Főosztályának egykori vezetője

Fotók:

Bérci Zoltán

Halász Gergely

Hegedűs Patrícia

Kükedi Zsolt

4.8 Tündéerkert

A közösségi vállalkozások rendszerint egyéni kezdeményezésből születnek, és mivel valamit elkezdni a legnehezebb, nemigen születnek meg ott, ahol nincsenek elszánt emberek, a jó ügy megszállottjai. (S még akkor is kell a sikeres folytatáshoz egy jó adag szerencse.) A Göcsejben, Pórszombaton élő erdész, Kovács Gyula több évtizedes magányos munkálkodása nélkül aligha válik az elmúlt években országos mozgalommá az őshonos gyümölcsfa fajták felkutatása, telepítése. Ő valahogyan nem tudott beletörődni abba, ami felett mindenki más legfeljebb sajnálkozva tért napirendre, hogy néhány évtized alatt elpusztítjuk – nagyrészt már elpusztítottuk – sokszáz év agrikultúrájának eredményét, a tájadottságokhoz alkalmazkodó telepítés és nemesítés folytán létrejött hazai gyümölcsfa tájfajták csodálatos sokféleségét.

Előbb a nagyüzemi gazdálkodás, utóbb a paraszti önellátás hanyatlása, a kiskertek eltűnése vezetett oda, hogy ma a hazai piacokon egy-egy gyümölcsféléből jó, ha négy fajta (alfaj) kapható – az se mind hazai nemesítés. A helyi változatok ezrével tűntek el, a régi, egész évben termő gyümölcsösöket kivágták, a helyükre nagy hozamú és/vagy géppel művelhető, de kényes, vegyszeres védelem nélkül életképtelen, a hazai időjáráshoz rosszul alkalmazkodó változatok kerültek. Nemcsak a minőség romlott, nemcsak a biológiai sokféleség szenvedett végzetes kárt ezáltal, hanem azok a változatos haszonvételi módok is kimentek a divatból vagy feledésbe merültek, amelyek alapja ugyancsak a fajtagazdagság volt. Mert más és más almából, körtéből készül például jó aszalvány, befőtt, pálinka, ecet, más változat fog épen kitelelni, más kerül az asztalra nyáron vagy ősszel. Ki a megmondhatója annak, hogy a szegény ember gyümölcse, a szilva hányféle ízű és formájú változatban érett – akár magától is – a Kárpát-medence különféle tájegységeiben? A helyi változatok sokasága nem a lokálpatrióták büszkeségét erősítette, hanem a talaj és klimatikus viszonyokhoz való célszerű alkalmazkodás előnyeit gyümölcsöztette – a szó szoros értelmében.

A Medesen, egy régen kihalt göcseji település helyén hozta létre Kovács Gyula a maga fajtagyűjteményét, amelyhez először a Göcsejt és az Őrséget vizsgálta át, hol akad még egy-egy öreg fa a gyümölcsöseiről nevezetes vidéken őshonos változatokból, melyeknek ma már a nevét is csak az öregek tudják, ha ugyan tudják. Több száz helyi alfaj került a gyűjteménybe, ahonnan azután a gondosan ápolt csemetéket, oltványokat igyekezett visszaszármaztatni lelőhelyükre, ha mutatkozott irántuk érdeklődés. A rendszeres gyűjtőmunkához persze ismerni kell a táj természeti adottságai mellett a múltját is, a

művelés történetét, a tájhasználat módjáról fennmaradt dokumentumokat. A hazai krónikákban legrégebben (1257) említett fajtának, a sárkörtének például két változatát sikerült azonosítani Zalában. A későbbiek során kutató munkáját más tájegységekre is kiterjesztette, különösen Erdélyből és a Csallóközből gyűjtött be rengeteg ritkaságot. Az ojtózi szorosból szüzalma érkezett egy elárvult udvarház kertjéből, Bólyai Farkas sírjáról pónyikalma, Benedek Elek kisbaconi kertéből kékalma. Egyedül az erdélyi Erdővidéket 150 féle változat képviseli, de gyűjtött a Partiumban, Csángóföldön s még sok más helyen, „*hogy el ne vesszen, amit eddig nem veszítettek el*”, ahogy ő mondja. „*Ha lesz olyan ember, aki ebből értéket csinál, akkor érték lesz belőle, ha nem, akkor felveri a gaz.*” Amerre jár, mindenütt akadnak lelkes, lelkiismeretes emberek, akik segítik gyűjtő munkáját, sőt, követőkre is talál.

52. kép Kovács Gyula az oltványokkal (fotó: alternativenergia.hu²¹)

A gyűjtemény ugyanis idő közben elhíresült. A távoli tájakról ma már postai csomagban érkeznek az oltógallyak, s a medesi kertben talán kétezer féle helyi változat is megtalálható a Kárpát-medence különféle tájegységeiből. Két éve 1600-nál tartott, azóta nem volt ideje megszámolni őket, de alapjában véve nem is lehet, hiszen ki tudja, hogy hol a határ két rokon alfaj, két helyi változat között. A természet nem kedveli a kategorikus megkülönböztetéseket, a természettudomány viszont csakis ezeket fogadja el, a

²¹ <http://www.alternativenergia.hu/gyumolcsesz-kapta-az-idei-janossy-andor-dijat/38256>

jogszabályokról nem is beszélve. A népi gyümölcsészetben azonban ilyenekkel nem sokra megyünk. A tájfajták újratelepítése csak akkor tudott úgy, ahogy lábrakapni, amikor végre elhárultak azok az életidegen jogi akadályok, amelyek tiltották a nem azonosított, nyilvántartásban nem szereplő alfajok telepítését, termésük forgalmazását. (A szakszerű, hivatalos követelményeknek megfelelő nyilvántartásba vételi eljárás költsége fajtánként egy-egy havi fizetését vinné el az erre vállalkozónak, az utánajárásról nem is beszélve.) Sajnos, az országos nevezetességű és páratlan értékű gyűjtemény megfelelő – áttekinthető és biztonságos – elhelyezésének kemény akadálya a földhiány. Zalában ugyanúgy, mint bárhol, de különösen a Dunán túl a föld már „jó kezekben van”, és a hazai családi gazdaságok, egyéni és közösségi vállalkozások újraindításának is ez az egyik legfőbb akadálya.

53. kép Szarvas József a tájfajták között (fotó: Heti Válasz²²)

Kovács Gyula mindig is azt hangoztatta, hogy nem magának, nem is a tudománynak dolgozik, s hogy eredménynek azt tartaná, ha az általa megmentett tájfajták a maguk szülőhelyén terjednének újra el. Ez a szép elgondolás az elmúlt években kezdett valóra válni. A fordulópontot talán az jelentette, amikor az őrségi Viszákon megtelepedett (alföldi születésű) fővárosi színész a Medes kincseivel megismerkedvén, rávette a község polgármesterét, hogy biztosítson helyet egy őrségi tájfajta gyűjteménynek – természetesen Kovács Gyula gyűjteményéből. Szarvas József lett azután a Tündéerkert névadója, népszerűsítője és arca a nyilvánosság előtt. Az író Ambrus Lajos, Vas megye művelődéstörténetének talán a legjobb ismerője pedig szolgáltatva hozzá a történelmi anyagot. Hiszen nemcsak orvosság van fűben és fában, hanem a tájban élő emberiség

története is, a várromoknál és emlékezetes csatavesztéseknél talán még maradandóbb alakban. Aki nem tudja, mit s hol keressen, az semmit sem talál: Kovács Gyula gyűjtőútjait alapos felkészülés előzi meg.

Viszák lakói pedig – de még az onnan elszármazott családok is – védnökséget vállaltak egy-egy kiültetett csemete felett, és a fáradhatatlan erdész útmutatása szerint gondozták fáikat, amelyek ma már termőre fordultak. A vizzáki iskolások – mert az élni akaró falu a tucatnyi kisiskolás kedvéért saját intézményt tart fenn – minden évben ellátogatnak a Medesre Gyümölcsoltó Boldogasszony napján, gyümölcsészetet tanulni. Az általuk leoltott fákból pedig otthon házikertet csinálnak, és mire az iskolát elhagyják, ki-ki a maga különleges gyümölcsösében gyönyörködhet. A Tündérkert a falu nevezetessége lett (Szarvas József Kultúrpagtája mellett). A gyümölcsészet össze is hozza az embereket: a Tündérkertben évente együtt ünnepel a falu apraja-nagyja.

54. kép A Tündérkert bejárata (fotó: Heti Válasz²³)

Meg is irigyelte az ötletet a szomszédos Órimagyarósd, került tehát oda is csemetekert, a Göcsejben pedig egyenesen divatot csinált a pórszombati kezdeményezés, amelynek az évtizedforduló óta jó sajtója is támadt. Többek között Magyarföld, Szilvágy, Nova, Szomolya, Lukácsháza, Bázakerettye követték a példát, de újabban a főváros szomszédságában, a budakeszi parkerdőben is megteremtette egy tündérkert alapjait a Pilisi Parkerdő. (Ne feledjük, a budai dombvidék nem is olyan régen még a

²² <http://hetivalasz.hu/kronika/ottmaradtam-a-kereszt-alatt-43010>

²³ <http://hetivalasz.hu/kronika/ottmaradtam-a-kereszt-alatt-43010>

gyümölcsöseiről volt híres, nem az ingatlanspekulációról, és a főváros lakóit a közvetlen szomszédság látta el hasonlíthatatlanul jobb minőségű gyümölcssel, mint amit most távoli országokból szállítanak ide félig éretlenül.) A területet rendszerint a község adja – olykor az egyház –, a csemetéket a pórszombati erdősz. Ellenszolgáltatást sem fogad el áldozatos munkájáért. Szeretne mindenféle üzleti szellemet távol tartani kezdeményezésétől. Persze, azokat a dilettánsokat is, akik valami újfajta szolgáltatást, kertépítési divatot látnak a gyümölcsészetben. Előfordult, hogy valaki olyan fajtákat „rendelt” tőle, amelyek augusztus közepén érnek, mert az illető akkor van szabadságon.

Ezeket a fajtagyűjteményeket az újdonsült „néphagyomány” tündérkertnek nevezni: a vizsáki kert nagybetűs tulajdonneve így köznévvé változott. Rendszeres találkozókat is tartanak minden évben a tündérkertek gazdái – idén éppen Nova lesz a vendéglátó. A kapcsolattartás korántsem formális és nem csupán ünneplésből áll: a mozgalom terjedésének elengedhetetlen feltétele, hogy az érdeklődők megismerkedjenek a fák metszésének, oltásának tudományával, és általában a népi gyümölcsészet hagyományával. Ez a tudás, bizony nem hasonlít azokhoz az elvekhez és ahhoz a gyakorlathoz, amit a mai agrártudomány és agrotechnika sulykol. Ezért – a tanulmányunkban ugyancsak szereplő markóci és visnyeszéplaki pionirokhoz hasonlóan – Kovács Gyula is rendszeresen tart bemutató foglalkozásokat a kertjében, valamint még igen sokfelé a Kárpát-medencében, ahová csak meghívást kap, ha győzi, a nagyra nőtt gyűjtemény és a folyamatos kutató expedíciók mellett.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Kovács Gyula

Cím: 8986 Pórszombat, Petőfi u 1/a.

Telefon: 06-30-235-1063

Drótposta: kovacs kert@freemail.hu

Fotók:

Alternativenergia.hu / MTI

<http://www.alternativenergia.hu/gyumolcsesz-kapta-az-idei-janossy-andor-dijat/38256>

Heti válasz

<http://hetivalasz.hu/kronika/ottmaradtam-a-kereszt-alatt-43010>

4.9 Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Program

4.9.1 Alapelvek

„Az értékfenntartó gazdálkodásnak tehát egyik legfontosabb alapeleme a tájhoz, a környezethez illeszkedő funkció, ágazati rendszer és intenzitási fok megtalálása, vagyis olyan földhasználati rendszer kialakítása, amely magából a környezetből, annak adottságaiból és korlátaiból fakad, ahhoz a lehető legjobban illeszkedik.”²⁴

A tájbarát gazdálkodás jó példája a Nimfea Természetvédelmi Egyesület által kezdeményezett Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Program. A Nimfea mint természetvédelmi szervezet elsődlegesen a természeti erőforrások fenntartásának lehetőségeit kereste: azt a hagyományos tájhasználati formát, amivel az ökológiai fenntarthatóságot biztosítani lehet. Emellett azonban a vidéki, főleg az alföldi települések történetét és jelenét ismerve az elnéptelenedés jelenségét sem kerülhetik meg, a társadalmi kérdésekre is kiemelkedő figyelmet szentelnek. Kettős, egymással szorosan egybefüggő cél bontakozott ki számukra: a természeti értékek, illetve a vidéki társadalom stabilitásának helyreállítása, fenntartása. A két fő tényező „találkozóhelye”, az összekötőkapocs pedig maga a gazdálkodás, s annak minősége.

A tájbarát gazdálkodáshoz elengedhetetlen a helyi természeti adottságok kellő feltérképezettsége, ismerete, hiszen ez határozza meg, hogy milyen gazdálkodási típus jöhet egyáltalán szóba. Ezt kiegészítve érdemes főleg néprajzi és helytörténeti kutatásokba kezdeni, hogy megismerjük azt a természet-társadalom kapcsolat által kialakított gazdálkodási formát, mellyel a területet újraéleszthetjük, s melyet évszázadokig fenntarthatóan tudtak alkalmazni az adott területen elődeink úgy, hogy a helyi társadalom biztonsággal megmaradhatott. A témával foglalkozó forrásokból megtudhatjuk, hogy hogyan működtek ezek a fenntarthatónak nevezett közösségek. Kérdés persze, hogy ebben a témakörben mit tartunk „fenntartható”-nak? Ez a kifejezés a Nimfea értelmezésében annak a létmódnak a rögzítése, normává alakítása, szokássá tétele, hosszú távú gyakorlása, melyben már természetvédelem nélkül, különböző táji adottságokhoz alkalmazkodó tájhasználat segítségével biztosítani lehet a természetes ökoszisztéma visszaállítását és megtartását. Mindezt a helyi társadalom bevonásával, munkaerejére támaszkodva, tehát a

²⁴ Ángyán József et al., idézi: Sallai R. Benedek et al.

Forrás: <http://www.nimfea.hu/tajrehabilitacio/szakmaiatter.htm>

közösség foglalkoztatásával, így helyben tartásával kell tenni. Ezek nevezhetők a Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Program²⁵ céljainak is.

4.9.2 A Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Program

Túrkevén és környékén a mezőgazdaság mindig meghatározó gazdasági ágazat volt. A jó termékenységgű löszön és csernozjomon növénytermesztés, míg a szikes legelőkön állattartás folyt. A „kevi táj” a Tisza és a Körös árvizeinek találkozási helye, a Hortobágy-Berettyó által formált térség. A folyószabályozások előtt (a 19. század végéig) a folyók kiöntése az ártérre erősen meghatározta a talajt, így a növényzet és állatvilág újraéledését, felfrissülését is. Különösen jelentős hatással bírt ez a szikesedésre hajlamos talajoknál, ami Túrkeve környékén is nagy területeket érint. A kiöntött víz, helyenként mocsarasodó területek rengeteg állatfajt vonzottak a környékre, a legkülönbözőbb élőlényeknek biztosítottak életteret, búvóhelyet, s sajátos, úgynevezett ártéri gazdálkodás lehetőségével segítette a helyi társadalmat. A vizet az emberek várták, hiszen morotvákba²⁶ vezetve, tavakat formálva hosszú ideig, aszályosabb időkre is ott tudták marasztalni. Ilyenkor a legelő állatokat magasabb térszínekre mentették, majd a víz visszavonulását követően, az újraéledt, megújult növénytakarón ismét megindulhatott a legelés. A folyószabályozások hatására ez az előny elveszett, s az ártéri gazdálkodás jeleit ma már elhagyott folyómedrek, holtágak és az erőteljesebb szikesedés jelzik.

Egy másik jellegzetes gazdálkodási forma e tájon a szikes területek, gyepék hasznosítására a szilaj, majd félszilaj legeltetési állattartás, illetve a csordajárás volt. A rideg állattartás a rendszerváltás körül eltűnt, a csordajárás egy ideig még megmaradt. Túrkeve kb. 8000 gazdája együttműködött, közösen fogadtak egy számadót²⁷, és közösen legeltettek. Ha valaki abban volt jó, az felügyelte a számadó munkáját, egy másik, ha olyan természetű volt, akkor elment és végigjárta hol lehet a legjobban eladni a jószágot, hogy közösen tudjanak kereskedni. A közösség felé érzett felelősség nagyobb volt, mint a saját érdek érvényesítésének ösztöne: „*Ha elveszett a szomszéd marhája, akkor saját magából pótolta, hogy ne legyen vita. Ha nagy volt a hiány, simán felakasztotta magát.*” – meséli Sallai R. Benedek, a Nimfea vezetője. Ember és természet ilyen „szimbiózis” alakította ki

²⁵ Részletesebben a célfeladatokról, programokról: <http://www.nimfea.hu/tajrehabilitacio/>

²⁶ Értsd: holtág. Természetesen vagy mesterségesen elzárt folyókanyarulat, melyet az árvízi gazdálkodás keretein belül vízzel öntettek el, hogy ezzel halastavat hozzanak létre. Áradások hatására ezzel sajátos életter alakulhatott ki.

²⁷ A számadót a község, vagy állattartó gazdaság fogadta fel a legeltetés idejére az állatok mellé, ő tartozott értük felelősséggel. Saját állatállománnyal is rendelkezett, hogy az esetleges hiányt abból pótolja.

mind a társadalomra, mind a természetre nézve a kedvező körülményeket, melyet ma megpróbálnak legalább megközelítőleg újra életre keltetni.

55. kép Legeltetési állattartás (fotó: nimfea.hu²⁸)

Az Alföld nagytáj jellegében monotonnak tűnhet, de kisebb területeket, tájegységeket, s a mikrodomborzatát figyelembe véve kirajzolódik a táj sokszínűsége: a kőzet minősége, talaj típusa, akár egy kis nedvességtartalom eltérés, néhány deciméteres szintkülönbség is jelentős hatással bír a növény- és állatvilág összetételére. A folyószabályozásokkal, s a 19. század vége óta egyre csökkenő állatállománnyal, a szocializmus intenzív mezőgazdasági berendezkedésével a gyepek fokozatosan leromlottak, illetve jelentős részük eltűnt. A rendszerváltás után a Túrkeve környéki, még megmaradt legelők (mint ahogy ez az ország sajátos mezőgazdasági privatizációjából ismert) osztatlan közös tulajdonba kerültek, megszűnt a csordajárás, s az egykor gazdag élővilágú gyepterületek végleg elhanyagolt, gyomosodó állapotba jutottak. A biodiverzitás csökkenése erősödött, a legelők ökológiai viszonyai jelentősen megváltoztak. Az utóbbi évtizedeket nézve megállapítható, hogy a pusztáról eltűnt az ürge és az ugartyúk, a túzok délebbre húzódott, s többek között visszaszorult, megritkult a gólya- és kékvércse állomány, csökkent a fecskék száma is.

²⁸ <http://nimfea.hu/gallery/szell/02/16.jpg>

Emellett a rendszerváltással a munkanélküliség is nőtt, hiszen a megélhetési lehetőségek szűkültek. Erősödött a fiatalabb generációk elvándorlása vidékről, így a fokozatos elöregedés lett úrrá Túrkevéen is. Hiába jutott rengeteg család földhöz a kárpótlási jegyek segítségével, vagy elidegenedtek már a mezőgazdasági munkától, vagy túl kicsi volt a terület a stabil megélhetéshez, esetleg rossz minőségű földet kaptak. Azok jártak jól a mezőgazdaság privatizációjával, akik felvásárolták az előbb említett csoportokba tartozók területeit, így nagyobb birtokok jöttek létre kevesebb tulajdonossal.

A Nimfea tagjai helyi kampányokba kezdtek az állattartás népszerűsítéséért, azonban ez nem igazán vonzott másokat, mert az állattartási kedv nem állítható könnyen helyre. Mindezek hatására a Nimfea maga fogott hozzá, hogy ezen a természetvédelmileg értékes, ám leromlásnak indult pusztán létrehozzanak egy természetvédelmi

56. kép A TTTP logója

célú közbirtokosságot, melyen közösségi legeltetés jöhet létre. 2002-2003 táján hozzáfogtak a tájrehabilitációs térségfejlesztési program kidolgozásához, s létrehozták a Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Programot (TTTP). Ez egy szövetkezeti forma, melyet a helyi emberekkel együtt működtetnek nagyon egyszerű, hétköznapi módon: a Nimfea tagjai hozzáfogtak birtokok megvásárlásához az osztatlan közös tulajdonból, illetve barátait, ismerőseiket is bíztatták, hogy csatlakozzanak a földvásárláshoz. Mivel a külterjes állattartás jelenleg az egyik legveszteségesebb mezőgazdasági ágazat, célszerű, hogy egy közös birtokon, különböző tulajdonú állatokat fizikailag együtt tartva legeltessenek, közösen tartsanak. Ezzel az állattartás költségei csökkennek. Földhaszonbérleti rendszert alakítottak ki, melyben bérbe veszik természetvédelmi célból legeltetésre a földtulajdonosoktól a területeiket. Vannak úgynevezett „külsősök” is, akik nem helyi lakosok: például egy orvos, aki bár Angliában él, erősen nemzeti elkötelezettségű, s befektetésnek megvett egy darab földet, hogy a szervezet művelje, gazdálkodjon rajta, saját hasznára támogatásokat vegyen rá fel. Cserébe földhaszonbért kap érte, ami bár nem jelentős összeg, de több, mintha kihasználatlanul állna. Hozzájárul a befektető egy természetvédelmi cél megvalósításához, semmit nem kell

érte tennie és még némi bevétele is származik belőle. Külsősök mellett természetesen vannak a befektetők között helyi lakosok is. Olyanok, akik nem tudtak mit kezdeni a földjeikkel, ráadásul úgy vélték, hogy a helyi nagygazdák nagyon keveset ajánlanak a földhaszonbérletért, megkeresték a Nimfeát: ha odaadnák a földet, hogy természetvédelmi célra hasznosítsák, tudnának-e többet ajánlani a nagygazdáknál? Megbeszéltek, hogy ki hogyan járna jól és a megállapodások megszülettek. Ez a földhaszonbérleti rendszer a *fair trade*-hez hasonlít, fontos célja, hogy a tulajdonos is jól járjon. A mai napig jelentkeznek a programba a helyiek, hogy újabb földeket vonjanak be. Elsősorban olyan tulajdonosokat keresnek meg, akiknek földjei nagyon alacsony értékűek, rossz állapotúak, tehát amúgy nem tudnának mit kezdeni vele. Ez a közösségi szemlélet egyik alapja: a helyi emberek bevonásával, számukra kedvezőbb lehetőségek biztosításával bizonyos célok elérése. Ez arra is irányul, hogy a helyieket újra a hagyományos megélhetés felé ösztönözzék, érezzék: igenis lehet jövője a földnek és állattartásnak. A gyepterületek is használatban vannak, ismét megjelenik rajtuk az élet, mely láncszerűen egyre több állatot vonz vissza, tehát kedvezőbb ökológiai állapot jön létre, ami máris megfigyelhető. Ez a siker ösztönzi még több terület és állatállomány bevonását a legeltetésbe.

A közösségi legelő tulajdoni viszonya a következő. A legnagyobb tulajdonos a Nimfea Természetvédelmi Egyesület, hiszen ő vitte bele a legtöbbet: vett földet, jószágot, hodályt, eszközöket. Ezen kívül mint civil szervezet, birtokos még a Herman Ottó Természetvédő Kör (HOTEK) és a Beklen a Nagykovácsói Civil Társadalomért Alapítvány. Emellett még 10-15 magánszemély is jelen van földtulajdonosként. Közösén tűzik ki a célokat és hoznak határozatokat. Létrehozták az Alsó-Berettyó-melléki Tájgazdálkodási és Vidékfejlesztési Kft.-t, mely jelenleg 250 hektáron gazdálkodik. Ebből 180-200 hektár a pásztói gyepen található, mely az Európai Unió csatlakozás után Natura 2000-es terület lett.

Minden magyar településnek megvannak a maga nagygazdái. Túrkevéen kb. 4400 hektáron termel „a” nagygazda, összesen 2-3 állandó alkalmazottja van, és további 4-5 idegyermunkása.²⁹ Állattartás nélkül kiadást a gyepeken igazából csak a kaszálás néhány millió forintos költsége jelent, azonban a szénabálák értékesíthetők és jár a hektáronként 77 ezer forintos terület alapú támogatás is. Pusztán növénytermesztéssel vagy a gyep kaszálásával nem lehet sok munkahelyet biztosítani, s így nem is nehéz nyereségesnek lenni. Ezzel szemben az Alsó-Berettyó-melléki Tájgazdálkodási és Vidékfejlesztési Kft.

²⁹ Az adatok közelítő értékek, az interjú során Sallai R. Benedektől kaptuk az információt, mely a helyi közvélekedést tükrözi a birtokméretről.

250 hektáron gazdálkodik. A Nimfea és közvetlen partnereinek teljes alkalmazotti létszáma 35 fő, ezek egy része projekteken dolgozik. A gazdaság közvetlenül 11 embernek ad munkát, rajtuk kívül közvetetten még 6-7 ember dolgozik a tájrehabilitációs programon. Az Alsó-Berettyó-melléki Tájgazdálkodási és Vidékfejlesztési Kft. bevételeit terület alapú támogatásból és pályázatokból szerzi, míg költségei szerteágazóak. Egyrészt a támogatások elmennek a bérek kifizetésére, másrészt maga a jószágértartás rendkívül költséges, ráadásul bálák értékesítéséből sem lehet bevételt teremteni, hiszen a saját (közösségi) állat lelegetli.

57. kép Pusztai lóirtás (fotó: Kajner Péter)

Munkahelyet teremt a puszta helyrehozatala, a táj használata, a hagyományos gazdálkodás kiépítése, maga az állattartás, hiszen ez a tevékenység óriási élőmunka igényű. Ezzel lehet alacsonyán képzett munkaerőt foglalkoztatni, hiszen számos munkás kell ahhoz, hogy napi 24 órában mindig legyen valaki az állatok mellett. Jószágértartókra és jószággondozókra van szükség, így sok bért kell kifizetni annak ellenére, hogy sajnos a jövedelmeket minimálbéren is alig tudja a szervezet megtartani. A külterjes (extenzív) jószágértartás nagyon veszteséges, ugyanakkor ez adja a munkát, tehát közösségi szempontból ezt éri meg működtetni. Kizárólag tájhonos magyar állatfajokat tartanak és tenyésztnek, mint a racka juh, magyar tarka szarvasmarha, mezőhegyesi félvér (Furioso-

North Star ló) és bábolnai (Shagya arab) lófajták. A továbbiakban tervezik a bivaly, illetve a szürkemarha legeltetését is.

4.9.3 A Pásztó-puszta Life-program

A szóban forgó gyepterület a Hortobágyi Nemzeti Park és a Körös-Maros Nemzeti Park határán terül el. Mint pannon-szikes gyepterület védetté lett nyilvánítva, tehát „különleges természetmegőrzési” besorolás alá került. Az Európai Unióhoz való csatlakozás egyik feltétele volt ugyanis a Natura 2000-es területek hazai kijelölése (az ország területének 21%-a esik e besorolás alá, köztük a pannon-szikes gyepterület is), így az EU természetvédelmi irányelvei ezeken a területeken 2004-ben életbe is léptek. Lehetségessé vált, hogy az EU természet-, és környezetvédelmi célú finanszírozási eszközére, a LIFE-programra³⁰ pályázzanak.

58. kép A programot hirdető tábla (fotó: Kovács Katalin)

Ennek segítségével jöhetett létre a „Pásztó-puszta pannon szikes gyepterület helyreállítása és megőrzése fenntartható gazdálkodási módszerekkel” című pályázati program, mely tulajdonképpen a TTTP-re épül, annak céljainak elérését kívánja EU-s finanszírozással támogatni. A program (tehát a finanszírozás) a 2011-2014 közötti időszakot öleli fel, melyre 424 242 € vissza nem térítendő támogatást sikerült megszerezni az Európai Uniótól.

³⁰ A LIFE-program célja, hogy az EU környezetpolitikáját támogatásokkal megvalósítsa.

Lényege, hogy „*tájgazdálkodási eszközökkel fenntartsa az ott élő életközösségeket és segítse a terület ökológiai regenerációs képességének fejlesztésével a pannon-szikes gyepek megmaradási esélyeit.*”³¹

A Nimfea a projekt gazdája, maga a program működése pedig két (hamarosan három) középvezető szakmai párbeszédétől, kommunikációjától függ. Egyikük a szakmai vezető, akinek feladata a pályázatok megírása, új pályázati lehetőségek feltárása, terület alapú támogatás biztosítása, plusz földek beszerzése, fejlesztések indítása, ellenőrzése. A másik a gazdaságvezető, aki a juhászok munkáját irányítja. Hozzájuk társul még hamarosan a jelenleg futó projektek összefogója, a bolt-, vagy üzletvezető.

59. kép Rackajuhok a Hidegneveldénél (fotó: Kovács Katalin)

A pásztói gyepek alkalmazottainak „hierarchiája”, struktúrája sajátos, humánus rendszer: attól függ, hogy ki mennyire teszi bele a lelkét, érzi magáénak, amit csinál. Eszerint lesz valakiből csapattag vagy csak alkalmazott. A középvezetők csapattagok, hiszen ahhoz, hogy sikeres legyen, úgy kell gondolkoznia, mintha sajátja lenne és egy idő után tulajdonossá is válhat. Az egyik juhász például egy darabig alkalmazott volt, de nagyon megtetszett neki egy földdarab, amire azonban nem volt pénze. Mondták neki, hogy semmi gond, ha 5 évig jól dolgozik, szabadságának egy részét nem veszi ki, ajándékba megkapja

³¹ Maga az idézet is innen származik, illetve itt részletesen és széleskörűen lehet a tevékenységi körökről

az általa kinézett földet. Így lett, már 8 éve ott dolgozik náluk, tehát van juhász az állatok mellé, s neki is van biztos munkahelye. Vele már többször előfordult, hogy szeretett volna valamit és munkával „kiválthatta”. Azzal, hogy a szervezet érdekeltté teszi az alkalmazottakat a termelésben, lojalitást nyer, biztos munkaerőt kap, ami nem utolsó szempont, mivel a munkavállalási kedv sajnos nem mindig magas a városban. Hetente legalább 4-5 ember megkérdezi, hogy van-e valami munkalehetőség, de ez még nem jelenti azt, hogy arra az emberre biztos lehet bármikor számítani, mint állandó munkaerő. Belőlük alkalmazott lehet. Elvégzik az adott munkát, feladatot, de nem érzik át, nem érzik magukénak, vagy hogy a béren kívül bármilyen hasznuk származhat belőle. Sokszor az alkalmazotti szemlélet miatt nehéz olyan irányba vinni a programot, mint amerre elméletileg szeretnék.

4.9.4 Fenntarthatóság – pályázatok – tervek

Bár a Nimfea, Beklen és HOTEK 35 embernek biztosít megélhetést, és ezzel a legnagyobb foglalkoztatók között van a településen, ahhoz, hogy stabilizálni lehessen a népességszámot – meglátásuk szerint – 150 embernek kellene munkát adni. Ez 150 családot jelentene, s elkerülhetetlen lenne a különböző intézmények és szolgáltatások városba települése és megtartása, ami megint csak helyben tartó erővel bírna. Munkahelyet kell teremteni és ezzel együtt a szolgáltatások körét is bővíteni szükséges. Ehhez fejlesztések kellene, amiket pályázatok útján, támogatásokkal tudnak megvalósítani.

Sokat éri az ilyen kezdeményezéseket, közösségeket az a kritika, hogy „mitől mondják fenntarthatónak magukat, amikor pályázatokból élnek”? Semmilyen fejlesztés nem valósulhat meg azonban indulótőke nélkül. A közhasznú fejlesztések lassú megtérülésűek vagy veszteségesek, így itt indokolt lehet az állami vagy EU-s támogatás. Különösen akkor, ha olyan településről, közösségről van szó, mely a maga erejéből nem tudná előteremteni az indulótőkét. Amennyiben azonban a fejlesztések jók, egy idő után beindul az önfenntartó mechanizmus, csak ehhez meg kell találni a megfelelő üzemméretet, melytől már hatékonyan beindul a működés. Amennyiben a cél 35 ember foglalkoztatása, akkor már most hatékonyan mondható a Nimfea a társszervezeteivel. A helyzet azonban az, hogy a város lakossága még a rendszerváltozáskor is jócskán tízezer fő fölött volt, most azonban 9400-an lakják, aminek 60%-a 60 év feletti. Maga a munkahelyteremtés, mint cél,

illetve az állattartás költségessége megköveteli a fejlesztéseket, a helyi erőforráson alapuló fejlesztéseket.

60. kép Természetközeli gyümölcsös-kezelés (fotó: Kajner Péter)

A tervezésnél mindenképpen figyelembe kell venni, hogy milyen helyi erőforrásokból tudunk kiindulni. Mivel a közösségi legelőn tehéntartás folyik, célszerű tejfeldolgozót létesíteni egy tejszarnokkal (futó projektek). Ehhez az önkormányzattól épületet kértek, ahol ez kiépítésre kerülhet; illetve a Svájci Alaphoz fordultak, hogy beszerezhessék a megfelelő gépállományt. Ha ez megvan, ki lehetne fejleszteni a helyi tejtermék különlegességeket és üzletet lehetne létesíteni. Amennyiben már van bolt, lehet növelni az árukészletet úgy, hogy az beleilleszkedjen a helyi biotermékek közé. Helyi erőforrásként jönnek szóba még a gyümölcsöseik. Ez szintén munkaigényes gazdálkodási forma (metszés, betakarítás, feldolgozás), tehát erre is célszerű egy feldolgozó ágazatot kiépíteni. Jelenleg induló kezdeményezésük továbbá a gyógynövény feldolgozás. Egyrészt tervben van egy erre épülő ültetvény, ami legalább egy embernek biztos foglalkoztatást nyújtana, másrészt a munkanélkülieket be lehetne vonni, hogy a pusztán csipkebogyót, kökényt, homoktöviszt, körömvirágot és más növényeket gyűjtsenek, amiért természetesen pénzt kapnának. Fontos lenne egy helyi húsfeldolgozó üzem létrehozása, ahol helyi állatot dolgoznának fel helyi emberek, azonban ennek megvalósítása még nehezebb.

61. kép A leendő tejcsarnok (fotó: Kovács Katalin)

Bevétel és foglalkoztatás szempontjából célszerű lehet turisztikai létesítmény kiépítése is. A családi ökoturizmus feltételeinek megvalósítását tűzték ki célul, melynek létesítményeit a Nimfea Természetvédelmi Egyesület központi irodájának udvarán (Túrkevény) alakították ki és folyamatosan bővítik, legutoljára állatsimogató készült.³²

62. kép A Fekete István Oktatóközpont főépülete (fotó: programturizmus.hu³³)

³² Erről részletesebben lehet tájékozódni a www.nimfea.hu honlapon a „Programjaink” címszó alatt.

³³ <http://www.programturizmus.hu/tpartner-fekete-istvan-oktato kozpont-turkeve.html>

Elsődleges céljuk a helyi gazdaság támogatása, ami megint csak nem a könnyebb út manapság. Elméletileg a termékeket fel lehetne vinni a budapesti piacokra, hiszen ott többszörös áron is eladhatóak lennének, ez pénzügyileg kedvező lenne. A Nimfea azonban azon az állásponton van, hogy 50 km-nél messzebbre nem érdemes szállítani, hogy megmaradhassanak helyi termékeknek.

63. kép A Fekete István Oktatóközpont egyik új épülete (fotó: Kovács Katalin)

Kis lépésekkel lehet tehát csak előrehaladni és felépíteni a rendszert, azonban ez idő-, és költségigényes. Komoly tőkét igényelnének az egymást segítő beruházások, és csak nagyon lassan térülnek meg. A folyamatos fejlesztés és befektetés nehézségeket szül. A pályázatok önrész igénye, a lassú kifizetések, az utófinanszírozás a pénzügyi menedzsmentet folyamatos kihívások elé állítja – amit ezidáig azonban sikerrel oldottak meg.

4.9.5 Az eredményességet segítő tényezők

Mindenképpen szükség van erős, kitartó, elhivatott és türelmes vezetőkre, hogy a fent említett apró lépések és nagyon lassú folyamatok egyáltalán elinduljanak, kibontakozzanak és megvalósuljanak. A munka központi szereplője Sallai R. Benedek rendkívüli módon a szívén viseli a város sorsát. Túrkevére született, ott nevelkedett, oda köti a nagyszüleinek a sírja, eddigi élete szinte összes élménye és emléke. Kemény erőfeszítéseket tesz annak

érdekében, hogy a város fennmaradjon, és ne néptelenedjen el, azért, hogy a megélhetési lehetőségek javuljanak, bizonyos szolgáltatások megtelepüljenek, ne érezzék azt az emberek, hogy életük bármely területén hiányt éreznek, s azok pótlásáért esetleg el kellene hagyniuk a várost. Elengedhetetlen a közösségben való gondolkodás; megtalálni, hogy hosszú távon mi jó a helyi embereknek, társadalomnak. Ehhez kapcsolódik a folyamatos, de apró lépésekben való bővítés, a jól megválogatott helyi, már meglévő erőforrásokra építkezés.

Az erőforrásbővítés egyik útja a képzés. A Nimfeánál ha van lehetőség valamilyen továbbképzésre, oktatásra, a munkatársakat elküldik, hogy vegyenek részt ezeken. Fontos újra utalni a hozzáállásra, hogy ha valaki sokat dolgozik, tulajdont kaphat a munkahelyéből, illetve egyéb jutalmakban részesülhet. Ez jóval több mintha valaki „csak” bért szerezhetne, ugyanis ezzel egyrészt a munkát belső céllá alakítják, tehát jobb hatékonysággal dolgoznak, másrészt olyan jutalmak (pl.: föld, eszközök, jószág) tulajdonosává válhatnak, amiket másképp nem, vagy csak nehezen tudnának elérni.

4.9.6 Problémák és nehézségek

„A problémák ott kezdődnek, hogy Magyarország túlcentralizált, a főváros és a második város között óriási a különbség, majd még nagyobb szakadékok vannak. Teljes közigazgatási rendszereket külső nagyvárosokba kellene kihelyezni, így meg tudnák tartani a vidék centrális központjait, ahol elérhető minden szolgáltatás olyan színvonalon, ami jelenleg Magyarországon csak a fővárosban.” – vélekedik Sallai R. Benedek.

Az egész mezőgazdasági *támogatási rendszert* át kellene alakítani – állítják. Mivel Magyarországon a termőföld a legnagyobb jelentőségű természeti erőforrás, így arra kellene alapozni a nemzet gazdaságát, a foglalkoztatási hátteret. A területalapú támogatással azonban a gazdagabb nagybirtokos még gazdagabb lesz, a szegény pedig nem verseny-, vagy piacképes. Jelenlegi tendencia, hogy a nagygazdák vagy az erős középgazda réteg földeket vesz a 100 hektár alattiaktól, mert azok nem hatékonyan, gazdaságosan kihasználható üzemméretűek, s vidéken a termőföldtulajdon és -használat koncentrálnak. A jövedelmi olló egyre csak tágul, ahelyett, hogy közelítene egymáshoz a két oldal.

Ahhoz, hogy Túrkevén stabilizálódjon a népességszám, foglalkoztatásra kell törekedni, ehhez állandó fejlesztéseket kell végrehajtani, melyekhez pedig *értelmiségi humánerőforrás* szükséges. Ha gondolkodók vannak a településen, a települést is gondolkodásra kényszerítik, így az fejlődőképes, innovatív. Létkérdés ez például a

pályázatok megírásánál, vagy a turisztikai részleg vezetéséhez. A helyzet azonban az, hogy az úgynevezett „agyelszívás” működik vidéken is: a tanultabbak számára nincs helyben tartó erő, s itt ismét a centralizáció kérdéséhez jutunk. Sallai szerint fontos lenne például minisztériumok, a tudományos és kulturális élet, egyéb szolgáltatások vidéki városokba telepítése. Ha ezek meglennének, meg lehetne tartani vidéken az embert. Nem azzal van probléma, hogy esetleg elmegy valaki máshova tanulni, hanem, hogy utána nem jön vissza, hogy a megszerzett tudását a saját közösségének, városának kamatoztassa, mert nincs helyben tartó ösztönző. Amennyiben helyben nincs értelmiségi munkaerő, Túrkevére kell vinni, hívni, de a helybe hozott értelmiség nem tud megmaradni, meggyökerezni. Konceptcionális probléma keletkezik, hiszen ahhoz, hogy megmaradjon az értelmiség, fejleszteni kell, szolgáltatásokat kell kihelyezni, azonban fejleszteni úgy lehet, ha van értelmiség, ami viszi előre a fejlesztést. Hiába akarnának egy panziót üzemeltetni, ha nincs hozzá recepciós, aki beszél néhány idegen nyelven, ért a számítógépekhez.

Alapvető probléma, hogy a *közösségi érdek* háttérbe szorul az egyénivel szemben. Bizalmatlanok egymással az emberek, és ez a közösségi érdekek megvalósításának kárára megy. Ezt hosszú idő alatt lehet megváltoztatni, például olyan módszerekkel és ösztönzőkkel, mint a már említett munka-érdek belsővé tétele.

A *pályázatok beadásánál* is felmerülhetnek nehézségek. Időnként a támogatók, a beadott tevékenységre azt mondják, hogy nem az ő hatáskörükbe tartozik. Tehát például egy, a vidékfejlesztés témakörbe beadott pályázatra azt mondják, hogy az természetvédelmi témájú, és fordítva. Ezen nyilván integrált projektszemlélettel lehetne segíteni, amire talán a 2014 utáni finanszírozási időszakban lesz mód.

4.9.7 Összegző gondolatok

A térség hagyományaira építő, természetkímélő gazdálkodás fenntartása sajátos, költséges különutat jelent. Működtetésének feltétele a külső források bevonása jelenleg. Az összkép megítélésénél azonban figyelembe kell venni, hogy ma a mezőgazdaságban sehol nem a valós árakat látjuk. Az agrártámogatási rendszer súlyosan torzítja az érdekviszonyokat és a gazdálkodókat a természeti és társadalmi szempontból károsabb, intenzív szántóművelés irányába ösztönzi. Az ún. „versenyképesség” jórészt a károk időbeli és térbeli áthárításából adódik (externáliák). A természetvédelmi projektek finanszírozásával működtetett, ökológiai szempontból fenntartható gazdálkodási minták az ilyen torzításokat lehetnek hivatottak korrigálni valamelyest.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

TTTP Programgazda:

Nimfea Természetvédelmi Egyesület

5420 Túrkeve, Erdősziel u. 1.

Telefon: 06-56-361-505

Drótposta: info@nimfea.hu

Honlapcíme: <http://www.nimfea.hu/>

Partnerek:

Herman Ottó Természetvédő Kör

Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság

TISZATÁJ Környezet- és Természetvédelmi Közalapítvány

Társfinanszírozók:

Vidékfejlesztési Minisztérium

Trollius Természetvédelmi Szolgáltató Bt.

A projekt adminisztrációját végzi:

FENCON Kft.

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Sallai Róbert Benedek, Nimfea Egyesület

Felhasznált irodalom

Fábián Zsófia, Iványi Anna, Sallai R. Benedek (2012): Pásztó-pusztá: pannon szikes gyep helyreállítása és megőrzése fenntartható gazdálkodási módszerekkel. Program bemutató füzet

Kovács Teréz (2006): Az egyéni mezőgazdálkodás és területi különbségei Magyarországon. Doktori értekezés

Rác Renáta, Sallai R. Benedek, Szántóné Simon Edit (2009): Magyar őshonos háziállatfajták Túrkevéen. Állattenyésztési tevékenység a Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Programban

A Nimfea programismertetői:

<http://www.nimfea.hu/>

<http://www.nimfea.hu/tajrehabilitacio/koszonto.htm>

<http://www.pasztolife.hu/index.php/hu/>

5 GAZDASÁGI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA

5.1 Soproni kékfrank: az első ma is működő helyi pénz Magyarországon

A helyi pénzek jelenleg a nemzeti valuták kiegészítői. Fő funkciójuk a helyi gazdaság erősítése. Ez egyrészt azért valósul meg, mert a helyi pénz az adott régió kívül értéktelen (visszaváltása a nemzeti valutára pedig költséges, vagy egyes helyi pénzek esetében nem is lehetséges). Másrészt pedig azért, mert a helyi pénzek vagy nem kamatoznak, vagy negatív kamat jellemzi őket: bizonyos időközönként előre tervezetten veszítenek értékükből. Emiatt a helyi pénzt nem érdemes fölhalmozni, sokkal érdekesebb elkölteni, ami élénkíti a helyi gazdaságot.

64. kép Perkovátz Tamás a kékfrank bemutatóján (fotó: kekfrank.hu³⁴)

Sok száz helyi pénzrendszer létezik ma a világban. Magyarországon 2013 közepén három működött, további néhány pedig előkészítés alatt állt. (A helyi pénzek itthon jogilag utalvány státuszban vannak.) Az első ma is létező hazai helyi pénz a Soproni kékfrank volt, amelyet Perkovátz Tamás soproni vendéglátóipari vállalkozó kezdeményezésére a vállalkozókból és magánszemélyekből álló HA-MI-ÖSSZEFOGUNK Európai Szövetkezet indított el 2010-ben. A kékfrank létrehozásában a helyi vállalkozások rövid távú pénzügyi szempontjain túl fontos szerepet játszott a lokálpatriotizmus is: a helyi kultúra

³⁴ http://www.kekfrank.hu/images/megnyito_minta/13_b.jpg

megőrzésének elősegítése a helyi gazdaság erősítése által. A Sopronban és környékén hagyományosan élő három nemzetiségre utalva, illetve összetartozásukat erősítendő a kékfrank bankók feliratai háromnyelvűek (magyar, német és horvát).

65. kép Az 500-as címlet (fotó: kekfrank.hu³⁵)

A kékfrank nem kamatozik. 1 forintért 1 kékfrankot lehet vásárolni. Visszaváltáskor jelenleg csupán 0,25%+ÁFA az átváltási költség (ami lényegesen alacsonyabb a nemzetközileg megszokott 5% körüli értéknél). A hazai jogszabályoknak megfelelően a forgalomban lévő kékfrank értékének megfelelő pénzösszeg található fedezetként egy bankban. A kékfrank működtetői tudatosan egy helyi, hazai tulajdonú takarékszövetkezetet választottak erre a célra annak érdekében, hogy a kékfrank által generált jövedelmek minél inkább a régióban, de legalábbis az országban maradjanak. 2012-ben már több mint 800 helyen fogadták el fizetőeszközként a kékfrankot, egyelőre főleg vállalkozások egymás közötti ügyleteit szolgálja. A helyi pénz használatát ösztönözendő az elfogadóhelyek 5-20%-os kedvezményt adnak a kékfrankban fizetőknek. Az elfogadóhelyek döntő többsége Sopronban és közvetlen környékén található, ám akad néhány a régió további részeiben (ideértve egy-két ausztriai elfogadóhelyet is), illetve Magyarország távolabbi vidékein is.

66. kép Az 1000-res címlet hátoldala (fotó: kekfrank.hu³⁶)

³⁵ <http://www.kekfrank.hu/utalvany.php>

³⁶ <http://www.kekfrank.hu/utalvany.php>

Mindössze három év elteltével a Soproni kékfrank értékelésének sok értelme még nincs, ám a kezdeti tapasztalatok biztatók. Probléma azonban az, hogy a soproni helyi pénz még mindig nem túl ismert a régióban. Ugyanakkor kiemelendő, hogy közvetve vagy közvetlenül a kékfrank adta a mintát a másik két működő magyarországi helyi pénz, a Balatoni korona és a hajdúnánási Boeszkai korona elindulásához.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

HA-MI-ÖSSZEFOGUNK Európai Szövetkezet

Cím: 9400 Sopron, Széchenyi tér 12.

Telefon: 06-99-311-316 / 1-es mellék

Drótposta: info@kekfrank.hu

Honlap: <http://www.kekfrank.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Perkovácz Tamás

Fotók:

<http://www.kekfrank.hu>

Források:

Jacsó Enikő (Kisközösségi Program): Helyi pénzek. Tanulmány, 2013 március.

http://www.humusz.hu/sites/default/files/Dokumentumok/kozossegek/helyi_penz_kisko_zossegi_program.pdf

<http://www.kekfrank.hu>

5.2 Talentum Kör – Budapest

A Talentum Kör egy szívességbank (más néven kalákakör). A szívességbankok lényege az, hogy egy helyi közösség tagjai szívességeket cserélnek egymás között, azaz ingyenmunkákat adnak és kapnak. A rendszer azon az elgondoláson alapszik, hogy mindenki rendelkezik olyan tudással, képességekkel, amelyek segítséget jelenthetnek mások számára. Az egyén által adott és kapott szívességeknek hosszú távon ki kell egyensúlyozniuk egymást, ám nem két ember viszonylatában, hanem a közösség szintjén. A szívességbankokban az elszámolás alapja rendszerint valamilyen kamatmentes pénz, amely csupán virtuálisan létezik, fizikai formában nem; vagy pedig a munkába befektetett idő. A legtöbb szívességbankban – így a Talentum Körben is – a tagok egy központi nyilvántartási rendszerben követhetik nyomon saját egyenlegüket, illetve a közösségben lezajlott adásvételeket.

A Talentum Kör 1994-ben alakult – a HIFA német civilszervezet segítségével –, és azóta folyamatosan működik. Ezzel a legrégebb óta aktív szívességbank Magyarországon. Szabályai már hosszú évek óta szinte változatlanok. Története gyakorlatilag mentes a konfliktusoktól, nagyobb problémáktól, igaz, kiugró sikerekről sem tudnak beszámolni.

A Kör aktív tagjainak száma 2013 februárjában 70 fő körüli volt (és már jó pár éve nagyjából változatlan ez a szám), ami nem sokkal van fölötte a működéshez minimálisan szükséges létszámnak. A tagok többsége a harmincas éveiben jár, nagyjából kétharmaduk nő, döntően budapestiek (ideértve az agglomerációt is). Az anyagi bizonytalanság, a munkanélküliség és a környezettudatosság egyaránt vezetett már a Körbe embereket. Személyes találkozóikra kéthavonta kerül sor, ezeken általában 20-25 fő van jelen. Ilyenkor megvitatják a fölmerült ügyeket, beszélgetnek, ismerkednek, és eközben újabb cserék lebonyolításában állapodhatnak meg.

A csereeszköz a talentum, 1 munkaóra 100 talentumnak felel meg, ez az ajánlott árfolyam, de ettől a cserét bonyolító felek megegyezése szerint el lehet térni. A cserék tárgya leggyakrabban: lekvár, idényzöldség, gyümölcs, szerelés, szállítás, oktatás, korrepetálás. Ha egy munkaórát 1000 Ft-nak vesszünk, akkor egy emberre nézve a Kör pénzforgalma évi mintegy 20 000 Ft az aktív emberekre számolva – vagyis a Kör a tagok megélhetésében jellemzően csak kisebb kiegészítő szerepet játszik. Sokkal fontosabb a cserekör emberi oldala: sokaknak biztonságot ad, vannak, akik itt találtak magukra, nagyobb önbizalomra tettek szert.

A Kört egy 6-7 fős szervezőcsapat működteti. A szervezők feladata a hírlevél-szerkesztés, az internetes levelezőlista üzemeltetése, a tagok nyilvántartása, valamint a tagdíj- és a talentumlista vezetése. Továbbá időről-időre különféle módokon lendületet kell vinniük a rendszerbe ahhoz, hogy az működjön.

Összességében a Talentum Kör bár átütő sikertörténetnek nem nevezhető, mindenképp jó mintát adhat azok számára, akik Magyarországon szívességbank alakításába akarnak kezdeni. Az 1990-es évek óta jó néhány szívességbank indult itthon, ám a kezdeményezések többsége viszonylag gyorsan elhalt. A Talentum Kör példája ugyanakkor bizonyítja, hogy ügyes szervezés és kellő elkötelezettség mellett Magyarországon is lehet életképes egy ilyen rendszer.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Talentum Kör

Zsombok György

Cím: 1143 Budapest, Stefánia u. 47.

Telefon: 06-1-363-6958

Drótposta: zsombok@mail.bme.hu

Honlap: <http://www.etk.hu/talentum/>

5.3 Herencsény – a közösség által támogatott mezőgazdaság egy különleges formája

Herencsény mintegy 600 fős falu Nógrád megyében, Palócföldön, a Balassagyarmati járásban, a Belső-Cserhát alján, a Cserhát Natúrpark területén. A térség az ország gazdasági értelemben szegényebb vidékei közé tartozik, a munkanélküliek aránya magas, a fiatalok zöme elvándorol. Bár a mezőgazdasági termelésnek bőven van hagyománya a faluban, mára nagyjából megszűnt.

67. kép A közös munka öröme (fotó: okotarsulas.hu³⁷)

Budapestiek egy csoportja elhatározta, hogy a közösség által támogatott mezőgazdaság egy különleges, nemcsak itthon, de külföldön is példa nélkül álló formáját valósítják meg itt: közösen, saját maguk ellátására vásároltak földet, amelyet helyi emberekkel műveltetnek. Ily módon egyfelől ellenőrizhető forrásból juthatnak biominőségű élelmiszerhez, másfelől segítik a falusiak helyi megélhetését azáltal, hogy munkahelyeket teremtenek. A kezdeményezés – amelynek ötletgazdája Gesztelyi Nagy Judit, főszerzője pedig Aldea Benedek – két év előkészítés után, 2011-ben indult el.

A szervezők ismerősök útján találtak Herencsényre. A helyszín kiválasztásában a három legfontosabb szempont az volt, hogy ne legyen nagyon messze Budapesttől (kb. 100 kilométer a távolság), akadjon helyben munkaerő, valamint a föld ne legyen túl drága.

³⁷ http://www.okotarsulas.hu/fotoalbum/#IMG_3892m.jpg

Alapítói betétként 3-400 ezer forintot fizettek be a csoport tagjai, ebből vették meg az induláshoz szükséges földet és a vetőmagokat. Vagyis bár a tagok társadalmi háttere változó, alapvetően jómódúbb, a felső középosztályhoz tartozó emberek engedhették meg maguknak a csatlakozást. Egy felmérés szerint fő motivációik a jó cselekedetek (ideértve az ökotudatosságot is) és a közösséghez tartozás iránti vágy voltak, ezt követte az egészséges étel igénye.

68. kép Munka a földeken (fotó: okotarsulas.hu³⁸)

A gazdaságot a főkertész, a kertészmérnök végzettségű Nagy István tervezi, illetve vezeti napi szinten. Jelenleg a gazdaság területe csaknem 10 hektár. Ebből kb. 6 hektár 55 természetes személy osztatlan közös tulajdona, további kb. 3,5 hektárt az önkormányzat biztosít számukra. A gazdaságot a Magyar Ökotársulás Kulturális Közhasznú Nonprofit Kft. működteti. Ennek a cégnek a támogató tagja az 55 földbirtokos. Ők havonta 25 ezer forintot fizetnek be, cserébe minden héten kapnak egy zöldségdobozt. Így valamivel olcsóbban jutnak az ételhez, mintha ugyanezt a mennyiséget biopiacon vásárolnák meg.

Az étel termelése ökológiai gazdálkodással, konkrétan biodinamikus módszerrel történik – nem kimondottan jó minőségű földön. Műtrágyát nem használnak, szelíd növényvédő szereket saját gyógynövényekből készítenek. A gazdaság hivatalos biominősítéssel ugyan nem rendelkezik, de erre nincs is szükség: mivel a termelők és a fogyasztók rendszeresen, szemtől-szembe találkozhatnak egymással, a bizalom helyettesíti

a védjegyeket. A terület legnagyobb részén zöldséget termesztnek, egy kis részén gabonát (amiből teljes kiőrlésű lisztet készítenek a pásztói malomban), de van egy kis gyümölcsösük is (mandalaformában telepítve). Összesen mintegy 100-féle növényt termesztnek. Paraszti hagyományok szerint tartósítják is az élelmiszert. Primőr termékeket nem termesztnek, télen döntően gumósok és tartósított élelmiszerek találhatók a dobozokban. Állatokat is tartanak: jelenleg kecskéket és baromfit – ők adják a trágyát is. Az állattartás miatt a terület egy része legelő.

69. kép Kapálás a fóliasátorban (fotó: okotarsulas.hu³⁹)

A területen problémát szokott jelenteni az aszály. Ezt mérsékelendő csepegtetési öntözőrendszert alakítottak ki, ami nem olcsó multság, a beruházási költséget a tagok állták. (Ennek megítélése fenntarthatósági szempontból ellentmondásos: egyfelől a vízfelhasználás tekintetében igen hatékony technológia, másfelől viszont sok műanyagcsőre van szükség a kialakításához.)

A városi közösség tagjai havonta egyszer meglátogathatják a gazdaságot, és olykor a munkákban is segédkeznek – ez közösségformáló program is egyben. Lehetőségük van arra is, hogy a gazdaság mellett található, közösen megvásárolt parasztházban töltsenek egy-egy hétvégét. A közösségben fontos szempont a szolidaritás: ha például valaki nem

³⁸ http://www.okotarsulas.hu/fotoalbum/#IMG_5289m.jpg

képes anyagilag hozzájárulni egy tervezett fejlesztéshez, nem zárják ki a közösségből, helyette inkább igyekeznek más módon megoldani a helyzetet (pl. ledolgozhatja a hozzájárulását, vagy más tagok meghitelezik neki).

70. kép Közös ebéd (fotó: okotarsulas.hu⁴⁰)

A helyiek meglehetősen pozitívan fogadták a kezdeményezést, elsősorban megélhetést teremtő mivolta miatt. 8 embernek adnak munkát egy év során (bár elég alacsony munkabért fizetnek, ugyanakkor a munkahely igen jó minőségű), azonban a szám szezonálisan változik: csak 3 olyan alkalmazottjuk van, akiket egész évben tudnak foglalkoztatni. A munkahelyteremtésen kívül más módokon is igyekeznek segíteni a falunak: például a fölösleges terményből juttatnak a rászorulóknak, illetve segédkeztek a templom fölújításában. Terménylopást eddig nem tapasztaltak. Az önkormányzat is jó szemmel nézi a tevékenységüket, nem kis mértékben azért, mert a munkahelyteremtéssel az önkormányzat terheit is csökkentik (pl. kevesebb segélyt kell fizetni). Kritikát leginkább azért kapnak a helyiektől, mert a fiatalok helyett döntően nyugdíjasokat alkalmaznak, akik nyugdíjuk révén már amúgy is rendelkeznek megélhetéssel, így kevésbé rászorulóknak, mint a munkanélküli fiatalok. Másfelől viszont a helyi fiatalok jellemzően nem rendelkeznek a szükséges mezőgazdasági szaktudással.

³⁹ <http://www.okotarsulas.hu/fotoalbum/#IMAG0008.JPG>

⁴⁰ http://www.okotarsulas.hu/fotoalbum/#IMG_5257m.jpg

A herencsényi közösség bővítését tervezik a közeljövőben, miáltal a helyiek foglalkoztatását is növelni lehetne. Elképzelhető, hogy emiatt, illetve a terményspektrum bővítése okán a terület növelésére is szükség lesz. A közösség szeretné számos téren szorosabbra fűzni a kapcsolatát a faluval. Ugyanígy küszöbön áll egy nagyon hasonló kezdeményezés elindítása egy másik közösséggel egy közeli faluban. Nagyon valószínű továbbá, hogy a herencsényi modell az ország számos területén alkalmazható volna.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Magyar Ökotársulás Kulturális Nonprofit Kft.

Aldea Benedek

Cím: 2677 Herencsény, Kossuth út 50.

Drótposta: okotars@okotarsulas.hu

Honlap: <http://www.okotarsulas.hu>

A gazdaság előzetes bejelentkezés után bárki számára látogatható.

Fotók:

Ökotársulás Közösség

<http://okotarsulas.hu/>

5.4 Hernádszentandrás – Bioszentandrás

5.4.1 BioSzentandrás előzményei – a település és a közösség

Hernádszentandrás az Encsi kistérségben, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, az Észak-Magyarországi régióban található. Lakosainak száma 2012. január 1-jén 452 fő⁴¹ volt. A falu (és a környék) lakossága a rendszerváltást megelőzően a mezőgazdaságból élt. A térség hagyományai és természeti adottságai egyaránt e tevékenységet támogatták, melynek elsődlegessége abban is megnyilvánult, hogy a 35 km-re lévő Miskolc ipara sem tudott jelentős vonzerőt gyakorolni a munkaerőre.

A rendszerváltást követően ugyanakkor – mint oly sok területen – e térségben is jelentős változás következett be: a mezőgazdasági termékek piacainak megszűnése, átalakulása, valamint az ipari termelés jelentős visszaesése a térség elszegényedéséhez, a munkanélküliség megjelenéséhez vezetett. E helyzetet tovább nehezítette egy a fentiekből adódó mentális teher: a korábbi perspektívák beszűkülése, a célok eltűnése. A települések jelentős része a térségben elveszítette „arcát” és funkcióját. Megszűntek intézményei és közösségi életük is halódott.

A helyzet Hernádszentandrásán is hasonlóan alakult, 2003-tól ugyanakkor egyfajta változás indult meg: a faluban egy olyan munkát kezdtek meg, melynek célja az volt, hogy a település újra megtalálja önmagát, és képes legyen úrrá lenni a munkanélküliség, szegénység, kilátástalanság okozta nehézségeken. A feladat az volt, hogy a település újra felfedezze gyökereit, hagyományait, történetét, hogy újra látszódjon, mit jelent az, hogy valaki hernádszentandrás. Készítettek tehát egy „leltárt”⁴², mely egyik alapjává vált a közösség újjáélesztésének. Létrehozták az Összefogás Hernádszentandrásért Alapítványt, melynek rendeltetése, hogy összefogja és aktivizálja a településről elszármazottakat. Mindezek mellett felkutatták saját címerüket, és létrehozták a díszpolgári intézményt. Ünnepek, találkozók szervezésébe fogtak, közösségi tereket, emlékparkot alakítottak ki. Kezdetben évi 1-2 eseményt szerveztek, melyek száma mára meghaladja a 25-öt. (A polgármester hangsúlyozta, hogy a közösségépítésre fordított költségeket nem a település költségvetéséből, hanem jellemzően pályázati forrásokból finanszírozták és finanszírozzák.) Figyelmet fordítottak és fordítanak a település képének javítására is.

⁴¹ Forrás: Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2012. január 1.

http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=11432

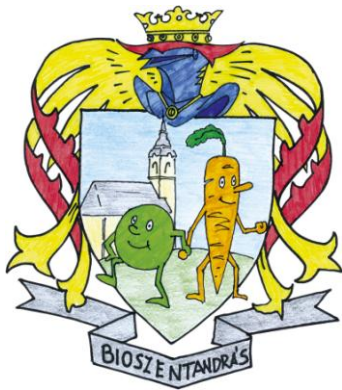
⁴² E leltár „Hernádszentandrás monográfiája” címmel 2012-ben második kiadásban jelent meg.

A közösségépítés kapcsán különösen fontos annak hangsúlyozása, hogy ez a több stádiumból álló folyamat rendkívül sok türelmet és időt kívánt meg. A kudarcok, a kétkedő hangok, a pesszimizmus mind megjelentek, és ezek lecsendesítéséhez elszántságra, elköteleződésre, kitartásra, türelemre és hitre volt szükség. Hinni kellett abban, hogy lehetséges feléleszteni a falut. A polgármester szerint mindezeket nem csak szavakkal, hanem tettekkel is sugározni kellett a faluban élők felé, hogy ők is el kezdjenek benne hinni.

Ahhoz, hogy Hernádszentandrásra létrejöhessen BioSzentandrás, az identitás- és közösségépítés volt tehát az első lépés. Nem csak azért, mert így vált láthatóvá, melyek azok a tevékenységek, melyek mentén a település újra megtalálhatja funkcióját, hanem azért is, mert a funkció betöltéséhez elengedhetetlen egy működő közösség.

A falu funkciója, melyet megtaláltak, és amelynek keretében a foglalkoztatási helyzetet is javítani tudták, a mezőgazdasági termelés, melynek évszázados hagyományai vannak a településen. A jelenlegi BioSzentandrásához tehát az az út vezetett, melyen az identitás újbóli felfedezése, a közösségfejlesztés, a települési funkciók és célok megtalálása, valamint az ezek megvalósításához szükséges eszközök előteremtése szinte egy időben történtek. E tevékenységek között nem volt fontossági sorrend: a lépések együttesen képezik azt a rendszert, melynek eredményeként BioSzentandrás életre kelt.

5.4.2 BioSzentandrás története – a projekt

71. kép Bioszentandrás logója

Hernádszentandrásra tehát nem csak a közösséget, hanem a gazdaságot is újjá kellett éleszteni. 2007-re már megfogalmazódott, hogy a mezőgazdasági termelés az irány. A célok között azonban ennél több is szerepelt: már a gondolat születésekor deklarálták, hogy olyan terményeket akarnak előállítani, melyek minősége meghaladja a tömegtermékek színvonalát. A minőségi kritérium a bio lett: úgy vélték, az ilyen termékek sokkal nagyobb valószínűséggel találnak vevőkre, mintha a tömegtermelés eszközeivel élnek. E döntést segítette az is, hogy a felkutatott mezőgazdasági hagyományokban megtalálhatók voltak olyan gyakorlatok, tudások, melyek zömében vegyszer nélküli termesztésről szóltak, és melyek nagymértékben hasonlítanak a biotermesztés jellemzőire.

A program megtervezése, kidolgozása 2007-ben kezdődött meg. A kezdetektől fontos szempontnak tekintették, hogy ne a pályázati keretek korlátai, hanem a szükségletek és a megvalósíthatóság határozza meg a program elemeit. Az első alkalommal, 2007-ben beadott pályázat nem nyert. A tervezési folyamat tehát folytatódott, és külső szakemberek együttműködésével tovább dolgoztak az eredeti terveken, melyet 2009-ben a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség leghátrányosabb helyzetű kistérségek (LHH) felzárkóztatási programján belül benyújtottak ismét. Ekkor nyert a település 28,5 millió forintot a program megvalósítására, mely 2010 decembere és 2012 májusa között zajlott. A támogatási keretből elsősorban a gazdálkodás technikai feltételeit teremtették meg: kialakították a mintagazdaságot (eleinte 6.000 m²-en, 2012-ben 12.000 m²-en), megvásárolták a szükséges eszközöket és alapanyagokat, valamint a biogazdálkodás elméleti és gyakorlati alapjait felölelő képzést biztosítottak a projektben részt venni szándékozók számára. A program céljai között nem csak a gazdaság kialakítása szerepelt: a háttérben ott munkált a gondolat, hogy csökkenteni kell a gazdasági függőséget. Hogy meg kell mutatni az embereknek, hogy meg lehet élni a falvakban, és lehetőséget adni az önellátás újbóli felfedezésére. Ezzel együtt lehetőséget teremteni egy egészségesebb és tudatosabb életvitelre.

72. kép A gazdaság⁴³

⁴³ A fotót Üveges Gábor bocsátotta rendelkezésünkre.

A projektben részt vevő 30 fő kiválasztásakor elsődleges szempont volt, hogy vállalják az alábbiakat:

- hétvégeként részvétel a képzéseken,
- saját kert rendszeres művelése,
- a hernádszentandrásai közösségi mintakertben való tevékenykedés.

A programban való részvételt a kezdetekben 25 fő vállalta. A csoport összetétele számos szempontból heterogén volt, pl. életkorban, szociális helyzetben, nem volt tehát egyetlen kritérium sem, mely a kiválasztást meghatározta volna. Kivéve talán az elköteleződést: a program sikerét ugyanis az elkötelezett, motivált résztvevőktől várták. A résztvevők éppen ezért nem kaptak képzési támogatást ebből a programból, kaptak azonban részesedést a termésből.

73. kép Szabadföldi termesztés⁴⁴

A településen élő munkanélküliek számára oly módon azonban mégis segítséget nyújtott a program (amennyiben vállalták a részvételt), hogy kapcsolódott hozzá egy foglalkoztatási ág a Start Közmunkaprogram keretében. Összefoglalóan: a fejlesztési forrásból kizárólag fejlesztés történt, leginkább abból a megfontolásból, hogy a támogatás lezárultát követően a fenntarthatóság ne kerüljön veszélybe. A foglalkoztatást pedig erre a

⁴⁴ A fotót Üveges Gábor bocsátotta rendelkezésünkre.

célra igénybe vehető forrásból finanszírozták: a 2012. és 2013. évben is a munkatársak jelentős részének bérét a Start közmunkaprogram fedezte, valamint jelen volt és jelen van az önkéntesség is (6-8 fő állandó létszám) a rendszerben.

5.4.3 BioSzentandrás múltja és jelene – a gazdaság

A BioSzentandrás projekt tehát 2010 végén indult. Az első évben, 2011-ben 6.000 m²-en kezdték a gazdálkodást, három fóliasátorban és szabadföldön. Ebben az évben a megtermelt terményeket javarészt a dolgozók kapták, munkájuk arányában, és csak kisebb rész jutott vevőkhöz. A következő évben a rendelkezésre álló terület 12.000 m²-re nőtt, és további három fóliasátorral gyarapodott. 2012-ben a dolgozókkal történt megállapodás értelmében a terményeknek már kb. 70%-át piaci értékesítésre szánták, a fennmaradó 30%-ot azonban továbbra is természetbeni juttatásként a dolgozók kapták. (Ez évben a termelői tevékenységből megközelítőleg 900.000 Ft bevétele származott az Önkormányzatnak, mely összeget teljes egészében visszaforgatták a projektbe: ebből finanszírozták különböző eszközök, vetőmagok beszerzését, a piackutatást és egyéb szolgáltatások vásárlását, az infrastruktúra fejlesztését.) 2013-ra a művelhető terület 2,5 hektárra bővült, és elkészült a fóliák fűtési rendszere.

74. kép Munka a fóliában⁴⁵

⁴⁵ A fotót Üveges Gábor bocsátotta rendelkezésünkre.

A művelhető föld területének növelése tehát fokozatosan történt. A folyamatot a település még a 2000-es években megkezdte. A jelenleg művelés alatt álló 2,5 ha területből 6.000 m² az önkormányzat saját tulajdona (ezt 2009-ben vásárolták, megközelítőleg 600.000 forintért). A fennmaradó terület hosszú távú, 20 éves bérleti konstrukcióban van az önkormányzatnál. A terület fokozatos növelésére az önkormányzatnak saját forrásából, illetőleg egyéb támogatási formákból volt lehetősége: amely program ezt engedte, ott az önkormányzat élt a földvásárlás lehetőségével (pl. a Start Közmunkaprogramon belül).

75. kép Ültető Nap, 2012. (bioszentandras.hu⁴⁶)

A program a kezdetekben 25 fővel kezdte meg működését. Mint fentebb már jeleztük, a munkatársak kiválasztásának feltétele a motiváltság volt. A motiváltságot azonban fenn kell tartani, az előforduló konfliktusokat meg kell oldani. Fontos ezt kiemelni, mert a program során volt egy időszak, amikor a közösség tagjai közötti együttműködés akadozott. Mert a közösségépítés nem csak a település egésze, hanem BioSzentandrás vonatkozásában is központi szerepet töltött be: a résztvevők minden szombat délelőtt találkoztak. Szükség volt erre, hiszen munkájukat kis csoportokba szerveződve végezték, tehát ez a nap volt az egyetlen, amikor mindenki találkozhatott. Ezekon a szombatokon hosszú időn át a konfliktuskezelés volt a főszerep, különösen az utolsó 6-8 hónapban.

⁴⁶ http://www.bioszentandras.hu/pages/bioszentandras/contents/gallery/9/8220/87159_pic_600x500.jpg

Ebben az időszakban a polgármester folyamatos jelenléte volt szükséges: ő vállalta a konfliktusban lévő felek közötti közvetítést, a célok tisztázását, a munkával kapcsolatos visszajelzést. E folyamat során mindenki számára tisztázódott, mik a célok, merre tart a program. És ennek pozitív hatásaként a 25 fő közül kiválasztódott 10 olyan ember, aki már nem csak egy munkát, hanem perspektívát lát a programban, és aki megszerezte azt a tudást és tapasztalatot, mellyel nagyobb részt vállalhat a programban, tehermentesítve ezzel a polgármestert, aki a programot a kezdetektől irányította. Különösen fontos ez, hiszen Hernádszentandrás és térsége ugyanúgy szakember-hiánnyal küzd, mint az ország falusi területeinek jó része. A 2013. évben összesen, minden munkát figyelembe véve 35 fő dolgozik a településen a mezőgazdaságban, akik közül négy fő a termékek feldolgozását végzi. (A termékfeldolgozás ötletét egyébként a kényszer szülte: 2012-ben nem volt elegendő tárolókapacitás a megtermelt zöldségek megfelelő elhelyezésére, így a feldolgozás maradt az egyetlen út.)

76. kép Termékek a IX. Bükkszentkereszti Gombanapokon, 2012-ben (bioszentandras.hu⁴⁷)

Az előző, 2012-es évben a termékpaletta 20-féle zöldségből, háromféle bogyógyümölcsből, és feldolgozott termék-különlegességekből állt. 2013-ra a paletta bővült: a konyhakerti zöldségek fajtáinak száma 25-re nőtt. Mellettük megjelenik a

⁴⁷ http://www.bioszentandras.hu/pages/bioszentandras/contents/gallery/9/10735/122289_pic_600x500.jpg

levendula termesztése, melyből különböző kézműves termékek készülnek, a zöldségek feldolgozása (pl. fokhagymás méz, házi készítésű fűszerkeverék, lilahagyma-lekvár, paradicsomlekvár stb.), valamint megindul a gyógy- és fűszernövények termesztése is. A termékfeldolgozás az előző évben még kísérleti jelleggel zajlott, és elsősorban a kóstoltatás, tesztelés volt a cél, ám idéntől a feldolgozott termékeket saját arculattal rendelkező csomagolásban kezdik értékesíteni. A termesztendő növények későbbi összetétele is meghatározásra került: elkészült a következő négy évre vonatkozó vetésterv, melynek összeállításában az Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet és helyi szakemberek voltak BioSzentandrás segítségére. A termékkínálat folyamatos biztosítása érdekében szintén ez évtől a melegházi és szabadföldi növénytermesztés is ötvöződik.

Az árak tekintetében BioSzentandrás a tömegtermékek és a biotermékek közé pozícionálta magát. Céljuk volt, hogy olyan áron értékesítsenek, mely minél szélesebb réteg számára elérhetővé teszi az egészséges élelmiszert. Nyilvánvaló volt, hogy egy bevásárlóközpont áraival nem tudnak versenyre kelni. Ugyanakkor az élmény, amely a zöldség akár saját kezű leszedését, a termesztési környezet megismerését jelenti, valamelyest kompenzálhatja az árban a vevő részéről realizált veszteséget. Az árak elérhető szinten tartása mellett különböző akciókkal igyekeznek megtartani és tovább bővíteni a vásárlókört. Az akciók egyének vagy csoportok számára szólna, és van, hogy egy-egy terméket, de van úgy, hogy termékcsoportot érintenek, és jellemzően egyedi módon kerülnek kialakításra.⁴⁸

A megtermelt és előállított termékek értékesítésére több csatorna is van:

- Nyitott Kert (a legnagyobb forgalmat bonyolító bázis) – lehetőség van a termesztés helyszínén hétfőtől szombatig vásárolni, akár saját kézzel leszedni a megvásárolni kívánt zöldséget
- Anyukám Mondta étterem (Encs) – BioSzentandrás rendszeres beszállítója az étteremnek, mely 2012-ben elnyerte az „ország legjobb vidéki étterme” címet; a tervek szerint az étterem heti egy alkalommal közvetlen értékesítési lehetőséget és biztosít területén BioSzentandrásnak
- webshop – <http://www.bioszentandras.hu/webshop/>
- piacokon való részvétel

⁴⁸ A termékekről és az árakról információk az alábbi menüpontokban találhatóak: <http://www.bioszentandras.hu/aktualis/> és <http://www.bioszentandras.hu/zoldsegeink-2012/>.

5.4.4 Összegző gondolatok

BioSzentandrás legfőbb erőssége, hogy teljes mértékben illeszkedik a helyi adottságokhoz: a vállalkozás megalapozásának első lépése volt, hogy minden vonatkozásban megismerték azt a közeget, amelyben létre akarták hozni. Ez magában foglalta a történelem, a hagyományok, a gazdaság és az emberek megismerését. Ez a vállalkozás életképességének alapja. Ám önmagában ez még nem elég. Szükséges volt rendkívül sok türelem, alkalmazkodóképesség, a közösség felélesztése és életben tartása, a folyamatos önreflexió, és elköteleződés.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

BioSzentandrás

Hernádszentandrás Község Önkormányzata

Cím: 3852 Hernádszentandrás, Fő u. 41.

Telefon: 06-46-456-201; 06-46-556-210

Drótposta: szentandras@hernadktv.hu

Honlap: <http://www.bioszentandras.hu/>

<http://www.hernadszentandras.hu/>

Kapcsolattartók, értékesítő munkatársak:

Hegedűs Lajos (kertészet): 06-20-234-7285

Kiss Adrienn (értékesítés, marketing): 06-30-653-3139, adrienn.kiss04@gmail.com

Magyarné Schulcz Mária (feldolgozás): 06-30-270-5115, maria.schulcz@freemail.hu

A Nyitott Kert hétfőtől-szombatig (előzetes egyeztetést követően akár vasárnap is) várja a vásárlókat. Látogatás előtt legalább 15 perccel érdemes felhívni az egyik értékesítő munkatársat, hogy a megérkezés idejére már jelen legyen a kertben egy ott dolgozó.

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Üveges Gábor, Hernádszentandrás polgármestere

Fotók:

A képeket Üveges Gábor úr bocsátotta rendelkezésünkre, illetve a bioszentandras.hu honlapról származnak.

5.5 Kerecsend: mezőgazdasági lokalizáció, menzareform – önkormányzati program

Kerecsend 2300 lakosú település Heves megyében, az Egri kistérségben. A lakosság kb. 40%-a roma. A község polgármestere a 2006-os választások óta Sári László. Közvetlenül az akkori választások után indították el a helyi étkeztetési programot.

A program gerincét a helyi mezőgazdasági termelés fokozásával összekötött menzareform adja. A helyi óvodások, általános iskolások, illetve ezen intézmények munkatársai (összesen kb. 300 fő) a kerecsendi óvoda konyháján változatos receptek alapján készített ételeket kapnak a menzán. Az ételek elkészítésekor igyekeznek minél inkább helyben termelt, ökológikus gazdálkodásból származó, idényjellegű alapanyagokat fölhasználni. E helyi alapanyagok két forrásból származnak. Egyrészt a 6-8 főnyi közmunkás által művelt önkormányzati földekről, ahol mindig az önkormányzattal együtt döntenek el, hogy az adott évben miből mennyit kell vetni. Másrészt pedig kerecsendi kistermelők fölöslegéből is vásárolnak. Az elmúlt években sikerült fokozni a helyi élelmiszer-termelést az önkormányzati- és a magántulajdonú földeken egyaránt. A helyi mezőgazdálkodás erősödését azzal is próbálják elérni, hogy mezőgazdasági továbbképzést nyújtanak, illetve vetőmagokat osztanak a hátrányos helyzetű lakosságnak. Ezzel segítik számos elhanyagolt kert újbóli művelésbe vonását, és már az elmúlt években is sokaknak kedvet csináltak a földműveléshez.

Az óvoda – amely a Zöld Óvoda címet is elnyerte – azzal is támogatja az étkeztetési programot, hogy kertjében minden óvodai csoportnak van egy saját ágyása, amelyet az óvodások segítségével gondoznak. Ezáltal a gyerekek már egész kicsiként a gyakorlatban tanulnak mezőgazdálkodni.

A program sikere sokak közreműködésének köszönhető. Mezőgazdasági szakemberek, kistermelők, őstermelők segédkeznek a program megvalósításában. Támogatást kaptak, illetve kapnak a cigány kisebbségi önkormányzattól, a helyi faluvédő egyesülettől, helyi vállalkozóktól, valamint a katolikus egyháztól is. Továbbá sikerült megnyerniük a programnak a neves séfét, Buday Pétert is, aki többször is járt Kerecsenden, segített a menzaétlapok összeállításában, illetve főzni is tanította az embereket.

A közeljövő tervei között szerepel a szőlő- és gyümölcskultúra erősítése tanfolyamokkal és gyümölcsfák szétosztásával, fóliasátor létesítése, valamint tájfajták termesztésbe vonása.

77. kép Buday Péter Kerecsenden főz (fotó: Bors⁴⁹)

Ami a program tágabb kontextusát illeti, a polgármester a részvételi demokrácia irányába mozdítja a falut, a döntésekbe igyekszik becsatornázni a helyiek véleményeit. A lakosság jellemzően pozitívan fogadja az önkormányzat által indított programokat. Az önkormányzat rengeteg energiát fektet a roma lakosok integrációjába, és számos sikeres, példaértékű kezdeményezésük létezik e téren.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Kerecsend Önkormányzata

Sári László polgármester

Telefon: 06-36-550-321

Drótposta: polgarmester@kerecsend.hu

Honlap: <http://kerecsend.hu/>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Koósné Reha Valéria, óvodavezető

Sári László, Kerecsend polgármestere

Szucsik Sándor, élelmezésvezető

⁴⁹ http://www.borsonline.hu/20100205_250_forintbol_reformalja_a_konyhat_buday

5.6 Komplex önkormányzati program a helyi mezőgazdaság föllendítésére Gyulán

Békés megye jelenleg Magyarország egyik hátrányos helyzetű térsége: a munkalehetőségek szűkösek, igen sokan vándorolnak el a megyéből. A népszerű turisztikai célpontnak számító Gyulán bár kevésbé érzékelhetők ezek a problémák, kétségtelenül jelentkeznek ott is. A mezőgazdaságnak komoly hagyományai vannak a térségben, nem kis részben a kedvező táji adottságoknak köszönhetően, ám mostanában sok föld hever parlagon. 2011 elején a gyulai önkormányzat komplex programot indított a helyi mezőgazdaság föllendítésére, javítandó ezzel a helyi megélhetőségi lehetőségeket is.

Első lépésben létrehozták a Gyulai Szorgos Hangya Szociális Szövetkezetet. A két világháború között a Hangya szövetkezeteknek nagyon fontos szerepük volt a vidék életben tartásában Magyarországon, így Gyulán is. E régi szövetkezetek mintájára hozták létre az új szervezetet, amelynek jelenleg mintegy 100 tagja van. 2013-tól az önkormányzat is egy közülük, miáltal már önkormányzati tulajdonú eszközöket is használhatnak a szövetkezeti tagok. Ugyanakkor a hosszabb távú cél az, hogy a szövetkezet az önkormányzat nélkül is működőképes legyen.

A szövetkezetből nőtte ki magát egy eredeti, Magyarországon valószínűleg páratlan kezdeményezés, a Földbank program, amely 2012 tavaszán indult útjára. Az önkormányzat igen sok területét eladta az utóbbi időkben, kevés saját földje maradt. Ugyanakkor sok a kihasználatlan terület a város határában, ezek tulajdonosai följánlhatják földjeiket az önkormányzat számára. Az önkormányzat használati/kezelői szerződést köt velük, ami azt jelenti, hogy a tulajdonos a földet meghatározott időre az önkormányzat rendelkezésére bocsátja szabad használatra. A tulajdonosok ellenszolgáltatást nem kapnak, mégis megéri nekik, mert nem büntetik meg őket a parlagon hagyás, elgazosodás miatt, továbbá költeniük sem kell a földre. A területek többsége kiskert, illetve kisebb parcella, tulajdonosaik pedig jellemzően idősebb emberek, akik nem képesek már kezelni területeiket. A földeket az önkormányzat egyrészt a közmunkaprogramban hasznosítja, másrészt a szövetkezeti tagok rendelkezésére bocsátja. Továbbá a Földbank program keretében az önkormányzat igyekszik összehozni azokat az embereket, akiknek van földjük, de nem művelik, azokkal, akiknek nincs, de szeretnének mezőgazdálkodni. Ezáltal előbbieik bérbé adhatják területüket utóbbiaknak – általában nem pénzért, de előfordul ez is. A program működtetéséért egy önkormányzati cég, a 2012-ben létrejött Gyulai

Városfejlesztési-Mezőgazdasági Kft. a felelős. Széles körben népszerűsítik, így például a helyi televízióban, újságokban és plakátokon is.

A közmunkaprogram keretében művelt – részben önkormányzati tulajdonú, részben a Földbank programból származó – földek mintegy 150 embernek adnak munkát. Az itt termelt terményeket elsősorban a városi közétkeztetésben használják föl, de helyi élelmiszerboltok is árulják ezeket.

A közmunkaprogramhoz kapcsolódik még egy együttműködés is a tápiószelei génbankkal (NöDiK-kel). Ennek keretében Békés megyei tájfajtákat igyekeznek feltérképezni és begyűjteni, majd pedig ezeket, illetve a génbankból kapott növényeket szaporítani egy agrármérnök szakmai vezetésével, közmunkások segítségével. A későbbiekben szeretnék kiosztani a megfogott magvakat kistermelők számára.

A szövetkezet hozta létre a Háztáji Gazda Hálózatot is, amelynek célja a háztáji gazdaságok rehabilitációja. A város környékén sokan élnek tanyákon, mégsem művelik földjeiket. A hálózat létrehozásával ezt a helyzetet szeretnék főlszámolni. Vetőmagvakat, gyümölcsfákat, állatokat (csirkéket, mangalicákat), továbbá mezőgazdasági eszközöket osztottak ki. A cél az, hogy az emberek képesek legyenek önellátásra termelni, és esetleg még felesleg is keletkezzen, amit értékesíteni tudnának a piacon. Kezdetben a mélyszegénységben élők jelentették a célcsoportot, de most már anyagi helyzetétől függetlenül lehet csatlakozni. Voltak ugyan lemorzsolódók is, de a többség élni tudott a lehetőséggel: jelenleg 25-30 család vesz részt a programban.

A helyi terményekre alapozott közétkeztetésen túl más módokon is igyekszik támogatni az önkormányzat az értékesítést. Egyrészt folyamatosan fejlesztik és népszerűsítik a városi piacot, amely 2012-től szintén a Gyulai Városfejlesztési-Mezőgazdasági Kft. ellenőrzése alá tartozik. Másrészt több faházat helyeztek el a város különböző pontjain, amelyekben április és október között helyi termelők portékáit lehet megvásárolni. A faházakban garantáltan gyulai termékeket árusítanak, ami a piacról nem mindig mondható el. Harmadrészt a minőségi termékeket előállítók értékesítési lehetőségeit javítja az önkormányzat által létrehozott „Gyulai Termék” védjegy is, amelyet mezőgazdasági termelők és kézművesek egyaránt használhatnak – egy bizottság dönti el, hogy ki csatlakozhat hozzá.

Az önkormányzat igyekszik fejleszteni a mezőgazdasági termékeken alapuló feldolgozóipart is. Főleg a helyben nagy hagyományokkal rendelkező, ám az utóbbi időben igencsak leépült húsiparban látnak fantáziát.

78. kép Gyulai termék címke

Két év elteltével még nem lehet igazán megítélni a gyulai önkormányzat mezőgazdasági programját. Annyi viszont mindenképp elmondható, hogy a program mintaszerűen sokrétű: nemcsak hogy figyelmet fordít mind a termelésre, mind pedig az értékesítésre, de mindkét területen jó néhány figyelemre méltó kezdeményezést foglal magába.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Gyula Város Önkormányzata

Alt Norbert alpolgármester

Cím: 5700 Gyula, Petőfi tér 3.

Telefon: 06-66-526-800

Fax: 06-66-526-800 / 294

Drótposta: altn@gyula.hu

Honlap: <http://gyula.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Alt Norbert

Geist Tamás

5.7 Szatyor bevásárlóközösség és bolt Budapesten

A bevásárlóközösségek lényege, hogy egy – jellemzően városi – közösség személyes kapcsolatba lép környékbeli termelőkkel, és tőlük szerzik be ételmük jelentős részét. Ily módon közeli és megbízható forrásból jutnak rendszerint biominőségű élelmiszerhez, miközben a helyi gazdaságot, illetve a termelők megélhetését is támogatják. Magyarországon a Szatyor volt az egyik első bevásárlóközösség, amely mára egy bolttal is kiegészült, és ezáltal jóval több embert szólít meg, mint egy hagyományos bevásárlóközösség.

79. kép Az üzlet belseje (fotó: Szatyorbolt⁵⁰)

A Szatyor 2005-ben indult: a Tudatos Vásárlók Egyesületének néhány tagja és barátai szerveztek egy kb. tízfős bevásárlóközösséget. Bár ez a kezdeményezés – főleg a tagok jó részének vidékre költözése miatt – hamar elhalt, egyik tagja, Kármán Erika úgy döntött, újjáalakítja egy másik közösség számára. Azóta mind a mai napig ő a Szatyor főszervezője. 10-15 emberrel indultak, a közösség teljesen nyitott volt. Bár sosem hirdették magukat, az emberek egymásnak adták tovább a Szatyor hírért, és egyre többen csatlakoztak. A szervezőmunka oroszlánrészét két-három ember végezte, ami gyakran túl nagy terhelést jelentett. 2010-re 50-60 főre duzzadt a létszám, ami már elviselhetetlenül nagy munkát jelentett az önkéntesként dolgozó szervezőknek. Ezzel világossá vált, hogy változtatni kell: vagy visszaveszik a létszámot, vagy egy új rendszert találnak ki. Utóbbi mellett döntöttek, már csak azért is, mert szerettek volna fejlődni, újdonságokat behozni, valamint sok embert megszólítani. Problémájuk volt a legalitással is: a Szatyornak ekkor még nem volt semmilyen jogi státusza, ami néhány tagnak problémát jelentett, és sokszor

⁵⁰ <http://szatyorbolt.hu/>

az sem volt világos, hogy kié a felelősség bizonyos esetekben. E problémát megoldandó létrehozták a Szatyor Egyesületet, amely 2011 elején került bejegyzésre. Ekkoriban találtak rá baráti vonalon egy „angyalbefektetőre” is, azaz olyan befektetőre, aki nem a profit reményében, hanem társadalmi értékei miatt támogatja egy kezdeményezés elindulását. Ő nemcsak pénzt, hanem szakértelmet is belerakott a kezdeményezésbe, különösen a stratégiai tervezésben segített sokat. Tanácsára alapították meg az egyesület mellé a Szatyor Zrt.-t is. 2012 tavaszán megnyitották a Szatyorboltot a Blaha Lujza tér közelében, a Gyulai Pál utcában, ahol már nemcsak a közösség tagjai vásárolhatnak a termékekből. A befektető segítségével vált lehetővé az is, hogy legyen két főállású alkalmazottjuk: egyikük a boltban, másikuk az egyesületben dolgozik. Ugyanakkor mindmáig számos önkéntes segíti munkájukat. A pénzinjekció révén indíthatták el szervezett szemléletformáló tevékenységüket is. Ennek keretében például 2013 elejétől „Mi fán terem?” címmel beszélgetéssorozatot szerveznek kétheti rendszerességgel, ahol egy-egy termelő beszélget a vásárlókkal életútjáról, illetve munkája mindennapjairól.

80. kép A pult - minden földi jóval (fotó: Hélène Bienvenu⁵¹)

A Szatyornak jelen pillanatban 30-40 beszállítója van. Többségüket a szervezők keresték meg, de akadnak olyanok is, akik jelentkeztek náluk. Kizárólag olyan termelőtől rendelnek a szervezők, akivel már személyesen is találkoztak. Fontos továbbá, hogy a termelőnek nyitottnak kell lennie az évi egyszeri csoportos látogatásra, amikor is a vevők

elmehetnek megnézni, hogy miként dolgozik a termelő, illetve rendszerint segítenek is neki a munkában. Ez hatékony szűrőt jelent, hiszen aki másként termeszt, mint ahogy állítja magáról, aligha látja a vásárlókat szívesen a földjén. Több termelő jogi kényszerek miatt (pl. nincs őstermelői igazolványuk) szorult ki a Szatyorboltból, ám újabban az Egyesület heti minipiacot szervez, ahol ők is árusíthatják portékájukat.

A friss termékeket 50 kilométeren belülről szerzik be. A tartósakat olykor távolabbról, de szinte kizárólag Magyarországon belülről. Tartanak ugyan néhány nem magyar terméket is (pl. kávé, tea, olívaolaj), ezekből azonban csak a méltányos kereskedelem által közvetített árukat engedik be. A termékek egy részét maguk a termelők szállítják Budapestre, a többiért a Szatyor egyik fizetett munkatársa jár el rendszeresen a termelőkhöz. Rengetegféle termékük van az alapélelmiszereken túl is: lekvárok, szörpök, gyümölcslevek, borok, házi sütemények, vetőmagok stb. A zöldség- és gyümölcskínálat zöme friss vagy tartósított idénytermék. A zöldségek szinte kizárólag minősített biotermékek. Ezeken kívül is sok biominőségű termékük van, amelyekre a „kíméletes gazdaságból származó” jelzót használják. A szervezők nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy csomagolást csak a legszükségesebb esetben használjanak, és akkor is minél inkább környezetkímélő anyagokból.

A termékek átlagosan olcsóbbak, mint a biotermékek, ugyanakkor drágábbak a hipermarketekben megszokottnál. Ez nyilvánvalóan nagymértékben behatárolja a vásárlók körét is. A vevők többsége fiatal, környezettudatos, háztartást vezető nő, de jócskán akadnak olyan vevők is, akiket leginkább az vonz, hogy a Szatyornál jutányos áron juthatnak jó minőségű ételhez (például ínycsekek). Sokak számára vonzó minden bizonnyal az is, hogy a termelőkkel való közvetlen kapcsolat miatt a vásárló sokkal több információhoz juthat a termékekről, mint egy boltban, vagy akár a piacon.

A vásárlók a termékek közül szabadon választhatnak: rendeléseiket mindig legkésőbb két nappal az átvétel előtt kell leadniuk. Minden héten kétszer vehetik át a megrendelt árukat, jelenleg a bolton kívül két másik átvételi helyen (de továbbiakat is terveznek a közeljövőben). Ebben a rendszerben olykor megesik, hogy nem mindenkinek jut minden megrendelt termékből, de az esetek többségében sikerül kielégíteni az igényeket. A rendelés regisztrációhoz kötött. Ha valaki nem viszi el időben a megrendelt terméket, annak minőségéért a bolt működtetői a továbbiakban nem vállalnak felelősséget. A szabad termékválasztás mellett léteznek egységcsomagjaik is, ahogy egy dobozrendszer esetében

⁵¹ <http://www.spottedbylocals.com/budapest/szatyorbolt/>

(„kis szatyor”, „nagy szatyor”), ezeket a szervezők állítják össze a legjobb minőségű árukból. A vásárlások mintegy harmada ezen a módon történik. Lehetőség van továbbá arra is, hogy valaki előzetes rendelés nélkül vásároljon a boltban, ám ilyenkor csak limitált árukészletből választhat, mivel az előzetesen rendelőket részesítik előnyben. Házhoz szállítást is vállalnak, amit Budapest belső kerületeiben kerékpáros fuvarral teljesítenek.

Az Egyesület taglétszáma 50 és 100 fő között mozog – ők 10% kedvezménnyel vásárolhatnak. Vevőik száma azonban ennél legalább egy nagyságrenddel nagyobb, erre utal, hogy heti hírlevelüket jelenleg mintegy 1800 címre küldik. A bevásárlóközösség egy laza közösséget jelent jelenleg, ám remek lehetőséget nyújt a találkozásra ismerősökkel, illetve a megismerkedésre hasonlóan gondolkodó emberekkel akár az áruk átvételekor, akár a közös programok alkalmával.

Az „angyalbefektető” már hátrébb lépett, a rendszer szinte önfenntartóvá vált. A teljes önfenntartáshoz a közeljövőben nagyobb értékű termékekkel tervezik bővíteni a kínálatot (pl. kozmetikai alapanyagok, könyvek). A rendszer gyenge pontját jelenleg alighanem az jelenti, hogy túlságosan is egy emberre épül: a főszervező jelenleg éves átlagban heti 30-40 órát dolgozik a Szatyorban, ráadásul önkéntes alapon – mind az egyesületet, mind pedig a céget gyakorlatilag ő vezeti. Ez hosszabb távon aligha fenntartható. Rajta kívül lényegében csak a két fizetett alkalmazott tesz a Szatyorba nagyobb munkát, a többi önkéntes csak heti pár órát tevékenykedik.

A Szatyor közvetve vagy közvetlenül nagyon sokaknak adott mintát: az utóbbi években gomba módra szaporodtak a bevásárlóközösségek Magyarországon, számuk jelenleg 50 körül mozoghat. Sokan közülük használják a Szatyor nevet is. Többek között nagycsaládosok és egyházakhoz kötődő közösségek is szerveznek bevásárlóközösségeket, gyakran a Szatyorral ellentétben nem is a környezettudatosság a fő motivációjuk. A Szatyor szervezői szívesen segítenek is új bevásárlóközösségek elindulásában, ahogy ezt már eddig is több esetben megtették – gyakran osztják meg tudásukat, tapasztalataikat.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Szatyorbolt

Cím: 1085 Budapest, Gyulai Pál utca 12.

Kármán Erika

Telefon: 06-20-322-8181, 06-1-781-8038

Drótoposta: info@szatyorbolt.hu

Honlap: <http://szatyorbolt.hu>

<http://szatyoregyesulet.hu>

A bolt keddtől-péntekig 10.00-20.00 óráig, szombaton 9.00-14.00 óra között van nyitva.

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanya:

Kármán Erika

Források:

<http://szatyorbolt.hu>

<http://szatyoregyesulet.hu>

Fotók:

Szatyorbolt

<http://szatyorbolt.hu>

Hélène Bienvenu / Spotted by Locals

<http://www.spottedbylocals.com/budapest/szatyorbolt/>

5.8 Liliomkert – Termelői piac Káptalantótiban

Káptalantóti mintegy 430 fős település a Balaton-felvidéken, Veszprém megyében, a Tapolcai járásban, Tapolcától 6 kilométerre. Itt indított el 2007-ben egy termelői piacot egy helyi lakos, Harmathy Ildikó, aki mindmáig a piac főszervezője. A káptalantóti piac különleges hangulata és széles áruválasztéka mellett leginkább amiatt vált országos hírűvé, hogy a főszervező nyíltan és kitartóan küzd az állami hatóságokkal a piac működését nehezítő, olykor szinte ellehetetlenítő jogszabályok ellen.

81. kép Alku a piacon (fotó: Liliomkert⁵²)

Káptalantóti nem bővelkedik munkalehetőségekben, ráadásul a helyi termelőknek értékesítési nehézségeik voltak – ez adta a fő motivációt Harmathy-nak a piac elindításához. Saját tulajdonú területén („Liliomkert”), saját kezdőtőkéből létesítette a piacot. Már a kezdetektől fogva folyamatosan jelentkeztek konfliktusok a piacszervező és az állami hatóságok között. Eleinte az volt a fő konfliktusforrás, hogy a termelői piacokra ugyanolyan szabályozás vonatkozott, mint a vásárcsarnokokra, ami túlzott higiéniai elvárásokat támasztott a piacokkal szemben. 2009-től külön szabályozás vonatkozik a termelői piacokra, az elvárások normalizálódtak, bár még mindig volna mit csiszolni a szabályozáson. Ráadásul a hatóságok nem mindig követik a szabályozás változásait. További problémák is adódtak. A piac területe telekkönyvileg szántó, így a más célú

⁵² <http://liliomkert.lapunk.hu/?modul=galeria&a=49722>

használatot mind a földhivatal, mind a környezetvédelmi felügyelőség kifogásolta; az építési hatóság pedig 2011-ben a piac lebontásáról határozott. Bár a büntetőeljárások közül néhány mindmáig folyamatban van, a helyzet 2012 vége óta sokat javult, miután a Vidékfejlesztési Minisztérium nyíltan kiállt a káptalantóti piac mellett. Ennek nyomán a Veszprém megyei kormányhivatal összehívott egy találkozót, ahol Harmathy és a piacot támadó tucatnyi hatóság képviselői voltak jelen. E megbeszélés hatására a legtöbb hatósággal rendeződött a viszony. A piacszervező harca az állami hatóságokkal eklatáns példája a polgári engedetlenségnek. (Vagyis annak, hogy egy magasabb etikára hivatkozva nyíltan szembemegyünk az értelmetlennek tartott törvényekkel, kormányzati intézkedésekkel.)

82. kép Standok a fák alatt (fotó: Liliomkert⁵³)

A főszervező becslése szerint a télen-nyáron minden vasárnap üzemelő piacnak 2012-ben több mint 150 ezer látogatója volt, ezzel az ország egyik leglátogatottabb termelői piaca. A vevők zömmel nem helyi lakosok (számukra jellemzően túl drágák a termékek), hanem inkább hétvégi telkek nagyrészt budapesti tulajdonosai, illetve turisták – turistabuszok is egyre gyakrabban állnak meg a Liliomkertenél. Az árusok mintegy fele élelmiszert, nagyjából harmada kézműves termékeket, a maradék kb. 15%-uk pedig

⁵³ <http://liliomkert.lapunk.hu/?modul=galeria&a=49722>

régiségeket, használt tárgyakat értékesít. (Ez utóbbiak kapcsán ökológiai szempontból ellentmondás, hogy bár egyfelől használt tárgyak továbbadása fenntarthatósági szempontból kívánatos, másfelől ezek a tárgyak nem egyszer hosszú utat megtéve, nagy környezetterhelés árán jutnak el a káptalantóti piacra – pl. angol használt ruhák.) Főszezonban, július-augusztusban 200-nál is több árus szokott érkezni a Liliomkertbe – a minimális létszám (a leghidegebb periódusokban) 20 fő körül mozog. Noha az árusok többsége Veszprém, illetve Zala megyei, mostanság már különösen főszezonban az ország minden tájáról érkeznek (ami egyfelől csökkenti a piac helyi jellegét, másfelől viszont részben védhető azzal, hogy az országban egyelőre kevés a termelői piac).

Káptalantóti lakóinak többsége eleinte nehezen fogadta be a piacot, idegen testként tekintettek rá. Ez a helyzet gyorsan megváltozott, miután rájöttek, hogy az ő megélhetésüket is szolgálja. Jelenleg több tucat helyi családnak származik rendszeres jövedelme a piacból. A helyiek ma már gyakorlatilag kivétel nélkül a piac mellett állnak.

A Liliomkert egyik legfőbb pozitívuma, hogy fontos találkozóhellyé is vált, közösségteremtő ereje kiemelendő. Előadó- és képzőművészek is hozzájárulnak a piac emberi, családi hangulatához, ami tovább növeli a Liliomkert vonzerejét.

Harmathy Ildikó sok más termelői piac szervezőjével tartja a kapcsolatot, rendszeresen nyújt nekik tanácsokat. Ily módon a Liliomkert számos további piackezdeményezésnek adott mintát szerte az országban.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Liliomkert Piac

Cím: 8283 Káptalantóti, Petőfi u. 1. (GPS: 46.854325, 17.520345)

Harmathy Ildikó

Drótposta: harmathyildiko@gmail.com

Telefon: 06-30-266-0706

Honlap: <http://liliomkert.lapunk.hu/>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanya:

Harmathy Ildikó

5.9 Az Élő Tisza védjegy

5.9.1 A tájgazdálkodás jelentősége

A Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület (SZÖVET) számos más kezdeményezéshez hasonlóan a környezet- és természetvédelmi céloktól jutott el a komplex vidékfejlesztés, illetve annak részeként a helyi gazdaság megerősítésének gondolatáig, majd a gyakorlati piacfejlesztés lépéseire.

A Tisza mentén, illetve attól távolabb, az egyesület megalakulását megelőzően is számos szakember, gazdálkodó kereste a táji adottságok ésszerűbb használatának, a fenntartható ártéri gazdálkodás megvalósításának lehetőségeit. Számos kutatás egybehangzó állítása, tapasztalatok arra utalnak ugyanis, hogy a vízelvezető vízrendezés XIX. század közepe óta meghonosult gyakorlata, a folyószabályozás hosszú távon a Kárpát-medence tájainak vízvesztéséhez, kiszáradásához vezet. Különösen súlyos károkat okoz az árterek megfosztása a rendszeres elöntéstől a Tiszai Alföldön. Ez a terület ugyanis rendszerszerűen csapadékhiányos. A medence belső területeire nem a felhőkből érkezik az éltető víz, hanem a folyók szállítják ide a hegyvidéki, nedvesebb tájakról. A nagyüzemi szántóművelésnek alárendelt Alföld ma a vízpótlástól megfosztott. Növekvő szélsőségek: árvíz, belvíz, aszály jellemzik. Az uralkodóvá vált, nagybirtokokra alapozott, intenzív szántóművelés ugyanakkor oda is vezet, hogy a vidék gazdasági erejét elveszti, mivel a haszon szűk körben csapódik le. Az ökológiai fenntarthatatlanság gazdasági, társadalmi földcsuszamláshoz is vezet. Az összefüggő válság, leépülés megállításához a táji adottságokhoz igazodó gazdálkodásra lenne szükség – az ártér és a folyó élő kapcsolatának helyreállítására, a biodiverzitás növelésére, a szántók visszaszorítására, mozaikos, változatos gazdálkodás kialakítására. Ez a helyi közösségeknek is változatosabb megélhetési lehetőségeket, stabilabb létalapot nyújtana.

5.9.2 A szövetség kezdetei

E gondolatokat, a komplex, fenntartható ártéri tájhasználat szükségességét foglalta össze a 2006. március 10-én közzétett a *Memorandum a Tiszáról* című dokumentum. Ehhez 23 civil szervezet, 27 gazdálkodó, illetve gazdálkodó szervezet, 4 önkormányzati társulás, 31 önkormányzat, a tudomány 17 képviselője és 19 egyéni támogató csatlakozott. Nem sokkal ezután alakult meg a Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület, melyet 2007-ben jegyezték be. A szervezet célja a Tisza folyó vízgyűjtőjén élők megélhetési lehetőségeinek javítása, árvízi és környezeti biztonságának növelése, a Tisza ökológiai értékeinek megőrzése és

gyarapítása, hogy e táj lakói jó életminőségben és biztonságban élhessenek. A Szövetség olyan gazdálkodási mintákat kíván elterjeszteni, melyek megvalósítják ember és folyó fenntartható együttélését: a tájak adottságainak megfelelnek, az élet gazdag változatosságát gyarapítják és a tájban élő emberek boldogulását segítik elő.

Az alapítók között a tájgazdálkodás bevezetését kutató és kipróbáló szakmai műhelyek, gazdálkodók mellett önkormányzatok, civilek is szép számmal akadtak. Az egyesülethez az induláskor 38-an csatlakoztak, ma 70 személy, illetve szervezet a tagja. A kezdetekkor a Tisza menti tájak közül a Bereggel, a Bodrogekkel, a Kesznyéteni Tájvédelmi Körzet környékével, a Borsodi Mezőséggel, Nagykörű és környékével, a Nagy-Sárréttel (Túrkeve és környékével) és a Kis-Sárréttel (Biharugra és környékével) alakultak ki szorosabb kapcsolatok. Az Egyesület tiszteletbeli elnöke Andrásfalvy Bertalan professzor, elnöke pedig Veres Nándor, nagykörűi polgármester lett.

A SZÖVET megalakulását és munkáját segítette az „Élő Tiszáért” elnevezésű program 2008-ig. A 2005-ben indult, hároméves programot a Környezetvédelmi Világalap forrásaiból (GEF) az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) támogatta. Társfinanszírozóként a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (KvVM) segítette a munkát. A kivitelezéséért a KvVM Természet- és Környezetmegőrzési Szakállamtitkársága felelt, irodájának pedig a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság adott otthont. E program célja volt, hogy a biológiai változatosság megőrzését, gyarapítását szolgáló ártéri tájgazdálkodási rendszert tegye meghatározó gazdálkodási formává a Tisza vízgyűjtőjén. Célja tehát egybevágott a SZÖVET céljaival. Az „Élő Tiszáért” Program a SZÖVET megalakulását és „saját lábra állását” támogatta 2008-ig a működési feltételek egy részének megteremtésével, a forráskeresésben, tanácsadással, és egyéb technikai segítségnyújtással. A SZÖVET irodáját Nagykörűben alakították ki.

5.9.3 Tudományos alapok

A tiszta-menti ártéri tájgazdálkodás megvalósítása érdekében több szálon indult meg a munka. A tudományos alapokat a korábbi szakmai műhelyek összefogásával megvalósított kutatások, illetve kiadványok, rendezvények biztosították. Ennek csak néhány mérföldkövét említjük meg itt:

- Arat a magyar konferencia (2007);
- IV. Hagyomány és természet konferencia (2007);
- Tiszai Alföld Jövőkép (TÁJ – KÉP) Projekt, 2008-2010;

- Szelídvízország (2009) – kézikönyv arról, hogy az ártéri tájgazdálkodás hogyan lenne megvalósítható és hogyan tehető jövedelmezővé a XXI. század Magyarországon;
- Szélsőséges területi vízkészlet-kockázatok hatékony, fenntartható kezelési alternatívái közép- és hosszútávra Projekt (WATERISK, alvállalkozóként, 2009-2011);
- Integrált tájfejlesztési program (ILD) – A víz- és tájgazdálkodás hatékonyságának fejlesztése a Tisza vízgyűjtőn (2009-2011).

E kutatási projektek eredménye számos kiadvány, rendezvény, sajtómegjelenés is. Az Egyesület Tiszavölgy című lapjának négy száma jelent meg.

5.9.4 Érdekképviselő

A tudományos munkát érdekképviselői munka egészíti ki. A SZÖVET, más civilekkel együtt azért lobbizott, hogy az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban, illetve a Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése során az ártéri tájgazdálkodás megteremtése kapjon pénzügyi és vízgazdálkodási lehetőségeket. Mindez idáig az ezzel kapcsolatos lobbimunka nem bizonyult eredményesnek, jóllehet ez lenne az alap a fenntartható tájhasználat megteremtéséhez. Így az egyesület egyre nagyobb figyelmet kezdett fordítani a gazdálkodók számára közvetlenül hasznosítható tevékenységek felé. Abból a felismerésből léptek ebbe az irányba, hogy a fenntartható tájhasználat megteremtésében az elsődleges szövetségesek a helyi gazdálkodók lehetnek. Az ő együttműködésüket azonban leginkább akkor lehet megnyerni, ha a környezetkímélő termelés (előbb-utóbb) a megélhetés alapjává is válik.

5.9.5 A helyi gazdaság fejlesztése és a védjegy

Az „Élő Tiszáért” UNDP-GEF-KvVM Program tette lehetővé a Biodiverzitás Pályázati Mikroalap meghirdetését 2006. decemberében. Az azóta lezárult és elbírált támogatási lehetőség a SZÖVET hat partner térségének területén működő 50 egyéni gazdálkodó, illetve szervezet számára ítélte oda összesen közel 40 millió forintot. Egy-egy pályázó maximum 950 ezer forint összeget kaphatott. A támogatás segítségével a helyi, természetkímélő gazdálkodást elősegítő tevékenységek valósulhattak meg.

A helyi gazdálkodók vetették fel egy olyan egységes marketingeszköz gondolatát, ami újdonságként a Tisza-völgy egységét fejezi ki. Olyan védjegy kialakítása lett a cél, ami a gazdasági-társadalmi-környezeti szempontból fenntartható gazdálkodás szimbóluma lehet. Az Élő Tisza védjegyet 2008-ban jegyezték be. Célja, hogy a fogyasztó számára elsősorban a termék származásáról adjon információt, illetve bizonyos minőségi

garanciával is szolgáljon. A védjegyet olyan termék viselheti, amely a Tisza vízgyűjtő területének magyarországi részéről származik; magyar termék vagy szolgáltatás; helyi termék vagy szolgáltatás; megfelel az előállítására vonatkozó hatályos előírásoknak; az előállítás módja szerint minősített (általános / kímélő gazdálkodás / minősített biogazdálkodás / tájgazdálkodás⁵⁴); természetes talajon termesztett; ionizáló / radioaktív sugárzással nem kezelt. A termelő ezen felül további kritériumokat vállalhat önként, pl. GMO-mentes, szójamentes, szermaradvány-mentes, természetes alapanyagokból készült, mézzel ízesített, hozzáadott cukor és édesítőszer mentes, tartósítószer mentes stb. A pozitív minősítések a termékek eladhatóságát javíthatják.

83. kép Élő Tisza védjegyes termelők a honlapon (elotisza.hu)

A SZÖVET és a védjegyfelhasználó szerződést köt. A felhasználó a szerződésben szereplő termékekre vagy szolgáltatásokra egy évre felhasználói jogot kap a jogtulajdonostól. A szerződést lejártá után rögtön meg lehet újítani. A SZÖVET, mint jogtulajdonos ellenőrizheti a védjeggyel megjelölt termékek vagy szolgáltatások körét és minőségét, hogy megfelel-e a szerződésben foglaltaknak. A védjegyhasználók mindegyikét felkereste 2010-ben a SZÖVET és ellenőrizte a szerződésben foglaltakat. Ez a tevékenység

⁵⁴ Az általános / intenzív módon gazdálkodó a védjegy használati szerződés aláírásával vállalja, hogy egy éven belül a Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület által kijelölt szakértő által, ingyenesen biztosított

az Ökotárs Alapítvány támogatásával valósult meg, míg 2013-ban újra felméri a partnereket, immár a Svájci Hozzájárulás Civil Alap finanszírozása mellett.

A SZÖVET a védjegy felhasználói részére egyszeri regisztrációs díj ellenében biztosít szolgáltatásokat:

- A védjegyhasználatból befolyó díjakból folyamatosan marketing és reklám feladatokat lát el a védjegy ismertségének növelésére, az Élő Tisza védjegyet használó termékek és szolgáltatások jobb piaci pozíciójának elérése érdekében.
- A közös, www.elotisza.hu honlapon megjelenés lehetőségét biztosítja a felhasználónak.
- A honlap adatait frissíti a felhasználó által adott információkkal.
- A honlap folyamatos elérhetőségét biztosítja.
- Információt nyújt a felhasználónak az Élő Tisza védjegyrendszer működésével kapcsolatban.

Jutalékos díjfizetési kötelezettség mellett, külön megállapodás szerint további szolgáltatásokat biztosíthat:

- Értékesítési pontokat alakíthat ki a felhasználó védjegyes termékei számára (Élő Tisza tájboltok, tájtermék sarkok, piaci standok stb.).
- Egyéb értékesítési lehetőségeket biztosíthat a védjegyes termékek, szolgáltatások számára (közvetlen értékesítés felvásárlóknak, feldolgozóknak, fogyasztói csoportoknak nagy tételben stb.).
- Az értékesítést támogató logisztikai szolgáltatásokat biztosíthat (szállítás, raktározás, beszállítások szervezése).
- Reklám elhelyezési lehetőséget biztosíthat a jogtulajdonos által létrehozott reklámfelületeken (pl. heti hírlevél, honlap, katalógus, magazin stb.)
- A jogtulajdonos vagy mások által rendezett programokon való részvételi (kiállítási / kóstoltatási / árusítási stb.) lehetőséget biztosíthat a rendezvény jellegétől függően.
- A jogtulajdonos vagy mások által rendezett programokon való részvétel (kiállítás / kóstoltatás / árusítás stb.) lehetőségét felajánlhatja felhasználó részére a rendezvény jellegétől függően, ingyenesen, vagy jutalékos keretek között.
- Külön díj megfizetése ellenében egységes grafikai arculattal reklámhordozó készíttetést vállalhat a felhasználó számára, a felhasználó kérésére és finanszírozásával (szórólap, névjegykártya stb., igény szerint).

tanácsadást igénybe veszi és gazdálkodását kímélőbbé teszi. A végrehajtandó feladatokra a SZÖVET szakértője és a védjegy-használó közösen alakítja ki a tervet.

5.9.6 Értékesítés

A védjegy és a SZÖVET által folytatott marketing tevékenység a fenti, ambíciózus célkitűzések után a körülmények dinamikus változása és az erőforrások rendelkezésre állása függvényében változott. Az indulás éveiben több helyszínen is megpróbálkozott az egyesület helyi termék, Élő Tisza polcok kialakításával, pl. a nagykörűi Tájházban, a budapesti Mammut II. bevásárlóközpontban, a Magyar Pálinka Házában vagy a Vásárcsarnokban. Ezek az ígéretes kezdeményezések azonban elhaltak a nem megfelelő kereslet miatt.

Stabilabb értékesítési lehetőségnek a piacok bizonyultak. A SZÖVET és az Élő Tisza termelőinek megjelenése a budapesti piacon egy váratlan, előre nem tervezett lépésnek, a Meggymentő Akciónak volt köszönhető. 2008 nyarán a meggy nagykereskedői, átvételi ára az előállítási költségek alatt volt, míg egyes pesti boltok ennek akár az ötszörösét is elkérték a vevőktől. A botránys helyzetben a SZÖVET megszervezte, hogy Budapesten, a Komjádi Uszoda előtti heti piacon nagykörűi és más helyszínekről érkező termelők maguk árúsították, méltányos áron a portékájukat. A közvetlen kereskedelem e formája óriási érdeklődést vonzott és a hasonló példák egyre gyakoribbak azóta is.

84. kép Meggymentő akció (fotó: Toplak Zoltán)

A javarészt Nagykörűből, illetve Bács-Kiskun megyéből származó Élő Tisza védjegyes zöldségek, gyümölcsök ma Budapesten a Komjádi előtti heti piacon és a XII. kerületi, Csaba utcai heti piacon elérhetők rendszeresen; néhányan a Szimpla romkocsmá

vásárnapi piacaira is szállítanak. A SZÖVET segítette a Wekerle-telepi, helyi kezdeményezésre indult termelői árusítás elindítását is. A termelők maguk is keresik a lehetőségeket, de a SZÖVET is számos rendezvényen biztosítja a megjelenés lehetőségét. A piaci árusítást a zömmel budapestiek által igényelt, 3.000 e-mailcímmre megküldött heti hírlevél is segíti.

85. kép Élő Tisza piac Budapesten, a csaba utcai templom előtt, a Városmajorban (fotó: Kajner Péter)

Az érdeklődés főleg a nyári időszakban, a nagy gyümölcs vagy paradicsom-befőzési időszakokban, dömpingakciók idején ugrik meg. Más típusú, sikeres kezdeményezés volt 2009-2010 tavaszán és őszén a tájfajta akció. Főképp tájfajta, régi fajta, hazai fajta facsemete kínálatot hirdetett meg az egyesület több termesztő, faiskola bevonásával, nagy sikerrel (szomolyai fekete cseresznye; húsvéti rozmaring alma; batul alma; árpával érő körte; bereczki birsalma; besztercei szilva; pallagi óriás köszméte stb.).

Az Élő Tisza védjegy honlapján keresztül van lehetőség a piaci előrendelésre, de a kezdetekkor népszerű lehetőséget később egyre kevesebben vették igénybe. Ugyanakkor a 110 termelőt, illetve szolgáltatót bemutató internetes kirakat látogatott felület, hiszen a védjegyesek kínálatában a legváltozatosabb termékek fordulnak elő a gyümölcsleltől a húsokon, pékárun, befőtteken, lekvárokon keresztül a savanyúságokig. Bőséges a kézműves termékek választéka is: a kerámiától a szappanon, a bicskákon át a fajtátékokig

sok minden található itt. A szolgáltatások között többségében vannak a turizmussal összefüggők: szállások, túrák, szabadidős programok találhatóak meg. A kikapcsolódók pedig könnyebben eljutnak a helyi termékekhez is.

Az Élő Tisza védjegy sajátossága, hogy a termelők, szolgáltatók számára viszonylag kevés közvetlen, klasszikus értelemben vett marketing szolgáltatást és értékesítési felületet kínál. Az ebből származó egyesületi bevételek sem számottevők, a védjeggyel kapcsolatos, illetve más közhasznú célok megvalósítását pályázati projektek finanszírozzák zömmel, amit rengeteg önkéntesen befektetett energia egészít ki. Ugyanakkor a védjegy népszerűsége, elismertsége magas, mivel a termelők és a fogyasztók számára valóban hiteles. A kistermelők számára magán a honlapon való megjelenés is olyan szolgáltatás, amit önállóan nem is biztosan tudnának igénybe venni.

5.9.7 Kistermelői jogsegély

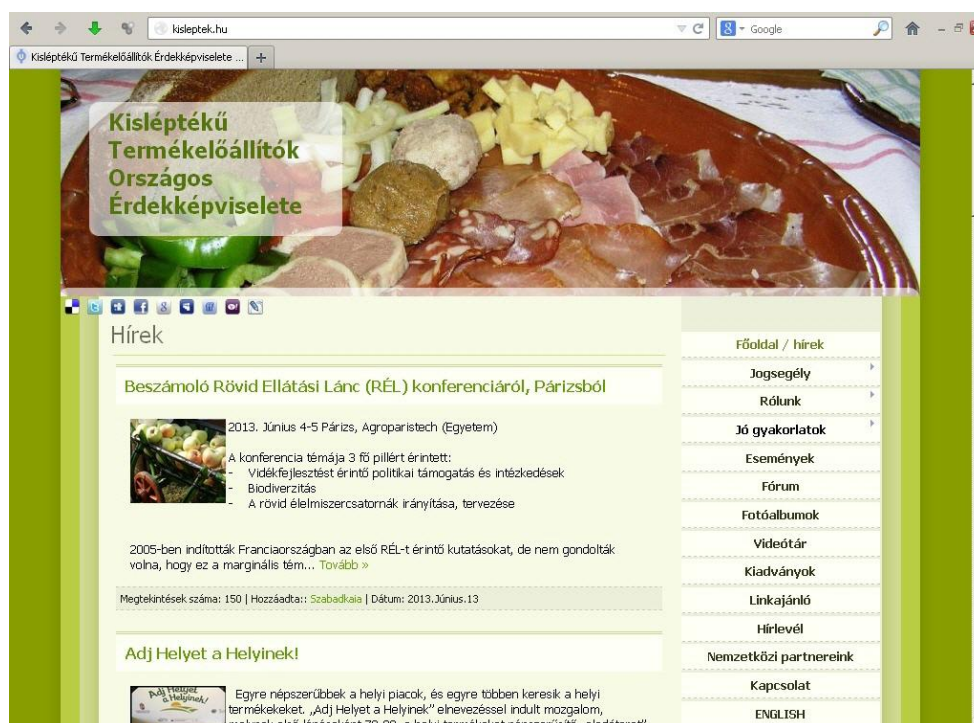
Mindemellett a márkanevet a SZÖVET egyéb tevékenységei: tudományos, de főleg kistermelői érdekképviseleti tevékenysége is felfelé húzzák. Utóbbi döntően Szabadkai Andreának köszönhető, aki a csomópontja egy közel 80-100 szervezetből álló hálózatnak, mely a kistermelőket ellehetetlenítő, életidegen jogszabályokat tárja fel és tesz javaslatokat az akadályok lebontására.

Javasataik egy része a kistermelői rendelet 2010-es módosításába is bekerült. Az egyesület számos olyan kiadvány előkészítésében vett részt, illetve jelentetett meg, melyek a termelőknek közvetlen, napi szinten alkalmazható útmutatót jelentenek a jogi dzsungelben, az ellenséges hatósági közegben. Ilyenek pl. a Jó Higiéniai Gyakorlati Útmutató; a Helyi termelők, helyi termékek a rendezvényeken – Kisokos kistermelőknek és rendezvényszervezőknek című

86. kép Helyi termelőknek szóló kisokos
(kép: elotisza.hu)

útmutatók. Az egyesület honlapján Jogsegély menüpontot működtet, ahol hatósági állásfoglalásokat, jogi esettanulmányokat tesz közzé mindenki okulására. Gyakori a termelőknek problémás esetekben nyújtott közvetlen felvilágosítás is, ami egy-egy reménytelennek látszó szituációban aranyat érhet. Az érdekképviselési munka és a védjegy fejlesztése közvetlenül összekapcsolódik a Svájci Hozzájárulás Civil Alap által finanszírozott aktuális projektjükben, mely a marketing javítása, az Élő Tisza és Homokhátság védjegyes termelők végiglátogatása mellett egy kistermelői érdekképviselési szervezet létrehozását is célozza. A Kisléptékű Termékelőállítók és Szolgáltatók Országos Érdekképviselési Szövetsége a helyi termelőket, forgalmazókat, szolgáltatókat képviselő szervezetek összefogásával valósul meg a tervek szerint.

87. kép A Kislépték honlapja (kisleptek.hu)

Az ártéri gazdálkodás bevezetéséig alighanem még hosszú utat kell bejárnia nem csak a SZÖVET-nek, de az országnak is. Elengedhetetlen hozzá, hogy szemléleti váltás következzen be az agrárpolitika, a vízgazdálkodás és ennek tudományos alapjai terén is. Mindezt azonban szorgos aprómunka alapozza meg: a kistermelők megerősítése; és az izletesebb, étellel teli termékek által a gondolat elültetése a fogyasztókban, hogy a fenntarthatóság valójában nem lemondást, hanem éppen a jobb élet kulcsát jelenti.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Szövetség az Élő Tiszáért

Cím: 5065 Nagykörú, Május 1. út 1.

Kajner Péter elnök

Telefon: 06-30-768-8717

Drótposta: kajnerp@elotisza.hu

Szabadkai Andrea elnökségi tag

Telefon: 06-30-768-8718

Drótposta: info@elotisza.hu

SZÖVET honlap: <http://elotisza.hu>

Élő Tisza védjegy honlap: <http://elotiszaert.hu>

Kislepték honlap: <http://kisleptek.hu>

Források:

A Szövetség az Élő Tiszáért honlapjai:

<http://www.elotisza.hu>

<http://www.elotiszaert.hu>

Fotók:

SZÖVET honlapok

Kajner Péter

Toplak Zoltán

5.10 NAUTILUS – Fenntartható Életmód Klaszter Észak-Magyarországon

5.10.1 Az Alapítvány

Az Észak-Magyarország Flórája Faunája (ÉMFF) Alapítvány valódi komplex szemléletben közelít a fenntarthatósághoz, a környezeti, gazdasági és társadalmi vonatkozásokra egyaránt hangsúlyt fektetve. A szervezet központja Baskón, a Zempléni-hegység 183 fő által lakott kis falujában, irodája az innen 60 km-re lévő Miskolcon van. Az Alapítványt 2003-ban hozták létre, kiemelkedően közhasznú, regionális hatókörű szervezet, célja a természet- és az állatok védelme. Rendkívül változatos tevékenységük során olyan programokat valósítanak meg, melyek elősegítik a helyi környezeti problémák feltárását és megoldását, a fenntartható fejlődés elveinek gyakorlati alkalmazását. Elsősorban vidéki közösségeknek nyújtanak szolgáltatásokat. Rendszeresen együttműködnek civil szervezetekkel, gazdasági szervezetekkel, önkormányzatokkal helyi fenntarthatósági kezdeményezések megvalósításában. Tagjai a Magyar Éghajlatvédelmi Szövetségnek és a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatnak. A civil szerveződés motorjai az ÉMFF Alapítvány elnöke Lenkey Ibolya és Lenkey Péter a NAUTILUS Klaszter menedzsere. A 4 fő főállású alkalmazott mellett 148 önkéntes is segíti munkájukat.

Baskón EU-s társfinanszírozású vidékfejlesztési támogatásból, a település önkormányzatával összefogva építette ki és működteti az Alapítvány az Integrált Közösségi és Szolgáltató Teret (IKSzT-t). A könyvtárat, internet és számítógép elérést, melegítőkonyhát is magában foglaló házat 2012 novemberében adták át. Az IKSzT programon jól látszik az Alapítvány és az önkormányzat összefogása következtében előállt sokszínűség: az önképzőkörtől az egészségvédelmen, egészséges élelmiszerek népszerűsítésén, a rendőrség munkájának bemutatásán át, a falugazdász és erdész fogadóóráin keresztül a környék növény- és állatvilágának, az állatvédelem fontosságának megismeréséig ível a hely foglalkozásainak kínálata. Lehetőség van itt arra, hogy a falu mindennapjaiban a környezettel való fenntartható együttélés szemléletmódját is megjelenítsék.

Az éghajlatváltozás veszélyeire hívja fel a figyelmet az ÉMFF Alapítvány Öko-NemezIS projektje, amit a Vidékfejlesztési Minisztérium támogatott. A program keretében elkészített jurta és benne a nemezről készült installáció főleg a gyermekek számára szemléletesen mutatja be az éghajlatváltozást okozó főbb emberi tevékenységeket, amivel

szembeállítja a természetkímélő létezés példáit, mint lehetséges alternatívát. Szemléletformálási tevékenységükhöz tartozik a szintén VM-támogatással készített „Fenntarthatóbb Fogyasztásért” oktatócsomag. A fenntartható fogyasztást és a kapcsolódó címkerendszereket bemutató és népszerűsítő előadáscsomagot a 10-14 évesek és tanáraik számára készítették.

88. kép A miskolci biovásár helyszíne (fotó: Kajner Péter)

A fenntarthatóság szemléletmódját már a gazdaságban jeleníti meg a miskolci Belvárosi Biovásár, amit 2005 óta szervez és felügyel az Alapítvány a Zöld Akció Egyesülettel együttműködve, minden pénteken a város egy központi helyszínén, a Tudomány és Technika Házánál. A piacra 100 km-es körzetből, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyékből 7-10 termelő szállít friss és feldolgozott zöldségek és gyümölcsök mellett tejet és tejtermékeket, tojást, malom- és sütőipari termékeket, mézet és méhészeti termékeket és számos más bioélelmiszert. A vevői kör főként a kisgyermekes családokból, az egészséges táplálkozást szem előtt tartó vagy megromlott egészségi állapotú és emiatt speciális táplálkozási igényű emberekből, illetve a hagyományos ízek és a reformkonyha kedvelőiből áll. A Biovásár nem csupán az árucserre, a tudatos vásárlók és a biotermelők találkozásának helyszíne, de egy egymásért felelősséget vállaló, szerves helyi közösség is kíván lenni. A Zöld Akció Egyesület ennek

elősegítése érdekében a piacon időközönként ökológiai fogyasztóvédelmi tanácsadást nyújt. A szervezetek környezeti nevelési és kulturális programokat is szerveznek a piaci közösség erősítésére. 2013-ban pl. a Föld Napjára az ÉMFF Alapítvány által szervezett, a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat projektötlet támogatásával megvalósított Észak-Magyarországi Föld Napi Bio- és Helyi termék Seregszemle rendezvény volt az egyik ilyen kiemelkedő esemény.

5.10.2 A Klaszter

A Biovásár gondolatát terjesztette ki a 2011-ben létrehozott NAUTILUS Fenntartható Életmód Klaszter. Az a felismerés hívta életre, hogy a nagy cégek, multik méretből adódó hatékonysági előnyeivel a kicsik csak akkor tudnak versenyre kelni, ha együttműködnek, és különböző erőforrásaikat egyesítik. Együttműködés révén

89. kép A klaszter emblémája

tudnak olyan, a nagyobb cégek kiváltságának számító tevékenységeket megvalósítani, illetve finanszírozni, mint pl. piackutatás, speciális szolgáltatások igénybevétele, nagyobb piacok kiépítése. A fenntartható termékeket és szolgáltatásokat kereső vásárlók piacán kíván tehát egyfajta „hálózati multit” létrehozni ez a szerveződés. Ennek érdekében az Alapítvány a bioélelmiszerek mellett a fenntartható életmód egyéb termékköreinek gyártóival, és szolgáltatókkal is kapcsolatba lépett, aminek eredményeként jött létre a Klaszter. Célja a fenntartható életmódhoz szükséges termékek és szolgáltatások piacra jutásának segítése.

Alapgondolata, hogy a fenntartható termelést és fogyasztást csak együttesen lehet megvalósítani – a gazdaságfejlesztést és a szemléletformálást párhuzamosan kívánja folytatni. Ezt tükrözi összetétele is: részt vesznek benne a fenntartható életmód termékeit, szolgáltatásait kínáló vállalkozások, tanácsadó, oktatási-képzési intézmények, kutatóhelyek és egyéb támogató szervezetek. Soros elnöke Dr. Piskóti István a Miskolci Marketing Intézet igazgatója.

A Klaszter egy olyan polgárjogi szerződéses együttműködési rendszer, amely közös célok megvalósítása érdekében jött létre; rendes és támogató tagjai lehetnek. Társasági formát nem ölt, sem jogi személyiséggel nem rendelkezik. Forrást és szervezeti formát biztosít a közös célok elérése érdekében. Életre hívója, és a Klaszter menedzsment szervezete az Észak-Magyarország Flórája Faunája Alapítvány. E szervezet felel a

stratégia és a programok megvalósításáért, míg a Klaszter döntéshozó testülete a tagok közgyűlése.

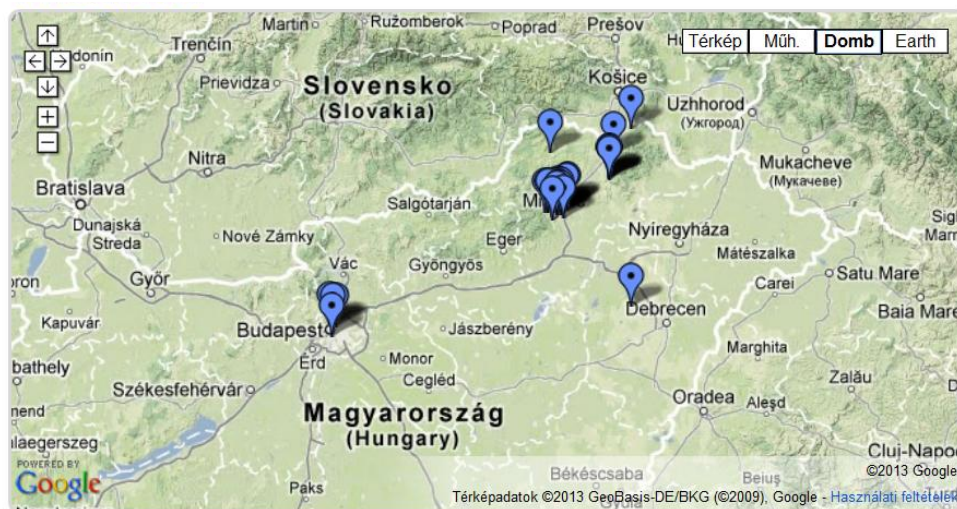
Az általános célokból következő konkrét céljaik között tartják számon a klasztertagok közötti tudásmegosztást, a tudásteremtést, innovatív kezdeményezések megvalósítását a fenntartható életmóddal kapcsolatos szemléletformálást, a fenntartható fogyasztást szolgáló vásárlási lehetőségek megteremtését. Mindez új vállalkozói együttműködésekre, a láthatóság növelésére, a vevőkör építésére, közös termékfejlesztésre, új termékek bevezetésére és forrásteremtésre is lehetőséget ad.

90. kép Föld napi biovásár és tájfajták magbörzése, 2013 (fotó: Kajner Péter)

A tagok sokszínűsége igen változatos kapcsolati háló kialakítását teszi lehetővé. Az 59 tagot számláló Klaszterben a résztvevők között ott van pl. a Miskolci Állatkertészeti Kultúráért Alapítvány, az Aba Novum Consulting Bt., Abaújszántó Város Önkormányzata, a Bari Bio Mangalica Gazdaság, Baskó Község Önkormányzata, a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közalapítvány, az Energiavámpír Kft., az Erzsébet Fürdő Zrt., a GREENG Környezetvédelmi és Egyéb Szolgáltató Bt., a Gubanc Gyapjú Manufaktúra, a Hámori Waldorf Egyesület, a Miskolci Egyetem, az Öko-Park Panzió Kemping és Kalandpark, a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége B.A.Z. m. Szervezete, a Virágoskút Kft. és a Zöld Akció Egyesület is. A tagok székhelye néhány kivétellel az Észak-Magyarországi

Régióban van. A tagok összesített bevétele 2012-ben meghaladta a 7,6 milliárd forintot. Többségben vannak közöttük a kis- és közepes vállalkozások: az 59 tagból 39 tartozik ebbe a körbe. Nagyobb számban vannak még jelen a civil szervezetek, melyből hetet találunk a tagok között. A csoport kínálata egyre bővül; jelenleg bio-élelmiszerek és italok, környezetbarát tisztítószeresek, fair trade kávé, újrahasználatos és újrahasznosított csomagolások, nemez ruházat, kézműves termékek, megújuló energia hasznosító berendezések, környezeti nevelés, ökológiai szemléletű oktatás, ökoturizmus, alternatív gyógyászat valamint számos egyéb termék és szolgáltatás található benne.

91. kép A Nautilus Klaszter tagjai a térképen⁵⁵

A NAUTILUS Klaszter finanszírozását 2011-2013 között az ÉMOP-1.2.1-11 Vállalati együttműködés és klaszterek támogatása pályázati konstrukciója keretében, az ÉMFF Alapítvány által megvalósítandó projekt biztosítja, közel 38 millió forint értékben, 30 millió forint támogatás mellett. Ebből az Alapítvány, mint menedzsment szervezet Klaszterirodát működtet Miskolcon, biztosítja az adminisztratív teendők ellátását, folyamatosan bővíti a tagok számát. A jó megoldások feltárása és adaptálása érdekében üzletember találkozókat szerveznek, menedzsment tanácsadást nyújtanak. Folyamatos pályázatfigyeléssel és projektgenerálással, nemzetközi partnerek közvetítésével segítenek a forrásbevonásban a tagoknak. Országos kiállításokon biztosítanak megjelenési lehetőséget, de a közeljövőben megrendezik a Fenntartható Életmód Termékek Miniexpóját is; előadásokat, konferenciákat szerveznek. Közös marketingstratégiát készítenek, illetve a

⁵⁵ A fotót Lenkey Péter bocsátotta rendelkezésünkre.

NAUTILUS mint közös márkanév felépítésén dolgoznak, honlapot üzemeltetnek. A Klaszter keretében működteti az ÉMFF Alapítvány a „Fenntartható Fogyasztás” Fogyasztói Klubot, mely a régió tudatos vásárlóit kívánja tájékoztatni a fenntartható életmóddal kapcsolatos hírekről, tippekről, termékekről, szemléletformáló kezdeményezésekről és eseményekről.

92. kép Mézeskalácsos a biovásáron (fotó: Kajner Péter)

A NAUTILUS-t 2012-ben az ESCA (European Secretariat for Cluster Analysis) nemzetközi szervezet minősítette, és ezzel az ország első olyan klasztere lett, amely elnyerte az Európai Klaszter Kiválósági Kezdeményezés bronz fokozatát.⁵⁶

Az ÉMFF Alapítvány tevékenysége egyfajta szerves fejlődésre is példa, ahogyan egy civil szervezet látásmódjával együtt tevékenységi köre is bővül, és egyre inkább eltolódik a komplex értelemben vett fenntarthatóság felé. A természet- és állatvédelemtől a fenntartható gazdaságfejlesztési hálózatig talán nem is olyan hosszú út vezet elméletben, de a gyakorlatban ezek összehangolása nem annyira magától értetődő. Hosszú távon azok a kezdeményezések lehetnek sikeresek, amelyek képesek erre.

⁵⁶ Arany fokozattal mindössze 8 klaszter rendelkezik az Európai Unióban.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Észak-Magyarország Flórája Faunája Természet- és Állatvédelmi Alapítvány

Székhely: 3881 Baskó, Fő út 38.

Levelezési cím: 3525 Miskolc, Attila u. 7.

Telefon: 06-30-374-5465

Drótposta: emff.alapitvany@upcmail.hu

A NAUTILUS Klaszter honlapja. <http://www.nautilusklaszter.hu/>

Az Észak-Magyarország Flórája Faunája Alapítvány honlapja <http://www.emff.hu/>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Lenkey Ibolya

Lenkey Péter

Források:

A NAUTILUS Fenntartható Életmód Klaszter, mint regionális gazdaságfejlesztési eszköz.

Lenkey Péter Power Point előadása a NAUTILUS Klaszter Évindító Üzletember Találkozóján, Baskón, 2013. január 18-án.

A NAUTILUS Klaszter honlapja. <http://www.nautilusklaszter.hu/>

Az Észak-Magyarország Flórája Faunája Alapítvány honlapja <http://www.emff.hu/>

Fotók:

Kajner Péter

NAUTILUS Klaszter

Észak-Magyarország Flórája Faunája Alapítvány

5.11 Pannon Helyi Termék Klaszter

5.11.1 Kezdetek: a Hegypásztor Kör

Az ország egyik úttörő jelentőségű helyi termék értékesítési hálózata szinte magától értetődő módon nőtt ki a szerves vidékfejlesztésből a Vasi Hegyháton, az ország nyugati szegletében. A térség 23 települését hasonló gondok jellemzik. Gazdaságilag „hátrányos helyzetű”, melyet elkerülnek a befektetők, helyi foglalkoztatási lehetőségek alig vannak, a munkanélküliség 20% feletti. A települések lakossága elöregszik, hiányos az intézményhálózat (posták, iskolák, óvodák szűnnek meg), az önkormányzatok forráshiányosak. A képzési, munka- és szórakozási lehetőségek híján a fiatalok elvándorolnak. A depressziós térségekre jellemzően kevés az aktív közszereplő, kitorési lehetőséget igazából a közösségi kezdeményezések jelenthetnének. E leírás alapján lehetnének az ország bármelyik keleti, északi vagy déli, vidékies jellegű, leszakadó térségében is. A különbség sok más helyhez képest az, hogy itt akadt néhány lelkes fiatal, aki a táj sorsát szíven viselve, lépésről-lépésre eljutott a hagyományőrzéstől a szerves gazdaságfejlesztésig. A történet gyökerei 1985-re nyúlnak vissza.

A vadkapitalizmusnak ez idő tájt még az előszelét sem lehetett érezni, a vidék haldoklását annál inkább. Az értékek és a hagyomány pusztulását látva helyi fiatalok alapították meg 1985-ben a Hegypásztor Körét Oszkó községben. Az alapításkor a célok között a faluhoz tartozó szőlőhegy műemléki értékű présházainak megmentését, kulturális programok szervezését, a hagyományőrzést nevezték meg. Alapvető célnak tartották a falu és a térség lakosságának – elsősorban a fiatalok – helyben tartását, melyet vonzó közösségi szolgáltatások szervezésével kívántak elérni. Fő tevékenységük néprajzi táborok szervezése és egy romos présház felújítása volt kezdetben.

A feladatok köre fokozatosan bővült: egybekapcsolódtak az értékek megmentésének, a lakosság helybentartásának, az élhetőbb települések kialakításának és a belső erőforrások megsokszorozásának céljai. Az egyesület helyi ünnepeket, rendezvényeket kezdett szervezni, bekapcsolódott a térségi ifjúságsegítés munkájába. Folytatták örökségvédő, hagyományőrző tevékenységüket. Helyi újságot indítottak *Dobszó Oszkó* címmel. A működés alapjainak megteremtésére önkénteseket, segítőket vontak be, illetve adományszervezésbe fogtak. A Hegypásztor kör tagjainak száma ma 50 fő, főállású munkatársai 6-an, önkéntes segítők 120-an vannak.

A préház felújítása után kiszélesedő tevékenységi kör már az oszkói és a térségben található többi szőlőhegy építészeti értékeinek, kulturális és szőlőművelési hagyományainak megőrzésére is kiterjedt, de az ezekhez tartozó közösségi háttérrel is erősíteni kívánták. Folytatták a préházak megőrzésére irányuló tevékenységüket, gondot fordítottak a szőlőhegyi területek gondozására, utak, közművek fejlesztésére, tanösvények kialakítására. Programokat szerveztek a Hegyháti Baráti Körnek. Saját területükön szőlészetet alakítottak ki és bor előállításába fogtak.

Közhasznú tevékenységeikhez kapcsolódóan, azok anyagi alapjainak megteremtése érdekében kezdett a Hegypásztor Kör turizmussal foglalkozni. A kulturális, néprajzi örökség megőrzése mellett itt már célként jelent meg a vállalkozási bevétel termelése is. Létrehozták a Hegypásztor Erdei Iskola és Turistaszállást, illetve a Határmenti Vinotékát – utóbbit a borturizmus fellendítése céljával. Kerékpárkölcsonzót működtetnek, illetve a helyi közösségi házat hasznosítják különféle programokkal. Turistacsalogató fesztiválokat, rendezvényeket is szerveznek, továbbá térségi programcsomagokat is ajánlanak az érdeklődőknek.

93. kép Zsúpkészítés (fotó: Pannon Helyi Termék Klaszter)

A fiatalok első közös, közcélú elhatározásából és tettéből nőtt ki egy olyan gazdasági tevékenység, ami ma már egy céget eltart és a Hegypásztor Kör egyéb feladatait is tudja bevételeivel segíteni. A hagyományörző épületfelújítás részeként fogtak zsúpkészítésbe, ami később piaci alapon is jövedelmezőnek bizonyult. Ma már a szükséges alapanyag

termelése, feldolgozása mellett építést, felújítást is vállalnak. 2009-10-ben a Szentendrei Skanzenben pl. 13 épület fedését készítették el.

5.11.2 A Klaszter létrehozása

A Hegypásztor Kör a térség vidékfejlesztésében is növekvő szerepet vállalt. Céljaival egyező, a térségi életminőség fejlesztését szolgáló programokba kapcsolódott be az egyesület. Ez nem csupán eredményeik szélesebb körű alkalmazását, de a szervezet fennmaradását is segítette pályázati források bevonása révén. Elvállalták a térségi LEADER-csoport gesztori feladatait, közösségi bázisú szolgáltatásfejlesztésbe fogtak és e tevékenységcsoport eredményének tartják a 2005-ben megalapított Pannon Helyi Termék Klasztert is.

Ezt az új szerveződést 16 szervezet alapította, melyek között népművészeti egyesületeket, falusi turizmus szövetségeket, vidékfejlesztési céllal működő civil szervezeteket, önkormányzatokat, önkormányzati társulásokat találunk. A Hegypásztor Kör mellett alapító volt pl. a Falusi Turizmus Vas Megyei Szövetsége, a Vasi Hegyhát Többcélú Kistérségi Társulás, az Írottkö Natúrparkért Egyesület, a Zalai Borút Egyesület, a Zala Megyei Népművészeti Egyesület, Csörötnek Község Önkormányzata. Az együttműködés célja a Nyugat-magyarországi régióban fellelhető és előállítható mezőgazdasági és kézműipari termékek gyűjtése, fejlesztése, hatékonyabb előállításuk ösztönzése, egységes arculatuk megjelenítése – végső soron pedig piacra jutásuk elősegítése. E célt támogatja a termékeket előállító szakemberek, népi kismesterséget űzők képzése; továbbá termék- és technológiafejlesztés a piaci igényekhez igazodóan. E rövid távú célok szolgálják a közép- és hosszútávú célok elérését: a helyi foglalkoztatás növelését; a jövedelemszerzési lehetőségek bővítését, a régió turisztikai vonzerejének növelését; a kulturális örökség megőrzését, éltetését; a környezetkímélő, hagyományos termékelőállítási technológiák súlyának növelését; végezetül pedig a lakosság fogyasztásában a helyi termékek arányának növelését. Utóbbi cél az egészségesebb, környezetkímélőbb fogyasztást is segítheti közvetve.

A Pannon Helyi Termék Klaszter nem önálló jogi személyiségű szervezet, hanem egy megállapodás aláírásával jött létre, mely a célokat, a feladatokat, a tagságot, a menedzsment feladatait és a működési alapelveket szabályozza. A tagok menedzsment-szervezetnek a Hegypásztor Köröt választották. Ennek feladatai közé a képviselő, a koordináció és a forrásszerzés tartozott. Az alaptevékenységért az Egyesület semmilyen díjat, költségtérítést nem igényelt. 2006-tól a szervezetnél 1 fő klasztermenedzser és 1 fő

klaszterasszisztens látta el a feladatokat. A szakmai irányításért a menedzser vállalta a felelősséget, míg egyesületi szinten az elnök. A klasztertagok saját erőforrásaikkal segítették a szervezet céljainak megvalósítását. A hangsúlyos fejlesztési területeken önálló felelősöket jelöltek ki. A képzési, ismeretátadási háttérrel a Natúrpark Kht. / Natúrpark Akadémia; a falusi szálláshelyek, helyi értékesítési pontok bevonását a Falusi Turizmus Vas Megyei Szövetsége, a hálózati koordinációt és általános menedzsmentet a Hegypásztor Kör, a külső menedzsment támogatást pedig a Nyugat-Dunántúli RFÜ/PGK látta el.

2007 novemberére a klasztertagok száma többszörösére nőtt, számos klaszterszintű pályázati projekt és saját kezdeményezés indult el, a közös értékesítés nagy léptekkel fejlődött: Pannon Helyi Termék Bolt nyílt, közös karácsonyi értékesítési akciót bonyolítottak le. Elérkezett az idő az új kapacitások bevonására és arra, hogy a feladatok egy részét a Klaszter menedzselésére létrehozott önálló cég vegye át. Az újonnan alapított Pannon Helyi Termék Nonprofit Kft. intézte innen az általános menedzsment feladatokat, illetve a klasztertagok számára nyújtott szolgáltatások szervezését, elsősorban az értékesítést. A Hegypásztor Kör a térségi fejlesztő szervezetekkel és szakmai intézményekkel való partneri viszonyok építését és ápolását, a hagyományörzést, kulturális örökség ápolását végezte a továbbiakban. A tagok közötti kapcsolattartás eszközei a rendszeres taggyűlés (minimum évente), az elektronikus hírlevelek, a szakmai találkozók és az internetes platform.

5.11.3 Értékesítés

De mi is az a helyi termék? A Klaszter annak tekinti a nem nagyüzemi módszerekkel előállított olyan termékeket, melyek helyi alapanyag, helyi munkaerő, helyi tudás, illetve innováció felhasználására épülnek. Előállításuknak egyértelműen kötődnie kell személyekhez vagy helyhez; környezettudatos szemlélet jellemzi a gyártás, értékesítés és felhasználás folyamatát,

94. kép A védjegy

illetve segíti a hátrányos helyzetű térségek és csoportok felzárkóztatását. A klasztertagok Vas, Zala és Győr-Moson-Sopron megyékből kerülnek ki, e megyék tájaira jellemző a termékkör is. A Pannon helyi termék védjegyet viselő áruk között megtalálhatók élelmiszerek (házi sajtok, tökmagolaj, dióolaj, balzsamecet, mézes sütemények, csokoládé,

lekvár, befőtt, méz); italok (bor, pálinkák, gyümölcslevek); kézműves termékek (fazekas termékek, szalmafonás, vesszőfonás, gyertyák). A Klaszternek ma 40 tagja van, a termelők mellett fejlesztő szervezetekkel és az értékesítésben érintett szervezetekkel. A tagok, árbevételük alapján szinte kizárólag a kis- és középvállalati, azon belül is javarészt a mikroállalkozási körbe tartoznak. Néhány tag a legkisebbektől a legnagyobbakig: Pármainé Koncz Éva, Fukszberger Gyuláné, Gölöncsér Bt., Birkás Pálinka Kft., Cseszt-Regélő Kft., Promen Tanácsadó Kft., Hagyományos Házépítő Kft., Cezar Winery Kft., Vas Megyei Kereskedelmi és Iparkamara. Az együttműködő partnerek között találjuk a Pannon Egyetem Georgikon Karát.

95. kép Helyből finom termékcsalád

A Pannon Helyi Termék Klaszter munkája során több mint 80 helyi termelőt keresett fel és felmérte tevékenységüket. Minőségbiztosítási rendszert hozott létre, mely szerint minősítheti a rendszerben részt vevő termékeket. Az egységes arculat megteremtése érdekében jegyeztette be a Pannon Helyi Termék védjegyet és dolgoztatta ki az ehhez tartozó arculati kézikönyvet. Az egységes megjelenésre alapozva fejlesztette a csomagolást: tetszetős fadobozokat, kartondobozokat, papírtáskákat, címkéket készített. A Klaszter egyik legkomolyabb üzleti sikere a helyi termék díszdobozos értékesítése, mely főleg karácsony idején fogy jól, illetve gyakori céges ajándék. Ez az üzletág a helyi gazdaságfejlesztés, környezet- és egészségvédelem mellett egy új prioritást is megjelenít a

Klaszter munkájában, ugyanis a fadobozokat hátrányos helyzetűek (Savaria Rehab-Team Nonprofit Kft.) állítják elő.

96. kép Díszdobozos értékesítés (fotó: Pannon Helyi Termék Klaszter)

A Klaszter közös megjelenéseket szervez a tagoknak, egységes kinézetű standdal. Megszervezték a védjegyes termékek értékesítését a Művészetek Völgyében, az Utazás Kiállításokon, a LEADER Expón, konferenciákon és számos más helyszínen. Jelentősek a Klaszter által szervezett közös megjelenések a régióban szervezett vásárokon, kulturális programokon, hiszen itt nagyszámban jelenik meg a helyi termékek iránt érdeklődő, potenciális vásárlóközönség. Ilyenek pl. a Savaria Karnevál, a Szent György Napi Vásár, az Egerszeg fesztivál. E rendezvényekre a Klaszter 16 saját, egyedi megjelenésű pavilont készített, illetve kedvezményes helypénzért biztosít árusítási lehetőséget a termelőinek. Lényeges ugyanis a személyes jelenlét, ami a vásárló és a termelő között megteremtődő bizalom alapja. Ennek egyik jele lehet az is, hogy a www.pannonproduct.hu címen indított webáruház (az ország első helyi termékeket forgalmazó online boltjának) forgalma nem túl nagy, az értékesítés döntően a személyes jellegű csatornákon zajlik.

Erre a tapasztalatra építve fordítanak kiemelt figyelmet a gasztró-turizmusban érdekelt szervezetekkel való kapcsolatépítésre. Egységes arculatú fapolcokkal alakított ki a Klaszter számos turisztikai célpont területén helyi termék sarkot. Ilyenek pl. a Csicsergő Szabadidőközpont Nován, a Hotel Venus, az Aphrodité Zalakaros. A tájra érkező turista

gyakran eleve keresi a helyi különlegességeket, ezért célszerű számára bemutatni a kínálatot ott, ahol megszáll vagy idejét tölti. Az értékesítést segítő szervezetek között így megtalálhatók falusi turizmus szövetségek, cégek (pl. Iseum Tours), de a Pannon Termál Klaszter is. Pannon Gasztronómiai Élmények néven Szlovénia-Magyarország Határon Átnyúló Területi Együttműködési Programban vesz részt a Pannon Helyi Termék Klaszter.

Önálló boltokban és helyi termék sarkokban is megtalálhatók az áruk. Pannon Helyi Termék Bolt működik Vasváron, a soproni CBA-ban, „Hungarikum Sarok” jött létre a Cédrus Bioboltban, illetve a büki Hotel Caramell helyi termék polcán is ott található a klasztertagok termékei.

A termelők az összefogás által nyújtott közös szolgáltatások révén hatékonyabban tudják termékeiket értékesíteni, mint ahogy erre külön képesek lennének. A termékek egyedi arculata, a védjegy, az elnevezések (amik gyakran a tájra utaló sajátosságot is hordoznak – pl. Göcseji Csuda Jó Dzsem), valamint az ezeket alaposan bemutató termékkatalógus arra szolgálnak, hogy a vásárló személyes kapcsolat híján is meggyőződhessen arról, hogy valódi helyi terméket kap. A katalógus ismerteti a termék jellemzőit, egészségre gyakorolt hatásait.

A Klaszter a helyi gazdaság erősítését, a termékek piacra jutását döntően a közös marketing valamint a fogyasztók szemléletformálása által segíti elő. A fogyasztók azok közül kerülnek ki, akik az egyediséget, a vásárlás személyes élményét, pozitív egészségi hatásait, a termékek mögött megjelenő közhasznú célokat (vidékfejlesztés, környezetvédelem) fontosnak tartják. A termékek árai is a tömegtermékeké felett vannak,

97. kép Helyi termék polc
(fotó: Pannon Helyi Termék Klaszter)

azonban ezeket az árukat nem is a hagyományos csatornákon lehet elsősorban értékesíteni. Ez az út nem a gyors meggazdagodáshoz vezet, de a helyieknek segít egy tisztességes megélhetés elérésében. Maga a klasztermenedzsment szervezet, a Pannon Helyi Termék Nonprofit Kft. önfenntartó, működését csak az indulás környékén (2007-ben) támogatta egy nemzetközi, GRIP-IT pályázat. Bevételeinek nagyobb része az értékesítéssel összefüggő szolgáltatásokból származik. Meg kell említeni, hogy a cég működését sokszor a tagok önzetlenül segítik pluszmunkával vagy éppen a szállítások összehangolásával, önkéntes természetbeni juttatásokkal. Ezt a „hagyományt” a Hegypásztor Körből hozhatta magával, ahol szintén nem jellemző a pályázatírás és -elszámolás mint „főtevékenység”, sokkal inkább a tagok önkéntes munkáján alapul.

98. kép Vásári pálinkabemutató (fotó: Pannon Helyi Termék Klaszter)

A közös tervek között szerepel az alapvető koordinációs és menedzsment-szolgáltatások fejlesztése; az értékesítési csatornák aktivizálása, közös értékesítési akciók szervezése, a piaci információgyűjtés és marketing hatékonyabbá tétele; képzések szervezése; termék-, technológia- és minőségi fejlesztés valamint a helyi termék alapú térségi foglalkoztatási programok megvalósulásának segítése.

Az oszkoói szőlőhegyről indult kezdeményezés ma már három megyére kiterjedően szervezi a helyi termékek piacra jutását. A kezdeményezés sikerét talán a motorját alkotó,

a Hegypásztor Körből kikerülő személyek – jó értelemben vett – önbizalmában, a táj szeretetéből adódó eltökéltségében és a hálózati együttműködés erejében ragadhatjuk meg. Lényeges, hogy itt a különböző fejlesztési célok – hagyományörzés, környezetvédelem, gazdaság- és vidékfejlesztés – harmonikusan kapcsolódnak össze. Követendő példa lehet olyan szempontból is, hogy mindvégig a belső erőforrások felszínre hozására és fejlesztésére, nem pedig külsők (pl. pályázatok) bevonására helyezték a hangsúlyt. Így is lehet.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Pannon Helyi Termék Nonprofit Kft.

Székhely: 9825 Oszkó, Molnár Antal u. 4.

Iroda: 9700 Szombathely, Horváth Boldizsár krt. 9.

Inzsöl Renáta, klasztermenedzser

Telefon: 06-30-376-9484

Drótposta: inzsol.renata@pannonhelyitermek.hu

Honlap: <http://www.pannonproduct.hu>

Források:

Közösségi munka a Vasi Hegyháton – a prэшáz felújítástól a helyi termék klaszterig.

Kovács István előadása az „A fenntarthatóság előőrsei” című konferencián, Budapesten, 2010. május 17-én.

Klaszterfejlesztési koncepció és cselekvési terv. Pannon Helyi Termék Klaszter, 2011. május.

Hogyan segítsük termékeink piacra jutását? A Pannon Helyi Termék Nonprofit Kft. tapasztalatai. Ismeretterjesztő kiadvány.

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Kovács István, az oszkói Hegypásztor Kör elnöke

Fotók:

A képeket a Pannon Helyi Termék Klaszter bocsátotta rendelkezésünkre.

5.12 A kecskeméti fogyasztói piac

5.12.1 A kezdeményezés leírása

5.12.1.1 A kecskeméti piac helyzete

Kecskemét életében immár több mint 600 éve szakadatlanul jelen van a piac intézménye, amely fejlődésének alapjául a mezőváros tanyarendszerének kiépülése szolgált. A tanyás települési és gazdálkodási forma egyike a térség sajátosságának, amely immár másfélszáz éves hagyománnyal rendelkezik.

A piac mindenkor a termelő és a fogyasztó találkozásának színterét biztosította egészen a rendszerváltozásig, amikor is megnőtt a viszonteladással, a kereskedéssel foglalkozók száma, illetve megtelepedtek a multinacionális nagyáruházak. Ezzel párhuzamosan eddig soha nem látott árübőség jelent meg az élelmiszerboltok polcain, a külföldről érkezett késztermékeken át a friss zöldségekig, gyümölcsökig, amelyek iránti fogyasztói igényeket korábban a magyar gazdaság elégítette ki. Kecskeméten pl. ma szám szerint hat, élelmiszer értékesítéssel foglalkozó multinacionális vállalat van jelen (Aldi, Auchan, Lidl, METRO, Penny Market, TESCO), amelyek áraival a kistermelők nem vehetik fel a harcot. Ugyancsak a piaci vásárlás visszaszorulásához járult hozzá a rendszerváltozást követően átalakuló családmodell, amelyből sajnálatos módon lassan kikopik az otthon főzés öröme. E folyamatok a fő okai annak, hogy napjainkban a közvetlen értékesítés aránya hazánkban a 10%-ot sem éri el; az AKI adatai szerint a piaci értékesítés pedig a napi fogyasztási cikkek tekintetében csupán 5%-ot tesz ki.⁵⁷ A piacok száma az elmúlt 10 év során csökkent Magyarországon. Jóllehet a termelői és biopiacok száma erőteljesen növekedett, azonban ezzel együtt is 28 százalékkal kevesebb piac működik jelenleg, mint 2002-ben.⁵⁸ Összességében elmondható, hogy a magyar vidék mezőgazdaságát az áruk és a szolgáltatások szabad áramlása, a piacgazdasági átmenet, majd az EU-csatlakozás felkészületlenül érte.

Az 1997-ben bevezetett őstermelői igazolvány kaotikus állapotokat hozott létre a piacokon, ami a mai napig nem került rendezésre. Őstermelői igazolványokhoz ugyanis bárki hozzájuthat, ami egyrészt a háztájiban vagy kis léptékben termelők számára kedvező, hiszen megkönnyíti az eligazodást a bonyolult jogszabályok erdejében. Az őstermelőnek álcázott kereskedők azonban szintén könnyűszerrel jutnak az igazolványhoz.

⁵⁷ Juhász - Szabó, 2012:95

⁵⁸ Juhász - Szabó, 2012:95

Ezzel az utóbbiak az árversenyben behozhatatlan versenyelőnyre tesznek szert a tisztességesen eljáró őstermelőkkel, kistermelőkkel⁵⁹ szemben, kiszorítva őket a piacról.

A hagyományos piac tehát háttérbe szorult, ezzel pedig a termelők és fogyasztók közötti távolság is nőtt, ritkává vált a közvetlen kapcsolat. Ám a piacok ellen ható számos tényezőtől ezek kultúrája – bár jelentős mértékben átalakulva és központi szerepét elveszítve – mégis megmaradt. Napjainkban a piacra járás hagyománya újraéledni látszik, nem csak hazánkban. Az Eurobarometer 2011-es uniós felmérése szerint az utóbbi években megnövekedett az igény a szorosabb termelői-fogyasztói kapcsolat iránt is, minden tagállamban igen magas volt a helyi termékek társadalmi támogatottsága. A Közös Agrárpolitika reformja során ezért beemelték a rövid ellátási láncokat és a helyi termékeket a 2014-től támogatható körbe.⁶⁰

A kecskeméti piac életében fordulópontnak tekinthető a 2000-es évek eleje, amikor is a Kecskeméti Piacigazgatóság Budai utcai piacát a város felújította. Ezzel az intézkedéssel számos helyi, illetve a vonzáskörzetből (Lajosmizse, Helvécia, Ballószög stb.) származó mezőgazdasági vállalkozás számára lehetőség nyílt a megerősödéssel, termékeik közvetlen értékesítésére és a piaci kultúra újbóli felvirágoztatására.

99. kép A kecskeméti piac kívülről (fotók: Benke Korinna)

⁵⁹ Kistermelőnek a jogszabály azt a természetes személyt tekinti, aki kis mennyiségben az általa megtermelt, illetve betakarított vagy összegyűjtött vadon termő alaptermékekkel (légvonalban) 40 km-es távolságon belül közvetlenül a végső fogyasztót látja el – amely lehet kiskereskedelmi, vendéglátói- vagy közétkeztetési létesítmény is –, valamint a rájuk vonatkozó rendelet értelmében meghatározott szolgáltatásokat végez magánszemélyek vagy kistermelők számára (pl: húsüstölés, aszalás, stb.). Forrás: A kistermelői élelmiszer-termelés, -előállítás és -értékesítés feltételeiről szóló 52/2010. (IV.30.) FVM rendelet

⁶⁰ Juhász - Szabó 2012:5

5.12.1.2 A kezdeményezés háttere

A kecskeméti fogyasztói piac megálmodója és motorja a Kecskeméti Fogyasztó- és Vidékvédő Egyesület (a továbbiakban: Egyesület) elnöke, Bagi Béla, aki az élet számtalan területén kipróbálta már magát. Jelenleg nyugdíjas, azonban korábban a családi vállalkozáson túlmenően 4 évig országgyűlési képviselő volt, illetve 14 éven keresztül (2007 decemberéig) a Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Országos Szövetsége (MAGOSZ) alelnöki pozícióját töltötte be. Ezt követően döntött úgy, hogy új utakat keres és a közért való felelősség jegyében megalkot egy modellt, amely a termelők érdekérvényesítésén és a fogyasztóvédelmen alapszik.

Célja egy jól működő kecskeméti piac létrehozása, amely felé állítása szerint már úton vannak. Ennek két kiemelkedően fontos alappillére van: a minőségi áru biztosítása és a választék megteremtése. Éppen ezért alapvető fontosságú a fogyasztók érdeklődésének felkeltése a minőségi, helyi termékek iránt. *„Amit nem ismerek, azt nem is szerethetem, amit nem ismerek, azt nem is igényelhetem.”* – állítja Bagi Béla. *„A fogyasztót pedig rá kell döbbszteni arra, hogy az egy óriási tévedés, hogy ő bemegy a több hektáros plázába és ő ott választ. Ott már választottak. A beszerző a profitérdeke alapján választott, és utána a fogyasztó abból választhat magának, többnyire azt, hogy megveszem, vagy nem veszem. [...] Meg kell tanítani a fogyasztót a különbségekre”* – teszi hozzá.

100. kép A kecskeméti piac belülről (fotó: Tóth Alexandra)

A piacnak tehát kínálati piacként kell funkcionálnia, jó, ha van egy bizonyos fokú túltermelés és túlkínálat, azonban ennek megvalósulása érdekében a fogyasztásnak a kis tételszámú, rövid lejáratú idejű termékek irányába kellene elmozdulnia, amely lehetővé tenné, hogy a termelőt se érje kár a túlkínálat miatt. A piaci kínálat tehát teljesen másképp néz ki, mint a hipermarketek zöldségpultjai és erre a vásárlókat is meg kell tanítani. Mindezek előtt azonban az elsődleges teendő erkölcsileg rendet tenni, korrekt piaci viszonyokat teremteni.

5.12.1.3 A fogyasztói piac

2011. júniusában az Egyesület, élén elnökével, Bagi Bélával egy olyan, Európában újszerűnek számító piaci kezdeményezést dolgozott ki, amelyben a termelők és a kistermelők érdekérvényesítését összekapcsolja a fogyasztóvédelemmel, ezáltal elősegítve a két fél közvetlen kapcsolatának létrejöttét, illetve a fogyasztói bizalom helyreállítását. Ezen felül további célkitűzése a modellkísérletnek, hogy a rendszer a termelők számára etikai kódexet is adjon.⁶¹

A fogyasztó- és vidékvédelem közös, kéz a kézben történő fejlődése a program egyik kulcseleme. A 2008. februárjában alakult Egyesület mérsékelni kívánja a fogyasztók kiszolgáltatottságát, erősíteni tudatosságukat; céljai között szerepel a fogyasztó pozícióit, egészségét és anyagi biztonságát erősítő piacfelügyeleti módszerek érvényre juttatása; továbbá a vidéki területek életminőségének javítása, fokozása.⁶²

Ugyan mind a hazai és mind a nemzetközi irodalom termelői piacnak nevezné a szóban forgó piacot, ám a vásárló központi szerepét hangsúlyozva jelen piacot inkább fogyasztói piacként definiálják: „*Fogyasztói piac, amely több évszázaddal ezelőtt kialakult hagyományokon alapuló, de a helyi közösség által fenntartott, a közvetlen értékesítés és vásárlás lehetőségét biztosító olyan épületegyüttes vagy terület, ahol állandó vagy rendszeres jelleggel – általában napi, heti, esetleg havi rendszerességgel – őstermelők, kistermelők saját gazdaságukból származó mezőgazdasági, illetve feldolgozott élelmiszer-terméket értékesítenek a végfelhasználónak, többnyire a fogyasztónak.*”⁶³ Sajátossága, hogy az ár-érték alapján történő racionális mérlegelés mellett a vásárlásnál megjelenik az emberi tényező, a szimpátia érzete is.

⁶¹ Bagi et al., 2013:51

⁶² Bagi et al., 2013:51

⁶³ Bagi et al., 2013:52

A piacra járó fogyasztó közvetlenül a termelőtől szeretne friss és jó minőségű élelmiszerhez, illetve élelmiszer alapanyaghoz jutni. Csakhogy a piaci árusok között általában nem lehet megkülönböztetni a saját termékét áruló gazdát a viszonteladóktól, így

101. kép Termelői kitűző (fotó: Bagi et al., 2013)

a potenciális fogyasztó nem tud hiteles információhoz jutni a termékek kapcsán. Ezen probléma megoldásául szolgál az Egyesület és a termelő közötti, a kölcsönös érdekeken alapuló írásos megállapodás. A gazdálkodó vállalja a hatályos törvények betartását, a megkülönböztető jel (kitűző) megállapodás szerinti viselését,

továbbá azt, hogy az e jellel való visszaélés megakadályozásában közreműködik. A gazdálkodó tevékenységét az Egyesület számára átláthatóvá, ellenőrizhetővé teszi.⁶⁴ Kecskeméten a kitűzőt viselő gazdák tehát „piac a piacon” rendszert alkotnak. E jelzéssel az Egyesület képes tájékoztatni a fogyasztókat és egyben segíteni a termelők eladásait is – felhívja a figyelmet a velük megállapodást kötött gazdákra. Mivel az áru beazonosítása és jelölése szinte megvalósíthatatlan feladat, ezért tehát a megbízható gazdát jelölik meg az Egyesület által megtervezett kitűző segítségével. A csarnokban egyelőre nem áll rendelkezésre külön rész a saját termékeiket árusító gazdák számára, azonban a szabadtéri részen már sikerült elkülöníteni őket, így még könnyebbé vált beazonosításuk.

5.12.1.4 A kezdeményezés működési háttere

A rendszerbe belépni szándékozónál előre egyeztetett időpontban gazdasági szemlére kerül sor, amely ha sikerrel zárul, akkor a termelő megkapja a folyamatos sorszámmal megjelölt kitűzőt vagy kitűzőket, illetve aláírja a fent említett megállapodást. A gazdasági szemle adatfelvétellel zárul, ahol rögzítik a gazda elérhetőségét, földjének fekvését, helyrajzi számát és a művelési ág részletezésével az adott évre tervezett növények

⁶⁴ Bagi et al., 2013:58

termesztését, – akár fajtákra is lebontva – továbbá a családi gazdaság fejlesztésének elképzeléseit, terveit.

A kezdeményezés indításának kezdő lépéseként az Egyesület kiválasztotta, majd felvette a személyes kapcsolatot az első 10-30 megbízható, és a piacon köztisztelőben álló termelővel, akiken a kezdeményezés hitelessége múlik. Miután kiválasztásra került a termelők első köre, a későbbiekben a rendszerbe kerülni kívánók számára két, már kitűzővel rendelkező gazda írásos ajánlása szükséges; akik így szívességet tesznek a jelentkező személynek és egyben felelősséget is vállalnak érte. Az ajánló bármiféle negatív következmény nélkül megvonhatja az ajánlását az általa javasolt termelőtől, ekkor az ajánlóját vesztett termelőt az Egyesület figyelmezteti, hogy bizonyos határidőn belül szerezzen magának új támogatót vagy támogatókat. Amennyiben olyan termelő jelentkezik kitűzőért, aki még nem árult a piacon, ismerős híján nincs ajánlója, akkor gazdaság szemlére kerül sor és a kezdeményezés indulásánál alkalmazott eljárási procedúrán halad végig a gazda. Az Egyesület ezidáig 640 kitűzöt osztott ki az arra érdemes termelők körében, ez 520 termelő családdal kötött megállapodást jelent.⁶⁵

Mivel a rendszer fő célja a termelő-fogyasztó közötti bizalom megteremtése, helyreállítása, ezért az Egyesület szigorú szankciókat vezetett be. Amennyiben valamely termelőt megfosztják kitűzőjétől, ezzel automatikusan elveszíti az asztal bérleti jogát is. Ugyan elméletben a piac más területén tovább árusíthat, azonban a gyakorlatban az évközi asztalbérlésre általában nincs lehetősége, mert az év elején már elkelnak a szabad asztalok. A kitűzővel való visszaélés tehát a tilosban járók megélhetését komolyan veszélyezteti. Sem a kitűzőjét vesztett termelő, sem az ajánlásával számára bizalmat szavazó további két termelő a későbbiekben már nem kerülhet vissza a rendszerbe. A kitűzöt bármilyen indoklás nélkül vissza lehet adni, amely által a két ajánló további felelőssége onnantól kezdve megszűnik. 2013-ban pl. négyen adták vissza így a kitűzőjüket, mivel nem akarták bajba keverni az ajánlóikat.

A kezdeményezést Kecskeméten befogadták: mind a helyi vezetés, mind a piaci igazgatóság támogatását élvezi. A program ellenzőinek szűk köre a piacon (kizárólag) östermelői igazolvánnyal árusító, de termeléssel nem, vagy csak alibiből foglalkozókból tevődik össze. A vállalkozói igazolvánnyal rendelkező kereskedők gazdasági érdekeit nem sértheti ugyanis, hogy az előbbiek, számukra is tisztességtelen versenytársakat jelentenek.

⁶⁵ A két szám közötti eltérés abból adódik, hogy pótkitűzőket is lehet kapni, valamint az elveszített kitűzők sorszámát nem adják ki újra.

Ez, számukra is bizonyos fokú védelmet nyújt, annak ellenére, hogy a rendszer a fogyasztókat a kitűzővel rendelkező gazdáktól való vásárlásra igyekszik rávenni.

102. kép A kitűzős termelőket ajánló plakát (fotó: Tóth Alexandra)

A megállapodásban rögzített alapelvek között szerepel, hogy a termelőnek mindig viselnie kell a kitűzőjét a piacon, illetve kizárólag a saját maga által megtermelt árut értékesítheti – be nem jelentett, illetve nem általa termelt áru esete azonnal a kitűző megvonását, és a rendszerből történő kizárást vonja maga után. Előfordul azonban, hogy a termelő nem pusztán azért nem viseli a kitűzőjét, mert elfelejtette felrakni, hanem mert meg akar úszni egy esetleges ellenőrzést vagy netán tart a kitűzővel nem rendelkező többi árus zaklatásától. A kitűzőjét nem viselő termelőt az Egyesület először csak figyelmezteti, majd amennyiben ismét előfordul az eset, a következő alkalommal már kizárással szankcionálják, ajánlóit pedig 1-1 évre kizárják a rendszerből. A gazdák is figyelik egymást, a közösség igyekszik kivetni magából a jogtalan előnyre törekvőket.⁶⁶

⁶⁶ Bagi et al., 2013:79

103. kép Kitűzös termelők a piacon (fotó: Benke Korinna)

5.12.2 Belső erőforrások

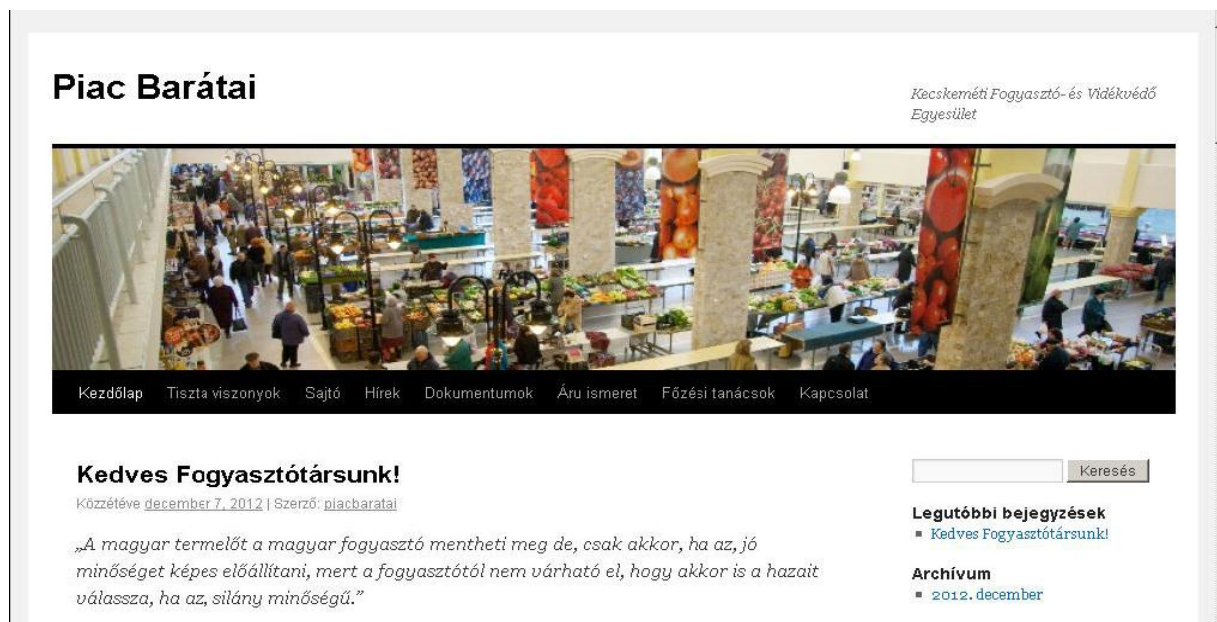
5.12.2.1 Pénzügyi és emberi erőforrások

A fogyasztói piac kulcsszemélye, a kezdeményezés kitalálója, Bagi Béla elmondása szerint a rendszer folyamatában is rengeteget fejlődött, hiszen nem lehet minden eshetőségre előre felkészülni, a fogyasztói reakciók nem kiszámíthatóak. A modell alkotásakor, indításakor szükséges volt a rugalmasság: egyszemélyes vezetőként pillanatok alatt tudott döntést hozni, nem volt szükséges testületi gyűlést összehívni.

A kezdeményezés pénzügyi erőforrását Bagi Béla, és az általa alapított Egyesület előfinanszírozta. A későbbiekben állami pályázati lehetőségekben bíznak, hiszen egyértelmű társadalmi érdekek fűződnek a kezdeményezéshez. Fontos hozzájárulást jelentenek a kistermelők kitartó kétkezi munkája és az általuk képviselt értékek, amelyek nélkül a kezdeményezés el sem indulhatott volna.

5.12.2.2 Média és marketing

Az Egyesület célja, hogy eszmeiségükkel a potenciális fogyasztói szegmens lehető legszélesebb körét gyors és hatékony módszerekkel elérjék, éppen ezért kívánják népszerűsíteni magukat mind az elektronikus, mind pedig az írott sajtó fórumai által. Honlapot hoztak létre (www.piacbaratai.hu), ami még alakulóban van. Mivel ezt már nem képesek kizárólagosan önerőből véghezvinni, ezért a közeljövőben mind pénzügyi, mind emberi erőforrás (informatikai szakember) bevonását tartják szükségesnek a honlap további fejlesztéséhez és állandó üzemeltetéséhez. A honlapon, teljes kialakítása után a termelőkről történő tájékoztatáson túl számtalan hasznos és praktikus információval is gazdagodhat majd az olvasó, mint például áruismeret vagy főzési tanácsok.

104. kép Piac Barátai honlap (fotó: Bagi et al., 2013)

A kecskeméti televízióval és rádióval is szeretnének megállapodást kötni. Az Egyesület elképzelései szerint szombat reggelente a televízió és a rádió bejelentkezhetne a kecskeméti piacról, így aki nem járt eddig piacra, az is kedvet kaphatna, hogy kijöjjön és körbenézzon, akár vásároljon is. Ez már csak azért is fontos lenne, mivel kitudós gazdák közül többen is úgy érzik, hogy a vásárlók nem eléggé tájékozottak, sokan nem is tudják, hogy mit jelent ez a kitudó.

A marketing világa teljesen új a termelők számára, korábban nem érezték szükségét ezzel foglalkozni. Így e területen még rengeteg kiaknázatlan lehetőség áll rendelkezésükre, ami persze tanulást és fejlesztést igényel.

5.12.2.3 Együttműködés, partnerek, kapcsolatok

Az önkormányzaton, a piacvezetésen és a médián túl további együttműködésekkel is szeretné népszerűsíteni az Egyesület a fogyasztói piacot. Az egyik ilyen kezdeményezés az összefogás a Rozmaring Gasztro Kft-vel, amelynek értelmében az általuk üzemeltetett étteremnek szükséges friss zöldségeket és gyümölcsöket a helyi piacon szerzik be naponta, illetve a szezonálisnak megfelelő alapanyagokból elkészíthető ételeket tüntetnek fel az étlapjukon. További éttermek közreműködésével pedig a piac szabadterei részére ételkészítési bemutatókat terveznek mindig az éppen aktuálisan piacon kapható zöldségekből, gyümölcsökből. A helyi, közös főzőcskézésen túl az Egyesület célja, hogy nívós gasztronómiai társaságok is a kecskeméti fogyasztói piacot válasszák vásárlásaik helyszínéül, például Molnár B. Tamás és társasága, akik a magyar csúcsgasztronómiát képviselik. A kecskeméti piac az autópályának köszönhetően akár a budapesti csúcsgasztronómiai társaságok igényeit is kielégítheti.

A friss bioélelmiszerek vásárlása iránti fogyasztói, illetve előállításuk iránti termelői hajlandóság jelen van Kecskeméten is. A biotermelők számára a legnagyobb problémát a piacra történő bejutás jelenti. Az Egyesület jövőbeli célja, hogy felkarolja őket, és helyet biztosítson számukra a kitűzős termelőknek fenntartott részen. A tervek szerint ugyanolyan kitűzőt viselnének, mint a többi tag, csak zöld kerettel. A jó minőségű, lehetőleg bio élelmiszerek az alternatív gyógyászat eszmeiségének elterjedésére is kedvező hatással lehetnének, így az ezt képviselőkkel is szövetségre kívánnának lépni a jövőben, éppen ezért előttük is nyitva áll a kecskeméti piac kapuja (pl: Életmag Gyógyszövetség).

Szívesen vállalnak közösséget olyan civil kezdeményezésekkel is, mint például a Kecskeméti Garabó Egyesület, amely a megóvható és javítható természeti és kulturális örökségek felkutatásán dolgozik, és ezzel együtt céljául tűzte ki, hogy annak fontossága mellett emelje fel a hangját, hogy az adott termék a legrövidebb utat tegye meg a magyar termelőtől a fogyasztóig.

Fontos kapcsolat az Egyesület számára, céljainak megvalósulását támogatja a Bács Agrárház Nonprofit Közhasznú Kft. Ez a szervezet eredetileg azzal a céllal alakult, hogy agrárvállalkozóknak nyújtson segítséget, azonban az évek alatt számtalan területre terjedt ki munkásságuk. Akkreditált felnőttképzési intézménnyé váltak; Területi Szaktanácsadó Központ címmel rendelkeznek, de feladataik között szerepel az önkormányzatokkal és a civil szervezetekkel való kapcsolattartás is. Mindezek mellett gazdálkodók számára környezetvédelmi jelentések, pályázatok megírását is vállalják. Egyik legfontosabb

munkájuk a Homokhátsági Célprogramban való közreműködés volt, amelynek két legjelentősebb alprogramja a homokháti termékek piacra jutásának előmozdítása, valamint az alternatív jövedelemszerzési lehetőségek fejlesztése, különös hangsúlyt fektetve a tanyai gazdaságokra. 2005. óta működő kezdeményezésük a tulajdonos Agrárkamarával együtt a Kamra-túra gazdaudvar hálózat, amely a gazdálkodók közvetlen értékesítésének támogatását tűzte ki céljául. 2012-ben a kamara bejegyeztette az általuk kidolgozott homokhátsági védjegyet. Jelentős hangsúlyt fektetnek a kistermelők részére létrehozott szakmai képzésekre is a minőségi kisárutermelést és a piacra termelést elősegítendő (jogi keretek, feldolgozás, csomagolás, árkezelés, eladás, marketing, kommunikáció).

105. kép Kamra-túra embléma (kamra-tura.hu, kecelinfo.hu)

A Kecskeméti Szatyor Kör vásárlók szervezésével, informálásával tudja segíteni a fogyasztói piacot. Szatyor Közösségek napjainkra már az ország több pontján is megtalálhatók. A Budapesten működő Zöld Szatyor (Szatyor Bevásárlóközösség) kezdeményezés hatására alakult meg a kecskeméti is. A Kör tagjai vállalják, hogy helyi, kíméletes termelésből származó termékeket vásárolnak. Fontosnak tartják az emberek közötti személyes kapcsolatokat, illetve a termelő és fogyasztó közötti bizalmi viszonyt, amely által a vásárló biztos lehet benne, hogy kiváló minőségű házi termékekhez juthat hozzá. A Szatyor egy alulról szerveződő, nonprofit kezdeményezés, működtetését a csoport (döntően fiatal és tudatos fogyasztók) tagjai önkéntes alapon végzik, kereskedelmi tevékenységet nem folytatnak. Céljuk a helyi termelők és termékeik támogatása a

közvetlen kereskedelmen eszközével, továbbá a termékek lehető legkisebb távolságba történő szállításának köszönhetően a természeti környezet megóvása.

106. kép Szatyor embléma (kecskemetiszatyor.hu)

5.12.3 Eredmények és jövőbeli tervek

5.12.3.1 Főbb eredmények

A termelők és a kereskedők megkülönböztetése egyértelműen sikert aratott a kecskeméti piacon: egy kérdőíves felmérés szerint a válaszadók 97%-a a kitűzősöktől vásárolna inkább.⁶⁷ A szándék és a tényleges vásárlás azonban eltér egymástól. A válaszadók elméletben fontosnak tartják, hogy magyar termékeket vásároljanak kistermelőktől, azonban a gyakorlatban mégsem cselekszenek mindig így. Arra a kérdésre, hogy miért választja a kecskeméti piacot, a leginkább domináns válasz egyértelműen a magyar termékek jelenléte volt. A kitűzős gazdák rendszeres vásárlói főleg a zöldség, gyümölcs, tejtermékek, tojás és húсару tekintetében válnak hűségessé. Ennek oka a megfelelő ár-érték arány, a tiszta eredet és a minőség. Ezt alátámasztja az általunk megkérdezett egyik kitűzővel rendelkező gazda véleménye is: „*Nem mindig a kitűzőt nézik a vásárlók. Először nézi az áru árát, az áru minőségét, majd csak ez után nézi, hogy van e kitűző. Ha nem megfelelő árban adom az almát, akkor hiába van nekem kitűzőm.*”

Jóllehet e felmérés eredménye nem reprezentatív, azonban az meggyőző adat, hogy a kitűzők iránt a gazdák részéről élénk az érdeklődés (túljelentkezés van), üzletileg tehát megéri a rendszerhez tartozni. 2013 tavaszán a kritériumoknak megfelelő kitűzővel rendelkezők (jelentkezők) között sorsolással osztották ki a rendelkezésre álló (kitűzőket), asztalokat.

⁶⁷ Bagi et al., 2013. A felmérés nem reprezentatív.

A kezdeményezés egyik legfőbb eredménye a piac erkölcsi rendbetétele. A piac tisztulásának köszönhetően elkezdődött a fogyasztók bizalmának helyreállítása, valamint a vásárló és a kistermelő közötti közvetlen kapcsolat élénkülése, amely folyamat egyik jeleként értelmezhető, hogy a vevők többsége, már kifejezetten a kitűzővel rendelkező termelőket keresi.

A kecskeméti fogyasztói piac a fenntarthatóság felé való átmenetet segíti a termelés és a fogyasztás oldaláról is. A piacon megjelenő termelők nem nagyüzemi léptékben gazdálkodnak. Jóllehet az általános megfogalmazásokkal óvatosan kell bánni, de kijelenthető, hogy a kis gazdaságok általában fajlagosan kevesebb vegyszert, műtrágyát használnak fel. A fogyasztók szemléletformálása szükséges ahhoz, hogy az elfeledett tájfajták újra divatba jöjjenek. Ezek ugyanis, tekintettel arra, hogy a környezethez alkalmazkodtak, ellenállóbbak, így kevés vegyszer alkalmazásával vagy anélkül is termesztethetők. A helyi termékek fogyasztásának további előnye, hogy csökken a szállítási, csomagolási, tartósítási igény és az ebből eredő környezetterhelés. A szezonális, friss áruk fogyasztásával az élelmiszerhulladék keletkezése, a pazarlás is visszaszorítható. A helyi termékek fogyasztásának előnye, hogy a termelés-fogyasztás elsősorban a térség erőforrásaira alapoz, a belőlük származó hasznot helyben tudják tartani, és ennek visszaforgatása által a térségben gazdasági növekedést tudnak generálni.

5.12.3.2 Jövőbeli tervek

A piac jövőbeli fejlesztésének első lépése – a fogyasztók bizalmának visszaszerzését követően – a szupermarketekkel és a plázákkal való verseny megvívása, amelynek alapjául az élelmiszer kiváló minősége és a bőséges választék kell, hogy szolgáljon. Továbbá számos kényelmi funkció kiépítése szükségeltetik (ebből a mélygarázs önkormányzati pénzből már megvalósult), hosszabb távon pl. fontos lenne a bankkártyás fizetési rendszer bevezetése. A kecskeméti kezdeményezők nagyobb társadalmi, civil szerepvállalásra törekcszenek. A fogyasztók szemléletformálása mellett védelmüket is erősíteni kívánják.

További célkitűzésük a konyha újbóli felfedeztetése az emberekkel, a gasztronómiai piac arculatának felépítésével, a rég elfeledett receptek átadásával, az évszaknak megfelelő terményekhez igazított étkezés (szezonális) fontosságának ismertetésével, amely tudást, ha elsajátítják a fogyasztók, akkor nem csak jobb minőségű termékeket fognak enni, de még olcsóbban is jutnak hozzá.

A kecskeméti piac modellje egyértelműen a fenntarthatóság felé való átmenet egyik kiváló példája hazánkban, azonban a jövőben számtalan területen kell még fejlődnie.

Jelenlegi állapotáig a modellt az Egyesület önerőből, saját forrásokból juttatta el, azonban a megálmodott fejlesztésekhez a továbbiakban külső segítségre is szükségük lesz, hogy a fogyasztók kegyeiért versenybe szállhassanak a bevásárlóközpontokkal és a hipermarketekkel vívott küzdelemben.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Kecskeméti Piac

A piac címe: 6000 Kecskemét, Budai u. 2/a

Kecskeméti Fogyasztó- és Vidékvédő Egyesület

Bagi Béla elnök

Cím: 6000 Kecskemét, Csányi J. krt. 14.

Honlap: <http://piacbaratai.hu/>

Drótposta: piacbaratai@gmail.com

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Bagi Béla, a Kecskeméti Fogyasztó- és Vidékvédő Egyesület elnöke

Dene Orsolya, a Bács Agrárház Nonprofit Közhasznú Kft. ügyvezetője

Források:

Bagi Béla, Csatári Bálint, Dene Orsolya, Golovicsné Wellner Mónika, Kujáni Katalin, Sípos Sándor (2013): *Hagyomány és megújulás – A fogyasztói piac kísérleti modellje Kecskeméten*. Tanulmány, témavezető: Bagi Béla. Kecskemét, 2013.

http://piacbaratai.hu/naplo/wp-content/uploads/2013/04/tanulmany_kecsekemeti_piac.pdf

Juhász Anikó - Szabó Dorottya (2012): *A piacok jellemzői fogyasztói és termelői szemmel*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 2012.

Shimp T.A., Sharma S. (1987): *Consumer Ethnocentrism: Construction and validation of the CETSCALE*, *Journal of Marketing Research*, (XXIV.) In: Popovics A.: II. Nemzetközi Gazdaságtudományi Konferencia - Regionalizálódás vagy globalizálódás: Trendek a különleges minőségű élelmiszerek fogyasztói magatartásában.

Homokhátsági füzetek XVI. száma: Kistermelői élelmiszertermelés, -előállítás és -értékesítés ismeretei, Bács Agrárház Nonprofit Kft, Kecskemét, 2012.

További hivatkozások

VÁTI Homokháti célprogram felmérése (www.homokhatsag.hu)

Kamra-túra (www.kamra-tura.hu)

Szatyor közösség – Bérces Dóra (www.kecskemetiszatyor.hu)

www.kiskunmajsa.hu

Fotók:

Benke Korinna

Tóth Alexandra

Bagi et al., 2013.

<http://kamra-tura.hu>

<http://kecelinfo.hu>

<http://kecskemetiszatyor.hu>

5.13 Szimplakerti Háztáji Piac

5.13.1 A piac létrejötte, előzményei

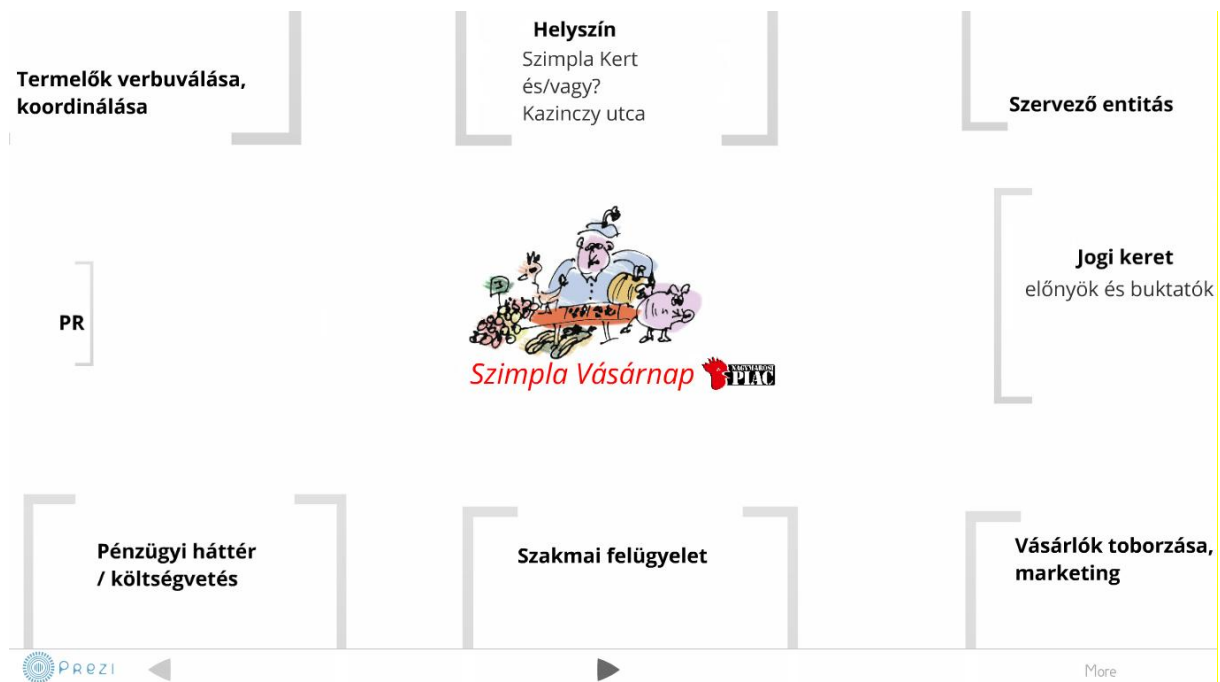
Az őstermelői piac Bertényi Gábor, a Szimpla egyik alapító tulajdonosának ötletéből nőtt ki magát. Bertényi Nagymarosra költözve segített az ottani őstermelőkkel közösen létrehozni a heti rendszerességű Nagymarosi Őstermelői Piacot (korábban SpájzPlacc). Ezek az őstermelők látják el a váci Szimplavé vendéglátóhely melegkonyháját is.

A Szimpla 10. születésnapjára szervezett fesztiválon, 2011 októberében merült fel először az ötlet, hogy az őstermelőket egy napra kísérleti jelleggel a Szimpla Kertbe költöztessék. Az esemény sikeres lett és havi rendszerességű piaccá nőtt ki magát minden hónap utolsó szombatján. A piac sajátossága volt még a késői zárás – az eseménynek általában a készletek elfogyása, illetve az esti bulira érkező tömeg vetett véget este 9-10 óra tájban.

A Szimpla vezetése 2012 tavaszán döntött úgy, hogy az addigi havi piacokat heti rendszerességűvé sűríti. A döntést a jogszabályi háttér megváltozása is segítette: míg korábban az alkalmi, termelői piacokra a nagy vásárcsarnokok engedélyezéséhez hasonló előírások vonatkoztak, a 2013 júniusában hatályba lépett 51/2012-es VM rendelet⁶⁸ a korábbinál jóval megengedőbb. Az új rendelet illeszkedik a Darányi Ignác Terv vonatkozó alprogramjainak elképzeléseihez és lehetővé teszi, hogy önkormányzatok, egyesületek vagy lelkes magánszemélyek jelentős anyagi ráfordítás nélkül is piacot hozhassanak létre a helyi, őstermelői élelmiszerek számára. A Szimplakerti Háztáji Piac gyakorlatilag az első ilyen, a jogszabályi előírásoknak is megfelelő kezdeményezés volt, és azóta is a rendeletnek megfelelően, a jogi kiskapukat mellőzve működik.

Az első, már heti rendszerben, bejelentett őstermelői piacként megtartott alkalomra 2012. június 10-én került sor, és azóta is szünet nélkül, minden vasárnap 9 és 14 óra között megrendezésre kerül. Más termelői piacokhoz képest nagy előnyt jelent a téliesített kert, ahol az árusok és a vásárlók kellemes, fűtött, csapadéktól védett környezetben találkozhatnak.

⁶⁸ A vidékfejlesztési miniszter 51/2012. (VI.8.) VM rendelete a helyi termelői piacokon történő árusítás élelmiszer-biztonsági feltételeiről

107. kép Mi kell a piac létrehozásához? (prezi: Bertényi Gábor)

A heti piac létrehozása, a kezdeti termelői kör kialakítása széleskörű civil összefogás eredménye, mely elsődlegesen a Szimpla és az Agri Kulti Kft. közös munkája, ám több civil és más szervezet segítségét, támogatását is élvezzi, egyebek mellett a következőkét:

- Szövetség az Élő Tiszaért Egyesület, mely közel 120, tisza-menti termelőt tömörít;
- Natúrháló.hu Kft., mely közel 90, bio-, őstermelő- és organikus termelő termékeit segít eljuttatni a felhasználókhoz, valamint részt vesz Székesfehérvár közétkeztetésében is;
- Az Ökotárs Alapítvány Zöld Út programja, amely helyi termelőket segít megjelenéshez;
- Pilisi Zöld Út Egyesület;
- Az ELTE Humánökológiai Tanszéke, ahol a hallgatók bevonásával készítenek kutatásokat őstermelői piacokhoz, őstermelőkhöz kapcsolódóan.

A piac indításához a kezdeményezőknek számos a fenti ábrán látható és egyéb fogós részletkérdést kellett megválaszolniuk. Maga a heti piac megszervezése azonban adta magát: adott volt a bejáratott, kipróbált előd-rendezvény, kellő számú és hatáskörű támogató szervezet és megfelelő jogi háttér. A piac létrehozását ugyanakkor személyes elköteleződések is motiválták. A szervezők fel szeretnék hívni a lakosság és a döntéshozók figyelmét a budapesti vásárcsarnokokban tapasztalható áldatlan állapotokra: a csarnokok szinte mindegyikét egy-egy, általában nemzetközi élelmiszerlánc egy boltja foglalja el, a

fennmaradó területen pedig megkülönböztethetetlen, hogy mely árusok valódi termelők, hogy honnan származnak a portékák. A piacok bevett gyakorlata az is, hogy nemes egyszerűséggel minden árusukat őstermelőnek titulálják, hiába árul adott esetben délgyümölcsöt az illető. A Szimplakerti Háztáji Piac létrehozását legfőképpen az indokolta, hogy egy olyan bevásárlási lehetőséget nyújtson a belváros lakóinak, ahol teljes lehet a bizalmuk, hogy csak minőségi, termelői élelmiszer kerül a kosrukba.

5.13.2 A piac kínálati oldalának kialakítása

A fent vázolt okok miatt a kínálati oldal – az árusítói, termelői kör – kialakításánál az 51/2012 VM rendelet előírásai voltak az irányadók, azaz a piacon csak és kizárólag ős- és kistermelők árusíthatnak.⁶⁹

Az induló heti piac termelői gárdáját részben a már ismert nagymarosi és Nagymaros környéki termelők tették ki, részben pedig a piac létrehozását segítő szervezetek által ismert, a szervezetek bizalmát élvező termelők az ország minden részéről. Azóta természetesen sokan jelentkeztek is a piac hírére hallva. A Szimplakerti Háztáji Piacon más termelői piacoknál lényegesen szigorúbb auditrendszer működik: a termelőknek nem csak ős- és kistermelői igazolványukat kell bemutatni, hanem egy igazolást is az illetékes falugazdásztól a birtokukban levő földekről, növény- és állatállományról, valamint vállalják azt, hogy a piac szervezői bármikor kimehetnek ellenőrizni is. A piacon zéró tolerancia működik a nem őstermelői, illetve nem saját portékákkal szemben: ha valamelyik árus ilyennel lebukik, a szervezők azonnal megvonják az árusítási engedélyt, mint ahogy ez eddig két esetben elő is fordult. Ez a szigorú rendszer nem csak a vásárlók érdekeit védi és biztosítja a vásárlói bizalmat, hanem a valódi őstermelők, kistermelők érdekeit is, akik így nem kerülnek versenyhátrányba a könnyen beszerezhető és olcsóbb nagyüzemi termékek miatt.

Az őstermelői piac esetében a termelők beengedése a piacra gyakorlatilag egyenlő a termékpaletta kialakításával, ami természetesen nem merül ki a termelők alapos szűrésében. Mivel a piac egy épületen belül kapott helyet, limitált a rendelkezésre álló tér: a jelenlegi területek bevonásával körülbelül 40-45 termelő fér el kényelmesen és jól megközelíthetően. A termékskála kialakítása során a fő szempont az volt, hogy a piacon

⁶⁹ Őstermelő az, aki maga – esetleg elsőfokú családtagjai bevonásával – zöldséget és gyümölcsöt termel vagy gyűjt, és feldolgozatlanul, csomagolatlanul piacra juttat évi maximum 8 millió forint értékben. Feldolgozott, csomagolt, illetve bármilyen állati eredetű – például hús, tojás, méz – termékek esetén szükséges az őstermelői igazolvány mellé a kistermelői igazolvány is, melyet az előállítás helyén területileg illetékes hatósági állatorvos állít ki élelmiszerbiztonsági ellenőrzés után.

kapható termékekből lehetőleg bármilyen, hagyományos magyar ételsor elkészíthető legyen, de legyenek a kínálatban különlegességek, csak a piacon kapható specialitások, ritkaságok, tájfajták is.

A vonatkozó VM rendelet persze kihat a termékekre is: termelői piacon ugyanis húsfélékből csak tartósított, feldolgozott húsfélék, valamint baromfi és nyúl árusítható. (A Szimplakerti Háztáji Piacon csak hagyományos tartósítási módokkal, sózással és füstöléssel készült termékek kerülhetnek a pultra). Mivel a piacon nem működik gombavizsgáló, így gombából is csak termesztett árusítható.

A kitűzött cél teljesült, jelenleg a piacon kapható mindenféle idényzöldség és gyümölcs, mézek, lekvárok, szörpök, füstölt húsok, baromfi, termelői száraztészta, péksütemények, valamint van például füstölt hal, ízesített ecetek, szarvasgombás termékek, hidegen sajtok olajok, csírák.

Az öko és bio minősítés ugyan nem feltétele a piacon árusításnak, de több termelő így is rendelkezik vele.

A szervezők néhány olyan korlátozást is felállítottak, amely a vonatkozó rendeletben nem szerepel: ezeket főleg a rendelkezésre álló hely szűkössége indokolja. Így hát nem árusíthatók a piacon alkoholtartalmú termékek, valamint kézi készítésű szappanok, kozmetikumok.

A piac kínálati oldalának része a kiegészítő programok köre. Már a kezdetektől az az elképzelés vezérelte a piac szervezőit, hogy az esemény ne csak az árucserére adjon lehetőséget, hanem a szó hagyományos értelmében is piactérként, társadalmi térként, találkozóhelyként, kulturális gócpontként funkcionáljon. A piacon minden alkalommal található gyermekmegőrzőként is működő gyermekprogram, élő zenekar játszik jazzt, és gyakoriak a szakmai programok, workshopok, előadások is. Így a látogatók lényegesen több időt is töltenek el a Szimplakerti Háztájin, mint egy másik piacon. 2012. szeptembere óta minden héten a közösségi főzés is az állandó programkínálat részévé vált.

5.13.3 Célcsoport, vásárlói oldal

A Szimpla Háztáji Piac létrehozásától kezdve a mai napig alapelképzelés, hogy az esemény célcsoportja nem egyezik meg a Szimpla Kert, mint szórakozóhely célcsoportjával. A piac elsődleges célcsoportját az erzsébetvárosi lakók, köztük is főleg a nyugdíjasok és a fiatal családok teszik ki.

Ez egyébiránt pont az a réteg (a környéken lakik, nyugdíjas, vagy kisgyermek van), amelyik a legérzékenyebb a szórakozóhelyek forgalma által generált zajra. Azzal, hogy a Szimpla Kert számukra is nyújt heti rendszerességű programot, eléri azt is, hogy a lakók bizalommal forduljanak a szórakozóhely munkatársaihoz a helyet érintő problémáikkal, valamint toleránsabbak legyenek ezekkel a gondokkal szemben.

Másodlagos célcsoportként a tágabb környezetből, elsősorban Budapest belső kerületeiből érkező, gasztronómiára, környezettudatos szemléletmódra fogékony, elsősorban 25-45 év közti embereket célozták meg.

A piac facebook oldalának statisztikáját – ami természetesen nem tükrözi a piac valós látogatottságának demográfiai adatait – szemlélve szembeötlő, hogy az oldalt több mint 75%-ban nők kedvelték, közülük is kiemelkedik a 25-34 évesek aránya. Mivel a piac kommunikációja elsősorban az online felületeken történik, ez az adat az online kommunikáció hangvételéhez nyújt segítséget.

5.13.4 Fogadtatás, sajtó

Az östermelői piac fogadtatása a kezdetektől igen kedvező: már a nyitónapon kiemelt helyet kapott az esemény a nagyobb televíziós csatornák híradójában, több napilap és magazin is teljes oldalas cikkben számolt be róla, és azóta is folyamatos a sajtóérdeklődés iránta. A gasztronómiai vonatkozások mellett több cikk foglalkozott a gazdasági, illetve kulturális, városképi hatásaival is. Az Index.hu egyenesen úgy aposztrofálta a piacot, mint „*az egyik legjobb dolog, ami Budapesten történt az idén.*”⁷⁰

A célcsoport szempontjából jelentős, gasztronómiai téren véleményvezérnek tekinthető, ismert gasztrobloggerek, szakújságírók is elismerően nyilatkoztak az eseménysorozatról. („*Az ember könnyen odaszokik a Szimpla piacra, mert szerethető. A Kazinczy utcai romkocsmá kertjébe vasárnaponként hangulatos urbánus piac és vele együtt egy kis New York költözik.*” – Mautner Zsófia)⁷¹

Bár a turisták megszólítása, mozgósítása ebben az esetben nem volt a Szimpla Kert munkatársainak célja, azért meglepően sokan felfedezik a piacot közülük is. A The Huffington Post újságírója 3 hónapot töltött Budapesten, úti beszámolójának⁷² tematikája az, hogy ne a szándékolt turisztikai attrakciókat mutassa be, hanem a budapesti lakosok kedvenc helyeit tárja fel az olvasóknak. Listájában a Szimplakerti Háztáji Piac

⁷⁰ <http://index.hu/kultur/2012/11/24/szimplapiac/>

⁷¹ <http://chiliesvanilia.blogspot.hu/2012/07/csipos-edes-zoldbabsalata-husgolyoval.html>

⁷² http://www.huffingtonpost.com/jeanine-barone/see-budapest-like-a-local_b_2068658.html

mint a Fővám téri Nagycsarnok barátságosabb alternatívája szerepel. Írásában kiemeli a rendszer fenntarthatóságát, és azt ajánlja az olvasóknak, hogy kóstolják meg az asztalokra kitett termékeket.

108. kép Vásárnapi piac a romkocsmában (fotó: Kajner Péter)

A kezdeményezés az agrárszakma érdeklődését is felkeltette, a szervezők számos előadást tartottak szakmai találkozókra. A projekt szerepel a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal „helyi gazdaságfejlesztés” témakörében a pozitív, mintának állítható jó gyakorlatok között.

5.13.5 Közösségi főzés – fundraising tevékenységek

A Szimpla működésében kiemelt szerepet kap az adománygyűjtés: a cég tagja az Adománygyűjtők Országos Közösségének (ADOK) is, két kiemelt adománygyűjtő partnere a WWF Magyarország és a Budapest Bike Maffia kerékpáros fiatalokból álló önkéntes szervezet. Törekcszenek rá, hogy az adománygyűjtési kampányoknak legyen egyéni karaktere, kapcsolódjanak valamely szimplás programhoz.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a legjobb terep az adománygyűjtéshez a Szimpla programkínálatából az őstermelői piac. Párhuzamosan két kampány is fut folyamatosan: az egyik adománygyűjtő tevékenységben a Budapest Bike Maffia élvez kizárólagosságot, míg

a másik pályázat nyitott bármely civil szervezet, vagy adománygyűjtői megbízás útján bármely magánszemély számára.

A Budapest Bike Maffia által kitalált és működtetett *Legyél te is Hőstermelő!* Projekt lényege, hogy a piac vásárlói adománygyűjtő szatyrokat kaphatnak a Bike Maffia önkénteseitől, amelyekbe a piacon élelmiszert vásárolnak. A Budapest Bike Maffia (BBM) minden héten kiszemel egy-egy nagycsaládot (ebben a Szimpla Kert területén működő Cseresznye Ifjúsági Információs Iroda van segítségükre), akiknek a piacon összegyűlt élelmiszereket még vasárnap este kerékpáros önkéntesekkel szállítják ki. A családok így olyan friss, minőségi élelmiszerekhez juthatnak, amelyeket egyébként nem engedhetnének meg maguknak – egy alkalommal körülbelül 2-4 hétre elegendő élelmiszer szokott összegyűlni. A szervezet transzparens elszámolást folytat, a beérkezett adományokról és a kiszállítás folyamatáról minden héten fényképes beszámolót közöl.

A Szimplakerti Háztáji Piacon működő másik adománygyűjtő kampány a Közös Lábos címet viseli. Ennek lényege, hogy minden héten gasztrobloggerek, közéleti személyiségek főznek elsősorban a piac alapanyagaiból ebédet a piac területén. A főzéshez bárki csatlakozhat, beszélgethet a készítőikkel. Az elkészült ebéd becsületkasszás rendszerben kerül kiosztásra, a kassza teljes nyeresége egy-egy alapítványhoz, civil szervezethez kerül. A szeptember-novemberi időszakban a projekt kizárólagos kedvezményezettje szintén a Budapest Bike Maffia volt, decembertől kezdődően viszont a BBM mellett más civil szervezetek is pályázhattak. A jelenlegi pályázati ciklus júniusig tart, ebben az időszakban több mint 20 civil szervezet vesz részt a Közös Lábos projektben.

A kezdeményezésnek számos előnye van: egyrészt friss, hőstermelői alapanyagokból készülő meleg étellel látja el a piac vásárlóit – a készítésnél szempont, hogy minden alkalommal készüljön vegetáriánus étel is – , terjesztik az adománygyűjtés szellemiségét hazánkban, valamint sajtónyilvánossághoz, bemutatkozási lehetőséghez juttatja a civil szervezeteket. A szeptember-decemberi időszakban a projekt teljes nyeresége, ami a civil szervezetekhez került, 686.700 forint volt.

109. kép Közös Lábos hirdetés (kép: Szimpla)

A termelői piac struktúráját, valamint a piac keretein belül zajló integrált szociális kezdeményezéseket a bécsi központú, magánadományokból működő Unruhe Magánalapítvány is elismerte, és 2013. május 1-én SozialMarie díjjal⁷³ tüntette ki. A SozialMarie elismerésre 7 országból, Ausztria, Csehország és Magyarország egészéről, illetve Szlovákia, Szlovénia, Németország és Horvátország egyes részeiről lehet pályázni. Idén a 308 beérkezett pályázat közül a zsűri 15-öt jutalmazott a díjjal, köztük 6 magyarországi pályázatot is.

A zsűri értékelésében kifejtette: „Megfizethető értékesítési lehetőségek östermelők számára, társadalmi témájú tájékoztatás és konkrét tettek, kiváló minőségű ételek a minőségi táplálkozás jegyében – mindez láthatóan mindenki számára új, jó és hasznos.” A díj átadásakor Barbara van Melle, az est háziasszonya és a SozialMarie zsűritagja

⁷³ <http://sozialmarie.org/> és http://www.sozialmarie.org/projektek/szimplakerti_hasztaji_piac.2999.html

kifejtette, hogy különösen újszerűnek és fenntarthatónak tartja a kerékpáros adománygyűjtést és kiszállítást.

5.13.6 Költségvetés

A Szimpla Háztáji Piac lényeges szervező elve, hogy esélyt adjon a valódi kistermelőknek, az esetlegesen nagyobb termelési volumenből adódó előnyök ne legyenek érzékelhetők a piacon. Épp ezért a termelők által fizetett helypénz is csak szimbolikus, 1000 forint alkalmanként⁷⁴, mely tartalmazza egy maximum 2 négyzetméter alapterületű asztal bérletét, áram és vízhasználati lehetőséget, valamint segítséget a Szimpla Kert munkatársaitól a ki- és bepakolás során.

A piac megszervezése kifejezetten humánerőforrás-igényes: az esemény munkaerő igénye megközelíti az éjszakai, csúcsidőszakban történő működését. A látogatószám egy piac időtartama alatt 1500-2000 fő körül mozog, ami egy átlagos, nem hétfégi éjszaka látogatószámának felel meg, ám a látogatók költsége a Szimpla Kert pultjaiban messze elmarad az éjszakaitól. A vendégek a pultoknál leginkább kávét fogyasztanak, aminek az elkészítése kifejezetten munkaigényes, ezért több pultos munkája jut egy-egy látogatóra, mint az esti órákban. A költségeket gyarapítják még a kiegészítő programok ráfordításai is. Szigorúan anyagi értelemben véve tehát a piac megrendezése veszteséges, körülbelül negyedmillió forint ráfordítást igényel a Szimpla részéről minden hónapban. Az esemény mindeddig bármiféle állami-, önkormányzati- és egyéb támogatás nélkül, önerőből működött.

Annak oka, hogy miért működtet egy vállalkozás hosszú távon olyan eseménysorozatot, ami nem termel anyagi hasznot, sőt, kilátás sincs rá, hogy így legyen, elsősorban a Szimpla filozófiájában keresendő: a reklámok, hirdetések teljes hiányával megspórolt összeget inkább egy-az-egyben PR célokra fordítják. Könnyen belátható, hogy ha a fenti egyenletbe bele vesszük a számtalan sajtómegjelenés eszmei értékét, az intézmény jó hírnevét a környező lakosság, valamint az agrárszakma körében, valamint a piac lehetséges bővítési lehetőségeit, az üzemeltetés már bőven megéri.

5.13.7 A Szimplakerti Háztáji Piac lehetséges bővítési lehetőségei

Mint minden sikeres kezdeményezés, a Szimplakerti Háztáji Piac is bővül, kiegészül új területekkel. Egy fontos mérföldkövet már el is hagyott a folyamat: november óta a magyar

⁷⁴ Összehasonlításképpen: más budapesti termelői piacokon ez az összeg 2.500 és 20.000 forint között mozog

őstermelői portékák Berlinben, a Markthalle 9 csarnokában is megvásárolhatók minden szombaton. Ez a kezdeményezés része annak a kulturális hídképző projektnek, amely a berlini és a magyar Szimplák között megvalósul. Szimbolikus az is, hogy a magyar stand egy olyan vásárcsarnokban kapott helyet, amely korábban a budapesti csarnokokhoz hasonlóan nagyjából élelmiszerüzleteknek adott helyet, majd tudatos változtatás következtében a helyi, német őstermelők visszakapták az intézményt.

Az exportra szánt portékákat a Szimplákat üzemeltető cég vásárolja fel és viszi ki Berlinbe, ahol helyi magyarok, Szimpla alkalmazottak árulják azt. Az árukészlet eltér a budapesti kínálattól: elsősorban azok a termékek sikeresek, melyeket egyáltalán nem lehet Németországban kapni, magyar kolbászok, pirospaprika, kifejezetten hungarikumnak számító különlegességek. Értelemszerűen az exportra szánt termékek leginkább feldolgozottak, hosszabb ideig eltarthatók.

A közeljövő fontos fejlesztési terve ehhez kapcsolódóan egy háztáji termékeket kínáló webshop létrehozása Magyarországon és Németországban egyaránt. Szerepel még az elképzelések között háztáji bolt, az őstermelői alapanyagok szélesebb körű használata a Szimpla Kert és a Kávézó konyháján, valamint közös beszállítói hálózat létrehozása. A Szimpla és más, Az Élő Erzsébetvárosért egyesületi tag vendéglátóhelyek jelenleg is keresik a módját, hogy kialakítsanak egy őstermelői beszállító hálózatot, amely folyamatosan ellátná minőségi élelmiszerekkel a Kazinczy utca több vendéglátóhelyének konyháját. Ehhez kapcsolódóan tervben van egy Szimpla mintagazdaság létrehozása is. Az ötletgazdákat szociális szempontok is vezérlik: kifejezetten munkanélküliségtől sújtott, gazdaságilag elmaradott települések lakóit kívánják ezzel jövedelemhez, megélhetési lehetőséghez juttatni.

A szervezők nagy álma teljesülne, ha a piac a későbbiekben, legalább alkalmanként a Kazinczy utcában, közterületen működhetne: ezzel egyrészt megszűnne a szűkös hely miatti probléma, kevesebb, egyébként a követelményeknek megfelelő termelőt kéne elutasítaniuk, valamint a terv illeszkedne a Szimpla városmarketing törekvéseibe is.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Szimplakerti Háztáji Piac

Helyszín:

Szimplacity Kft.

Cím: 1073 Budapest, Kazinczy utca 14.

Honlap: <http://www.szimpla.hu>

<https://www.facebook.com/SzimplaPiac>

A kezdeményezés fenntartója:

AgriKulti Kft.

Fenntartó címe: 2626 Nagymaros, Tavasz utca 3.

Szalai Mihály

Drótposta: msi@agrikulti.hu

Honlap: <http://www.agrikulti.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Mihály Edina, Szimpla

Fotók:

Bertényi Gábor

Kajner Péter

Szimpla

6 TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOK MEGŐRZÉSE ÉS GYARAPÍTÁSA

6.1 Közösségépítő gyümölcsészet Markócon

6.1.1 Az Ormánság nehéz helyzetének történelmi gyökerei

Az Ormánság az ország déli periferiáján, a Dráva árterületén fekszik. A történelmi Ormánság 47 településének többsége aprófalu. A társadalmi-gazdasági mutatók alapján a leghátrányosabb helyzetű térségek közé tartozik. Az Ormánságban az elmúlt két évszázadban rendkívül kedvezőtlen történelmi, természeti és társadalmi folyamatok zajlottak. A térség problémáival társadalomtudományi szemmel először Kodolányi János és a helyi származású Kiss Géza foglalkoztak az 1930-as években, amikor az Ormánság az ún. egykézés miatt a figyelem középpontjába került. Andrásfalvy Bertalan az általa „társadalmi öngyilkosságnak” nevezett jelenség gyökereit egészen a XVIII. századig vezette vissza. Elemzése rámutat, hogy Mária Terézia 1767-es úrbéri rendelete fokozatosan ellehetetlenítette a parasztságnak azt a részét, akik nem csak a földművelésből, hanem a táj sokoldalú hasznosításából éltek. A fogszállkodás, és a hozzá kapcsolódó tájgazdálkodás (gyümölcsészet, halászat, pákászat, méhészet, állattartás) addig az ormánsági emberek megélhetésének alapját képezték.⁷⁵ Az úrbéri rendelettel a természetközeli hasznosítás elsődleges területei azonban visszaszorultak, míg az uradalmi földek kiterjedése megnőtt, a jobbágytelkek rovására. A nagybirtok, a szántóművelés terjeszkedésének vesztesei a jobbágyok, a faluközösségek lettek. A megélhetés alapja szűkült, erre egyfajta válasz volt az utódok számának radikális csökkenése. Az egykézéssel a családok koncentrálták birtokaikat, ez is gyorsította a közösségi gazdálkodási formák felhagyását, és a hagyományos helyi közösségek lassú széthullását.⁷⁶ A közösségek azóta sem voltak képesek helyreállni, ami szinte lehetlenné tesz minden összefogás által megvalósítható kezdeményezést. A térség helyzetét tovább nehezíti a földhiány: a gazdálkodni kívánók nem vagy csak nagyon nehezen tudnak a település környékén földhöz jutni. Ez egyes vélemények szerint jelenleg sokkal súlyosabb méreteket ölt, mint az egykézés idején. Újabb földosztás nélkül ez ellehetetlenítheti itt az életet. Óriási problémát jelent a

⁷⁵ Andrásfalvy, 2004.

⁷⁶ Nem csak az Ormánságban jelentkezett ez a probléma, pl. a Sárközben, a Szerémségben legalább ekkora népességcsökkenést okozott.

„kultúravesztés” is, az hogy a helyi tradíciók, tudás elértéktelenednek, az időséssel együtt eltűnnek.

6.1.2 Az Ős-Dráva Program

A térség problémáinak kezelésében csak valóban átfogó, a környezeti, társadalmi, gazdasági folyamatokra egyszerre ható, összetett válaszok lehetnek eredményesek. Egy ilyen kezdeményezés az Ős-Dráva Program⁷⁷, melynek alapjait 2005 és 2007 között rakták le. E komplex területfejlesztési program a víz- és tájgazdálkodás fellendítése mellett a közösségépítést is célozza. A térség fejlesztését a következő pillérekre kívánja alapozni⁷⁸:

1. *A táji adottságokhoz igazodó vízrendezés (vízkormányzás átalakítása).*
2. *Tájhasználat-váltás, tájtagolás.*
3. *Gazdaságfejlesztés – külterjes mezőgazdaság (gyümölcsészet, legeltető állattartás, háztáji baromfitartás, kertészet stb.).*
4. *Gazdaságfejlesztés – feldolgozóipar.*
5. *Turizmusfejlesztés.*
6. *Humán erőforrás-fejlesztés.*
7. *Infrastruktúra-fejlesztés.*
8. *Kommunikáció, marketing.*

2005-ben a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal megbízásából kidolgozásra került „Az Ormánság komplex rehabilitációs és területfejlesztési programja”; majd 2007-ben elkészült az Ős-Dráva Program vízellátó rendszerének koncepciótanulmánya. A tervezet 2010-ben hat másik térségi programmal együtt bekerült a Nemzeti Vidékstratégiába is. INTERREG-pályázat finanszírozásával, 2007-re készült el a Vízügyi műszaki terv, a Tájgazdálkodási terv és a Területfejlesztési programterv. Ez a munka eredetileg 36 önkormányzat területét érintette.

2011-ben a program szerepelt az Új Széchenyi Terv Pályázati Kézikönyvének Nemzeti Programjai között. 2012. július 17-én kormányhatározat is született az Ős-Dráva programról⁷⁹, melynek megvalósítása számos elem összehangolásából állhat össze. Várható költségeit 25 milliárd forintra becsülik.

⁷⁷ Az Ős-Dráva Programról részletes információ a honlapon olvasható. <http://www.osdrava.hu/>

⁷⁸ <http://www.osdrava.hu/os-drava-program/>

⁷⁹ 1242/2012. (VII. 17.) Korm. határozat az Ős-Dráva programról. Ezt módosította az 1094/2013. (III. 4.) Korm. határozat.

Az Ős-Dráva Program alapjául szolgál az a feltevés, miszerint a Dráva ma is a térség egyik legjelentősebb erőforrása lehetne, ha a hagyományos módszerekre építve ismét használatba vennék. Ahogy a programban is írják: *„A Dráva-menti térséget ősi állapotában mocsarak, vizes területek jellemezték, ma azonban a Dráva fenéksüllyedése miatt a terület kiszáradása, a gazdálkodás ellehetetlenülése a fő probléma.”*

Az első feladat tehát a kiszáritott ártéren a vízrendszer helyreállítása kell, hogy legyen. Az ártér gazdasági használatba vételét pedig közösségi összefogással tartják megvalósíthatónak a program kidolgozói. Így lehetővé válna a hagyományos mező- és erdőgazdálkodási tevékenységek felelevenítése, együtt a megújuló energiaforrások hasznosítását lehetővé tevő mezőgazdasági tevékenységekkel, illetve a turizmussal, melyek együttesen megteremthetik a fellendülés gazdasági alapjait. A gazdasági kitörés mellett kitűzött legfontosabb cél tehát a „helyi humán erőforrás”, azaz a lokális közösségek fejlesztése, amelyben az egykor igen szoros határon túli kapcsolatok felélesztése is kiemelt szerepet kap.

6.1.3 Alternatív tervek

A munkába bekapcsolódott egy helyi civil szervezet, az Ormánság Fejlesztő Társulás, valamint az Ormánság Alapítvány⁸⁰ is, céljuk a helyi érdekek érvényesítése volt a programban.

Az ormánsági lakosság az Ős-Dráva Program keretein belül két konkrét terv kidolgozásában vett részt: a Szaporcán létrehozandó nemzeti parki bemutató központ tervezésében, valamint a Markóc határában húzódó Korcsina-csatorna felújításában, illetve tájgazdálkodásra alkalmassá tételében. Mindkét kezdeményezés az Aquaprofit Zrt. és az Ős-Dráva Programba bekapcsolódó horvát társcégek közreműködésével valósulhat meg. Feszültségeket szült, hogy a szaporcai bemutató központ tervezésébe még Szaporca polgármesterét sem vonták be, nemhogy a helyi lakosokat. Érzésük szerint teljes mértékben külső irányítással zajlanak a folyamatok, a helyi lakosság beleszólási lehetősége gyakorlatilag nulla.

⁸⁰ Az Alapítványról bővebben: <http://ormansagalapitvany.hu/>

110. kép Vízvisszatartáson alapuló tájrehabilitáció tervezett területe⁸¹

Lantos Tamás, az Ormánság Alapítvány elnöke és Markóc polgármestere, nehezményezte, hogy az Ős-Dráva Program nem vonta be kellőképpen a lakosságot sem a tervezés, sem a kivitelezés folyamatába. Az Alapítvány ezért azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a helyieket kimozdítsa az apátiából, az ormánsági embereket egymás felé fordítsa, hogy a térség jövőjével szemben érzékeny, öntevékeny közösség alakuljon ki.

Helybéli „tekintélyszemélyekkel”, szakemberekkel közösen elkészítették tehát a saját közösségépítő programjukat, amelyhez egy TÁMOP-pályázat biztosította az anyagi forrást. Az egyéni gazdálkodáson, önfoglalkoztatáson, illetve az ezekhez vezető korlátok lebontásán keresztül próbálják a tájat fejleszteni. A tervezés főárama mellett tehát 2011-ben elkészült az Ős-Dráva Ormánság Program is, mely a korábbi tervekre épít, de bizonyos elemeit elveti. A helyi lakosokból, szakértőkből álló tervezőcsapat elfogadja a program vízvisszatartó vízkormányzásra építő korábbi terveit. Az ezen kívüli fő beavatkozási területet a helyi társadalom rehabilitálásában látja. Ennek lényege az ember visszatalálása a tájba, hogy tevékenységével újra építő és ne romboló tevékenységet végezzen. Az értelmetlen munka ugyanis az emberi életminőséget is lerontja. A helyben élőknek a tájban

⁸¹ A fotót Lantos Tamás bocsátotta rendelkezésünkre.

játszott szerepének erősítése érdekében egyebek mellett Ós-Dráva Tanács és az Ormánság Népi Tájintézet létrehozását javasolja.

A fentebb vázolt folyamat során tettenérhetők a tervezés főárama (melyet az utóbbi években leginkább Tiffán Zsolt, a térség országgyűlési képviselője, borász határozott meg) és a helyi közösségi tervezők (jellegzetes alakja Lantos Tamás) közötti nézetkülönbségek. Az Ós-Dráva program sikeres végrehajtásának kulcsa lenne a helyiek érdemi bevonása, intenzív kommunikáció a tervezők, megvalósítók, érintettek között, a szemléletbeli eltérések tisztázása.

6.1.4 Alkalmazkodó gyümölcsészet

A gyümölcsészet a történeti és régészeti források szerint az ormánsági hagyományos tájgazdálkodás egyik alapeleme volt. Ezt a hagyományt a fent is hivatkozott történelmi, társadalmi események megtörték, de most, az Ós-Dráva program tájgazdálkodási elemeihez kapcsolva (és attól függetlenül is) a térség több településén próbálják felújítani.

Az Ormánság Alapítvány első lépésként megvizsgálta a már meglévő, bár elhanyagolt gyümölcsösöket a sellyei kistérség falvaiban, valamint szakemberekkel gazdasági, természetvédelmi és technológiai elemzéseket végeztek. A felmérések alapján három faluban találtak gazdálkodásra alkalmas gyümölcsöst: Sellyén, Drávafokon és Markócon. A természeti adottságok mellett a humán erőforrásra is építeni akartak: összegyűjtötték a helyi hagyományos gyümölcsészeti ismereteket (könyvekből, valamint helyi idősebb lakosoktól).

Az Ormánság Alapítvány az első alkalmazkodó gyümölcsöst Drávafokon hozta létre, az önkormányzattól ingyenes használatra megkapott Fodor-kúria kertjében. Az itteni, már meglévő értékes kertet az önkormányzattal védetté nyilvánították a sok megmaradt, megőrzött tájfajta miatt. Először az ott található fajtákat szaporították, majd elkezdték gyűjteni az ormánsági fajtákat is, később a gyűjtés egyéb kárpát-medencei fajtákra is kiterjedt. Itt indult az a faiskola is, ahonnan a környékeliek azóta is ingyen vihetnek haza csemetéket. Markócon már jelenleg kb. 400 tájfajta található.

Az „alkalmazkodó gyümölcsészet”, mint gazdálkodási mód a tájak meglévő biológiai körfolyamataihoz alkalmazkodva nem csökkenti azok sokféleségét (biodiverzitását), ezáltal fenntartja a táj, mint ember formálta, de organikus és önfenntartó rendszer stabilitását.

111. kép A Fodor-kúria (fotó: Panoramio⁸²)

A ligetes szerkezetű, változatos (mozaikszerű) gyümölcsösök esetében az ökológiai sokféleség messze nagyobb, mint egy gyümölcsfaültetvényben. Ennek megfelelően másféle gondozást is igényel. Az ültetésen vagy a vadon kelt magoncokra oltáson kívül a gyümölcsösben fontos a fák kíméletes metszése és a rendszeres kaszálás. A munkák jobbára kézi erővel történnek, a természetközeli gyümölcsteszert szinte nem használ ipari eredetű alapanyagokat. A terület nem kezelhető egységesen a különböző károkozók ellen, az egyes beteg fákat külön-külön kell gyógyítani, a szükséges módon (többnyire hagyományos, biológiai vagy agrotechnikai módszerekkel). Különösen indokolt esetben vegyszeres kezelés is alkalmazható a fákon, pl. egy fajta utolsó példányainak megmentéséhez.⁸³ Lényeges tehát, hogy az ökológiai adottságok ellen nem küzdeni próbál, hanem sokkal inkább idomulni hozzájuk.

Az alkalmazkodó gyümölcsteszert másik két lényeges eleme a táj mellett a meglévő, elsősorban humán, nem pedig anyagi erőforrásokhoz, illetve a helyi közösségek termelési

⁸² <http://www.panoramio.com/photo/672027>

⁸³ Az alkalmazkodó gyümölcsteszert technikai módszereiről pontosabb információkkal szolgál az Ormánság Alapítvány kiadványa: Lantos Tamás (szerk.), 2005: Dráva menti gyümölcsteszert. Tanulmányok a tájhoz alkalmazkodó gyümölcsteszertől.

és fogyasztási igényeihez való alkalmazkodás; így a piaci kényszerektől való megszabadulás, a termelő és fogyasztó kapcsolatának közvetlenné válása.

6.1.5 A gyümölcsészet, mint közösségépítő tevékenység

Markócon a gyümölcsstermesztést a helyi közösségi kapcsolatok újjáélesztésére is alkalmasnak találják. A gyümölcsészet lakossági együttműködést hozhat létre, és mindenki számára élvezhető és hasznos elfoglaltságot biztosít amellet, hogy a meglévő természeti értékeket és humán erőforrásokat bölcsen, a helyi érdekeket szem előtt tartva és fenntarthatóan használja. *„Az alkalmazkodó gyümölcsészet egy próbálkozás arra, hogy ismét tájalkotókká váljunk, a szó pozitív értelmében.”* – mondja Lantos Tamás, a település polgármestere, a helyi gyümölcsészeti program kezdeményezője.

112. kép Önkormányzati gyümölcsfa csemetekert Markócon (fotó: Lantos Tamás)

Ha nem a jövedelemmaximalizálást tekintjük a legfőbb társadalmi és gazdasági célnak, akkor bárki számára rengeteg haszonnal járhat a gyümölcsények, természetközeli gyümölcsösök kezelése. Viszonylag kis anyagi befektetéssel létrehozható és fenntartható, hiszen a működése döntően a természetes folyamatokra támaszkodik, nem olyan tőkeigényes a létrehozása és „működtetése” mint az iparszerű gyümölcsültetvényeké. A haszonvételek pedig igen sokrétűek. A friss gyümölcs és a feldolgozott termékek (mint pl.

a lekvár, aszalványok, pálinka) mellett a rendszeres metszésből adódó tűzifa vagy a gyümölcsössel összekapcsolható zöldségtermesztés, állattartás is a haszonvételekhez számítható. Lényegesek az olyan, nehezen megfogható hasznok mint a gyümölcsös szépsége, a talaj, az élővilág megőrzése, a kulturális hagyományok életben tartása is. A telepítéstől az első haszonvételig azonban igen hosszú idő telik el. A kezdeti jövedelemkiesést (amit pl. a bér munka felmondása okoz) ideális esetben az államnak, a közösségnek kellene pótolnia. Erre tett kísérletet a markóci önkormányzat: a Szociális Földprogram, illetve a közmunkaprogram révén pótolta a gazdálkodásba fogók (legalább kezdeti) jövedelmének kiesését. Elméletük szerint a befektetés akkor fog megtérülni, ha a következő generációk már egy jól működő, kiépült helyi gazdasági rendszert fognak örökölni, és az önkormányzatnak szükségtelen lesz majd közmunkára költenie.

113. kép Zöldségekert a gyümölcsösben (fotó: Lantos Tamás)

A markóci ligetes gyümölcsös nem csak a gyümölcsfáknak ad otthont: a fák alatti termékeny talajon zöldségekertet, gombát és egyéb haszonnövényeket is lehet termeszteni, valamint a méheknek is rendkívül jó gyűjtőhelyként szolgálhat, így emeli a terület sokszínűségét. Ezek mellett Markócon egyéb járulékos hasznokat is elképzelhetőnek tartanak: legeltetés, turizmus, rekreáció stb.

Az alkalmazkodó gyümölcsészet nem csak a tájhoz, hanem a helyi társadalomhoz is alkalmazkodik. Markócon már az ültetéskor is építettek a helyi és családi munkamegosztásra, majd később a cserekapcsolatok révén erősítették a létrejött viszonyrendszert, hogy a jövőben egy „valóban élő közösség” alakulhasson ki. A gazdasági szempontok mellett ezért is fontos, hogy a gyümölcsészeti tevékenységet kis közösségek végezzék, ahol mindenki ismer mindenkit, és a kapcsolati háló a kölcsönös bizalomra épül. Az ún. visszacsatolási (*feed-back*) hatás a gazdaság területén is megfigyelhető: a kisléptékű cselekvés eredménye közvetlenül látszik, így időben korrigálhatók az esetleges hibák.

114. kép Palánták előállítás a markóci önkormányzat fóliasátrában (fotó: Lantos Tamás)

A kistermelői gazdálkodásnál az értékesítés szempontjából is szükséges a közvetlen találkozás és a kölcsönös bizalom a termelő és a fogyasztó között. Szemben a nagy, ültetvényes gyümölcsészettel az alkalmazkodó termesztés esetén nem biztosítható az egyöntetű fajtaminőség, a gazdák nem tudnak „kereskedelmi mennyiségben” termelni, viszont nem is keletkezik annyi hulladék-gyümölcs, amit az ültetvényeken nem hasznosítanak, mert túl munka- és pénzigényes lenne azokkal foglalkozni. A hullott vagy kevésbé szép gyümölcsöket a kistermelők feldolgozva (lekvárként, aszalva, szárítva stb.) árusíthatják a piacokon, ezzel is növelve a bevételüket. A kistermelői kapacitás azonban

főleg helyi vagy közeli értékesítésre alkalmas, de – a piaci versennyel szemben – a fogyasztóval kialakuló bizalmi viszony biztosíthatja az állandó, biztos bevételt.

6.1.6 Nehézségek

A legnehezebb feladatot az elveszett gyümölcsészeti tudás visszatartása okozza. Bár az 1950-es években még sok háztáji gyümölcsöst műveltek, a szocializmus végére sokadrangú tevékenységgé degradálódott a gyümölcsészet, a legtöbb kiskert és külterki gyümölcsös állapota leromlott. A kertművelés felélesztésében az állami segítség megszűnése is gátolja az embereket, valamint a bonyolult jogi szabályozás és az átlagember számára átláthatatlan bürokratikus intézményrendszer is. Az értékesítés legnagyobb akadálya az iparszerű ártermelő gyümölcsültetvények dominanciája, amelyek olcsó termékei kiszorítják a kistermelőket a piacról; és állami támogatásban is szinte csak a nagyüzemi termelés részesül. A problémát súlyosbítja, hogy a fogyasztók többsége is a tájfajták helyett – elsősorban külalakjuk miatt – a modern nemesített, „nem alkalmazkodó” fajtákat részesíti előnyben.

Mindezek alátámasztják, hogy az alkalmazkodó gyümölcsészet szemléletmódja az uralkodó gazdasági rendszerrel nehezen összeegyeztethető, mivel a háztáji önellátó gazdálkodás presztízsét a jelenlegi jövedelemcentrikus közfelfogás mellett különösen nehéz feladat helyreállítani. Ezért az alkalmazkodó gyümölcsészet csak egyéb, „járulékos” hasznaival együtt, rendszerében értelmezhető: közösségépítő, tájalkotó, az ökológiai állapotot javító gazdasági tevékenységként.

A markóci minta szerint végzett gyümölcsészeti tevékenység nem csak az általánosan elfogadott XXI. századi értékrenddel megy szembe, hanem olykor a manapság igen gyorsan változó, és átgondolatlan jogszabályokkal is. Nem szerepel pl. a magyar jogban az önellátás, mint elfogadott gazdasági forma; a cserekereskedelem (áru árura, szolgáltatást szolgáltatásra) lényegében ismeretlen fogalom hazánk törvényeiben; az adózási jogszabályok ellehetetlenítik az ilyen jellegű, életszerű kapcsolatokat. Amit egy mai kistermelő tehet: a gazdaságából származó felesleget a piacon értékesíti (de még így is sok életszerűtlen jogszabályi kritériumnak kell megfelelnie). Ahhoz, hogy ez jövedelemszerző foglalkozássá válhasson, egyrészt olyan piaci lehetőségekre volna szükség, amelyek építenek a sokféleségre, számításba veszik a hozam változékonyságát, a munka eszmei értékét; másrészt a kisléptékű termelést támogató jogszabályi környezetre. A termelői piacok jó kezdeményezések lehetnek, ám a nagy távolságok itt is gondot okoznak, ezért a

helybeli értékesítés, a helyi termelés és fogyasztás összekapcsolása lenne a legjobb megoldás a háztáji felesleg jövedelemmé alakítására.

6.1.7 Az önellátáshoz vezető lépések Markócon

A gyümölcsészet a helyi önellátás programjába illeszkedik a településen. Hosszú távú cél, hogy magukat lássák el élelmiszerrel, vízzel, energiával, megőrizzék a kultúrát, erősítsék a helyi társadalmat, a közösségi kapcsolatokat. A komplex gondolkodás jegyében a polgármester ehhez a következő feladatokat határozta meg⁸⁴:

1. *Ős-Dráva Program markóci elemei (vízviSSzatartás, természetközeli élőhelyek kialakítása).*
2. *Szaporítókert (genetikai alapok: helyi, táj és történelmi fajták).*
3. *„Falugyümölcsös” kialakítása.*
4. *Faluközösség helyreállítása az ajándékozás és csere újraélesztésével (a helyi javak helyi elosztásának közösségi módjai).*
5. *A háztartási kiadások kb. 3/4 részének megtakarítása önellátással.*
6. *Faluközösség helyreállítása közösen végzett munkákkal.*
7. *Jövedelemszerzés:*
 - *az önellátásból származó főleg értékesítése;*
 - *célzott árutermelés (kicsiben, önellátásból továbbfejlesztve).*
8. *Erdőéltetés (természetközeli erdőgazdálkodás).*
9. *Termőföld biztosítása.*

Az utolsó két elem megvalósítása távlati cél. A fejlesztések egyik legnagyobb akadálya ugyanis a helyi földek közösségen kívüliek általi használata, ezen igen nehéz változtatni. Jól látható azonban, hogy a közösségi gyümölcsészet és a kapcsolódó gazdálkodás a markóci, helyi önellátás gerincét képezi. A természeti erőforrások gyarapítását, az értelmes munkát és a munkanélküliek foglalkoztatását azzal kapcsolták össze, hogy a közmunkások jelentős része a gyümölcsészeti programban is dolgozik. Az öngondoskodás, az értelmes munka jelentette öröm, a természeti erőforrások gyarapítása, helyreállítása, a közösségi kapcsolatok újjáélesztése mind a falu gyógyulását szolgálják: kikapaszzkodást egy szinte reménytelennek hitt helyzetből.

⁸⁴ Lantos Tamás Power Point előadása az „A fenntarthatóság előőrsei” konferencián, Budapesten, 2010. május 17-én, kiegészítve.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Ormánság Alapítvány

Lantos Tamás elnök

Cím: 7967 Drávafok, Arany János u. 4.

Telefon: 06-73-352-333

Drótposta: ormansagalapitvany@gmail.com

Fotók:

A képek többségét Lantos Tamás bocsátotta rendelkezésünkre

A Fodor-kúriát ábrázoló fotó a Google / Panoramio-ról származik, 'Fokukac' készítette.

<http://www.panoramio.com/photo/672027>

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Lantos Tamás

Források:

Andrásfalvy Bertalan, 2004: Ártéri gazdálkodás Magyarországon. História, 2004/4.

<http://www.historia.hu/archivum/2004/0404andrasfalvy.htm>

Az Ős-Dráva Programról részletes információ a honlapon olvasható.

<http://www.osdrava.hu/>

<http://www.osdrava.hu/os-drava-program/>

Lantos Tamás Power Point előadása az „A fenntarthatóság előőrsei” konferencián,
Budapesten, 2010. május 17-én.

1242/2012. (VII. 17.) Korm. határozat az Ős-Dráva programról. Ezt módosította az
1094/2013. (III. 4.) Korm. határozat.

<http://www.nfu.hu/lhh>

<http://www.ormansagalapitvany.hu/>

6.2 Közétkeztetés helyi termékekkel Panyolán

6.2.1 A falu újrafelfedezése

Panyola 620 lelkes település Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, az ország keleti csücskében. Három folyó, a Szamos, a Tisza és a Túr ölelésében fekszik. A nyugatabbra fekvő területek felől közúton csak nagy kerülővel, Fehérgyarmaton keresztül vagy komppal megközelíthető. Ez az elzártság is tette lehetővé, hogy a település sokat megőrizzen kultúrájából, arculatából. Két fő nevezetessége a szilva és a magyar szürkemarhák közül ma már csak az előbbiből találunk itt jelentős mennyiségben. 20 éve a falu öt utcáját még reggel-este a csorda foglalta el, minden háznál konyhakert volt. Mára a szociális segélyezés rendszere, az agrártámogatások visszásságai, az alacsony felvásárlási árak és sok más tényező gyakorlatilag tönkretette a helyi mezőgazdaságot. Újraéledt azonban a panyolai gyümölcs hagyománya – a folyómenti dzsungelgyümölcsösökben és a kertekben is nagy mennyiségben terem pl. a nemtudom szilva.

Újrafelfedezéséhez három idetelepült, lelkes fiatal adott nagy lökést. 2002-ben alapították meg a Panyolai Elixírt gyártó főzdet, a Szilvóriumot, hogy a minőségi pálinkakészítést újra megalapozzák az elöregedő, gazdasági erejét, munkalehetőségeit elvesztett településen. Az Elixírt ma már nemcsak Magyarországon ismerik, számos országba exportálnak. A főzde sikere visszahozta a helyiek önbecsülését is. A gyümölcstermesztésnek és feldolgozásnak, a hagyományos módszerekkel történő lekvárkészítésnek, aszalásnak és persze a pálinkának is új erőre kapott a kultusza. A főzde így nem csak gazdasági fejlődést, turisztikai vonzerőt képvisel helyben, de a gyümölcskultúra feléledését és a közösség magára találását is szolgálja. A kertek gyümölcsfáinak újra becsülete van, ősszel közösségi esemény a lekvárfőzés, a jó minőségű pálinkát saját alapanyagból pedig a Szilvórium profi szakembereivel készítetik el.

115. kép Panyolai elixír
(fotó: panyolai.hu)

6.2.2 A gazdaságfejlesztés mint a közösségfejlesztés eszköze

A főzde egyik alapítója, Muhari Zoltán 2006-ban a település polgármestere lett. Fő céljai között a helyi gazdaság megerősítése is szerepel. Megalapították a Panyolai Helyi Termék Szövetséget és kapcsolódtak a helyipiac.hu honlaphoz, melyen keresztül a település termelői is értékesíthették termékeiket. Szintén a polgármester kezdeményezése volt az „Adj 1 méter esélyt a helyinek!” program, melynek keretében először a panyolai boltban

biztosítottak 1 méternyi polcfelületet a helybeli termékeknek. Ezzel nemcsak a boltosnak nőtt az elismertsége, de a termelők is bevételhez juthattak és a turisták is könnyebben megtalálták a táji specialitásokat, pl. a hagyományos módszerrel főzött 100%-os szilvalekvárt, zöldség-, gyümölcsfélét, mézeket, kézműves termékeket. Az élelmiszerekre rakódó 25, majd később 27%-os ÁFA azonban a kistermelői, őstermelői árukat rendkívül megdrágítja a helyi fizetőképességhez képest, így az akció egy idő után elhalt. A szintén az önkormányzat kezdeményezésére létrejött, mára már hagyománnyá vált, augusztusi panyolai Határmenti Világzenei Fesztivál

116. kép A Panyolafeszt hirdetése (panyola.hu)

Világzenei Fesztivál azonban továbbra is jó alkalom arra, hogy az itt megjelenő helyi termékeket a turisták is megkóstolhassák.

A Szociális Földprogramban 2008-tól vett részt a település. Konyhakerti és takarmánytermelési alprogramot indítottak ezen belül. A kezdéskor két irányba indultak el: a csak háztáji termelésre alkalmas, kis területtel rendelkező rászorulóknak a konyhakerti csomagban; a nagyobb területtel is rendelkező és állatokat tartó rászorulóknak, illetve

fokozottan rászorulók az állattartási alprogramban vettek részt. A források szűkülése miatt az állattartási programot egy év után elhagyni kényszerültek, csak a konyhakerti program maradt. A résztvevőket az önkormányzat közreműködésével választották ki, de a szociális földprogram irányainak meghatározásához kikérték a helyiek véleményét. A programban résztvevőkkel szerződést kötöttek, melynek végrehajtását ellenőrizték.

117. kép Szilvalekvárfőzés hagyományos eszközökkel (fotó: Kállai Márton)

A helyi gazdaságfejlesztés harmadik pillére az önkormányzat működtetésében álló menza ellátása helyi termékekkel, amit a polgármester kezdeményezett. A konyhára a Panyolai Helyi Termék Szövetség és a közmunkaprogram segítségével kezdtek el saját zöldséget és gyümölcsöt termelni. A burgonya, hagyma előállításánál mellett megjelent a borsó-, bab-, káposzta-, karalábétermelés is. Telepítettek még ribizlit, köszmétét, szedret, málnát, de van régebbi dió- és szilvatelepítésük is. A kevés földterület miatt az önkormányzat a közmunka program keretén belül a belterületi közterületeken és utcákban gyümölcsfa sorokat hozott létre a helyi jellegzetes „nemtudom” szilvából. A facsemeték az ártérből, tősarjak kiásásával kerültek a fasorokba. A hagyományos szatmári falukép erősítése mellett a több száz gyümölcsfa néhány év múlva ontani fogja gyümölcsét a Hivatalnak.

Az önkormányzatnak 2 hektár földje van, melyből 1,5 hektáron kukoricát tesztenek. A tanyagmatolcsi példához hasonlóan a temető kertjében, a ravatalozóval

szemben, a sírok mellett fél hektáron krumpliföldet találunk. Ennek fő oka itt is az, hogy az önkormányzat nemigen tud saját földhöz jutni, ezért minden köztulajdonú területet ki kell használni. A földeket közmunkások művelik, aminek azon túl, hogy a konyhán megtakarítást tudnak elérni, előnye az is, hogy ezáltal a munka kultúrája erősödik. 2012-ben tizenöt, 2013-ban huszonöt közmunkás vesz részt ebben a programban. Az önkormányzati gazdaságban dolgozók hajlamosabbak, hogy otthoni kertjüket is termelésbe fogják. Vegyszereket nem alkalmaznak lehetőség szerint és törekszenek a jó minőségre, hiszen a menzára kerülő élelmiszereket az óvodások, köztük a közmunkások gyermekei is fogyasztják. Nem utolsó sorban ez az értelmes munka növeli a dolgozók önbecsülését és a büszkeséget, hogy helyi termékből önellátást valósítanak meg. Az élelmiszerek eredetének ismerete pedig a biztonságérzetet fokozza. A kertekben időnként az óvodásoknak is tartanak oktatást, bemutatót.

118. kép Burgonyaföld a ravatalozó előtt (fotó: Kajner Péter)

A konyha nyaranta 110 főt is ellát, az óvodások mellett időseknek, vendégeknek, a hivatal dolgozóinak is főznek. A burgonyából és hagymából önellátóak, de jelentős mennyiségű bab, borsó, káposzta, paradicsom, meggy, szeder, köszméte is bekerül a menzára. Számos helybeli adományként is hoz alapanyagot a konyhára. A gyümölcsstermesztéssel nagyban foglalkozó 5-7 gazdálkodó szüret idején gyakorta bevisz a

konyhára néhány láda gyümölcsöt: ami számukra nem mennyiség, de a konyhán nagy segítség. Az ovisok szülei, idősek a kertből szintén bevisznek egy-két ládányi gyümölcsöt időnként. A zöldségek egy részét lefagyasztják, más része 2013 újításaként savanyúság formájában kerül az újonnan kialakított önkormányzati kamrába. Ezekon kívül készült paprika sűrítmény és lecsó is, szintén saját termesztésű alapanyagból.

119. kép Az önkormányzat konyháján készült lekvárok (fotó: Kajner Péter)

A szilva, alma egy részét nyersen fogyasztják, más részéből lekvárt készítenek és a tésztafélékhez, süteményekhez adják. 2013-ban saját aszalójukat is elindították az önkormányzati intézmény udvarán. Az előállított mennyiségekből egyelőre nem futja teljes önellátásra, a hiányzó mennyiségeket Fehérgyarmaton, nagykereskedelemből szerzik be.

6.2.3 A folytatás lehetőségei és akadályai

A higiéniai követelményeket a konyha természetesen betartja, amit az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ) és a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH) ellenőriz. A helyi termékek beszállítása egyfajta jogi határmezsgyén mozog, amit a hatóságok ma is inkább „elnéznek”. 2010 után a helyi hatóságok hozzáállása pozitívan változott, inkább támogató mint gátló jellegű ma már. A földhiány mellett azonban ez a félig-meddig tisztázatlan helyzet is nehezíti a hasonló programok fejlődését.

Fontos megjegyezni, hogy ami a panyolai, tunyogmatolcsi léptékben magától értetődő: a közkonyha ellátása helyi élelmiszerekkel, az egy kisebb-nagyobb város esetén szükséges mennyiségeknél a közbeszerzési szabályok miatt szinte lehetetlen helyzetbe hozza a

kisléptékű előállítókat. El sem tudnak indulni a pályázatokon az előírt minőségbiztosítási, mennyiségi és pénzügyi feltételek miatt. A helyi termékek beszállítását a közétkeztetésbe várhatóan az iskolarendszer és ezzel a beszerzések központosítása fogja végképp a perifériára szorítani.

Az önkormányzat tervei között szerepel a „csirkeprogram”: a baromfitartás megindítása őshonos magyar fajtákkal saját területen és családokhoz kihelyezve is. Ennek célja, hogy a menzára szabad tartású, falusi csirkehús kerüljön, a tojás szintén a konyha alapanyag igényén enyhítsen, illetve a keltetés segítségével az állomány újítását is biztosítani tudják. Mindeközben a lakosság is hozzáférhet önköltségi áron a kiscsibékhez, hozzájárulva a régi fajták fennmaradásához. Ez azonban jóval nagyobb feladat lesz, hiszen nyáron a menzán akár 100 fő is étkezhet, amihez viszont nagymennyiségű alapanyag szükséges. (Egyszerre 100 tányérra kell csirkecombnak kerülnie, míg egy állatnak összesen kettő van ebből, más hasznos testrészei viszont csak más alkalommal kerülnek felhasználásra.) A higiéniai követelmények teljesítése úgyszintén komolyabb kihívást jelent.

Panyolán megalakult a Szatmári Ízek Háza Szociális Szövetkezet. Saját telephelyén, a falu központjában elhelyezkedő takaros portán saját szilvalekvárfőző üsttel és aszalóval büszkélkedhet, de vendégfogadásra, oktatásra is alkalmas közösségi tere is van. Egy pályázat keretében 8 fő alkalmazására és oktatására volt lehetősége, akik gyümölcsfeldolgozó képzést szereztek. Dolgoznak a szövetkezet kertjében, ahonnan a megtermelt uborkát eladták, a paradicsomot befőzték és árusítják az itt kialakított boltban. A Szövetkezet prémium minőségű, 100%-os szilvalekvárt is előállít.

Panyola is azon kiemelt települések között van, ahol a közfoglalkoztatás, szociális földprogram folytatására a szociális szövetkezet kereteit ajánlják. Erre azonban a helyiek még nem érzik elég erősnek a szervezetet, illetve az önkormányzattal való együttműködés (pl. közmunkások foglalkoztatása), pályázás is megnehezülne ebben az esetben. A közmunkaprogram egyelőre kiszámíthatóbb segítséget jelent a települések számára.

A kicsi szép – és sokszor bölcsőbb is mint a nagy, tehetjük hozzá. Ami egy kis faluban kézenfekvőnek tűnik, nagyobb léptékben sokszor leküzdhetetlenül bonyolult és költséges szabályokba ütközik. Jóllehet a konyha ellátása helyi termékekkel egészen magától értetődő lenne, erre legtöbbször az aktív önkormányzatok ébresztik rá az embereket.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Panyola Önkormányzata

Muhari Zoltán polgármester

Cím: 4913 Panyola, Csonkavég 52.

Telefon: 06-30-475-9240

Drótposta: muhari@panyola.hu

Honlap: <http://panyola.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Muhari Zoltán, Panyola polgármestere

Simonné Lőrincz Anita, a Panyolai Önkormányzat élrelmezésvezetője

Források:

Muhari Zoltán : Panyola nem várja, hanem csinálja a jövőjét!

<http://klimabarat.hu/node/401> 2011. szeptember 30.

Panyola község hivatalos honlapja.

<http://panyola.hu>

Szövetkezzünk a hatékonyabb eladásért! Szabad Föld, 2012. október 27.

http://www.szabadfold.hu/lakohelyem/szovetkezzunk_a_hatekonyabb_eladasert

Fotók:

Panyolai Szilvórium

<http://www.panyolai.hu/a-panyolai-palinkak/palinkak/elixir/>

Panyola honlapja

<http://panyola.hu>

Kállai Márton

Kajner Péter

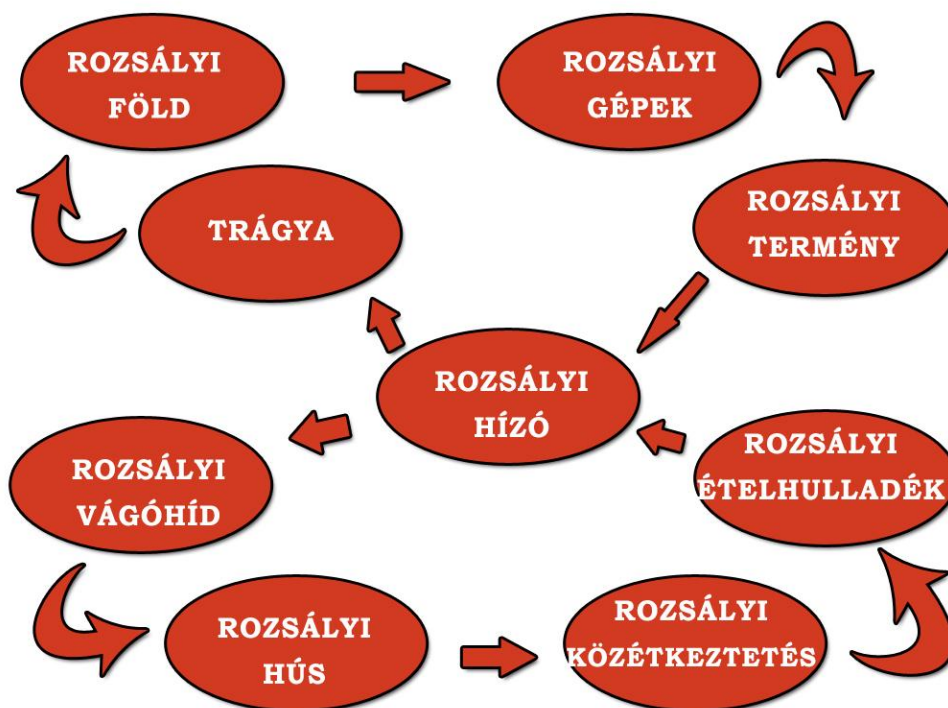
6.3 Az önellátó falu – Rozsály

A rozsályi polgármester parkosítja a termelőszövetkezeti vagyomból kimentett gazdasági udvar hátsó részét. Faházat épít, kemencét rakat, lugast tervez. A szépen bútorozott fedett terasz családi ünnepek, multságok számára ideális helyszín, eggyel több ok, hogy a faluban jól érezze magát az ember. Elgondolja, milyen jól mutatna a terasz alatt, a szomszédos zsombék, nádas helyén egy kis tó. Csak ki kellene ásni, vízben ott nincs hiány. Ezt azonban engedélyeztetni illik, és a vízügy az előírásokra hivatkozva elutasítja. Meg lehetne csinálni, szakszerű tervek alapján, de így nem. Fél millióért meg is terveznék. Igen ám, de az önkormányzatnak az egész vállalkozásra nincs fél milliója. Gondol egyet a polgármester: földvárat építeni, azt vajon lehet? Azt igen. Akkor a tavasszal nekilátnak, kiássák hozzá a földet. Arról már ki tehet, ha a munkagödör közben megtelik vízzel, s tó formája lesz? Majd annak a partját szépen elplanírozzák, befüvesítik, s nem beszélnek róla többet.

Valahogy így lett meg minden. *„Nincs semmiféle rozsályi csoda. Munka van”*, szögezi le Sztolyka Zoltán polgármester. Ez is nagy szó, de aki járt a faluban, tudja, valami még kellett ahhoz, hogy a kis határmenti község országos ismertségre tegyen szert: a falu sorsáért felelősséget érző családok összefogása, elszántság és leleményesség az átkozottul nehéz körülményekkel való küzdelemben, tervszerű építkezés. A terv. A Marsaj. A Marshall helyett, amire, mint a sültgalambra, hiába várunk. Rozsályban tehát elnevezték Marsajnak a közfölked hasznosítására létrehozott, alapítványi formában működő gazdaságot, a falu fejlődésének motorját. Alapját az előző polgármester és a mostani édesapja teremtették meg, akik a széthulló téeszéből földet, gépet, jószágot, épületet mentettek ki és vásároltak össze – íme, a rozsályi csoda: nem saját maguknak. Ezek az alapokon láthatott a mostani polgármester elképzelései megvalósításához, az önellátó falu-modell kialakításához.

Ha egy falu nem „élhető”, akkor a lakói élehetetlenek. Rozsályban (majdnem) mindenki dolgozik, és semmit nem adnak ingyen. A falu a közmunka-program mintafaluja lett, de ők korábban se vártak kormányzati biztatásra ahhoz, hogy a munka nélkül maradt családoknak a Marsajban munkát adjanak. Azon a 90 hektáron ésszerű gazdálkodás mellett megterem szinte minden, ami a községi közétkeztetéshez szükséges: az iskolások, nyugdíjasok, közalkalmazottak és közmunkások ebédje. A közmunkások bérük egy részét is terményben viszik haza. Jut még valamennyi a termelői boltba is. Mindez együtt, bizony,

nem kevés, hiszen az önkormányzat Rozsály legnagyobb munkaadója, intézményeiben összesen kerekén 120 személyt foglalkoztat, amellet még vagy félszáz közmunkást. Mit csinál ez a sok ember? Amikor mások menekültek a közfeladatok elől, Rozsály mikrotérségi központ szerepre törekedett: körjegyzősége, családsegítő és gyermekjóléti intézményei 12 községet látnak el, iskolájában négy falu gyerekei tanulnak. Van gyógyszertára, orvosi rendelője, teleháza, saját papja mind a két nagyobb felekezetnek. Többféle foglalkozás, több diplomás: változatosabb összetételű társadalom. Községi nyaraló is van, nem messze innen, a Túr egy romantikus partszakaszán. A példás közbiztonságról pedig az ide telepített rendvédelmi alakulat gondoskodik.

120. kép A helyi gazdaság működésének modellje (ábra: Sztolyka Zoltán)

A munka nélkül élőköt ellenben nem szívlelik. A Marsaj szívesen végez gépi szolgáltatást a falubeliek telkein kedvezményes áron, és azt se bánják, ha a szántásért, vetőmagért a kedvezményezettnek termékkel fizetnek. Csak a földek ne maradjanak parlagon, csak az emberek ne szokjanak hozzá, hogy segélyből, munka nélkül is el lehet vetetni valahogy. A Marsaj gépparkjára ezermester lakatos felügyel, és az olykor technikatörténeti ritkaság számba menő öreg masinák egyelőre minden helyi igényt kielégítenek. Vágópont is működik a gazdaságban, és a sertéshús egy része feldolgozott formában, kolbász-hurkaként távozik innen. Mindenekelőtt a község önellátását

igyekeznek biztosítani, amit manapság Európa-szerte élelmiszer-önrendelkezésnek neveznek. Hogy a megélhetés alapjait a helyben végzett munka és a helyi természeti források fenntartható használata biztosítsa. A piaci értékesítés eddig szerény szerepet játszott a tervekben.

121. kép A venyige-bálázó⁸⁵

A helyi forrás alapú gazdálkodás másik nagy lehetősége a leválás a nagy és drága ellátórendszerekről, a megújuló helyi források kiaknázása, helyi megoldások kialakítása. A víz- és energiagazdálkodás ebbe a körbe tartozik. A falu ivóvíz-ellátására korábban saját vízművet hoztak létre. Olcsóbb is volt itt a víz, mint másutt. Mígnem egy új rendelkezés a törpe-vízműveket állami kezelésbe vette. Mostanában viszont a fűtést állították át helyi, megújuló forrásokra. Amióta a drága fossziliákat venyige-bálák helyettesítik, a falu fűtésszámlája a korábbi negyedére csökkent. A korszerű kazánt és az átállás egyéb eszközeinek fedezetét állami pályázaton nyerték el.

Ez a vidék mindig is a mezőgazdaságból élt, és ahol a föld nem került idegen kezekbe, ma is eltartja azt, aki ért hozzá. Errefelé az alma, szilva volt a sláger, a szántóföldi növénytermesztés mellett. A takarmánygabonára ma is biztos vevő egy közeli falu tehenészete, a gyümölcsössel pedig nagy terveik vannak. A 150 hektáros ültetvényen a

⁸⁵ A fotót Sztolyka Zoltán bocsátotta rendelkezésünkre.

termelőszövetkezet felbomlása óta 25 család osztozkodik, ehhez jön még vagy 50 hektár háztáji gyümölcsös faluszerte.

122. kép A rozsályi gyümölcsöskert⁸⁶

A háztartások többségében a kert, a gyümölcsös az önellátást szolgálja, ami terem, azt megeszik, megisszák, piacra nem sok kerül belőle. Most azonban a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH) gyümölcsészeti programjának keretében jelentős pályázati támogatáshoz jutottak. Tény, hogy a különféle vidékfejlesztési pályázatokon Rózsálynak ma már előnyt jelent, hogy nem hozomra kér, hiszen van mit felmutatnia. Az állami támogatásból gyümölcslevet szeretnének előállítani, de olyat, amiben csak gyümölcs van, meg lé. Azután lekvárt, aszalványt, szóval gyümölcsfeldolgozó üzemet terveznek. Ezúttal is megmutatkozik a tulajdonformák kombinálásában rejlő leleményesség: az üzem az önkormányzaté lesz, a gyümölcsfeldolgozás és az értékesítés a szociális szövetkezet keretében folyik majd, a gyümölcsöt pedig a helyi gazdák szállítják. A vállalkozás remélhetőleg új lelket önt a szociális szövetkezetbe, amelyet itt is, mint más falvakban, halálra ítél a mezőgazdasági tevékenység tilalma. Feldolgozni viszont, ami másoknak megterem, már nem tilos.

Sok-e a cigány errefelé? Bizony, egyre több. Nem kis részben őrájuk épül a sikeres közmunka program, őket ösztönzi okszerű gazdálkodásra a Marsaj – géppel, vetőmaggal, tanácsadással. Az általános iskolában a gyerekek fele már cigány, igaz, ez az arány a

szomszéd falvakból érkező tanulók miatt alakult így. Velük több is a gond – nélkülük viszont nincs iskola. A helybeli cigányság gyerekeinek integrálása, felzárkóztatása sikeresebben zajlik. Szerepet játszhat ebben, hogy a szülei is dolgos résztvevői a falu életének. Nincs is más választásuk, jelzi a polgármester. Vagy közös otthonukká teszik a községet, ahol a közösség sorsáért, egymásért ki-ki vállalja a rá eső felelősséget – vagy előbb-utóbb polgárháború lesz itt, a végeken; tudja ezt mindenki, aki a helyzettel ismerős. Rozsály a békés építkezés sikeres és követhető példáját igyekszik felmutatni.

123. kép Burgonyakapálás⁸⁷

Ezt a községet – a tanulmányunkban ugyancsak szereplő Hernádszentandrással együtt – a közösségi vállalkozásként megújuló falu példajaként mutatjuk be. Úgy találtuk, egy egész települést megmozgató, komplex közösségi vállalkozás megszervezésére és életben tartására ma Magyarországon leginkább a helyi önkormányzatok képesek. De hogy valóban képesek-e, az mindenekelőtt a polgármester személyén múlik. Tud-e a sokat csalódott, összefogásra nehezen kapható, súlyos megélhetési nehézségekkel küzdő falusi társadalomban bizalmat ébreszteni kezdeményezései és személye iránt? Tud-e ügyesen lavírozni az alig áttekinthető, sűrűn változó jogszabályi környezetben? Képes-e a felismert lehetőségeket a falu javára fordítani, soha a magáéra? A rozsályi kísérlet eddigi tapasztalatai arra vallanak, hogy mindez akár sikerülhet is.

⁸⁶ A fotót Sztolyka Zoltán bocsátotta rendelkezésünkre.

⁸⁷ A fotót Sztolyka Zoltán bocsátotta rendelkezésünkre.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Rozsály Község Önkormányzata

Cím: 4971 Rozsály, Kossuth utca 21/a.

Telefon: 06-44-368-136

Fax.: 06-44-568-015

Drótposta: info@rozsaly.hu

hivatal@rozsaly.hu

Honlap: <http://www.rozsaly.hu>

Rozsály Községért Jóléti Szolgálat Helyi Alapítvány

Cím: 4971 Rozsály Kossuth utca 21/a.

Kuratórium elnöke: Bíró Gedeonné

Telefon: 06-44-368-263

Drótposta: alapitvany@rozsaly.hu

Fotók:

A képeket Sztolyka Zoltán bocsátotta rendelkezésünkre.

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Sztolyka Zoltán, Rozsály polgármestere

6.4 Települési önellátás helyreállítása Tunyogmatolcson

6.4.1 A helyzet

A magyar irodalom egy fontos emlékhelyén járunk: itt írt Petőfi a faluvégi kurta-kocsmáról, mely „oda rúg ki a Szamosra”. „Meg is látná magát benne / Ha az éj nem közelegne” – írta a költő a búfelejtőről. A helyiek viszont már a derengő hajnal jegyében dolgoznak, mondhatjuk, ha a lírai vonalat egy pillanatra továbbvisszük. A kurta kocsmá helyét tábla őrzi, a folyószabályozás során levágott Szamos-holtág két partján fekvő Tunyogból és Matolcsból 1961-ben egyesített község pedig a települési önellátásra törekvés egyik zászlóvivőjévé lett mára.

A falu Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északkeleti részén található, a Szamos-folyó bal partján, Mátészalka és Fehérgyarmat között. A Holt-Szamos 185 hektáros vízterülete a hely egyik ékessége. A községnek 2700 lakosa van, polgármesteri hivatal, általános iskola, óvoda, orvosi rendelő, állatorvosi szolgálat, egészségház, védőnői szolgálat, gyógyszertár, idősek nappali otthona, művelődési ház és családsegítő szolgálat is működik itt. Mindkét korábbi külön falu megőrizte református templomát. A település határában épül az 52 km² kiterjedésű Szamos-Kraszna-közi tározó a Vásárhelyi-terv Továbbfejlesztése keretében, mely az árvízi biztonságot fogja javítani a környéken.

Tunyogmatolcsot a leszakadó vidéki térségek gyakori problémái sújtják. A munkanélküliség a lakosság csaknem 27 százalékát, 350 embert érint. Az előregedés, a megváltozott életstílus és a földek koncentrációja is hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdaság jelentősége az itt lakók életében visszazuhant a rendszerváltás óta. Különösen látványos ez az állattartásban: míg korábban 5.000 disznót tartottak a településen háztájiban – melyből 3.500-4.000-et elszállítottak – mára javarészt üresek az ólak. Marhát már csak egy gazdálkodó, a polgármester fia tart. A mezőgazdasághoz az itt élők többsége valamennyire kötődik, de a falu határát 10-15 nagyobb, jobbára helyi gazda műveli már, az ő kezükben koncentrálódnak a földek. A háztáji konyhakertek helyét ma már sokan csak fűnyíróval „művelik”.

6.4.2 A változás a lelkekben kezdődik – és a gazdaságban folytatódik

„Senki nem akarta úgy a változást, mint én” – mondja Soltész Bertalan, aki először 2006-ban, aztán 2010-ben is lehetőséget kapott arra, hogy ezt polgármesterként bizonyíthassa.

Az életszínvonal emelését és a helyi önellátást tűzték ki célul, ezért kezdtek dolgozni. 2011-ben indították szociális földprogramjukat, melyhez a Wekerle Sándor Alapkezelőtől kaptak támogatást. Szintén e programot segítette a 2011 és 2012. évi START munka pályázatokon elnyert 94 millió forint is. Ezekből az összegekből teljes egészében tudták fedezni a programban foglalkoztatottak munkabérét és komoly gép-, illetve eszközparkot szereztek be. 2011. őszétől 73-an, 2012-13-ban pedig már 87-en dolgoznak a START munkaprogramban. A támogatásokból MTZ traktort, tárcsát, kombinátort, pótkocsit, fóliásátrát és más, a mezőgazdasági termeléshez szükséges eszközöket vásároltak – jobbra olyanokat, melyeket helyben, olcsón javítani is lehet.

124. kép Az önkormányzat mezőgazdasági eszközparkjának egy részlete (fotó: Kajner Péter)

Takarékos, „csináld magad” szemlélet jellemzi a felújításokat is. Az önkormányzat által megszerzett, a település szélén fekvő Kálmán-major, az egykori TSZ-telep épületeit fokról-fokra hozzák rendbe. A szinte teljesen tönkrement épületek maradványait hasznosítják újra: a lebontásra kerülő részek anyagából építik az újakat. 2011-ben 26 sertéssel indították az állattenyésztést egy másik helyszínen, a korábbi Árpád-fogadó helyén, amit jutányos áron vásárolt a hivatal. Felújítás után itt alakítottak ki egy 80 férőhelyes sertéstelepet. A Kálmán-major ennél több lehetőséget ad: a mostanra elvégzett átalakítások azt eredményezik, hogy 180 db hízónak, 16 kocának és saját állományból

származó 140 db malacnak van férőhelye. Épületátalakítással készült el egy kisállattartó részleg, amelyben jelenleg 1.300 csirkét tartanak. Ehhez kapcsolódóan tervezik egy keltetőgép vásárlását is. A disznókat az 5 km-re lévő Fehérgyarmaton vágják le, de már Tunyogmatolcson darabolják fel. A tervek között szerepel helyi vágópont kialakítása is, ha sikerül forráshoz jutni.

125. kép Új szárny épül a sertéstelepen (fotó: Kajner Péter)

A Kálmán-majorban tárolják a gépeket, de terménytároló és a munkások számára kialakított szociális helyiségek is találhatóak itt. Későbbi tervek szerint ide raknák le, majd innen szállítanak a tüzfát a településre öszvérfogattal – a drága gázolajjal működő járművek helyett. A majorban termény átvevőhely is működik, amit egy nyíregyházi székhelyű cég bérel. Itt, az önkormányzat által felújított hídmerleg segítségével veszik át a helyi gazdák által előállított terményeket, – jobbára búzát, kukoricát és napraforgót – megspórolva ezzel a termelők számára a szállítási költségeket.

A sertéstartás az egyik sikertörténet az önkormányzati gazdálkodásban. A félintenzív módon nevelt disznókból évente ötvenet vágunk, amivel ma már teljes egészében fedezik a 350 adagos közkonyha sertéshús és zsír ellátását. Az önkormányzati tulajdonban lévő 22 hektáron és a hozzá bérelt 3 hektáron állítják elő számukra a takarmányt, kukoricát, tritikálét. A költséghatékonyság érdekében a jövőben a tápot helyben kívánják megkeverni

az állatoknak a megtermelt takarmánynövényekből, tápkoncentrátum hozzáadásával. Így nagyságrendekkel olcsóbb az állatok takarmányozása.

126. kép Palánták a fóliasátorban (fotó: Kajner Péter)

Minden talpalatnyi helyen, az intézmények kertjeiben is konyhakerti növények vannak vetve. Így megtermelik a közétkeztetés számára a zöldségek javarészét is. A fóliasátorban paradicsomot, paprikát termesztenek, amely szintén a közétkeztetés igényeit fedezi. A megtermelt zöldségekből a savanyúságot, lecsót, sűrített paradicsomot maguk teszik el, ami nem csak a költségsökkentés miatt fontos, de a házias, helyi ízek új szint is hoztak a közétkeztetésbe. Az uborkából 2012-ben még 200 méteren vetettek először kísérleti jelleggel, idén már 4.000 méter került az önkormányzati földekre. Nem mellesleg a támrendszerhez szükséges betonoszlopokat is maguk öntik a majorban. A közfoglalkoztatottak munkája az uborkánál 3 millió forintot jövedelmezett, amelyet a sertésstenyésztésnél az állatok számára táp vásárlására fordítottak vissza.

A kukorica, napraforgó, kalászosok mellett 800 öl csicsóka vetésével is megpróbálkoztak 2012-ben, előtapasztalat nélkül. Ez utóbb az „évszázad üzletének” bizonyult: a vetőgumó árának hússzorosáért tudták értékesíteni a termést. A könnyen szaporodó, takarmányként, de közvetlen fogyasztásra is alkalmas, a hagyományos magyar

konyha jobbára elfelejtett növényéről ekkor derült ki, hogy a gyógyszeriparban, az inulin alapanyagaként is hasznosítják, Nyugat-Európában pedig kilójáért 4 Eurót is megadnak.

Burgonyát 5000 négyszögölön termesztettek, ebből a konyha szükségletére tárolnak mintegy 70 mázsa étkezési burgonyát, valamint a jövő évi vetőmagszükségletet is. A krumpli egy jelentős része – itt helyben nem szokatlan módon – a temető még használaton kívüli területén, a síroktól nem messze terem, melyet az egyháztól bérelnek. Ez viszont már a helyi termelés egyik korlátjára világít rá: a földhiányra. A 10-15 gazdálkodó kezében koncentrálódó határban földhöz jutni „csak kihalásos alapon lehet”, ahogy állítják. Így minden talpalatnyi területet hasznosítanak, amit csak lehet. A település feltámadását nem igazán tudta segíteni a Nemzeti Földalap sem: az önkormányzat megkeresésére, általuk ajánlott, kis földeket nem lehetett volna ésszerűen művelni, így állami földeket nem használnak.

127. kép Krumpliföld a temetőben (fotó: Kajner Péter)

Az önkormányzati földeken, illetve az állattartásban a 350 munkanélküliből 52 fő dolgozik, további 26 az utakat, árkokat kaszálja, javítja. A drága gázfűtés kiváltására az óvodában és az orvosi rendelőben pályázati forrásból, az önkormányzatnál saját erőből építettek be biomassza kazánokat. 2 fő fűtő dolgozik ebben a programban, a tüzelőanyagokat szintén a START programokból, utak, árkok tisztításából, valamint a 11

hektáros, 2013-ban kedvezményesen vásárolt erdő műveléséből szállítják be. További hatása a programnak, hogy a saját termék előállításával a közétkeztetésben dolgozó 3 fő konyhai dolgozó munkahelyét is meg tudják tartani. Az önkormányzatnak fontos szempont, hogy a gyermekek, a közétkeztetésben résztvevők számára minőségi, friss, alacsony környezetterhelésű nyersanyagokat állítsanak elő.

A közfoglalkoztatottak valamennyien nehéz körülmények között élő családok, a szerény jövedelmüket természetbeni juttatással is kiegészítik, pl. uborkát, paprikát, paradicsomot, vagy a burgonyánál megtermelt felesleges mennyiségből juttattak a mezőgazdaságban dolgozók részére.

6.4.3 Rendnek kell lenni

Lényeges a gazdálkodásban a fegyelem. Az alapanyag és eszközhasználatot ellenőrzik és komoly figyelmet szánnak a vagyónvédelemre – pl. a területek bekerítésére, őrzésére. A takarmányhasználatot szállítólevélen és a kapcsolódó dokumentáción követik, hogy még véletlenül se „vesszen el belőle”. A mára kialakult fegyelem kulcsa a kezdeti kemény fellépés volt. A polgármester elmondta, hogy a gazdálkodás első lépcsőjében, az Árpád-fogadó felújításakor néhány nap alatt az épületből szinte minden mozdítható értéket elvittek. A település vezetője az ott dolgozó 22 munkás mindegyikét feljelentette a rendőrségen, nyilvánvalóvá téve, hogy minden lopásnak következménye van. A lopások azóta megszűntek.

A roma kisebbséghez tartozik a lakosság harmada, a helyi iskola tanulóinak viszont a négyötöde. Ide járnak a szegényebb sorú magyar gyerekek is. Komoly problémát jelent tehát, hogy az iskola a szegények iskolájává vált, a szülők közül, aki teheti, Fehérgyarmatra viszi gyermekét tanulni. A szegregáció a településszerkezeten is látszik: három romatelep alakult ki. A szegénység, munkanélküliség azonban cigányt, magyart egyaránt sújt, ezért az önkormányzat erőfeszítéseinek célja a munkaalkalom, megélhetési lehetőség megteremtése mellett a példamutatás, mintaadás. A közétkeztetés önellátása mellett mintakertet létesítettek az iskola, az idősek otthona és a művelődési ház udvarain is, hogy mindenki lássa, hogy mindenért meg kell dolgozni.

128. kép Veteményes az iskolaudvaron (fotó: Kajner Péter)

Az önkormányzat az összetartozást számos más módon is erősíteni kívánja. Felújították a sportpályát, bővítették az iskolát, rendszeresen tartanak rendezvényeket, ebből a legismertebb talán a Szamosparti Találkozó. Hagyományőrzőktől a hastáncosokig számos egyesület működik a faluban. Pályázat keretében a matolcsi Kurta-kocsma épül újra, valamint a Holt Szamoson egy 130 m²-es víziszínpad készül, amely megjelenésében egy komphoz hasonlít.

Nem csak az önkormányzati programban dolgozókat, de a település minden lakóját meg kívánják szólítani és újra meghonosítani a háztáji művelést. 2012-ben csatlakoztak a Minden Gyermekek Lakjon Jól Alapítvány akciójához. Azok a családok, akik rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülnek, vetőmagokat, kishaszonállatokat, illetve vitamint kaptak az Alapítványtól. Mivel szerették volna, hogy minél több lakos érezze az öngondoskodás fontosságát, az önkormányzat maga is meghirdette a munkanélküli családok számára a vetőmagakcióját. Mindkét programban vállalták a résztvevők, hogy az önkormányzat ellenőrzi a gazdálkodás eredményességét. Ezekben a programokban becslések szerint a családok 70 százaléka vetette el a magot, ami jó lendületet adhat a jövőt illetően. Csatlakoztak a *Legszebb konyhakert* felhíváshoz is, amely szép eredményeket

hozott már a legelső évben is. A programban elismerik azoknak a munkáját, akik sokat tesznek környezetükért, és a családjuk számára egészséges élelmiszereket termelnek.

6.4.4 Hogyan tovább?

A siker egyik kulcsa kétségkívül a START közmunkaprogram. A munkabér biztosítása mellett ez adta a lehetőséget a munka végzéséhez nagyon lényeges eszközbeszerzések megvalósításához is, ami az értékteremtés egyik legfontosabb eleme. Ezért a lehetőségért a helyiek szerint a mindenkori magyar kormány csak köszönetet érdemel. A meglévő termelőeszközökre alapozva a közfoglalkoztatás mint értékteremtő munka valósulhat meg a jövőben.

A START programban résztvevő 1700 település közül az élenjáró tizenötöt – köztük Tunyogmatolcsot – arra próbálják ösztönözni, hogy szociális szövetkezetben folytassák programjaikat. Ennek bizonytalanságától azonban a helyiek tartanak. A szövetkezet, érzésük szerint a mezőgazdaság szezonális hatásainak sokkal jobban kitett. Az önkormányzattal való együttműködés csak nagyon korlátozottan valósulhatna meg, a létrehozott vagyon eredményeiből sokkal kevesebb ember részesülhetne. Keresik azonban annak a lehetőségét, hogy hogyan lehetne valamilyen nonprofit társaságot létrehozni, amely a már megszerzett értékeket megőrzi, és a gyarapodás irányába halad. Nagy az önkormányzat felelőssége, mert a meglévő épületek, erő-, és munkagépek, földek, amelyek az önkormányzat tulajdonai a közfoglalkoztatásban, az önellátásban központi szerepet játszanak. Nem szeretnék, ha a felelőtlen gazdálkodás következményeként ezek sorsa bizonytalanná válna. Eltökélték azonban, hogy – ha kell önkormányzati költségen – a gazdaság működtetéséhez szükséges munkahelyeket megteremtik. A létrehozott alapokra újabb téglákat kívánnak helyezni.

Tunyogmatolcson a helyi gazdaság fejlesztésének motorja az önkormányzat, célja az önellátás. Ez azonban nem öncélú: a folyamatos fejlesztésekkel nemcsak a munkanélkülieknek kívánnak jövedelmi lehetőséget nyújtani és bevonni őket az értékteremtésbe, de a falu népének is példát mutatnak, hogy a kemény munka meghozza gyümölcsét. Céljuk a jövőt illetően a beruházások, fejlesztések folytatása a források rendelkezésre állásának megfelelően. A település környezetét szépíteni, virágosítani szeretnék, hogy jól érezzék magukat a Tunyogmatolcson élők. A gazdasági önellátás megteremtésével egyenértékű fontosságú a környezet és a közösség (sz)épségének helyreállítása.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Tunyogmatolcs Polgármesteri Hivatal

Cím: 4731 Tunyogmatolcs, Rákóczi utca 103.

Telefon: 06-44-519-039

Fax: 06-44-359-030

Drótposta: phtunyogmatolcs@freemail.hu

Honlap: <http://tunyogmatolcs.hu/>

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Soltész Bertalan, Tunyogmatolcs polgármestere

Források:

Nagyné Varga Ilona (szerk.): Közösségi munka a családsegítésben. Szociotéka, Debrecen, 2011.

http://szocetanszek.unideb.hu/tart/downloads/konyv/Kozosseg_i_munka_a_csaladsegitesben.pdf

Önkormányzati hírek, 2012. április. Tunyogmatolcs Község Képviselő-testületének tájékoztatója Tunyogmatolcs Község Lakosságához.

http://www.tunyogmatolcs.hu/hirdetmenyek_htm_files/laktaj.pdf

Tunyogmatolcs község hivatalos oldala. <http://tunyogmatolcs.hu/>

6.5 Községi méhészet Göncruszkán

6.5.1 A kezdeményezés létrejötte

A göncruszkai méhészet egy olyan nem mindennapi példa, mely egyesíti magában a közösségi, gazdasági és ökológiai fenntarthatóság jegyeit. A helyi református közösség, mely nagyjából 70 felnőtt tagot számlál, kisebb feladatokat már a múltban is végrehajtott együtt. A méhészet azonban egy szomorú esemény, Sóhajda Levente, a helyi református lelkész édesapjának a halála miatt indulhatott be 2006-ban. Az apa ugyanis fia elköltözése után amatőr szinten kezdett el méhészettel foglalkozni. Halála után fiaira maradt a méhészet, amiről a lelkész így vélekedik: *„az örökségét az ember nem adja el, jó esetben megpróbálja tisztességgel kezelni. Így jött az a nagy ötlet, hogy ha én nem tudok méhészkedni, nem is akarok, akkor adjuk a gyülekezetnek, majd jó lesz.”*

6.5.2 Célok és program

A kezdeményezés célja az elején nem volt más, mint a gyülekezet tagjait bevonni, illetve ellátni őket egészséges mézzel. Mivel senki sem volt képzett méhész, az elején nem tudták felmérni, hogy a tevékenységből jelentős fölösleg képződhet. Amikor ez kezdett körvonalazódni, lehetőséget kerestek az értékesítésre.

A fő cél először tehát a helyi közösség erősítése volt, különös tekintettel az idősekre, akik így hasznos munkát végezhetnek és kapcsolatba kerülhetnek a fiatalabb korosztállyal is. A bevételből kirándulások, közösségi alkalmak szervezését tervezték. Később merült fel az a gondolat, hogy fiataloknak ösztöndíj programot indítsanak, majd ezt 2011-ben saját iskola indításával és fejlesztésével egészítették ki.

129. kép Göncruszkai méz
díszsomagolásban
(fotó: Horváth Gergely)

6.5.3 Gazdasági oldal

A méhészetben különleges, hőkezelés nélküli technológiát alkalmaznak, mellyel igyekeznek megőrizni a méz összes vitaminját. Ezzel magas minőségű termék jön létre. Az egyházon keresztül külföldi gyülekezetekkel vették fel a kapcsolatot, a méz döntő részét így adják el. A gyülekezet a gazdasági célra nonprofit kft.-t alapított.

A prémium kategóriás mézre viszonylag kis kereslet van itthon, felvásárlónak eladva még kevesebb bevételre számíthatna a közösség. Az egyház nemzetközi kapcsolatait felhasználva sikerül külföldre exportálni a mézet, ahol a civil szervezetek, gyülekezetek tagjai vásárolnak belőle, a hazai ár többszöröséért. A modell érdekessége, hogy a vásárlóknak tételesen bemutatják, hogy mire fordítja a gyülekezet a pénzüket. A göncruszkaiak évente jelentést készítenek a bevétel közcélú felhasználásáról és ezt eljuttatják a vevőknek.

130. kép Méz palackozóüzem (fotó: Horváth Gergely)

A kezdeményezés gazdasági erejét a külföldi, elsősorban svájci vásárlók adják, akik a vásárlást egyfajta karitatív segítségnek is tekintik. Jóllehet a kapcsolatokat az egyházon keresztül találták, de azóta önjáróak lettek az értékesítési csatornák felkutatásában. A logisztikát is saját erőből oldja meg a gyülekezet, pontosabban az általa alapított nonprofit kft.

6.5.4 A belső erőforrások

A közösség több emberek csoportjánál. Egymásért és a célokért kiállni tudó emberek kellene, akik szabadidejüket áldozzák a feladatok végrehajtására. Göncruszánkán a munka teljesen önkéntes, és a közösség tagjai munka, gazdálkodás, esetleg mindkettő mellett foglalkoznak, mintegy harmadik állásként a méhészet ügyeivel. Az itt alkalmazott technológia sajátossága, hogy a szilárduló mézet gyorsan kell az üvegekbe tölteni a pergetés után, így esetenként éjszakába nyúlóan dolgoznak a tagok. A méhészet sikerének motorja a lelkeség. Bár a közösség nagy része tevékenyen részt vesz a programban, a koordinálás nagy részét ő végzi.

131. kép Közösségi helyiség és bemutatóterem (fotó: Horváth Gergely)

Sóhajda Levente kiemelte, hogy szükség van arra, hogy az egyén a saját egyéni érdekeit a közösség érdekei mögé tudja helyezni. A közösség összetartó ereje itt elsősorban a vallás, az egyház tagjai egy élő közösséget tudnak létrehozni a közös értékekre és hitre alapozva. Ilyen szempontból szerencsés a helyzet, hiszen a gyülekezet mindig is dolgozott valamilyen közös célért.

6.5.5 Eredmények

Az elért eredmények három csoportra oszthatók. Az egyik a méhészet, a mézeladás, mint gazdasági tevékenység bevétele, aztán a munkahelyteremtés; továbbá az, hogy hogyan költik el a gazdasági tevékenység során realizált profitot. Itt a legfontosabb a göncruszkai iskola, melyet egyéb kisebb projektek egészítenek ki.

6.5.5.1 A méhészet gazdasági eredményei

A méhészet a nonprofit kft. megalakulása óta egyre fejlődik, mostanra stabilizálódni látszik a piaca. A külföldre értékesített mézből 8-szoros bevételek van ahhoz képest, mintha itthon adnák el a terméket. Gyakorlatilag ebből finanszírozzák az összes fejlesztést.

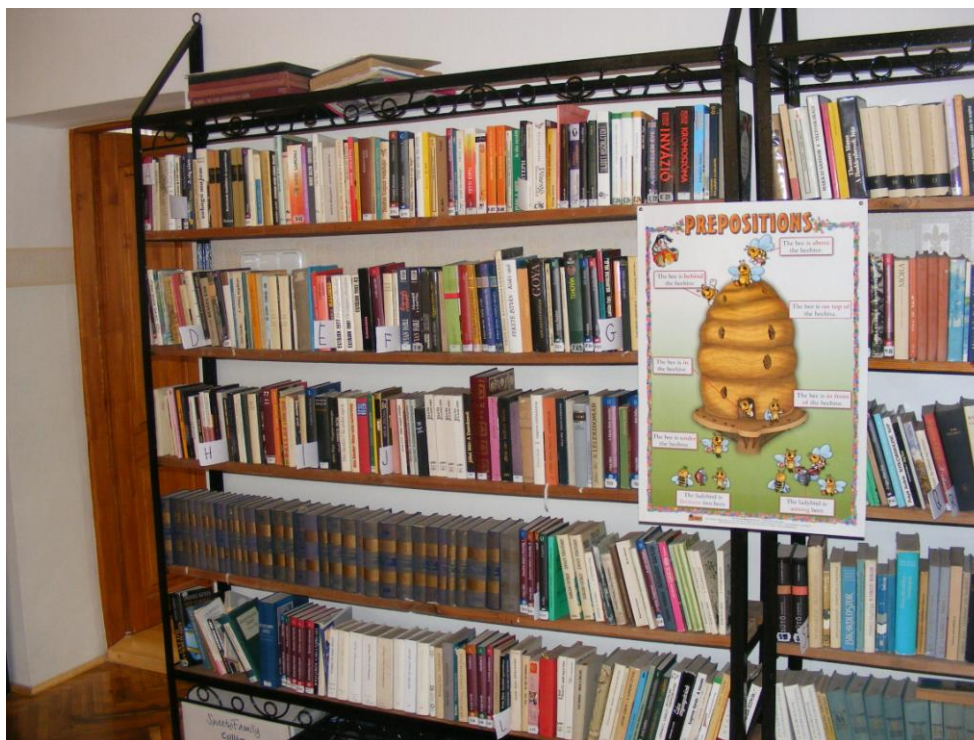
6.5.5.2 Munkahelyteremtés

Korlátozott mennyiségben, szezonálisan a méhészet tud munkahelyet teremteni egy helyi roma családnak is: egyes mézek, kézi fonással készülő kosárban kerülnek eladásra, és az ebből származó árkülönbözetet teljes mértékben a készítő család kapja meg. Ez nekik igen fontos kiegészítő bevételt jelent a téli időszakban. Sajnálatos módon azonban a karácsonyi szezonon kívül nem mutatkozik kereslet ezekre a termékekre

6.5.5.3 A göncruszkai iskola

Göncruszkán 2008-ban megszűnt az általános iskola. Újraindítására a méhészetből szerzett bevételek teremtettek lehetőséget. 2011-ben gyűlt össze annyi forrás, hogy újra megnyissák. Az első évben a gyülekezet nonprofit kft.-je üzemeltette az iskolát, ami kuriózumnak számított, de a második évtől kezdve már egyházi iskola, így a fenntartását nem a méhészet bevételeiből kell finanszírozni, azokat elsősorban a fejlesztésekre, játékok beszerzésére, bővítésre tudják fordítani. Az iskola felmenő rendszerű, ami azt jelenti, hogy minden évben egy új első osztály indul, így fokozatosan éri majd el a tervek szerint a 8 osztályos végső méretét. Jelenleg 4 osztályban 68 gyerek tanul. Említésre méltó továbbá, hogy 2013 szeptemberében 40 fős óvodai csoport indul.

Az iskola pedagógiai módszerének részletes bemutatása távol esik esettanulmányunk céljától, de azt érdemes megemlíteni, hogy különös hangsúlyt fektetnek a gyermekek zenei és egyéb készségbeli fejlesztésére. Az iskola egészsznapos, mindenki köpenyt visel,

132. kép Méhecskék az osztályteremben (fotó: Horváth Gergely)

6.5.6 Nehézségek

6.5.6.1 *Bürokratikus nehézségek*

Már az elején kiderült, hogy egyház nem folytathat a méhészethez hasonló gazdasági tevékenységet. Ez hátráltatta a kezdeményezés fejlődését, azt, hogy a saját célra való méztermelésből eladásra kerüljön.

A problémát a nonprofit kft. létrehozása oldotta meg: jóllehet a cég ugyanazokból az emberekből áll, mint a gyülekezet, de már nem volt jogi akadálya az eladásra termelésnek.

6.5.6.2 *Szakmai nehézségek*

A szakmai nehézségek abból adódnak, hogy nincs szakképzett méhész. Azok, akik értenek hozzá a gyülekezetben belül, autodidakta módon, elsősorban könyvekből tanulták a méhészetet. Ennek következménye a méhcsaládok számának viszonylag dinamikus változása, mely megnehezíti a kínálat kiegyensúlyozott szinten való tartását.

6.5.6.3 *Az önkéntességből adódó nehézségek*

A nonprofit kft.-nek nincs fizetett alkalmazottja, a gyülekezet tagjai önkéntes munkában végzik a tevékenységet. Ez olyan problémákat vet fel, hogy a nagy a munkaerő-igénnyel

járó időszakokban kevés lehet a munkáskéz. Ez főleg azokban az esetekben jelentkezik, amikor épp valami fejlesztés valósul meg.

A másik ebből adódó nehézség a hibák kezelése. Előfordult olyan, hogy németül felcinkézett méz ment ki az Egyesült Államokba. Az ilyen tévedéseket a munkamorál és a közösség általános hangulatának megőrzése miatt rugalmasan kell kezelni.

6.5.7 Összegzés

Miért mondhatjuk Göncruszkat jó gyakorlatnak? A helyi közösség bevonása, aktivizálása, a fenntartható, felelős gazdálkodás, a generációk közti kapcsolatok kialakítása a legfőbb okai, ami kiemelten fontos példává teszi. Nem felejthetjük el a pozitív hozzáállást sem: a nehézségekben kihívást látó vezetőt és a jó hangulatú közösséget. És nem utolsósorban jól meghatározott, reális célokat, melyeket következetesen visznek végig.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Sóhajda Levente lelkész

Cím: 3894 Göncruszka, Szabadság út 5.

Telefon: 06-30-639-29-44

Drótposta: levente.sohajda@refmehes.hu

Honlap: <http://refmehes.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjú alanya:

Sóhajda Levente

Fotók:

Horváth Gergely

6.6 Évkerék Ökotanya – közösség által támogatott mezőgazdaság

Az ún. közösség által támogatott mezőgazdaságnak (*community-supported agriculture* – CSA) többféle változata létezik. Klasszikus formájának lényege, hogy egy termelő egy vásárlói körrel szerződik terményei értékesítésére. A megoldás mindkét fél számára előnyös: a termelő biztosan értékesíteni tudja terményeit, a vásárló pedig közvetlenül, ellenőrizhető helyi forrásból jut minőségi élelmiszerhez. A gödöllői Nyitott Kertnek az ezredforduló táján néhány évig működő kezdeményezése volt a közösség által támogatott mezőgazdaság úttörő kísérlete Magyarországon. Kisebb szünet után, a 2010-es évek elején indult el néhány ilyen kezdeményezés itthon, ezek egyike az Évkerék Ökotanya Zöldségközösség.

Az Évkerék Ökotanya egy csaknem 7 hektáros családi ökogazdaság Balástyán, Szeged közelében. A termesztés ún. biointenzív módszerrel folyik, jelenleg már hivatalos biominősítéssel. A gazdaságot egy fiatal házaspár, dr. Kiss László és Kiss-Kovács Orsolya hozta létre 2010-ben, és ők működtetik azóta is. Orsolya gödöllői egyetemistaként, környezetgazdálkodási agrármérnöki tanulmányai során jó kapcsolatot alakított ki Matthew Hayes-szel, a Nyitott Kert egykori kezdeményezőjével, továbbá dolgozott Angliában egy CSA-gazdaságban. László kertészmérnökként növényvédelemmel is foglalkozott, az itt szerzett tapasztalatainak a hatására rendült meg a bizalma az itthon kapható élelmiszerekben, és kezdett el alternatívákban gondolkodni. Orsolya tanulmányai és kutatásai során szintén sok rossz tapasztalatot szerzett a magyarországi mezőgazdaság működéséről, különösen annak ökológiai fenntarthatatlanságáról. Alapvetően ezek a negatív élmények sarkallták őket arra, hogy gazdálkodóként belevágjanak egy olyan mezőgazdasági rendszer kialakításába, amelyben ökológikus módon tudnak ízletes és egészséges élelmiszert előállítani maguk és mások számára, illetve amely tisztességes megélhetést is nyújt nekik. A végső lökést egy 2009-es budapesti előadás adta számukra, ahol francia gazdák mutatták be saját, közösség által támogatott mezőgazdasági rendszerüket. Az elindulásban nagy segítségükre volt egy állami pályázat, amelyet fiatal gazdák számára írtak ki.

2011-ben kezdtek vásárlókat keresni terményeik számára. Kezdetben egy szegedi waldorfos közösség számított a fő felvevőpiacuknak. Az első két évben Budapestre is szállítottak, most már csak Szegedre. Jelenleg körülbelül 65 család vásárol tőlük. A zöldségközösség tagjaival négy hónapra szerződnek, elsősorban zöldségeket, kisebb

részben fűszereket kínálva nekik. A vásárlók hetente juthatnak hozzá a terményeket tartalmazó dobozokhoz egy szegedi átvevőponton, fizetniük azonban csak minden hónap elején (egy összegben előre) kell. A zöldségközösség résztvevői számára évente kétszer lehetőséget adnak arra, hogy ellátogassanak az ökotanyára, és ezzel sokan élnek is – továbbá rendszeresen szerveznek egyéb közösségi alkalmakat is. A közösség tagjai levelezőlistán is tartják a kapcsolatot.

133. kép Kiss-Kovács Orsolya és a zöldségesdoboz (fotó: Évkerék Ökotanya)

A gazdaság döntően a házaspár munkáján alapszik, de olykor önkéntesek és alkalmi munkavállalók is segítenek. Sokakkal állnak kapcsolatban, és kapnak tőlük információkat, illetve egyéb segítséget: egyetemi oktatók, civil szervezetek, más biotermelők, környékbeli tanyatulajdonosok. Orsolya és László tudatosan és örömmel adnak mintát másoknak, szeretnék, ha a környékükön is több hasonló rendszer alakulna ki, képzést is terveznek a közeljövőben ezt elősegítendő.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Évkerék Ökotanya

Kiss-Kovács Orsolya

Drótposta: evkerek.okotanya@gmail.com

Honlap: <http://evkerek.blogspot.com>

<http://evkerekreceptek.blogspot.com>

A gazdaság jelenleg csak a tagok számára látogatható.

A névjegyhez készített interjúk alanya:

Kiss-Kovács Orsolya

Fotó:

Évkerék Ökotanya

6.7 Az Első Kis-Pesti Kert: közösségi kert a városban

A közösségi kertek döntően városi jelenségek. Céljaik és hasznaik sokrétűek: a városlakókat kapcsolatba hozzák a földdel, kiegészítést nyújtanak ételkészítés-ellátásukhoz, helyszínt biztosítanak a pihenésre és rekreációra, képesek közösséggé formálni az atomizálódott városi embereket stb. A világ számos országában több évtizedes hagyományuk van.

Budapest egyik első közösségi kertjének ötletgazdája és egyben főszervezője Rosta Gábor, akinek 2009-ben jelent meg *A városi tanya* című könyve a városi mezőgazdálkodásról. A sokak körében népszerűvé vált könyvben leírtak egy részének gyakorlati megvalósításába a szerző a kötet megjelenése után gyakorlatilag azonnal belefogott. Két évnyi tárgyalás következett önkormányzatokkal, amelyek során a fő nehézséget a közösségi kertek tisztázatlan jogállása jelentette. 2011-ben kezdődhetett el az első kert előkészítése, amelyben tájépítész és kertészmérnök szakemberek is részt vettek. Mindezek eredményeként 2012 tavaszán elindult az Első Kis-Pesti Kert egy XIX. kerületi lakótelepen, a Bem és az Irányi utca sarkán, 26 darab, egyenként mintegy 4,5 m²-es ágyással, továbbá közösségi terekkel, komposztálóval stb. A területet magas, erős kerítés veszi körbe. A kertet a Városi Kertek Közhasznú Egyesület irányítja, amelynek elnöke Rosta. A kerületi önkormányzat a kezdetektől fogva maximálisan támogatja a kert működését, saját területét ingyen bocsátotta a városi kertészek rendelkezésére.

A kertben csak kerületi lakosok kaphatnak parcellát, és előnyt élveznek a kert tőszomszédságában élők – így a jelenlegi „parcellatulajdonosok” többsége karnyújtásnyira lakik a kerttől. A parcellát igénylők száma meghaladja a kínálatot, jó páran vannak várólistán. Sokféle embert vonzott be a kert a fiatal pároktól a nyugdíjasokig (és unokáikig). Kétségtelen vonzerőt jelent, hogy a kerthasználat gyakorlatilag ingyenes (egészen pontosan havi 100 forint fejenként). A szomszédos általános iskolának is van egy parcellája a kertben, a biológiaórák egy részét itt tartják. A kertben döntően haszonnövényeket termesztnek.

A kert használatának megvannak a maga szabályai, ezeket egyrészt a házirend (ami az önkormányzattal kötött szerződés melléklete), másrészt a kertszabályzat (ami a kerthasználók és az Egyesület közötti szerződések része) tartalmazza. Ezek értelmében többek között tilos a kertben dohányozni, alkoholt fogyasztani, de ugyanígy tiltott a vegyszerhasználat is. Fontos az is, hogy a kerti terményeket senki sem adhatja el, csak

saját használatra szabad termelni. Szintúgy írásba foglalták azt, hogy a terület mindvégig az önkormányzat tulajdonában marad, ugyanakkor a felelősség és az irányítási hatáskör az Egyesületé. A szabályok be nem tartása közösségi döntés nyomán parcellavesztéssel jár. A közösségi döntések meghozatalára, az ügyes-bajos dolgok megbeszélésére a nyáron kétheti, télen havi rendszerességű kertgyűlések szolgálnak. Közösségi döntéssel a kertszabályzat is változtatható. A parcellatulajdonosok közötti információáramlást levelezőlista is segíti. Számottevő konfliktus eddig nem volt a közösségben. A kertnek van egy koordinátora, aki gyakorlatilag a kert vezetője (ez kezdetben Rosta volt, most már más).

134. kép A kis-pesti kert⁸⁸

Egy év eltelte után az Első Kis-Pesti Kert minden gyerekbetegsége dacára egyértelműen sikertörténetnek tekinthető, a fő célokat sikerült elérni. Egyrészt a kert egyértelműen közelebb hozta egymáshoz az embereket, így segítség lehet egy valódi szomszédsági közösség kialakulásában. (A főszerző szerint a közösségi kerteknél még magánál a kertenél is sokkal fontosabb a közösség.) Másrészt egy sokak számára potenciálisan mintaként szolgáló kert jött létre. Rostáék 2013-ban a tervek szerint újabb négy közösségi kertet indítanak el budapesti lakótelepeken – a későbbiekben pedig vidéken

(és nemcsak városokban) is szeretnék terjeszkedni. Részben az Első Kis-Pesti Kert példáját követve, részben attól függetlenül 2012-től több további közösségi kert is elindult itthon, elsősorban Budapesten.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Első Kis-Pesti Kert

Cím: Budapest XIX. kerület, Irányi Dániel – Bem József utca sarok

Honlap: <http://elsokispestikert.hu>

Drótposta: elsokispestikert@gmail.com

Városi Kertek Közhasznú Egyesület

Rosta Gábor elnök

Cím: 1132 Budapest, Váci út 4., IV/4.

Telefon: 06-30-456-6542

Drótposta: rostag@gmail.com

Honlap: <http://www.varosikertek.hu>

<http://www.avarositanya.hu>

Az esettanulmányhoz készített interjúk alanyai:

Rosta Gábor

Nagy Mária

Fotó:

Városi Kertek Egyesület. A képet Rosta Gábor bocsátotta rendelkezésünkre.

⁸⁸ A képet Rosta Gábor bocsátotta rendelkezésünkre.

6.8 Krisna-völgy (Indiai Kulturális Központ és Biofarm): az egyik legjobban működő ökofalu Magyarországon

Krisna-völgy gyakorlatilag önálló településrész a Somogy megyei Somogyvámos község határában, ahová közigazgatásilag tartozik. Területe jelenleg közel 300 hektár, amit további földvásárlásokkal igyekeznek bővíteni. A Krisna-tudatú hívők közössége 1993 óta él itt, jelenleg mintegy 130-an (további mintegy 60-an pedig Somogyvámos faluban). Kiemelt törekvésük a minél nagyobb fokú önellátás. Ennek érdekében ősi és modern eljárásokat, technológiákat egyaránt használnak.

135. kép Lakóházak Krisna-völgyben (fotó: Öko-völgy Alapítvány)

Életükben központi – bár a vallási élethez képest nyilvánvalóan csak másodlagos – szerepet kap az ökológiai fenntarthatóság, ezt tükrözi egyik kiemelt programjuk, a 2007-ben indult Öko-völgy is. Nézetük szerint a környezetkímélő viselkedés egyenesen következik a védikus alapelvekből. Mértékletességre törekszenek, gyakran hangoztatott szlogenjük az „*egyszerű élet, emelkedett gondolkodás*”. Külsősök által végzett kutatások szerint Krisna-völgy egy átlagos lakójának ökológiai lábnyoma alig fele egy átlagos magyar polgárénak.⁸⁹

⁸⁹ Láncki Dániel Csaba: Krisna-völgy ökológiai lábnyoma. <http://krisna.hu/w/?q=node/2371>

A falu alapításakor Krisna-völgy mai területe meglehetősen egyhangú volt: nagyrészt korábban intenzíven művelt szántókból és túlhasznált birkalegelőkből állt, néhány csenevész akácfaival, facsoporttal tarkítva. Ebből mára változatos, mozaikos tájat alakítottak ki, ahol kis- és közepes méretű parcellák (szántók, legelők, kaszálók) dominálnak különféle fás területekkel (Botanikus Kert, szélvédő erdősávok, fáslegelők, tűzifa-ültetvények) tagoltan. Több invazív fajt tudatosan visszaszorítottak. Mindezek következtében a vadon élő fajok sokfélesége is dokumentálhatóan megnőtt. A területen megfigyelt madárfajok száma például 70-ről 114-re növekedett az elmúlt tíz évben.

136. kép Aratás (fotó: Öko-völgy Alapítvány)

Az élelmiszerek tekintetében szinte teljesen önellátók: ellenőrzött biogazdálkodásukban gabonát, kása- és olajnövényeket, zöldségeket, gyümölcsöket természetnek, továbbá szarvasmarhát tenyésztnek és méhészetet is fenntartanak. Gazdaságukat alapos kutatómunka nyomán alakították ki – ennek során ugyanúgy figyelembe vették a hagyományos tudást, mint a friss tudományos kutatások eredményeit. Kezdetben intenzív, de egyre inkább extenzívvé alakított gyümölcsösükben főként régi magyar gyümölcsfajták találhatók; Somogyvámoson és környékén is próbálják föl kutatni a még megmaradt ősi gyümölcsfajtákat. Saját magbankot tartanak fenn, ahol főként

viSSzavethető zöldségmagvakat igyekeznek összegyűjteni. A növénytermesztés minden területén törekszenek a változatosságra, sokféle faj, illetve fajta termesztésére. Műtrágyát egyáltalán nem használnak, helyette elsősorban helyben keletkező szerves- (tehéntrágya, zöldtrágya), kisebb részben távolabbról érkező ásványi trágyákat alkalmaznak. A mikrotápanyagok pótlására esővízbe áztatott növényekből készült leveket használnak. Az efféle leveket a növényvédelemben szintúgy hasznosítják. A növényvédelem egy részét pedig megtakarítják azzal, hogy nagy figyelmet fordítanak a vetésváltásra és a növénytársításokra. Foglalkoznak a zöldségek, gyümölcsök feldolgozásával és tartósításával is. A mezőgazdasági munkák során nagymértékben támaszkodnak az ökrök izomerejére, a traktorral végzett munkák részarányát évről-évre csökkentik. A marhacsorda létszáma mintegy 40 egyed (egy részük magyar szürke), Krisna-völgy területének jelentős részét (kb. 80-90 hektárt) az ő élelmezésüket szolgáló kaszálók és legelők teszik ki (továbbá a gabonából is jut a szarvasmarháknak). Méz tekintetében teljesen önellátóak, még gyógykészítmények előállítására is tudnak belőle használni.

A ruházat és más kézműipari termékek előállítása vonatkozásában még messze nem önellátóak, ám sok erőfeszítést tesznek ennek érdekében mind a tudás, mind a szükséges eszközök megszerzése területén. Elsősorban kender és len termesztésével, földolgozásával kísérleteznek. Próbálkoztak a legkiválóbb ruhaanyag, a pamut alapanyagául szolgáló gyapot termesztésével is, de eddig nem jártak sikerrel – nem kizárt, hogy ennek a melegigényes, trópusi növényfajnak a termesztése Magyarországon eleve kudarcra van ítélve (bár ez a helyzet a felmelegedéssel megváltozhat). Gyékényből, nádból cipőket, sarukat készítenek. Bioszappanokat, -krémeket és -samponokat szintúgy előállítanak.

Energiaszükségletüket jelentős részben helyi megújuló energiaforrások segítségével fedezik. Áramot jobbra csak a központi épületekben használnak, ezt a kevés villamos energiát saját maguk állítják elő generátorok révén, nem kapcsolódnak az országos hálózathoz. Néhány lakóháznál található csak napelem vagy kis szélgenerátor. Rendszerint gyertyával világítanak, paraszas vasalót használnak, valamint kézzel mosnak. A fűtést kizárólag biomassza-energiával (döntően fával) oldják meg. Krisna-völgy talán legnagyobb ellentmondása az ökológiai fenntarthatóság szempontjából – amellyel a közösség vezetői is tisztában vannak –, hogy a tűzifa-ültetvényekben először főként akácot telepítettek. (Az akác növekedési sebessége és tűzifa-tulajdonságai csakugyan sok szempontból fölülműlják rengeteg más fafajéit, ugyanakkor egy nem őshonos invazív fajról van szó, amelynek szinte kontrollálhatatlan elszaporodása számos őshonos faj, illetve

élőlénytársulás visszaszorulásához vezet.) Az akác mellett az energiaültetvényekben fokozatosan növelik a – tűzifát több évtizeddel később adó – hazai fafajok (elsősorban gyertyán, nyár- és fűzfajok, tölgyek, hársak, kőrisek) arányát. Tűzifából egyelőre nem teljes mértékben önellátók, de a fás területek kiterjedését folyamatosan növelik.

137. kép Napelem-telep bővítés (fotó: Öko-völgy Alapítvány)

A vízellátást elsősorban kútvízből oldják meg – majdnem minden épületnél található saját ásott kút. Szivárogtatócsöves öntözőrendszert üzemeltetnek (ennek megítélése a fenntarthatóság szempontjából ellentmondásos: egyfelől a vízfelhasználás tekintetében igen hatékony technológia, másfelől viszont műanyagcsövekre van szükség a kialakításához). Az öntözést a közösség saját központi (fűrt) kútjából származó vízzel biztosítják. Viszonylag sok szennyvízük keletkezik annak következtében, hogy részben a védikus előírások miatt angol WC-eket működtetnek az ökológikusabb komposzttoilet helyett. A szennyvíz kezeléséhez nádgyökérszűrő víz tisztítót működtetnek. A tisztítóműhöz az odavezetés kizárólag gravitációs úton, csőrendszeren, pluszenergia fölhasználása nélkül történik. A tározótó élővíznek tekinthető, rövid idő alatt élőlényekben gazdaggá vált. A tisztított vizet az energiaerdők egy részének öntözésére használják. Eleve kevés hulladékuk jelentős hányadát szelektíven gyűjtik, és részben újra is hasznosítják, például komposztálás révén.

A közösség hierarchikus felépítésű, irányvonalát döntően a vezetők határozzák meg. A közösség működéséhez fontosnak tartják a közös vallási, ideológiai alapokat. Több szigorú életmód-szabály érvényes a közösségben, például a bódító szerek használatának vagy a húsfogyasztásnak a tilalma. Krisna-völgy területén minden ingatlan közös (egészen pontosan egyházi) tulajdonban van. Havonta legalább egy alkalommal falugyűlést tartanak, amelyen kötelező a részvétel. Itt a vezetők tájékoztatást nyújtanak a lakosoknak, illetve utóbbiak kérdéseket tehetnek föl. Saját általános iskolával is rendelkeznek, amely 2010-ben ökoiskola minősítést kapott.

138. kép Az új nemzedék (fotó: Öko-völgy Alapítvány)

Krisna-völgy tagja a hazai Élőfalú Hálózatnak, továbbá az ökofalvak nemzetközi hálózatának (*Global Ecovillage Network, GEN*). Együttműködnek számos felsőoktatási intézménnyel, több tucat szakdolgozó készítette, illetve készíti diplomamunkáját a Krisna-völgygel kapcsolatos témákból. Évente több tízezer érdeklődőt fogadnak, köztük olyan önkénteseket is, akik a Krisna-völgyben beletanulhatnak az ökológiai gazdálkodásba.

A Krisna-völgyi közösség és Somogyvamos falu kapcsolata nem kimondottan szoros, de alapvetően békés. Ez még akkor is igaz, ha az idők folyamán egymást követő polgármestereknek nem mindegyikével volt baráti és együttműködő a Krisna-hívő közösség viszonya. Ugyanakkor számos falubelinek biztosítanak munkát Krisna-völgyben, karácsonykor pedig ételt osztanak a falu lakóinak. Képviseletük magukat az

önkormányzati testületben is. A falu alpolgármestere Hosszú Zoltán (Rádha Krisna dásza), az Öko-völgy Alapítvány elnöke.

139. kép Tarlóhántás (fotó: Öko-völgy Alapítvány)

Krisna-völgyet kulturális újdonsága okán egyesek puszta furcsaságnak tekintik, és távolságtartással szemlélik. Holott Visnyeszéplak mellett a másik hosszú ideje stabilan és jól működő hazai ökofaluról (élőfaluról) van szó, ahol számtalan úttörő és példaértékű módszert alkalmaznak az ökológiai fenntarthatóság érdekében. Szerencsére ezeket nem is rejtik véka alá: az Öko-völgy Alapítvány révén tudatosan törekszenek a mintaadásra azzal kapcsolatban, hogy miként lehetne fenntarthatóan élni. Ennek eszközei többek között konferenciák, előadások, tanfolyamok, egy internetes levelezőlista, az Öko-völgy Alapítvány honlapja (okovolgy.hu), valamint különféle kiadványok (amelyek közül kiemelendő a 2012-ben megjelent Beszélgetések az önellátásról – A biogazdálkodás és az ökológikus életmód alapjai című, többrészesre tervezett dialóguskötet). A mintaadást részben korlátozza, hogy néhány tevékenységük, illetve módszerük (többek között a kiterjedt földvásárlás, vagy a közösségi gabonatermesztés és állattartás) a viszonylag nagy tökeigény miatt sokak számára elérhetetlen alternatíva. Ugyanakkor mivel nagyjából egyszerű technológiákat alkalmaznak, mindenki, aki ökológikus közösségi megoldásokat keres, sokat tanulhat a Krisna-völgyben élő közösségtől.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Krisna-völgy, Somogyvámos

Barsi Attila (Rádhakantha dász), Krisna-völgy mezőgazdasági igazgatója

Drótposta: rk@1108.cc

Honlap: <http://krisnavolgy.hu/>

Krisna-völgy látogathatóságáról bővebb információ a honlapon olvasható.

Öko-völgy Alapítvány

Kun András, az Öko-völgy Alapítvány tudományos vezetője

Drótposta: kun.andras@okovolgy.hu

Cím: 8699 Somogyvámos, Fő u. 38.

Drótposta: info@okovolgy.hu

Honlap: <http://okovolgy.hu>

Krisna-völgy tagja a *Magyar Élőfalu Hálózat*nak is.

Honlap: <http://elofaluhalozat.hu>

Az esettanulmány forrásai:

5 mélyinterjú (vezetőkkel és egy korábbi polgármesterrel)

5 rövidebb beszélgetés Krisna-völgy, illetve Somogyvámos néhány lakójával

Beszélgetések az önellátásról – A biogazdálkodás és az ökológikus életmód alapjai. Öko-völgy alapítvány, Somogyvámos, 2012

<http://okovolgy.hu/megjelent-uj-konyvunk-beszelgetesek-az-onellatasrol/>

Fotók:

A képeket az Öko-völgy Alapítvány bocsátotta rendelkezésünkre.

6.9 Élőfalu Visnyeszéplakon

Visnyeszéplak Belső-Somogyban, a Zselicség délnyugati részén, a Kadarkúti járásban található, közigazgatásilag Visnye községhez tartozik. A helyiek a települést egyszerűen Széplaknak hívják. A falut tömegközlekedéssel nem lehet elérni, a legközelebbi települések kb. 5-7 km-re találhatóak.

Az 1990-es évek elején a táncházmozgalomból ismerős fiatalok (többségében értelmiségiek) és a Budapesti Műszaki Egyetem Zöld Körének egyes tagjai elhatározták, hogy elköltöznek Budapestről, távolra a városi élettől, és egy hagyományos magyar faluközösséget alkotva vidékre telepednek. Az elköltözés fő mozgatórugóját a fogyasztói társadalomtól való eltávolodás, a hagyományos paraszti kultúrához való visszatérés jelentette, és jelenti ma is. Tudatos helykeresés után úgy döntöttek, hogy a kihalófélben lévő Visnyeszéplakra költöznek, ahol akkor már csupán kb. 35 fő volt a helyi lakosok száma. Az ideköltözők döntésében ugyanakkor fontos szerepet játszott, hogy egy már meglévő közösségbe költözzenek, és ne teljesen új alapokról kelljen építkezniük. Első körben 3-4 család költözött Széplakra, majd az 1990-es évek közepétől továbbiak követték őket, és a település azóta is folyamatosan vonzza az újabb betelepülni vágyókat. A beköltöző családok egy egyesületet hoztak létre 1996-ban (a Visnyeszéplaki Faluvédő és Közművelődési Egyesületet), hogy a közösség feladatait ennek keretében lássák el.

A közösség létszáma jelenleg mintegy 200 fő. Közülük már csak kb. 15-en „öslakosok”, akik nem igazán számítanak a közösség részének – integrálásuk annak ellenére nem sikerült, hogy a közösség tagjai sokat tanultak tőlük. A falu lakóinak több mint fele 20 év alatti, köszönhetően annak, hogy a családok zömében sok a gyerek. A felnőttek többsége diplomás értelmiségi.

2010 óta Visnye polgármestere a visnyeszéplaki közösség egyik tagja (Füszfás Balázs). Az általa indított, a falusi önellátásra irányuló program szervesen kapcsolódik az élőfalu-kezdeménnyezéshez. Széplakon az Egyesület átvállal jó néhány önkormányzati feladatot.

Visnyeszéplakot sokan ökofaluként tartják számon, de ők inkább élőfalunak szeretik nevezni magukat. A hagyományörzés fontosabb motiváció számukra ugyanis, mint az ökológiai fenntarthatóság. Ugyanakkor életvitelük alapján – leszámítva a magas gyerekszámot – besorolhatóak lennének az ökofalu kategóriába is. A közösségen belül elvárt a környezettudatos magatartás, de ezt nem kötelező irányvonalak szabják meg. Az itt

élok „természetközeli”, egyszerű életvitelt folytatnak, főleg a mezőgazdaságra és a hagyományos kézművesiparra építve, amiből következik, hogy alacsony az egy főre eső ökológiai lábnyomuk. Az „öko” életmód követése nem igazán igényel tudatos odafigyelést, hiszen jelenlegi életvitelükből szinte automatikusan fakad.

A lakók önellátásra törekednek minden téren, és különösen igaz ez az élelmiszertermelésre: ma már szinte minden ételmeget megtermelnek maguknak. Mindenkinek van saját zöldségeskertje. A felesleget egymással elcserélik, vagy másik termékre, vagy valamilyen szolgáltatásra. Előfordul az is, hogy a termékeket megvásárolják egymástól, ilyenkor a falubeliek kedvezményes árat kapnak a piacihoz képest. A helyi termelés sok családnál permakultúra keretében történik, de nagy hangsúlyt fektetnek a helyi népi gazdálkodási hagyományok fenntartására, illetve felélesztésére is. A családok egy része az önfenntartáson túl piaci eladásra is termel. A külső értékesítésre bejáratott csatornáik vannak, de ezek szervezése csak egyéni szinten történik, közösségi szinten nem. Pár család minősített biotermelést folytat, ami a termékeik jobb eladhatósága miatt is fontos, de az egyéni értékrendjüket is jól tükrözi. A közösség tagjai vegyi anyagokat alig-alig használnak a földeken.

Gabonából egyelőre nem teljesen önellátók, ha a teljes faluközösség búzaigényét saját maguk szeretnék kielégíteni, több földre lenne szükségük. Visnyeszéplak mintegy 500 hektáros területéből csak kb. 100 hektárnyi föld van a helyi lakosok tulajdonában.

A termesztett gyümölcsfa-fajtákat tudatosan választják, előnyben részesítik a tájfajtákat. A környező területen rengeteg elvadult gyümölcsfa volt, ezekből sokat beoltottak. A gyümölcsöket nemcsak frissen, de befőzve, lekvárként elrakva és aszalva is tárolják – az aszaláshoz főként napenergiát használnak.

Ma már gyakorlatilag minden háznál tartanak állatot, elsősorban kecskét és tyúkot. Jelenleg családi szinten folyik az állattartás, közösségi szinten egyelőre nincs szabályozva (pl. közös állattartás, állatok számának korlátozása). Ha nem sikerül elegendő takarmányt beszerezniük a gazdáknak, akkor a közelből hozatnak biominőségű takarmányt. Az állatok tartása extenzív, hagyományos legeltetéssel és vetésforgós termesztéssel igyekeznek a fenntarthatóságot biztosítani. Sokan méhészkednek a településen.

A falu fenntarthatóságát számos helyben dolgozó mesterember (pl. asztalos, kovács) segíti. Önellátásuk javításához szükségük volna a helyi szakmák kiegészítésére, a szükséges munkatípusok és a hozzájuk kapcsolódó tudás „betelepítésére”. Ehhez kiváló

lehetőséget nyújt az itt élő
gyerekek számossága, a
széplakiak terve szerint ők
lehetnek a jövőben a
szükséges tudás birtokosai.

Energiaszükségletük nagy
részét függetleníteni tudták a
fosszilis energiahordozóktól és
a nukleáris energiától. A
hőenergiát a háztartási
igényekhez (fűtés, főzés,
melegvíz) fatüzeléssel bizto-
sítják. Kályhákat használnak,
amelyeket természetes alap-
anyagokból, saját kétkézi
munkájukkal építenek. A
tüzelő beszerzését emberi

**140. kép Fakaptáras, sokcsaládos méhészet Visnyeszéplakon
(fotó: Bernáth Alex, fokke.hu)**

izomerőre támaszkodó favágással oldják meg. A tüzelőfát mindenki a saját területén nevelt
„fásból” termeli ki. A terület behatároltsága miatt az újonnan betelepülők egyik
problémája, hogy nincs elég helyük lokálisan erdőtartásra, így a tüzelőanyag biztosítására.
Emiatt távolabbi helyekről kell azt megoldaniuk. Egyes családok napkollektorokat, illetve
sötétre festett fémtartályokat használnak a melegvíz előállításához – ezek az év nagy
részében biztosítják a mosdáshoz szükséges hőmérsékletű vízigényüket. Noha a legtöbb
házban van villamos áram, ennek használatát próbálják minimalizálni, így például a
világításiigényes munkákat nappalra időzítik, a lámpák helyett pedig sokszor saját készítésű
gyertyát használnak. Földbe vájt pincék szolgálnak az élelmiszerek hűtésére.
Mezőgazdaságuk szintén nagyrészt független a nem megújuló energiaforrásoktól: ahol
csak tehetik, élőmunkát alkalmaznak. Csak kivételes feladatokhoz használják a közösség
traktorát, és egyes családok tervezik ennek kiváltását is állati erővel. A faluban egyes
mesterembereknek szükségük van elektromos áramra, de náluk is a kézi megmunkáláson
van a fő hangsúly.

Természetközeli életvitelükből fakadóan alig van olyan hulladékuk, amit helyileg ne
tudnának kezelni (újrafelhasználás, komposztálás, tüzelés).

Minden háztartás rendelkezik saját kúttal, ebből biztosítják a gazdasághoz szükséges vízmennyiséget. Közös szennyvízkezelés nincs. Az itteni életvitelből adódóan nem keletkezik sok szennyvíz, illetve nem különösebben környezetterhelő, hiszen vegyszert minimális mennyiségben használnak (főleg mosószódát). Egyes családok gyökérszénáz szennyvíztisztítót építettek ki. Sokan komposzttoalettet működtetnek.

A falu a Zselic Tájvédelmi Körzettel határos, természeti értékekben gazdag, ezért az Egyesület kezdeményezte – egyelőre sikertelenül – mintegy 600 hektár helyi természetvédelmi területté nyilvánítását. Így kívánnák biztosítani a falu védelmét is a nem kívánt külső és esetleges belső „fejlesztésektől”.

Saját iskolájuk van, amely egy mezőörsi alapítvány kihelyezett intézményeként működik. Az oktatást nagyrészt helyi tanítók és tanárok végzik, a kötelező tananyagot saját témakörökkel bővítették.

A közösségen belüli információáramlás részben spontán (napi kapcsolatok során egymásnak adott tanácsok), részben rendszeres oktatások, előadások keretében zajlik. Külső és belső előadókat szerveznek különféle témákban (természetgyógyászat, gazdálkodás, építészet, környezettudatos életvitel stb.). Ezekkel az előadásokkal, beszélgetésekkel szeretnék a közösség értékkeresését előmozdítani. Hétvégi táncházakat, furulya- és népijáték-oktatást, télen közös filmnézéseket szerveznek. Az Egyesületnek információs kiadványa is van, ez a Visnyeszéplaki Hírmondó.

A közösségen belüli feladatok szervezése leginkább szóban, *ad hoc* módon történik, de meghatározó szerepe van a rendszeres egyesületi összejöveteleknek is. Ezek témái többek között az iskola, a falugondnokság szervezése/működtetése, az Egyesület ügyeinek megbeszélése, az ünnepek előkészítése. A közösség íratlan szabályai leginkább ezeken a megbeszéléseken csiszolódnak, és folyamatosan változnak a kezdetek óta.

Az egyik fontos közösségi feladat egymás segítése, ami a családi gazdaságok között történik, illetve a felmerülő építkezésekhez kapcsolódik. Ezek szervezése szóban történik, a kalákáknak nincsen írott támogatási rendszere. Az egymásnak nyújtott munkát fejben tartják számon, ezek meghálálása a helyi normarendszerben fontos helyet kap. Szintén együtt végzik a településrendezési munkákat.

Visnyeszéplak lakóinak nagy része katolikus hívő. A falu életében fontos szerepe van a hitéletnek. A falu napját minden reggel a haranglábból szóló harangszó indítja. Minden vasárnap szentmisét tartanak. Rendszeresen szerveznek olyan beszélgetéseket, ahol nemcsak vallási kérdések merülnek fel, hanem az ezekből fakadó életviteli kérdések is (pl.

közösségi szerepvállalás, család, nevelés). A nők számára az ún. „asszonyimádság” nyújt lehetőséget a közösségi belső élet kiteljesítésére és különböző kérdések megvitatására.

141. kép Harangszentelés Visnyeszéplakon

Noha a visnyeszéplakiakat sokan bezárkózóknak tekintik, valójában évente 100-150 érdeklődő önkéntest fogadnak, valamint rendszeresen tartanak gyümölcsész képzéseket is. Részt vesznek továbbá számos országos hálózatban: mindenekelőtt a Magyar Élőfalu Hálózatban, valamint a Kárpát-medencei Gyümölcsész Hálózatban és a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatban.

Az új beköltözőkkel szemben komoly (bár bizonyos szempontból egyszerű) követelményeket támasztanak: olyanok települjenek be, akik a meglévő értékrendhez közel állnak, a már kialakult normarendszert elfogadják. Ez fontos szempont a jövőre nézve, hiszen ezzel biztosítják a közösség összetartó erejének fenntartását, és elejét veszik a „felhígulásnak”. A közösség próbálja az ideköltözőket először megismerni, majd ha rokonszenvesnek tartják őket, akkor az odaköltözésüket támogatni. A próbaidőre lehetőséget biztosítanak, és ajánlják is, hogy első lépésben töltsenek hosszabb időt ott, ismerkedjenek az életkörülményekkel és a közösséggel. Az új beköltözőket szavazás útján fogadja el a falu. A nem kívánt beköltözők és a telekspekulációk ellen írott szabállyal

védekeznek, amelyet minden ott lakónak alá „kell” írni. Ebben az önként elfogadott szerződésben vállalják, hogy telkeik eladásakor értesítik a teljes közösséget, hogy kinek és milyen áron adnák el ingatlanjukat.

142. kép Ki lesz a pünkösdi király?

Visnyeszéplak egyik nagy kérdése a közeljövőben a közösség bővülése és a hozzá kapcsolódó területigény lesz. Saját gyermekeik és az újonnan beköltözők egyaránt hozzájárulnak a népesség gyarapodásához. A területigény növekedése a helyi állattartás mértékétől is nagyban függ (az állatok élelmezésének nagyjából tízszer akkora területigénye van, mint az emberek létfenntartásához szükséges növényi tápláléknak), a tendencia itt is növekvő. Az egyre nagyobb földigény problémájára megoldás lehet a falu alközösségekbe szerveződése, amely folyamat már el is kezdődött: a kb. 200 itt lakóból mintegy 50 nem a faluban, hanem a környező szőlőhegyeken tudott már csak letelepedni. A közösség létszámát legfeljebb 300 főig szeretnék bővíteni.

Összességében Visnyeszéplak Krisna-völgy mellett a másik sikeres és jó ideje stabilan működő hazai ökofalu-kezdeményezésnek tekinthető. Nyilvánvaló, hogy a közösség itt sem mentes a konfliktusoktól, és még mindig az összecsiszolódás fázisában van. Ugyanakkor a közösségben központi szerepet játszó vallás, amely többek között kipróbált

tanításokat képes adni az emberi együttélésre, sokat segít a visnyeszéplakiaknak a nehézségek megoldásában és közösségük fenntartásában.

Kapcsolat a kezdeményezéshez:

Zaja Péter

Cím: 7478 Bárdudvarnok, Visnyeszéplak 1.

Telefon: 06-82-721-877, 06-82-721-624

Drótposta: namzi@tvn.hu

Honlap: <http://www.visnyeszepalak.hu/>

Visnyeszéplak tagja a *Magyar Élőfalu Hálózat*nak is.

Honlap: <http://elofaluhalozat.hu>

Az esettanulmány forrásai:

Több mélyinterjú Zaja Péterrel, továbbá Visnyeszéplak néhány további lakójával (2008, 2009, 2013).

<http://www.visnyeszepalak.hu/>

Fotók:

A képek többségét Zaja Péter bocsátotta rendelkezésünkre,
a méhészetről készült képet Bernáth Alex készítette, forrása:

<http://www.fokke.hu/fenntarthatosag/72-egy-magyar-oekofalu>